

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ
МАҚАН ЕСБОЛАТОВ АТЫНДАҒЫ
АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- ◆ Мемлекет және құқық –
Государство и право –
State and law
- ◆ Конституциялық құқық –
Конституционное право –
Constitutional law
- ◆ Әкімшілік құқық –
Административное право –
Administrative law
- ◆ Қылмыстық құқық, криминология, қылмыстық-атқару құқығы –
Уголовное право, криминология, уголовно-исполнительное право –
Criminal law, criminology, penal enforcement law
- ◆ Қылмыстық процесс, криминалистика,
жедел-іздістіру қызметі –
Уголовный процесс, криминалистика,
оперативно-розыскная деятельность –
Criminal procedure, criminalistics,
operational investigative activities
- ◆ Оқытушыларға көмек –
В помощь преподавателю –
To help the teacher
- ◆ Жасмамандар сөз алады –
Слово молодым –
A word to the young

**УЧЕННЫЕ ТРУДЫ
АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ МАКАНА ЕСБУЛАТОВА**

**3 (72)
2022**

Жауапты редактор

саяси ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор (доцент)
А.М. Сайтбеков

Редакция алқасы:

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор),
А.Т. Байсеитова (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор),
Р.А. Ромашов (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы),
Л.Ч. Сыдыкова (з.ғ.д., профессор, Қырғыз Республикасы),
С.И. Шелухин (PhD докторы, АҚШ),
С.М. Селиманова (з.ғ.д., профессор, Өзбекстан Республикасы),
Г.Р. Рүстемова (з.ғ.д., профессор),
А.А. Аубакирова (з.ғ.д., доцент),
И.А. Шалқарова (Ким) (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор).

«Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» мерзімді ғылыми басылымы Қазақстан мен шетелдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған. Мерзімі – тоқсанына 1 рет.

Журнал заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіміне енгізілген (Қазақстан Республикасы БЖҒМ Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті төрағасының 2021 жылғы 11 ақпанындағы №2 бұйрығы).

Жауапты хатшы:

А.Г. Кан (з.ғ.к.)

Беттеу:

Г.З. Исова

*****

Ұсынылған материалдардағы деректер үшін автор жауап береді.

Қолжазбалар авторға қайтарылмайды.

Журналға сілтеме жасау міндетті.

Редакцияның мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ПМ

М. Есболатов атындағы Алматы академиясының
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмыстарын ұйымдастыру бөлімі

050060, Алматы қ., Өтепов көшесі, 29

тел.: 337-80-86

вебсайт: apa.gov.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Басуға 28 қыркүйек 2022 ж. жіберілді.

Пішімі 60x84 ¹/₁₆. №1 баспаханалық қағаз

Ризографтық басылым. Есептік баспа табағы 22,8

Таралымы 200 дана.

*****

© Қазақстан Республикасы ПМ

М. Есболатов атындағы Алматы академиясы, 2022ж.

Журнал 2011 жылдың қыркүйек айында

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде қайта тіркелді.

№11677-Ж тіркеу куәлігі.

Ответственный редактор

доктор политических наук, кандидат юридических наук,
ассоциированный профессор (доцент)
А.М. Сайтбеков

Редакционная коллегия:

Ж.Р. Дильбарханова (д.ю.н., профессор),
А.Т. Байсеитова (д.ю.н., ассоциированный профессор),
Р.А. Ромашов (д.ю.н., профессор, Российская Федерация),
Л.Ч. Сыдыкова (д.ю.н., профессор, Кыргызская Республика),
С.И. Шелухин (доктор PhD, США),
С.М. Селиманова (д.ю.н., профессор, Республика Узбекистан),
Г.Р. Рустемова (д.ю.н., профессор),
А.А. Аубакирова (д.ю.н., доцент),
И.А. Шалкарлова (Ким) (к.ю.н., ассоциированный профессор).

Научное периодическое издание «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» образовано в целях публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран. Периодичность – 1 раз в квартал.

Журнал включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ председателя Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки МОН Республики Казахстан №2 от 11 февраля 2021 г.).

Ответственный секретарь:

А.Г. Кан (к.ю.н.)

Верстка:

Г.З. Исова

*****

За достоверность опубликованных материалов редакция ответственности не несет.
Рукописи не возвращаются и не рецензируются.
Ссылка на журнал обязательна.

Адрес редакции:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова
050060, г. Алматы, ул. Утепова, 29
тел.: 337-80-86

вебсайт: ara.gov.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Подписано в печать 28 сентября 2022 г.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Бум. тип. №1.

Печать на ризографе. Уч.-изд. л. 22,8

Тираж 200 экз.

*****

© Алматинская академия МВД
Республики Казахстан им. М. Есбулатова, 2022 г.
Журнал перерегистрирован
в Министерстве информации и коммуникаций
Республики Казахстан в сентябре 2011 года.
Регистрационное свидетельство №11677-Ж.

Executive Editor

doctor of political sciences, candidate of law,
associate professor (associate professor)

A.M. Saitbekov

Editorial Board:

Zh.R. Dilbarkhanova (doctor of law, professor),

A.T. Baiseitova (doctor of law., associate professor),

R.A. Romashov (doctor of law, Professor, Russian Federation),

L.CH. Sydykova (doctor of law, Professor, The Kyrgyz Republic),

S.I. Sheluhin (PhD, USA),

S.M. Selimanova (Doctor of Law, Professor, Republic of Uzbekistan),

G.R. Rustemova (doctor of law., professor),

A.A. Aubakirova (doctor of law., associate professor),

I.A. Shalkharova (Kim) (candidate of law., associate Professor).

The scientific periodical «*Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan*» was established in order to publish in the open press the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries. Periodicity – 1 time per quarter.

The journal is included in the list of publications recommended for publishing the main scientific results of scientific activity in the legal sciences (Order of the Chairman of the Committee for Quality Assurance in Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 dated February 11, 2021).

Executive Secretary:

A.G. Kan (candidate of law)

Layout:

G.Z. Isova

*****

The editors are not responsible for the accuracy of the published materials.

Manuscripts are not returned or reviewed.

A link to the journal is required.

Address of edition:

Department of organization of research and editorial and publishing work

Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the

Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

050060, Almaty, ul. Utepova, 29

tel.: 337-80-86

website: apa.gov.kz

e-mail: gylymi_bolim@mail.kz

Signed to the press on September 28th, 2022.

Format 60x84 1/16. Boom. type. no. 1.

Print on the risograph. Uch. - ed. l. 22,8

Edition of 200 copies.

*****

© Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs
Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, 2022

The journal was re-

registered in the Ministry of Information and Communications of the
Republic of Kazakhstan in September 2011.

Registration certificate No. 11677-Zh.

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

**МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ГОСУДАРСТВО И ПРАВО
STATE AND LAW**

ХАН В.В.

Право собственности как доминанта в парадигме естественных прав человека
(правовой анализ раскулачивания и дебаизации)..... 9

**КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW**

МЕЖИБОВСКАЯ И.В.

Правовые реалии новейших конституционных преобразований в Республике Казахстан в
контексте государственной безопасности реализации прав и свобод человека и гражданина 18

**ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО
ADMINISTRATIVE LAW**

МУСАБЕКОВА Н.М., ТУЗЕЛЬБАЕВ Н.О., БАДАНИНА М.А.

Вопросы перспективы модернизации системы органов внутренних дел в соответствии с
реализацией «Дорожная карта 2019-2021»..... 31

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ,
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО
CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, PENAL ENFORCEMENT LAW**

САЙТБЕКОВ А.М.

Правовое регулирование оснований освобождения от уголовной ответственности и
наказания как средство уголовной политики при обеспечении национальной безопасности. 37

ЛАҚБАЕВ Қ.С., НУРГАЛИЕВ Б.М., ХАНОВ Т.А.

Прогностические аспекты государственной политики Республики Казахстан
в сфере противодействия экстремизму и терроризму 44

ДЖАНСАРАЕВА Р.Е., ДҮЗБАЕВА С.Б., ЖАҚЫШ А.Ж.

Основные аспекты насилия в уголовном праве 51

АКИМЖАНОВ Т.К., БИЛАХАН Қ.А., ПРИХОДЬКО И.С.

О некоторых особенностях противодействия наркотической преступности
в современных условиях 57

МУХАМАДИЕВА Г.Ж.

Уголовная ответственность за монополистическую деятельность..... 72

САЙТБЕКОВ А.М., АЛИМОВА Е.А.

The role of the penal enforcement system of the Republic of Kazakhstan in crime prevention 78

БАТЫРБАЙ Н.М., ТЛЕШАЛИЕВ Н.Д., БАТЫРБАЕВ Ә.К.

Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің
өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындау 83

КАЗБЕКОВА А.Б., ХАН В.В.

Криминологический анализ хищений бюджетных средств,
в том числе посредством закупок..... 90

БЕКМАГАМБЕТОВ А.Б., ТАБУЛДЕНОВ А.Н., ИСМАГУЛОВА А.Т. Политика противодействия торговле людьми в контексте теории криминологии закона и моделирования двухуровневого законодательного инструментария	103
МӘЛІКОВ Д.Б., ДЖАНСАРАЕВА Р.Е., МӘЛІКОВА Ш.Б. Виктимологиялық зерттеулердің қалыптасу кезеңдеріне шолу.....	109
БАЛАБИЕВ Қ.Р. Жыныстық қылмыстардың құрбандары – жас балалар мен кәмелетке толмағандарды элеуметтік бейімдеу, көмек көрсету мәселелері.....	115
ҚАМБАРОВ А.Қ., КҮМІСБЕКОВ С.К., БЕКИШЕВ А.К. Киберқылмыстылықты құқықтық реттеудің кейбір аспектілері	122
ТЛЕШАЛИЕВ Н.Д., МУКСИНОВА А.Т., БАТЫРБАЕВ Ә.К. Әскери қызметшілерге қамаққа алу түріндегі жаза тағайындау ерекшеліктері.....	130
ИСАТАЕВА Б.Т. Ақпараттық киберкеңістікте жасалатын меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар.....	142
КАСЕНОВА А.М. Некоторые вопросы развития института дополнительных наказаний за совершение коррупционных преступлений в свете реализации концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года.....	148

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS,
OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

АПАХАЕВ Н.Ж., МУСАБЕКОВА И.Т., АМРЕЕВА И.С. Сандық криминалистиканың киберқылмыстарды тергеудегі рөлі.....	155
АУБАКИРОВА А.А. Информационное обеспечение уголовного судопроизводства	163
КОРЖУМБАЕВА Т.М., АБДУЛЛИНА С.Х. Деятельность оперативных аппаратов ОВД в процессе расследования уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи.....	168
УТЕБАЕВ Е.К., КУМИСБЕКОВ С.К., ТЕМИРГАЗИН Р.Х. Досудебное расследование преступных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетних в условиях пандемии	177
ЖУМАТАЕВ А.А. Қылмыстық іс бойынша дәлелдеуде адам иіс іздерін зерттеу нәтижелерін пайдалану мәселесіне (криминалистикалық және қылмыстық іс жүргізу аспектілері)	186
USEINOVA K.R., KAN A.G., IZBASOVA A.B. To the question of the concept of «integrity» in the legal system of Kazakhstan	192
ИСАБАЕВ Ч.А. К вопросу об отправлении правосудия по делам о посягательствах на жизнь и здоровье сотрудников ОВД.....	196

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
TO HELP THE TEACHER**

БАЛАБИЕВ Қ.Р., КУРМАНОВА А.К. Применение инновационных технологий в подготовке юристов в системе высшего образования Республики Казахстан.....	204
--	-----

**ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ
СЛОВО МОЛОДЫМ
A WORD TO THE YOUNG**

ДОСЫБЕКОВ Н.С. Ішкі істер органдары криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері.....	214
ТЕЗЕКБАЕВ Е.Б. О роли полиции в обеспечении общественной безопасности	223
БАЙГЕЛЕНОВА А.К. Функциональное назначение деятельности следователя и его полномочия в состязательном процессе Республики Казахстан.....	229
БИМБЕТ А.Б. Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық ұғымын теориялық талдау.....	236
ӘМІР Р.Р. Балалар порнографиясына қарсы тұру проблемаларын құқықтық реттеудің пайда болуы, қалыптасуы және дамуының алғышарттары.....	241
КАЗБЕКОВА А.Б. Об особенностях предмета совершенствования административного законодательства в целях предупреждения коррупции в сфере закупок.....	248
MUSNEKENOV M. Basic principles of ensuring road safety	257
ТҮСІП Т.А. Некоторые вопросы противодействия семейно-бытовому насилию.....	262
«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ МАҚАН ЕСБОЛАТОВ АТЫНДАҒЫ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	270
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «УЧЕНЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ИМЕНИ МАКАНА ЕСБОЛАТОВА»	273

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

STATE AND LAW

В.В. Хан¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ КАК ДОМИНАНТА В ПАРАДИГМЕ ЕСТЕСТВЕННЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА (ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ РАСКУЛАЧИВАНИЯ И ДЕБАИЗАЦИИ)

Статья подготовлена в рамках реализации проекта OR 11465470 «Массовые политические репрессии в Казахстане в 20-50-х гг. XX в. и процессы реабилитации: создание единой базы данных» при финансовой поддержке Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Целью статьи является осуществление правового анализа нормативных актов первого этапа раскулачивания и дебаизации, проводимого на территории Казахстана, определившего институт права собственности в качестве доминанты в парадигме естественных права человека. В частности, следует констатировать, что тотальное огосударствление частного капитала привело к фактическому произволу, бесправию, экономической и политической зависимости каждого гражданина от единственного собственника и эксплуататора, заполучившего полноценную возможность распоряжения богатства, жизнями и судьбами людей.

Ключевые слова: право собственности, естественные права человека, внесудебная конфискация, дискриминация, раскулачивание и дебаизация.

Меншік құқығы адамның табиғи құқықтары парадигмасының үстемдігі ретінде (кулакация мен дебаизацияны құқықтық талдау)

Мақала OR 11465470 «XX ғасырдың 20-50-ші жылдарындағы Қазақстандағы жаппай саяси қуғын-сүргін және ақтау үдерістері: бірыңғай деректер базасын құру» кешені аясында Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің қолдауымен дайындалды.

Мақаланың мақсаты Қазақстан аумағында жүргізілетін, меншік құқығы институтын табиғи адам құқықтары парадигмасында доминант ретінде айқындаған кулакация мен дебаизацияның бірінші кезеңінің нормативтік актілеріне құқықтық талдауды жүзеге асыру болып табылады.

Атап айтқанда, жеке капиталды толығымен ұлттандыру әрбір азаматтың байлыққа, адамдардың өмірі мен тағдырына толық билік ету мүмкіндігін алған жалғыз меншік иесі мен қанаушыға нақты озбырлыққа, құқықсыздыққа, экономикалық және саяси тәуелділікке әкелгенін атап өткен жөн.

Түйінді сөздер: меншік құқығы, адамның табиғи құқықтары, соттан тыс тәркілеу, кемсітушілік, кемсітушілік және дебаизация.

Property right as a dominant in the paradigm of natural human rights (legal analysis of dispossession and debaization)

OR 11465470 «Mass political repressions in Kazakhstan in the 20-50s. XX century and rehabilitation processes: creating a unified database»

The purpose of the article is to carry out a legal analysis of the regulations of the first stage of dispossession and debauchery carried out on the territory of Kazakhstan, which defined the institution of property rights as dominant in the paradigm of natural human rights.

In particular, it should be stated that the total nationalization of private capital has led to actual arbitrariness, disenfranchisement, economic and political dependence of every citizen on the sole owner and exploiter, who has obtained a full-fledged opportunity to dispose of wealth, lives and destinies of people.

Keywords: property rights, natural human rights, extrajudicial confiscation, discrimination, dispossession and debauchery.

Иррациональные идеи Робеспьера: «Свобода, Равенство, Братство», ставшие девизом французской республики и закреплённые в её Декларации прав и свобод человека, нашли свое неудачное рациональное (национальное) воплощение в политике советского большевизма, основанной на коммунистической, марксистско-ленинской идеологии узурпации отношений собственности. Достижение всеобщей «свободы, равенства, братства» в сознании большевиков проектировалось через призму социального равенства, социальной справедливости и предполагало повышение экономического и культурного развития советского общества, отказа от устаревших политических и социальных пережитков, уничтожение любых форм зависимости бедноты, межнациональной и межродовой розни.

Но, в то же время основным средством революционной борьбы за социальное равенство, отдельные, частные права человека, стало «жертвоприношение» его абсолютного, фундаментального права – права на частную собственность, что как следствие, явилось фактором экономической и социальной дискриминации. Именно по этой причине благими намерениями большевиков (и других подобных политических организаций), недооценивавших, попиравших естественные права человека, фактически была вымощена дорога в ад для всего советского народа.

Стоит признать, что идеи коммунизма были близки мировоззрению евразийских народов, с общинным, родоплеменным типом мышления, сохранявшего в себе элементы крепостничества (патриархального рабства), а потому иного подхода к рационализации иррациональных идей «свободы, равенства, братства» на тот момент могло и не быть, да и сама история не терпит сослагательного наклонения. В этой связи мы не ставим перед собой задачу исторической, политической или иной оценки, проектирующей какие-либо несостоявшиеся возможности происходивших событий, следствий и закономерностей. Фрейм (когнитивная структура) нашей верификации в большей степени основан на компаративно-сопоставительном анализе происходивших действий и принимаемых решений большевистской властью с системой неотъемлемых прав человека, структуризации системы знаний, установление причинно-следственной связи, построенной на опыте (результатах, закономерностях) попирания и презрения естественного права.

Так, нормативно-технический каркас реализации политики узурпации отношений собственности на территории Казахстана, последовательно выстраивался из подзаконных актов, постановлений, инструкций, директив, а также протокольных решений и указаний политического руководства страны, имевших организационный, нормативный и методический характер. В своей совокупности нормативные положения, решения и действия, направленные на узурпацию отношений собственности, определяли процесс формирования отношений экономической зависимости каждого индивида (населения страны) от единственного собственника имущества – государства, которое, злоупотребив монополией на насилие, стало тотально огосударствлять частный капитал, проводя конфискации и осуществляя политику дебаизации и раскулачивания. И здесь следует признать, что подобный феномен в корне противоречит самой природе права, поскольку радикальным образом отчуждает абсолютные права и свободы человека, доставшиеся ему чрезмерно дорогой ценной в ходе эволюционного развития и получившие свое объективное выражение задолго до появления советской власти.

В частности, естественный характер права собственности сложился в результате эволюционного социального (классового) расслоения общества и стал импульсом для индивидуального развития человека. Начиная с периода своего институционального возникновения (рабовладельческого строя), право собственности делало человека свободным и независимым, чем и обеспечивало реализацию остального комплекса естественных прав. Такая тенденция характерна и для настоящего времени, так как отдельные элементы взаимосвязи экономической респектабельности индивида со степенью возможности реализации прав по-прежнему сохраняют свою релевантность.

При этом не следует забывать, что пресуппозицией формирования права собственности выступает психическая сфера жизнедеятельности человека, инстинктивно закрепившиеся в

его подсознании средства удовлетворения персональных потребностей, выживания, в условиях общественного и физического взаимодействия в социуме. Биологический аспект права собственности, не просто является главным движущим фактором развития отношений собственности, перехода на более высокую ступень развития общества и социальной лестницы автономного индивида, преумножения материальных и духовных ценностей, но и прямо указывает на естественное, природное свойство человека.

Соответственно, собственность ассоциативно выражает в себе первое явление свободы в окружающем мире [1], поскольку несет созидательную энергию, выступает импульсом творческой активности человека, формируя заботливое и ответственное отношение, как к материальным, так и к духовным произведениям. Степень развития отношений собственности является потенцией дальнейшего культурного и экономического прогресса общества и государства. Субъективное право владения, пользования и распоряжения, в ходе творческой деятельности человека позволяет извлекать доход от объектов материального мира, наращивать, преумножать и капитализировать их, что благоприятным образом отражается в развитии экономики государства, занятости населения. Обогащение за счет творческой деятельности по созиданию материальных объектов мотивирует человека к поиску новых, более эффективных механизмов и средств производства, его модернизации, что закономерно приводит к возникновению у собственника потребности в развитии науки и техники, а, следовательно, финансировании научно-технического прогресса, формировании квалифицированных кадров, развитию образования и культуры.

В этом отношении прогрессирующими идеями в наращивании темпа культурного и экономического развития общества всегда являлись те, которые были направлены на устранение механизмов исключаящих возможность равноправного формирования частной собственности и накопления капитала, борьбу с абсолютизмом и любыми формами монополий, защиты священного права собственности от каких-либо посягательств. И напротив, идея купирования права (частной) собственности с исторической точки зрения является регрессивной, что доказано фактами, свидетельствующими о снижении темпов производства и как следствие, (мягко говоря) дефицита продовольствия. По этой причине общества стоящие на более высокой ступени цивилизованного и гуманитарного развития, напротив, создают финансовые и правовые инструменты, позволяющие восполнить последствия рисков характерных для бремени собственности. Ведь по справедливому мнению профессора С.С. Алексеева, именно право собственности является «импульсом, толкающим в сфере экономики не к «проеданию» доходов, а к обратному вложению в производство» [2].

Вот почему в ходе эволюционного преобразования общества происходили социальные, а вместе с ними и промышленные революции, направленные на закрепление нового, углубленного, развернутого понимания семантической канвы правовых постулатов, совершенствование механизмов правовой защиты, в том числе обеспечение полноценной независимости судебной власти и реализацию гарантий в области естественных прав человека. Так, основной целью Великой французской революции стало установление гражданских прав и свобод, что привело к нормативно-техническому закреплению в Декларации прав человека и гражданина, таких естественных и неотъемлемых прав как свобода, собственность, безопасность и сопротивление угнетению. В свою очередь Великая индустриальная революция привела к не легитимности феодального суда в силу востребованности независимых судей, способных стать гарантом объективного разрешения споров между аграриями (собственниками земли) и промышленниками (индустриальными собственниками).

В этом ключе анализ нормативных актов и документов, собранных и рассекреченных Государственной комиссией по полной реабилитации жертв политических репрессий, свидетельствует об обратном. В их содержании мы наблюдаем последовательную, наступательную репрессивную политику по организации, установлению методов и механизмов купирования естественного права человека на собственность, осуществляемых в различных формах антиправовой, внесудебной конфискации.

Так, в докладной записке Казкрайкома ВКП(б) в ЦК ВКП(б) «О конфискации средств и орудий производства у крупных байских хозяйств и лиц из бывших привилегированных сословий и родовых групп» от 15 мая 1928 г., основной акцент делается на ликвидацию крупного капитала путем проведения конфискаций «орудий и средств производства у наиболее крупных полуфеодалных и предпринимательских хозяйств в казахском ауле, основанных на крупном землевладении или скотовладении и на применении кабальных форм эксплуатации труда, как наемных лиц, так и окружающего населения» [3].

Одномоментно, купирование абсолютного, фундаментального и исключительного права собственности сопровождалось с попирианием естественного права на свободное передвижение и свободного выбора места жительства, что представляется абсурдным в компаративном аспекте с основными идеями октябрьской революции – обретения свободы от угнетения и устранения деления общества на классы. Однако применение меры выселения «объясняется тем, что конфискации подвергаются, в основном, хозяйства социально-опасного элемента из ранее господствовавших классов в ауле, которые, опираясь на свою экономическую мощь, общественные связи и на патриархально-родовые традиции у аульного крестьянства, оказывают всевозможное сопротивление делу советизации аула» [3].

Вместе с тем данное положение нарушает основной принцип правосудия – презумпцию невиновности, семантическая канва которого предполагает невиновность лица до тех пор, пока его вина не будет доказана в установленном законом порядке, вступившим в законную силу приговором суда. Иными словами, никто не может быть признан преступником, социально-опасным элементом, лишь на основании своего имущественного положения или социального происхождения. Применение мер конфискации и выселения, в отношении лиц, не совершивших преступлений в сфере экономики и/или собственности (конфискация незаконно приобретенного имущества), государственной и/или общественной безопасности (ограничение свободы передвижения), не могут носить правовой характер, так как представляют собой не что иное, как форму разновидности расизма – «социальный расизм» (точнее «социальный шовинизм»).

Кроме того, Докладная записка Казкрайкома ВКП(б) в ЦК ВКП(б) «О конфискации средств и орудий производства у крупных байских хозяйств и лиц из бывших привилегированных сословий и родовых групп» от 15 мая 1928 г., не смотря на отсылку в своем содержании на решения VI Краевой партконференции и постановления ЦК ВКП(б), фактически является производным решением Постановления ВЦИК «О лишении права на землепользование и проживание в местах постоянного жительства крупных баев и скотопромышленников с семьями и конфискации их имущества» от 14 марта 1928 г. под грифом «совершенно секретно».

Постановление ВЦИК «О лишении права на землепользование и проживание в местах постоянного жительства крупных баев и скотопромышленников с семьями и конфискации их имущества» от 14 марта 1928 г., определяет признаки, по которым те или иные лица априорно признаются непримиримыми врагами советской власти, задерживают темп экономического и культурного развития. Такими признаками являются:

- имущественное положение, выражающееся в наличии у лица свыше 100 голов скота в переводе на крупные единицы (крупные баи и скотопромышленники с семьями);
- социальное происхождение, отношение к привилегированным ранее сословий и групп: султанов, ханских и декханских потомков; несменяемых и получивших особые награды волостных управителей; представителей духовенства: хазретов, ишанов, казиев и их семьи, которые ведут хозяйство с применением наемного труда, отношения коих с окружающим населением носит кабальный характер.

Указанные признаки являлись достаточным основанием для полной внесудебной конфискации имущества: сельскохозяйственного инвентаря, скота, строений, юрт и пр. При этом признаки имущественного положения имели переменный характер и зависели от усмотрения местных органов власти, которые могли не только повышать или понижать установленную норму наличия имущества, но и проводит конфискацию по сельскому хозяй-

ству, независимо от размеров последнего, на основании субъективного признания социально-опасным элементом. Сверх того, полной конфискации подлежало имущество по сельскому хозяйству, независимо от его размеров, у лиц, занимающихся сельским хозяйством и одновременно ведущих промысловое занятие (торговлю) в городах или поселениях городского типа. Также предписывалось аннулировать все непогашенные долговые и иные обязательства бедноты лицам, подлежащим выселению и конфискации [4; аналогичное содержание имеет 5].

Соответственно, в Докладной записке Казкрайкома ВКП(б) в ЦК ВКП(б) «О конфискации средств и орудий производства у крупных байских хозяйств и лиц из бывших привилегированных сословий и родовых групп» от 15 мая 1928 г., конкретизируются социальные и экономические (имущественные) признаки, предельные нормы по скоту, позволяющие осуществить типологизацию хозяйств, подпадающих под конфискацию: а) крупное скотоводческое хозяйство кочевых районов; б) крупное хозяйство смешанного типа полукочевых районов и в) предпринимательское хозяйство оседлого района, основанное на крупном землевладении. Такая типологизация сложила следующие нормы:

1. Для первого типа хозяйств предельный минимум скота устанавливается в 200 голов в переводе на крупную единицу, а предельная норма, при которой хозяйство подлежит безусловной ликвидации – в 300 голов в переводе на крупную единицу.

2. Для второго типа хозяйств соответственно принимаются нормы в 100 и 200 голов.

3. Для третьего типа – 50 и 100 голов.

Вариативность норм обосновывалась тем, что, во-первых, облегчала фактический учет хозяйств, подлежащих конфискации, и, во-вторых, она, по их усмотрению, соответствовала действительному соотношению экономических и социально-политических признаков по ликвидируемым группам хозяйств.

Помимо этого, в Докладной записке определяется порядок подготовки, организации и методы конфискации, стержнем которой являлось составление списка лиц, подлежащих конфискации и выселению, проведение работы по воспитанию ненависти к этой категории граждан среди местного населения, а также регламент распределения конфискованного имущества.

Так, конфискованное имущество, орудия и средства производства, земельные участки, обращались в уставной капитал создаваемых колхозов и совхозов, а наиболее крупные, окультуренные хозяйства, с организованной территорией и усадебными строениями, напрямую подлежали превращению в совхозы. Следует также отметить, что местные комиссии по проведению конфискации состояли из бедноты, а, следовательно, часть конфискованного имущества отдавалось бедноте в индивидуальное пользование, что являлось экономической платформой личной заинтересованности участников процесса конфискации [3, с.96-98].

21 июня 1928 года под грифом «совершенно секретно», направляется телеграмма Секретаря Казахского Краевого Комитета ВКП(б) Голощекина в ЦК на имя Сталина «О немедленном издании постановления по конфискации», с просьбой, в случае не согласия с положениями записки разрешить издание самостоятельного постановления от имени Казахского Правительства с учетом замечаний ЦК, а также ограничить общее количество хозяйств подлежащих выселению и конфискации в пределах восемьсот – тысяча хозяйств [6].

В этой связи дальнейшая конкретизация процесса дебаизации регламентируется постановлением ЦК ВКП(б) «О конфискации хозяйств и высылке наиболее крупных скотоводов» от 9 августа 1928 г. под грифом «совершенно секретно», положения которого развертываются соответствующей инструкцией по его применению. Постановление определяет лимит хозяйств, наиболее крупных скотоводов (баев), подлежащих выселению не позднее 1 декабря в количестве, не превышающем 700 хозяйств. Судьба конфискуемого имущества заключалась в передаче большей части (60-70%) беднейшим хозяйствам района для их укрепления и создания максимальных условий для их организации в колхозы. Наиболее организованные хозяйства баев подлежали превращению в колхозы с оставлением работавших в них батраков, а также бедноты. Оставшаяся часть подлежала переходу в собственность уже существующих

колхозов и совхозов. Наиболее ценный пленный скот – племенным хозяйствам и местным сельскохозяйственным учебным заведениям [7].

В свою очередь Инструкция по применению постановления ЦИК и СНК КАССР от 27 августа 1928 г. «О конфискации и выселении байских хозяйств» от 30 августа 1928 г., конкретизировала организацию, порядок и формы проведения конфискаций у лиц, подлежащих выселению. Так, согласно ее положениям в предметы, относящиеся к мертвому инвентарю, попадали: сеноуборочные и жатвенные машины, триера, молотилки всех видов, сеялки, веялки, трактора и фургоны (немецкого образца), а также все жилые помещения с надворными постройками, сады, клеверники. Мелкий сельскохозяйственный инвентарь подлежал конфискации в качестве излишка (сверх одного экземпляра или комплекта) – плуги, борон, сепараторы, ходки, сани и сбруи.

Наряду с этим положения Инструкции определяли ряд правовых гарантий, к которым следует отнести: нормы голов для ведения трудового хозяйства; перечень имущества, не подлежащего конфискации; признание собственностью и право на уборку посевов, произведенных до окончательного утверждения вопроса о выселении. Впрочем, и это следует признать, что отмеченные гарантии носили чисто декларативный характер.

Например, количество (норма) скота, оставляемого в собственности для ведения трудового хозяйства на одного едока, составляло: в кочевых районах – по 5 голов в переводе на крупный скот, но не выше 25 голов на хозяйство; в полукочевых - по 3, но не свыше 16 голов на хозяйство; в оседлых - по 2, но не свыше 11 голов на хозяйство. Аналогичная ситуация касается и самого распределения конфискованного скота (60-70%) между беднейшими хозяйствами, при котором бесскотным хозяйствам давалось по норме: 1 голова крупного скота на едока, но не свыше 5 голов на хозяйство в оседлых районах; 2 головы на едока и не свыше 8 голов на хозяйство в полукочевых районах и 3 головы на едока, но не свыше 15 голов на хозяйство в кочевых районах. Хозяйствам, имевшим скот меньше 5 голов в оседлых районах, 8 голов в полукочевых и 12 голов в кочевых районах, получаемый конфискованный скот, давался до этой нормы [8].

Однако данные нормы не являлись достаточными для удовлетворения продовольственных потребностей людей, ведущих скотоводческий образ жизни, не говоря уже о том, что такое рассеивание скота в целом разрушало существующий технологический оптимум производства. Так, на основе выверенной и научно-обоснованной параметризации пищевого рациона кочевника (мясо, молоко, кумыс, мука, посевные ресурсы) можно утверждать, что «на уровне полуголодного существования семье в среднестатистическом варианте в 5-6 чел. было необходимо, как минимум, 100-150 голов овечьего стада либо 17-25 единиц скота, а для нормальной жизнедеятельности – не менее 150-200 голов овец либо 25-33 единицы скота из общепринятого расчета, когда взрослая лошадь приравнивалась к двум двухлеткам, шести жеребяткам, половине верблюда, шести овцам и козам, а две головы крупного рогатого скота – полутора лошадям и т.д.» [9].

Опираясь на статистические сведения, профессор С.А. Жакишева указывает: «согласно комбинированным данным БД по числу членов семьи и выделенной им норме скота, окркомиссии обеспечили средствами производства, якобы достаточными для ведения трудового хозяйства на новом месте проживания: до 10 голов скота (в переводе на крупный) - семьи, количеством от 3 до 5 чел.(5,71%), от 6 до 17 чел. (равное распределение в каждой градации признака - 2,86%); до 11 голов скота - семьи, количеством 6-8 чел.(5,71), 9-11 чел.(8,57%), 12-14 чел.(2,86%); до 12 голов скота - от 6 до 11 (5,71%), до 14 голов скота - 6-8 чел.(5,71 %); до 15 голов - 6-8 чел.(2,86%), 9-11 (5,71%); до 16 голов - семьи в количестве от 9-11 чел. (5,71%), с равным распределением в 2,71% семьи от 12 до 20 чел. и в 27-29 чел.»

Далее, она вполне справедливо приходит к выводу о том, что несмотря на отсутствие сведений по 22,86% хозяйств, «тем не менее прослеживается общая тенденция сознательного обречения выселенных семей даже не на «полуголодное», а нищенское, голодное существование, а в случае больших объединенных семей - на грань физического вымирания в совершенно иных по ХКТ местах проживания, практически на голом месте. Для воспроизводства,

а тем более нормального функционирования хозяйственной ячейки скота требовалось в 3-4 раза больше, но эта объективная предпосылка не принималась во внимание» [10].

В перечень имущества, не подлежащего конфискации, входили предметы домашнего обихода, если они не признавались роскошью или не были в употреблении (новыми). Касательно посевов, произведенных до окончательного утверждения вопроса о выселении окрисполкомами, следует заметить, что формально право собственности и на уборку урожая сохранялось, однако сама уборка не являлась основанием для отсрочки выселения, а, следовательно, реализовать это право фактически не представлялось возможным.

Кроме того, конфискация и выселение исходили, не только из социального происхождения и имущественного положения лица, но и влекли за собой лишение избирательных прав, независимо от их трудовой деятельности на новом месте жительства [8].

Таким образом, рассмотренные нами подзаконные акты, постановления, инструкции, ходатайства вышестоящему партийному руководству о воплощении в жизнь идей «всеобщего равенства» путем купирования права собственности не могут быть признаны правовыми и представляют собой, не что иное как обычный произвол, выраженный в злоупотреблении монопольным правом от имени государства осуществлять нормотворчество и насилие.

Так, основная конструкция положений, рассмотренных нами исторических документов, несет в себе идеи социальной сегрегации и имущественной интолерантности, воспитания ненависти к свободному выбору уклада жизни, творческой деятельности, материальному и духовному обогащению, культивирования превосходства, господства одной социальной группы над всеми остальными (отвержение других), с полномочиями по распоряжению их судьбами, жизнями, имуществом.

В правовом контексте мы имеем наглядный пример отчуждения фундаментальных ценностей права, а точнее говоря, попрания таких естественных прав человека, как: жизнь, собственность, равенство перед законом и запрет на дискриминацию, презумпцию невиновности, свобода выбора занятия, профессии, места жительства и пребывания, свобода передвижения, избираться и быть избранным, правосубъектность.

Подобные идеологические воззрения обусловлены цивилизованной природой развития общества, исторически формирующей социальное и экономическое неравенство, различия между людьми и социальными группами, что генерирует в их (людей) сознании определенные стереотипы, усвоенные ими без размышления и критической оценки существующей действительности. Но, поскольку такие предрассудки имеют искаженный характер, научно несостоятельны и противоречат моральным, этическим принципам человечества, то они находят свое воплощение в правовом постулате о запрете любых форм дискриминации, проявления дискриминационного поведения, дискриминационного отношения между людьми и группами, дискриминационных нормативных положений и дискриминационной практики.

И как мы можем убедиться сегодня, на основе ретроспективного взгляда, любые формы дискриминации создают серьезную угрозу мирному и безопасному сосуществованию людей, обществ, препятствует экономическому и культурному развитию, сеет вражду, затрудняет свободный расцвет личности, противоречит принципу равенства в достоинстве и правах, что в итоге приводит к эксплуатации одной социальной ячейки (партийного руководства) остальных граждан, формирует условия нищенского, полуголодного, голодного существования.

Следовательно, регламентация процесса дебаизации, экспроприация в форме (внесудебной) конфискации, безвозмездного изъятия имущества, обретенного законным трудом, являющегося результатом творческой активности человека, с нарушением норм пищевого рациона человека и технологического оптимума, посягало не только на право собственности, но и повлекло за собой ограничение в праве на жизнь. Антисоциальные взгляды большевизма, выраженные в купировании права собственности, тотальном огосударствлении частного капитала, узурпации отношений собственности, фактически привел к полному произволу, бесправию, экономической и политической зависимости каждого индивида от единственного собственника и эксплуататора, заполучившего полноценную возможность распоряжения богатствами, жизнями и судьбами людей.

Список использованных источников:

1. Чичерин Б.Н. Философия права. – М.: Типо-лит. Т-ва И. Н. Кушнерев и К°, 1900. – С. 120
2. Алексеев С.С. Право собственности. Проблемы теории / С.С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – С. 74.
3. Докладная записка Казкрайкома ВКП(б) в ЦК ВКП(б) «О конфискации средств и орудий производства у крупных байских хозяйств и лиц из бывших привилегированных сословий и родовых групп» от 15 мая 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 95.
4. Постановление ВЦИК «О лишении права на землепользование и проживание в местах постоянного жительства крупных баев и скотопромышленников с семьями и конфискации их имущества» от 14 марта 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 74-75.
5. Приложение к протоколу № 23 Заседания Бюро Казкрайкома ВКП(б) от 14 марта 1928 года к пункту 1-м «Постановление Президиума Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета» «О лишении права на землепользование и проживание в местах постоянного жительства крупных баев и скотопромышленников с семьями и лиц из привилегированных ранее сословий и групп» от 14 марта 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 76-78.
6. Телеграмма Секретаря Казахского Краевого Комитета ВКП(б) Голощекина в ЦК на имя Сталина «О немедленном издании постановления по конфискации» 21 июня 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 104.
7. Постановление ЦК ВКП (б) «О конфискации хозяйств и высылке наиболее крупных скотоводов» от 9 августа 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 104-106.
8. Инструкция по применению постановления ЦИК и СНК КАССР от 27 августа 1928 г. «О конфискации и выселении байских хозяйств» от 30 августа 1928 г. // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 1. // Под общ. ред. Е.Т. Карина. – Нур-Султан, 2022. – С. 106-110.
9. Масанов Н.Э. Кочевая цивилизация казахов: Основы жизнедеятельности кочевнического общества. – Алматы: Социнвест-М.: Горизонт, 1995. – 202-205 с.
10. Жакишева С.А. Элиминация байских хозяйств в Казахстане на рубеже 20-30 х гг. XX в.: новые подходы, методы и технологии. Монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – С. 100-101.

Сведения об авторе

Хан Виталий Вячеславович – профессор Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук.

Хан Виталий Вячеславович – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Vitaliy V. Khan – Professor of the Academy of Law Enforcement Agencies at the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences.

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW

И.В. Межибовская¹

¹Институт государства и права Казахского Национального университета им. аль-Фараби,
Алматы, Республика Казахстан

**ПРАВОВЫЕ РЕАЛИИ НОВЕЙШИХ КОНСТИТУЦИОННЫХ
ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН В КОНТЕКСТЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ
И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА**

Статья подготовлена в рамках научного проекта № AP14872048: «Разработка мер по обеспечению национальной безопасности Республики Казахстан в законотворческой сфере».

В статье проводится анализ изменений и дополнений, внесенных в Конституцию Республики Казахстан на общенациональном референдуме пятого июня 2022 года. Принятый и действующий в настоящее время Высший Закон государства подвергся критике некоторыми профессионалами с момента его введения в действие – с 30 августа 1995 года, поскольку содержал установки, направленные на усиление концентрации власти Президента страны, с одной стороны и минимизацию возможностей защиты физическими и юридическими лицами своих прав и свобод. В частности, серьезные ограничения устанавливались особыми статусными и функциональными позициями Конституционного Совета Республики Казахстан, заменившего действующий ранее Конституционный Суд, завуалированным отсутствием права опротестовывать действующие законы Прокуратурой страны и рядом других положений. В Конституцию 1995 года несколько раз вносились изменения и дополнения (в 1998, 2007, 2011, 2017 и 2018 годах), они касались регуляторов сроков избрания Президента, его функциональных возможностей, порядка избрания, усиления его статуса и статуса членов его семьи, а также депутатского корпуса, Ассамблеи народа Казахстана, Совета Безопасности и др. Трагические события января 2022 года, произошедшие в стране, наглядно показали необходимость пересмотра конституционных норм.

Ключевые слова: национальная безопасность, Конституционный суд, международные договоры, ратификация, денонсация.

**Ең жаңа конституцияның құқықтық шындықтары Қазақстан Республикасындағы
адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру
жағдайындағы тұрғындарлар**

Мақалада 2022 жылғы 5 маусымда жалпыхалықтық референдумға шығарылған Қазақстан Республикасының Конституциясына енгізуге ұсынылған өзгерістер мен толықтырулар талданады. Қабылданған және қазіргі уақытта күшіне енген мемлекеттің Жоғарғы Заңы күшіне енген сәттен бастап - 1995 жылғы 30 тамыздан бастап кейбір мамандардың сынына ұшырады, өйткені онда Президенттің өкілеттігін арттыруға бағытталған нұсқаулар бар. ел, бір жағынан, жеке және заңды тұлғалардың өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау мүмкіндіктерін барынша азайту. Атап айтқанда, бұрынғы Конституциялық Соттың орнын басқан Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің ерекше мәртебесі мен функционалдық лауазымдарына елеулі шектеулер қойылды, ел прокуратурасының қолданыстағы заңдарға дау айту құқығының жасырын болмауы және бірқатар басқа ережелер. 1995 жылғы Конституцияға бірнеше рет (1998, 2007, 2011, 2017 және 2018 жылдары) өзгерістер мен толықтырулар енгізілді, олар Президентті сайлау мерзімдерін, оның функционалдық мүмкіндіктерін, сайлау тәртібін, мәртебесін нығайтуды және Қазақстан Республикасының Президентін сайлау тәртібін реттейтін органдарға қатысты. оның отбасы мүшелерінің мәртебесі, сондай-ақ депутаттық

корпус, Қазақстан халқы Ассамблеясы, Қауіпсіздік Кеңесі және т.б. Елімізде болған 2022 жылғы қаңтардағы қайғылы оқиғалар конституциялық нормаларды қайта қарау қажеттілігін айқын көрсетті.

Түйінді сөздер: ұлттық қауіпсіздік, Конституциялық сот, халықаралық шарттар, ратификация, денонсация.

Legal realities of the latest constitutional Transformations in the republic of Kazakhstan in the context of the realization of human and civil rights and freedoms

The article analyzes the amendments and additions proposed for introduction to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, submitted to a national referendum on June 5, 2022. The Supreme Law of the State, adopted and currently in force, has been criticized by some professionals since its introduction – since August 30, 1995, because it contained guidelines aimed at strengthening the concentration of power of the President of the country, on the one hand, and minimizing the opportunities for individuals and legal entities to protect their rights and freedoms. In particular, serious restrictions were imposed by the special status and functional positions of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan, which replaced the previously existing Constitutional Court, the veiled lack of the right to challenge the current laws by the country's Prosecutor's Office and a number of other provisions. The Constitution of 1995 was amended and supplemented several times (in 1998, 2007, 2011, 2017 and 2018), they concerned the regulators of the terms of election of the President, his functional capabilities, the procedure for election, strengthening his status and the status of his family members, as well as the deputy corps, the Assembly of People of Kazakhstan, the Security Council, etc. The tragic events of January 2022 that took place in the country clearly demonstrated the need to revise constitutional norms.

Keywords: national security, Constitutional Court, international treaties, ratification, denunciation.

Введение

Сегодня в научном мировоззрении Конституция трактуется не просто как основной закон государства, но и как основополагающая система конституционализма, гарантия соблюдения законности в стране и как документ, заложивший фундамент самостоятельной отрасли права – конституционное право. Несколько лет назад в Казахстане проходило знаковое мероприятие, собравшее ученых конституционалистов со всего мира для обсуждения проблем не только соблюдения конституционной законности, но и конституционализма, как правового явления [1].

Результат столь высокого форума показал, что не смотря на серьезные многолетние научные разработки по данному вопросу, наличие большого количества научных трудов и блестящих ученых правоведов-конституционалистов, до настоящего времени не выработано единого научного воззрения на конституционализм, как явление. Это связано с тем, что ученые конституционалисты акцентируют внимание на различных компонентах и сторонах этого явления. Так, например, известный российский ученый Сурен Адиевич Авакьян относит конституционализм к категории сложных общественно-политических и государственно-правовых явлений, считая, что конституционализм должен строиться на идеалах конституционной демократии, в основе которых лежит сам документ – Конституция. В частности, он пишет, что «конституционализм – это идеал, к которому должно стремиться общество, идущее по пути социального прогресса» Он выделяет несколько направлений конституционализма, среди которых тесная связь с правом как государства, так и общества, приоритет человека, как личности, его правового статуса, включая возможность участия в управлении государством, реальность демократических процедурно-процессуальных основ, создание и функционирование нормативного правового фундамента, «что проявляется прежде всего в создании и принятии официальной конституции, закрепляющей набор конституционно-правовых институтов», политический режим, система защиты конституционного строя и самой конституции и др. [2, с. 304, 305].

Казахстанские ученые, в частности Султан Сартаевич Сартаев, отмечал, что «конституционализм правомерно определить как состояние урегулированности общественных от-

ношений Конституцией, при котором происходит активное ее влияние на политико-правовую жизнь страны, обеспечивается ее верховенство, опосредованность политических отношений конституционно-правовыми нормами, конституционное регламентирование государственного строя и политического режима, конституционная признанность прав и свобод, и самое главное, здесь формируется правовой характер взаимоотношений государства и человека». Было обращено внимание на факт существования конституции, как таковой. Именно факт наличия конституции, как высшего закона государства, подчеркивалось и другими юристами. Однако, наличие конституции, как отмечал казахстанский ученый, не всегда порождает факт наличия конституционализма, связанного с критерием реальности соблюдения прав и свобод человека, реализации демократических институтов [3, с. 144, 145]. Виктор Александрович Малиновский, отмечая сложность такого явления, как конституционализм, также обратил внимание на то, что его нельзя сводить исключительно к тексту прописанных в ней гарантий, поскольку основным критерием следует считать и на фактор их реализации [4, с. 14, 15]. Следует отметить, что по данной проблеме были высказаны разные научные воззрения ученых, считающихся корифеями в конституционном праве, как в нашей стране [5, с. 26, 27], так и за рубежом.

История формирования конституционного права, как отрасли права, строится на государственно-правовых исследованиях и, следовательно, является одним из видов публичных правоотношений. При этом, государственно-правовые отношения успешно формировались и развивались с момента образования первых государств и возникновения права, как такового, то есть в период, датированный периодом формирования человеческой цивилизации. Что касается самого понятия «конституционное право», то в научной литературе и первоисточниках обычно называется 18 век. Но, вместе с тем, отрасль права на тот период еще не была сформирована. Считается, что этот термин был введен впервые во Франции и он имел совершенно иное правовое содержание. Позже конституционное право стали называть политическим или публичным государственным правом. Серьезные исследования таких правоотношений представлены в научных трудах 19 начала 20 веков. Так, до 1917 года блестящие исследования в России по этим вопросам проводились В. М. Гессеным. Интересно то, что уже в 1909 году в Санкт-Петербургском университете он защитил кандидатскую диссертацию на тему «Подданство, его установление и прекращение», а в 1916 году в Московском университете докторскую «Основы конституционного права» [6]. Не менее интересными считаются работы Ф.Ф. Кокошкина, одного из основателей конституционного права России. Он исследовал проблемы формирования и успешного функционирования власти, властных полномочий, реализации прав, соотношения централизации и децентрализации, автономии и федерализма, местного самоуправления и др. [7]. Вопросы государственных правоотношений через призму историко-социологических аспектов представлены в работах Н.М. Коркунова. Им весьма успешно анализируются проблемы прав и свобод человека в контексте государственной власти [8].

Сегодня история конституционного права представлена большой когортой блестящих ученых конституционалистов, само конституционное право по праву является одной из базовых, ведущих отраслей права. Однако, уместно будет отметить, что в настоящее время, в условиях мирового порядка, существуют и успешно развиваются государства, не имеющие классический формат конституции, как гаранта соблюдения прав и свобод, или имеющие некодифицированную конституцию. К таким государствам относят Израиль, Канаду, Великобританию, Швецию, Новую Зеландию, Ливию и Сан-Марино. Вообще в науке классического конституционного права конституции классифицируются по следующим видам:

1. Писаные конституции:
  - а) Кодифицированные
  - б) Некодифицированные
2. Неписанные конституции
3. Смешанные конституции.

Именно такой классификатор представляется в общенаучном формате, включая образовательный процесс. Это лишь базовый классификатор, поскольку его видовые разновидности значительно больше и зависят от многих критериев, в том числе от сроков действия, форм принятия или внесения в нее изменений, дополнений принятия и др. Данная информация общеизвестна¹.

Страны, не имеющие классических форм конституции, относятся, как правило, к группе государств с неписанными конституциями. Но их фактическое отсутствие часто приводится в качестве аргумента того, что данный документ вовсе не нужен, поскольку в странах, не имеющих такого высшего закона, соблюдается порядок и демократические принципы. Однако, конституции неписанные характеризуются фиксацией конституционных норм в разных законодательных актах или в своеобразных правовых прецедентах, обычаях. Классическим примером может служить ситуация в Израиле, где с момента образования государства до сегодняшнего дня ведутся дебаты о необходимости принятия конституции страны и большая часть, как ученых правоведов, так и представителей власти, склоняются к неэффективности и даже не обоснованности принятия такого документа. В этой стране приоритет отводится религиозным канонам Торы, и многие придерживаются того мнения, что «мудрость народа превосходит мудрость законодателей, а повседневная жизнь иногда протекает лучше без сухого, холодного, раздражающего всех закона». Некоторые же считают, что государственное управление нуждается в отделении от религиозных догм [9]. Вместе с тем, есть государства, где писанная кодифицированная конституция имеет обслуживающий статус по отношению к приоритету религиозных источников. Это наблюдается, прежде всего, в некоторых арабских странах, в том числе придерживающихся законов шариата.

Что касается Республики Казахстан, то наше государство имеет классическую форму кодифицированной писанной конституции, имеющей высшую силу закона в стране и регламентирующей основные положения жизни государства. В соответствии с нею Республика Казахстан утверждает себя государством демократическим, светским, правовым и социальным, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы, а сама Конституция обладает высшей юридической силой, именно поэтому законы, иные нормативные правовые акты, международные договорные и иные обязательства страны, а также нормативные постановления Конституционного Совета и Верховного Суда должны ей соответствовать [10].

Методы. В статье использованы общенаучные методы исследования, а также специальные общенаучные и частно научные, в том числе исторического анализа, сравнения, сопоставления, а также методы экзегетики, герменевтики и другие.

Обсуждение.

Изучая вопросы последних изменений в Конституцию Казахстана в области прав и свобод человека и гражданина, следует отметить, что они, с нашей точки зрения, имеют, по большей своей части, положительный эффект. При этом мы придерживаемся позиции, представленной в новой концепции, названной «конституционным инженерингом» и подробно изложенной в диссертационной работе «Государство как объект конституционно-правового регулирования» Д.Г. Шустовым. Мы полностью согласны с его выводами о том, что для определения ценностных конституционных категорий необходимо проведение системы конституционного инженеринга, то есть создание наиболее подходящей, эффективной формы для конкретного государства посредством разработки и принятия конституции. «Для этого необходимо определить, каким должен быть конституционный дизайн» государства, «какую модель принять за основу, на каком идеале ее построить, решив, во первых, какова будет форма государства, в каких институтах она будет воплощаться, какими органами персонафицироваться, в чем его цели и задачи, какие функции будет реализовывать данное государство и какими полномочиями для этого его необходимо наделить, каково будет его террито-

¹См. например Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. – М.: Норма, 2021, – 528-с.

риальное устройство, каково будет отношение данного государства и иных субъектов конституционно-правовых отношений – личности, коллективов, общества, народа, и, во-вторых, какие конституционно-правовые средства, какие инструменты метода конституционно-правового регулирования должно применить для воплощения этого содержания, его конституционного оформления. Результатом исканий является проект конкретной конституции, учреждающей данное конкретное государство, его модель». Автор приводит свое видение онтологических конституционных основ, выделяя три основных направления: как идеал, как данная конкретная нормативная конституционная модель – нормы о государстве, и как реальное фактическое состояние – как явление. Он считает, и с этим невозможно не согласиться, что этим трем сферам соответствуют и три стадии:

1. Избрание и формулирование конституционного идеала государства.

2. Его воплощение в нормативной конституционной модели государства,

3. Ее воплощение в реальности, реализация конституционных норм о государстве [11, с. 11, 12].

Это в полном объеме соответствует нашему видению модели конституционных изменений в Республике Казахстан. Если следовать детализации или «конституционному инженерингу» Конституции Республики Казахстан, принятой 30 августа 1995 года, то при внешнем благополучии «правового дизайна», мы следуем понравившейся нам терминологии, предлагаемой Д.Г. Шустовым, в ней, умышленно или нет, были заложены серьезные ограничители реализации прав и свобод человека и гражданина. То есть, в Конституции были подтверждены все виды прав и свобод человека и гражданина, подробно представлены механизмы их реализации и защиты, само государство Республика Казахстан было объявлено социальным. Как известно, это особый государственный феномен, при котором государство определяет в качестве приоритетов социальные права граждан, гарантируя высокую степень их защиты. До этого социальными государствами считались страны с высоким уровнем развития к которым относились Швеция, Швейцария, Япония, ФРГ и др. Не смотря на не конкурентность критериев уровня жизни в Казахстане относительно многих других западных государств, социальные ориентиры были объявлены приоритетными исходя из систем и методов продвижения соблюдения социальных прав граждан. Права и свободы регламентируются во втором разделе Конституции страны «Человек и гражданин» (статьи 10-39). Однако, мы в этом убеждены, система возможностей реализации таких, как в прочем и других прав и свобод, была серьезно минимизирована. Так, это касалось, прежде всего упразднения в Казахстане Конституционного Суда и введения в государственную организационную систему Конституционного Совета. Изменение названия государственного органа не имело бы особого значения, если бы не были изменены функциональные пределы этой структуры. Прежде всего, Конституционный Совет не являлся правопреемником Конституционного Суда, отсюда вытекает упразднение статусных позиций решений и постановлений высшего, до этого времени, судебного конституционного органа. Данный факт нашел применение, прежде всего в том, что из всех официальных информационно-аналитических правовых баз, систем и платформ были упразднены документы, принятые Конституционным Судом Республики Казахстан несмотря на то, что среди них имеются уникальные судебные прецеденты.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О Конституционном Суде Республики Казахстан» от 5 июня 1992 года, утратившим силу Указом Президента Республики Казахстан, имеющим силу Закона от 19 октября 1995 года в связи с принятием Конституции 30 августа 1995 года и упразднением данного органа, о чем говорилось выше, Конституционный Суд мог рассматривать иски о соответствии Конституции Республики Казахстан законов и всех иных нормативных правовых актов, а также не вступивших в силу международных договоровных и иных обязательств Республики Казахстан, правоприменительной практики, затрагивающей конституционные права граждан (ст.10-11), при этом, Постановления Конституционного Суда обжалованию и опротестованию не подлежали.

Решения и постановления Конституционного Совета имеют такой же правовой статус, но полномочия отличаются от выше названных кардинальным образом. В частности, в соот-

ветствии со ст. 72 Конституции, регламентирующей статус и полномочия Конституционного Совета, значительно урезан субъектный состав обращения в данный орган. Если в Конституционный Суд могли обращаться как физические, так и юридические лица по вопросам соответствия Законов и иных нормативных правовых актов Конституции страны, то Конституционный Совет вправе принять обращения лишь от Президента страны, Председателей палат Парламента, т.е. Мажилиса и Сената, Премьер-Министра и депутатов Парламента, но только при наличии строго определенной квоты - не менее одной пятой части от общего числа депутатов Парламента. Таким образом, возможности обращения в данный судебный орган были лишены все граждане Республики Казахстан, организации, в том числе правозащитные, включая адвокатский корпус, в том числе и по вопросам защиты своих прав и свобод. Следующее ограничение касалось предметного обращения в данный высокоуровневый орган страны. В частности, подпункт 2) п.1 ст. 72 устанавливает, что Конституционный Совет рассматривает принятые Парламентом законы на их соответствие Конституции Республики, но лишь до момента их подписания Президентом. Можно спорить о том, является ли проект закона, одобренный Парламентом Законом, если он еще не подписан Президентом страны, но однозначно бесспорным является тот факт, что без соответствующей подписи и официального опубликования этот документ вообще не имеет никакой юридической силы. Таким образом, следуя элементарной логике, Конституционный Совет может рассматривать Законы на их соответствие Конституции исключительно до тех пор, пока они лишены юридической силы, то есть не подписаны Президентом. Осознавая, что данный полномочный формат является необходимым атрибутом данного органа, следует обратить внимание на правовой винтаж, заключающийся в том, что рассматривая Закон, не имеющий никакой юридической силы, Конституционный Совет принимает нормативное постановление, не подлежащее обжалованию или опротестованию, распространяя его на все действующее законодательство страны. В этом мы усматриваем серьезный продуманный механизм ограничения прав и свобод человека и гражданина. В качестве примера можно привести постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 10 марта 1999 г. № 2/2 «Об официальном толковании пунктов 1 и 2 статьи 14, пункта 2 статьи 24, подпункта 5) пункта 3 статьи 77 Конституции Республики Казахстан». Из фабулы дела следует, что в данный орган обратилась группа депутатов Парламента страны по вопросам возможности значительного сокращения социальных гарантий, относительно пенсионного обеспечения, выплаты пособий и др., значительно ухудшающих положение граждан в формате применения обратной силы закона. Иными словами, могут ли законы, ухудшающие положение граждан, иметь обратную силу. Обращение депутатов строилось на том, что блок социальных законопроектов, поступивших в Парламент весной, предлагалось ввести в действие с первого января 1999 года. Конституционный Совет, рассмотрев материалы дела, вынес вердикт о том, что «обратной силы не имеют те законы, которые регулируют юридическую ответственность граждан за правонарушения и устанавливают новые виды ответственности или усиливают ее путем введения новых санкций. Эта конституционная норма распространяется на судей, государственные органы и должностных лиц, осуществляющих правоприменительную деятельность. Парламент Республики при принятии законов обладает правом устанавливать правовые нормы, имеющие обратную силу» [12]. Таким образом, из приведенной процедурной фабулы видно, что депутаты казахстанского парламента обратились с запросом по проектам законов, находящихся в стадии их рассмотрения, то есть по проектам законов, а Конституционный Совет, рассмотрев их, вынес правовой вердикт, касающийся всего действующего права страны. Мы в данном случае концентрируем внимание на механизме реализации возможностей Конституционного Совета, но, полагаем уместным обратить внимание и на утвержденный правовой посыл относительно того, что законы, ухудшающие положение граждан, могут иметь обратную силу в государстве, объявившем себя социально ориентированным.

Хотелось бы обратить внимание еще на одно положение статьи 72 Конституции, закрепленное в пункте 2 и устанавливающее, что Конституционный Совет рассматривает обращения судов в случаях, установленных статьей 78 Конституции. Данная конституционная

норма запрещает судам применять законы и иные нормативные правовые акты, ущемляющие закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина. Если суд усмотрит, что закон или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный Суд с представлением о признании этого акта неконституционным. Данный пункт можно было бы считать своеобразной правовой лазейкой в рамках защиты прав и свобод, однако не у всех и не всегда есть возможность обратиться в обычные суд, да и не каждый суд возьмет на себя ответственность обращения в Конституционный Совет. Однако и на данном направлении мы сталкивались с серьезными правовыми прецедентами. Например, в Республике Казахстан официально закреплен приоритет Конституции государства над нормами международного права. В частности, ст.4 Конституции определяет, что действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции и соответствующих ей международных договорных и иных обязательств Республики [13]. Именно поэтому подпункт 1) п.1 ст. 3 Закона Республики Казахстан от 30.05.2005 г. «О международных договорах Республики Казахстан» устанавливает обязательства по проведению юридической экспертизы на предмет соответствия положений международных договоров, участницей которых намеревается стать Республика Казахстан, а также проектов международных договоров законодательству Республики Казахстан. В данном случае для определения спектра соответствия национальному законодательству учитывается правовая иерархия международных договоров, одни из которых подлежат ратификации и занимают позицию приоритета над законами страны, а другие проходят обязательную процедуру утверждения Президентом Казахстана или Правительством страны и, соответственно, ни при каких условиях таким приоритетом не обладают. Но в любом случае, не допускается заключение международных договоров, «не соответствующих национальным интересам Республики Казахстан, способных нанести ущерб национальной безопасности или ведущих к утрате независимости Республики Казахстан» [14]. Именно поэтому, и Конституционный Суд и Конституционный Совет не в праве были рассматривать международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан. Что касается Конституционного Суда, то он был лишен полномочий рассматривать международные договорные и иные обязательства Республики Казахстан, вступившие в силу. Конституционный Совет, в соответствии с 72 статьей, вправе рассматривать международные договоры лишь до их ратификации. Если абстрагироваться от особенностей понятия «вступление в силу» и «момента ратификации», в любом случае следует вердикт о том, что международные обязательства, представленные в договорах и соглашениях, прошедшие процедуру ратификации, приобретают силу приоритета над казахстанскими законами, кроме того, ни одна из сторон не может в одностороннем порядке изменить, не исполнять или денонсировать такие обязательства. В рамках международного права и национального законодательства стран четко определены юридические процедуры, влекущие перечисленные последствия и в случае их неисполнения или ненадлежащего исполнения, другая сторона международного договора вправе применить санкции и/или обратиться в международные судебные органы. В этой связи не имеет аналогов, с нашей точки зрения, прецедент, произошедший с двумя международными Соглашениями, заключенными и ратифицированными Республикой Казахстан и Российской Федерацией по аренде космодрома Байконур. Седьмого мая 2001 года Постановлением Конституционного совета Республики Казахстан № 6/2, по представлению Кызылординского областного суда был вынесен вердикт о признании неконституционными части второй п. 6.12 ст. 6 Договора аренды комплекса «Байконур», а также ст. 5 и 11 Соглашения «О взаимодействии правоохранительных органов в обеспечении правопорядка на территории комплекса «Байконур», данные международные правовые нормы были признаны не соответствующими Конституции Республики Казахстан, и, соответственно, потерявшими свою юридическую силу [15]. То есть, данные правовые нормы не могли применяться с момента вынесения данного Постановления. Однако эти Соглашения уже были ратифицированы, и Республикой Казахстан, и Российской Федерацией, именно поэтому Конституционный Совет не в праве был отме-

нять такие международные документы в соответствии с названной ст. 72 Конституции страны. Российская Федерация, сославшись на Венскую конвенцию проигнорировала данное решение и потребовала неукоснительного соблюдения всех обязательных технических международных процедур по внесению Казахстаном изменений или дополнений в эти Договор и Соглашение, до введения которых отмененные положения должны были «неукоснительно соблюдаться, именно в силу принципа «*Pacta sunt servanda*». Только через пять лет, 03.10.2006 г. по этим договорным обязательствам между правительствами Казахстана и России был подписан Протокол о внесении в них изменений и дополнений, но сами изменения и дополнения были внесены позже, кроме того, они также подлежали обязательной ратификации. Конституционный совет Республики Казахстан, представляя 22 июня 2009 г. за № 09-5/1 свое ежегодное Послание «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» указал, что данные протоколы находятся лишь на стадии ратификации, но ведь неконституционными они были признаны еще в мае 2001 г. Таким образом, Казахстан столкнулся с ситуацией, когда два уже ратифицированных международных соглашения (в части), имеющие приоритет перед законами страны, были признаны неконституционными, однако продолжали не только сохранять свою юридическую силу, но и приоритет над законами страны вплоть до ратификации изменений и дополнений, внесенных в данные международные акты [16]. Несмотря на то, что Нормативным Постановлением Конституционного Совета Республики Казахстан от 17 апреля 2017 г. №2 «О пересмотре некоторых нормативных постановлений Конституционного Совета Республики Казахстан» часть положений данного правового акта претерпели изменения, правовой казус до настоящего времени имеет место быть [17].

Следует отметить, что Экономический Суд СНГ, рассматривая очередные неисполнения Казахстаном соглашений в области прав и свобод, в частности «О социальных и правовых гарантиях военнослужащих, лиц, уволенных с военной службы, и членов их семей» от 14 февраля 1992 г., «О гарантиях прав граждан государств-участников СНГ в области пенсионного обеспечения» от 13 марта 1992 г. и «О порядке пенсионного обеспечения военнослужащих и их семей и государственного страхования военнослужащих государств-участников СНГ» от 15 мая 1992 г. своим решением от 04 сентября 1996 г. N С-1/11-96 определил, что в соответствии со статьями 26 и 27 Венской конвенции «О праве международных договоров» провозглашающих действие принципа «*Pacta sunt servanda*» при исполнении международных обязательств недопустимо одностороннее ограничение прав и льгот, государства-участники обязаны взаимно согласовывать принимаемые ими акты национального законодательства в этой области: «если одно из государств-участников посчитает то, или иное положение, заключенного им соглашения, не соответствующим изменившимся обстоятельствам или оно перестанет соответствовать национальным интересам, то государство вправе поставить вопрос о пересмотре, изменении или уточнении соглашения. Согласно ст. 39 Венской конвенции, договор может быть изменен лишь по соглашению между его участниками при соблюдении процедур и условий, определенных этой Конвенцией. До изменения договора отказ от его выполнения недопустим» [18]. Таким образом, не проработанная конституционная трактовка системы защиты прав и свобод Конституционным Советом, обернулась очередным правовым прецедентом.

Серьезные ограничители в части реализации прав и свобод человека и гражданина, до изменений и дополнений 2022 года, были определены и функциональными конституционными регуляторами полномочий Прокуратуры Республики Казахстан [19]. До внесения изменений и дополнений в Конституцию страны в 2017 году, статья 83 данного документа определяла, что Прокуратура вправе опротестовывать законы, не соответствующие Конституции Республики Казахстан. Однако, к сожалению, и данная конституционная гарантия фактически входила в разряд неисполнимых, поскольку протест возможно было внести либо в государственный орган, принявший данный законодательный акт, коим является Парламент Республики Казахстан, либо тому, кто данный закон подписал – это Президент страны. Однако разделы 3 и 4, регламентирующие компетенции Президента и Парламента, не допус-

кали и не допускают права на пересмотр данными высшими государственными органами действующих законов в порядке прокурорского протеста на предмет их соответствия Конституции страны. Не улучшилась ситуация и с внесением изменений и дополнений в данную конституционную норму в марте 2017 г. В новой редакции ст. 83 была изложена следующим текстом «Прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование». По мнению разработчиков, такое изменение редакции позволило отойти от ситуативных возможностей соблюдения законности и перейти к комплексному подходу. Однако, в части реализации механизма защиты прав и свобод человека и гражданина, носящего, как правило, именно ситуативный характер, положение не улучшилось.

Таким образом, до внесения изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан существовала ситуация реального отсутствия механизмов полноценной защиты гражданами своих конституционных прав и свобод, поскольку в случае законодательного пробела в этой части или прецедента, обратиться в Конституционный Совет, судебные инстанции или органы прокуратуры по факту несоответствия закона (в конкретной его части) Конституции страны было фактически невозможно или крайне сложно.

Результаты. Возрождение Конституционного Суда в Республике Казахстан с изменением его компетенций позволит восстановить реальный механизм защиты прав и свобод. Новая редакция восстанавливает возможность обращения в Конституционный Суд заинтересованных лиц. В частности, пункты 3, 4, 5 ст. 72, вводимые в действие с 2023 года устанавливают, что Конституционный Суд по обращениям граждан рассматривает на соответствие Конституции Республики нормативные правовые акты Республики Казахстан, непосредственно затрагивающие их права и свободы, закрепленные Конституцией, кроме того, данный Суд рассматривает обращения Генерального Прокурора и Уполномоченного по правам человека. Новая редакция фактически полностью упраздняет правовые препоны, установленные в Конституции Республики Казахстан и действующие более тридцати лет.

Выводы. Однако, не смотря на наше положительное отношение к конституционным изменениям и дополнениям, хотелось бы поделиться некоторыми сомнениями, имеющими место быть относительно новой ее редакции. Так, мы считаем необходимым вернуться к обсуждению ст. 61. Пункты 2, 3 данной правовой нормы были дополнены второй и соответственно третьей частями, устанавливающими, что Правительство Республики в целях оперативного реагирования на условия, создающие угрозу жизни и здоровью населения, конституционному строю, охране общественного порядка, экономической безопасности страны может вносить законопроекты, которые подлежат рассмотрению Парламентом немедленно на совместном заседании его Палат. При этом, в «случае внесения в Парламент таких законопроектов, «Правительство Республики вправе принимать под свою ответственность временные нормативные правовые акты, имеющие силу закона, по вопросам, указанным в части первой настоящего пункта, которые действуют до вступления в силу принятых Парламентом законов или до непринятия Парламентом законов». Далее в пунктах 4 и 5 указывается, что такой закон, «принятый большинством голосов от общего числа депутатов Мажилиса, передается в Сенат, где рассматривается не более шестидесяти дней. Мажилис вправе в целом отклонить проект закона большинством голосов от общего числа депутатов. Отклоненный законопроект считается непринятым и возвращается инициатору. Закон, одобренный большинством голосов от общего числа депутатов Сената, в течение десяти дней представляется Президенту на подпись. Если Сенат не одобрит закон в целом или отдельные его статьи, то закон возвращается в Мажилис. При этом Сенат вправе предложить Мажилису новую редакцию отдельных статей закона. В случае, если Сенат в течение шестидесяти дней не принял соответствующего решения, закон представляется Президенту на подпись».

Шестого января 2012 г. в Казахстане был принят Закон «О национальной безопасности Республики Казахстан» определяющий в ст. 4 виды такой безопасности, классифицируемые по шести направлениям, в частности, безопасность:

- общественная
- военная
- политическая
- экономическая безопасность
- информационная
- экологическая [20].

Данная классификация указывает на широкий спектр охвата вопросов

национальной безопасности, и это правильно, поскольку незначительные на первый взгляд проблемы в любой сфере, особенно в области прав и свобод человека, могут обернуться государственным крахом. Особый порядок срочного и неотложного реагирования на эти проблемы и их скорое разрешение является обязательным условием безопасности страны. Данный факт подтверждается крайне тяжелой политической ситуацией, с которой столкнулся Казахстан в январе 2022 года. Однако, мы уверены, что наделение Правительства страны, т.е. исполнительной ветви власти, правом издавать нормативные правовые акты, имеющие силу закона, категорически недопустимо. Вполне обосновано передавать право принимать такие акты Президенту, в период, также экстренных ситуаций в государстве. Принятие Указов Президента, имеющих силу закона в условиях отсутствия Парламента страны вполне обосновано и целесообразно. Однако новая редакция Конституции, наделяющая таким правом Правительство, с нашей точки зрения, вносит хаос в основной принцип государственной безопасности – принцип разделения властей. Общеизвестно, что власть в Республике Казахстан осуществляется по принципу ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви. Это является своеобразным гарантом реализации системы сдержек и противовесов в стране и базовым условием государственной безопасности. Не соблюдение или ненадлежащее соблюдение данного принципа неизбежно приведет к дестабилизации государственных устоев. Кроме того, мы видим явное несоответствие, противоречие двух действующих сегодня конституционных норм, поскольку пункт 4 статьи 3 Конституции Республики Казахстан безапелляционно указывает, что «Государственная власть в Республике едина, осуществляется на основе Конституции и законов в соответствии с принципом ее разделения на законодательную, исполнительную и судебную ветви и взаимодействия между собой с использованием системы сдержек и противовесов», а статья 61 наделяет Правительство, в определенных случаях, законодательными полномочиями. С нашей точки зрения, данная ситуация недопустима, может в определенных случаях сказаться на ситуации безопасности в стране и, соответственно, требует скорейшего исправления.

Список использованных источников:

1. В Астану приедут ученые конституционалисты со всего мира [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.zakon.kz/> (дата обращения: 10.06.2022).
2. Конституционное право. Энциклопедический словарь / Отв. редактор и руководитель авторского коллектива – д.ю.н., проф. С.А. Авакьян. – М.: Норма, - 2000
3. Саргаев С.С., Назаркулова Л.Т. Становление Конституции Республики Казахстан. – Алматы.: КИПМО, – 2002.
4. Малиновский В.А. Становление и укрепление конституционализма в Казахстане: тернистый путь к стабильности // «Конституция Республики Казахстан: стабильность и динамизм: Научно-практическая конференция, 2006. 7 декабря. – Алматы. – КИСИ при Президенте РК. - 2007. – С. 14, 15.
5. Ким. В.А., Ким. Г.В. Конституционный строй Республики Казахстан (общие положения). – Алматы, – 1998.
6. Окатова А. С. Учение В.М. Гессена о государстве: автореф. ... дис. к.ю.н.: 12.00.01: – М., 2009. 24 с.
7. Энциклопедический словарь. Томсинов В. А., Кокошкин Фёдор Фёдорович //Императорский Московский университет: 1755—1917: – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010.
8. Экимов А. И., Коркунов. Из истории политической и правовой мысли. – М.: Юрид. лит., 1983.

9. Почему в Израиле нет конституции и вряд ли будет [Электрон. ресурс] - URL: <https://www.vesty.co.il> (дата обращения: 05.07.2022).
10. Конституция Республики Казахстан [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz> (дата обращения: 09.07.2022).
11. Шустов Д.Г. Государство как объект конституционно-правового регулирования: автореф. .. дис. к.ю.н.: 12.00.02: – М., 2012. – 24 с.
12. Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 10.03.1999 г. № 2/2 «Об официальном толковании пунктов 1 и 2 статьи 14, пункта 2 статьи 24, подпункта 5) пункта 3 статьи 77 Конституции Республики Казахстан». [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 18.09.2022).
13. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 18.06.2022).
14. Закон Республики Казахстан от 30.05.2005 г. № 54-III «О международных договорах Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.03.2021 г. Ведомости Парламента Республики Казахстан, май, 2005 г., № 10, ст.35)
15. Нормативное Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 07.2001 г. № 6/2 «О представлении Кызылординского областного суда о признании неконституционными части второй пункта 6.12 статьи 6 Договора аренды комплекса «Байконур», статей 5 и 11 Соглашения о взаимодействии правоохранительных органов в обеспечении правопорядка на территории комплекса «Байконур» [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.09.2022).
16. Ежегодное Послание Конституционного Совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» от 22.06.2009 г. № 09-5/1 [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (дата обращения: 10.09.2022).
17. Нормативное Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 17 апреля 2017 г. №2 «О пересмотре некоторых нормативных постановлений Конституционного Совета Республики Казахстан»
18. Официальный сайт Экономического Суда СНГ [Электрон. ресурс]-URL: <https://sudsng.org> (дата обращения: 08.08.2022).
19. Конституция Республики Казахстан [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz> (дата обращения: 10.08.2022).
20. Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан». [Электрон. ресурс]-URL: <https://adilet.zan.kz> (дата обращения: 10.08.2022).

List of literature:

1. Constitutional scientists from all over the world will come to Astana [Electron. resource] - URL: <https://www.zakon.kz/4652946>
2. Constitutional law. Encyclopedic dictionary / Editor-in-chief and head of the author's team - Doctor of Law, prof. S.A. Avakian. - М.: Norma, - 2000
3. Sartaev S.S., Nazarkulova L.T. Formation of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. – Almaty.: KIPMO, - 2002.
4. Malinovsky V.A. Formation and strengthening of constitutionalism in Kazakhstan: a thorny path to stability // "Constitution of the Republic of Kazakhstan: stability and dynamism: Scientific and practical conference, 2006. December 7. – Almaty. – KISI under the President of the Republic of Kazakhstan. - 2007. - p. 14, 15.
5. Kim. V.A., Kim. G.V. Constitutional system of the Republic of Kazakhstan (general provisions). - Almaty. - 1998.
6. Okatova A. S. V. M. Hessen's teaching about the state: abstract. dis. Candidate of Law: 12.00.01: М., 2009. 24 p.
7. Encyclopedic dictionary. Tomsinov V. A., Kokoshkin Fyodor Fedorovich //Imperial Moscow University: 1755-1917: - Moscow: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN), 2010
8. Ekimov A. I., Korkunov. From the history of political and legal thought. - М.: Jurid. lit., 1983.
9. Why there is no constitution in Israel and it is unlikely to be [Electron. resource] - URL: <https://www.vesty.co.il>
10. The Constitution of the Republic of Kazakhstan [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz>

11. Shustov D.G. The state as an object of constitutional and legal regulation: abstract. dis. Candidate of Law: 12.00.02: M., 2012. 24 p.
12. Resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan dated 10.03.1999 No. 2/2 "On the official interpretation of paragraphs 1 and 2 of Article 14, paragraph 2 of Article 24, subparagraph 5) of paragraph 3 of Article 77 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan". [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs>
13. The Constitution of the Republic of Kazakhstan dated 30.08.1995 [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs>
14. Law of the Republic of Kazakhstan dated 30.05.2005 No. 54-III "On International Treaties of the Republic of Kazakhstan" (with amendments and additions as of 13.03.2021 Bulletin of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, May, 2005, No. 10, Article 35)
15. Normative Resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan dated 07.2001 No. 6/2 "On the submission of the Kyzylorda Regional Court on the recognition of unconstitutional part two of paragraph 6.12 of Article 6 of the Lease Agreement of the Baikonur Complex, Articles 5 and 11 of the Agreement on the Interaction of Law Enforcement Agencies in ensuring law and Order on the Territory of the Baikonur complex [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs>
16. Annual Message of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan "On the state of constitutional legality in the Republic of Kazakhstan" dated 22.06.2009 No. 09-5/1 [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs>
17. Regulatory Resolution of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2017 No. 2 "On the revision of certain Regulatory Resolutions of the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan"
18. Official website of the CIS Economic Court [Electron. resource]-URL: <https://sudsng.org>
19. The Constitution of the Republic of Kazakhstan [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz>
20. Law of the Republic of Kazakhstan "On the National Security of the Republic of Kazakhstan" [Electron. resource]-URL: <https://adilet.zan.kz>

Сведения об авторе

Межибовская Ирина Владимировна – академик Международной Академии Информатизации, ведущий научный сотрудник Института государства и права КазНУ им. аль-Фараби, кандидат юридических наук, доцент.

Межибовская Ирина Владимировна - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Мемлекет және құқық институтының жетекші ғылыми қызметкері, Халықаралық ақпараттандыру академиясының академигі, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

Mezhibovskaya Irina Vladimirovna - candidate of Legal Sciences, associate professor, Leading Researcher of the Institute of State and Law, KazNU named after Al-Farabi, Academician of the International Academy of Informatization.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ –

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО –

ADMINISTRATIVE LAW

Н.М. Мусабекова¹, Н.О. Тузельбаев¹, М.А. Баданина¹

¹Торайгыров университет, Павлодар, Республика Казахстан

**ВОПРОСЫ ПЕРСПЕКТИВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ
ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В СООТВЕТСТВИИ С РЕАЛИЗАЦИЕЙ
«ДОРОЖНАЯ КАРТА 2019-2021»**

В данной научной статье рассматриваются вопросы, перспективы модернизации системы органов внутренних дел по реализации Дорожной карты 2019-2021 и создания одной из направлений деятельности полиции сервисной модели, которая бы включила в себя основные направления, связанные с исключением несвойственных функций, новые форматы работы с населением, внедрение новых критериев оценки их деятельности. Это, прежде всего, доступность, прозрачность, устранение условий, способствующих коррупции, модернизация их деятельности связанной с защитой прав и законных интересов граждан. Для подготовки таких работников (сервисной полиции) в статье предлагается изучить вопрос одного из девяти направлений, связанных с обучением в учебных заведениях, в которых необходимо закладывать профориентационные аспекты, подготовки таких полицейских. Проектируемая в настоящее время единая система управления связанная с подготовкой кадров сервисной полиции должна стать методологической основой для перехода образовательных моделей в качественно новое состояние, позволяющее гарантировать открытость и новое содержание образования, удовлетворяющее потребностям прогрессирующей личности и социума. Таким образом, становление и совершенствование открытой образовательной системы подразумевает создание новейших технологий качества, так как практическая деятельность последних лет высветила ряд важных организационных проблем управления в системе подготовки квалифицированных специалистов для МВД Республики Казахстан, затрудняющих выполнение возложенных на министерство задач по непрерывному обучению требуемого количества компетентных сотрудников ОВД с необходимым спектром квалификационных характеристик, удовлетворяющих требованиям современности, социальным и экономическим интересам развития государства, личности и общества.

Ключевые слова: деятельность полиции, профилактика правонарушений, модернизация ОВД, сервисная модель, компетентностная модель, профориентационные аспекты, взаимодействие, связь с общественностью.

**«2019-2021 Жол картасын» іске асыруға сәйкес ішкі істер органдары
жүйесін жаңғырту перспективалары**

Бұл ғылыми мақалада 2019-2021 Жол картасын іске асыру бойынша ішкі істер органдары жүйесін жаңғырту перспективалары және өзіне тән емес функцияларды алып тастауға байланысты негізгі бағыттарды, халықпен жұмыстың жаңа форматтарын, олардың қызметін бағалаудың жаңа критерийлерін енгізуді қамтитын полиция қызметі бағыттарының бірін сервистік модель құру мәселелері қарастырылады. Бұл, ең алдымен, қолжетімділік, ашықтық, сыбайлас жемқорлыққа ықпал ететін жағдайларды жою, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға байланысты қызметін жаңғырту. Мұндай қызметкерлерді (сервистік полицияны) даярлау үшін мақалада кәсіптік бағдар беру аспектілерін, осындай полиция қызметкерлерін даярлау қажет болатын оқу орындарында оқумен байланысты тоғыз бағыттың бірі мәселесін зерделеу ұсынылады. Қазіргі уақытта жобаланатын сервистік полиция кадрларын даярлаумен байланысты бірыңғай басқару жүйесі прогрессивті тұлға мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім берудің ашықтығы мен жаңа мазмұнына кепілдік беруге мүмкіндік беретін білім беру модельдерінің сапалы жаңа жағдайға көшуі үшін әдіснамалық негіз болуы тиіс. Осылайша, ашық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен

жетілдірілуі сапаның жаңа технологияларын құруды білдіреді. Соңғы жылдардағы практикалық қызмет Қазақстан Республикасының ІІМ үшін білікті мамандарды даярлау жүйесіндегі басқарудың бірқатар маңызды ұйымдастырушылық мәселелерін атап өтті. Бұл қазіргі заманның талаптарын қанағаттандыратын біліктілік сипаттамаларының қажетті спектрімен ІІО Құзыретті қызметкерлерінің талап етілетін санын үздіксіз оқыту бойынша Министрлікке жүктелген міндеттерді орындауды қиындатады, мемлекет, жеке тұлға және қоғам дамуының әлеуметтік және экономикалық мүдделері.

Түйінді сөздер: полиция қызметі, құқық бұзушылықтың алдын алу, ішкі істер органдарын жаңарту, қызметтік моделі, құзыреттілік моделі, кәсіби бағдарлау аспектілері, өзара іс - қимыл, қоғаммен байланыс.

Prospects for the modernization of the internal affairs bodies system in accordance with the implementation of the «Roadmap 2019-2021»

This scientific article examines the issues, prospects for modernizing the system of internal affairs bodies for the implementation of the 2019-2021 Roadmap and the creation of one of the police service model activities, which would include the main areas related to the elimination of unusual functions, new formats of work with the population, introduction of new criteria for evaluating their activities. These are, first of all, accessibility, transparency, elimination of conditions conducive to corruption, modernization of their activities related to the protection of the rights and legitimate interests of citizens. To train such workers (service police), the article proposes to study the issue of one of nine areas related to training in educational institutions, in which it is necessary to lay vocational guidance aspects of training such police officers. The unified management system currently being designed to train service police personnel should become a methodological basis for the transition of educational models to a qualitatively new state, allowing guaranty to openness and new content of education that meets the needs of a progressive personality and society. Thus, the formation and improvement of an open educational system implies the creation of the latest quality technologies. The practical activities of recent years have highlighted a number of important organizational management problems in the system of training qualified specialists for the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. The task to fulfill the assignment to the Ministry of continuous training of the required number of competent police officers with the necessary range of qualification characteristics that meet the requirements of modernity, social and economic interests of the development of the state, the individual and society is hard indeed.

Keywords: police activity, crime prevention, modernization of internal affairs bodies, service model, competence model, career guidance aspects, interaction, public relations.

Состояние органов внутренних дел Республики Казахстан до последнего времени не в полной мере отвечало запросам общества. Стандарты взаимоотношений полицейских с гражданами не учитывали современные реалии. Поэтому возникла необходимость в реформировании полиции. Об этом говорил на совещании по вопросам модернизации деятельности органов внутренних дел в ноябре прошлого года Елбасы Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев. В рамках исполнения поручений Первого Президента страны совместно с Администрацией Президента Республики Казахстан была разработана и с начала 2019 года реализуется Дорожная карта по модернизации органов внутренних дел на 2019-2021 годы [1].

Многое из содержания послания правительства Республики Казахстан носит дискуссионный, не бесспорный характер, учитывая многолетнюю специфику деятельности полиции. [2] Но этот проект стоит внимания, поскольку в его подготовке принимали участие серьезные специалисты в области правовой реформы. Ответом власти на общественный запрос стало принятие уже упомянутой «Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел РК на 2019-2021 годы». Возможно, что общественная активность, способствовала появлению в данном документе новых пунктов. Ну а власть показала, что реагирует на общественные инициативы.

Собственно, сама Дорожная карта состоит из девяти направлений. Среди них: оптимизация организационно-штатной структуры, улучшение системы оплаты труда и соцзащиты сотрудников, отбор и подготовка кадров (модернизация ведомственного образования), исключение несвойственных функций, новые форматы работы с населением,

внедрение новых критериев оценки, устранение условий, способствующих коррупции, модернизация УИС и органов гражданской защиты. Нынешнее руководство МВД ставит главную задачу: больше работать на открытость, работать с общественностью, чтобы полиция стала народной и люди не боялись ее. Иными словами, курс взят на создание сервисно-ориентированной модели полиции, о чем в самой Дорожной карте сказано вскользь. Гражданскую инициативу «За реформы МВД» и государственную Дорожную карту объединяет то, что оба проекта за создание сервисной модели. Однако, как уже отмечалось на этом пути множество центробежных факторов.

Одним из 9 направлений, в которой говорится о модернизации ведомственного образования, на наш взгляд, если создавать кадры для ориентирования деятельности сервисной полиции, то для этого необходимо вносить изменения и дополнения в подготовку специалистов профессионального образования, в содержание которого необходимо закладывать профориентационные аспекты, связанные с вышеназванной сервисной полицией, потому что в понятии и дефиниции профессиональной ориентации уже давно возникла необходимость в переходе из проекта научных источников в проекты нормативно-правовых актов.

Создание прогрессивной формы специалистов сервисной полиции предусматривает формирование не только квалификационной модели специалиста, но и модели компетентностной. Компетентность специалиста означает и наличие знаний, умений, навыков, и возможность их применения в служебной деятельности и в повседневной коммуникации. В этой модели специалиста задачи образования переплетаются с междисциплинарными требованиями к результату образовательной деятельности. Если главной целью профессионального образования считается обучение человека что-то делать, получить профессиональную квалификацию, то самоцель компетентностной модели сервисной полиции специалиста – обучение взаимодействию в группе и развитие способности к решению многочисленных проблем в различных ситуациях.

Необходимость дальнейшего и постоянного поиска инновационных управленческих решений, обоснованных организационных механизмов взаимодействия в существующей системе подготовки ведомственных специалистов (сервисной полиции) позволяет выявить проблемы требующие особого внимания и решения. Так в современном ведомственном образовании можно обозначить следующие вопросы сервисной полиции:

- 1) несовершенство системы профессиональной ориентационной работы и отбора кандидатов для обучения сервисной полиции;
- 2) отсутствие эффективного сотрудничества между образовательными организациями и комплектовыми органами по вопросам ранней профориентации;
- 3) слабая практическая подготовка выпускников ведомственных образовательных организаций;
- 4) методическое однообразие и игнорирование современного подхода в образовательной деятельности;
- 5) проведение практических занятий по специальным и профильным дисциплинам без использования имеющихся полигонных комплексов, лабораторий и специализированных классов;
- б) недостаточное учебно-материальное и техническое обеспечение образовательной деятельности.

Анализ показывает, что одновременно с реформой образования определённая эволюция коснулась проблем профессиональной ориентации. Являясь составной частью социальных процессов, она имеет сложный и разнонаправленный характер. Непреходящая ценность ответственного выбора профессии молодым человеком и прикладное значение научно обоснованного процесса формирования готовности выпускника общеобразовательной организации к принятию правильного решения изучались в разные годы как зарубежными, так и отечественными учеными.

Бытует довольно упрощенное представление о сервисной полиции: полицейский не хамит, дружелюбен, печется не только за общественный порядок, но соблюдает нравы челове-

ка. В ее основе, как бы пафосно это ни звучало, партнерские отношения между полицией и обществом. Решению этой непростой задачи должно способствовать формирование сервисно-ориентированной полиции.

Сервисная модель полицейской службы ориентирована на потребности общества. Сервисная полиция выстраивает работу с местным сообществом, получает обратную связь от него и, исходя из этого, расставляет силы и средства. Чтобы выстроить такую обратную связь, недостаточно проанализировать статистику или провести соцопрос. В странах с развитой демократией для этого проводятся официальные и неформальные интерактивные мероприятия: местные консультативные комитеты, совместные рабочие семинары, собрания представителей общественности или открытые дни полиции.

Основные условия создания и функционирования сервисной полиции - децентрализация полицейской службы и наличие сильных местных сообществ. Другая причина, почему у нас трудно создать сервисную модель, в том, что полицию используют в политических целях. Взять, к примеру, такой инструмент, как пешие патрули, широко используемые в странах с развитой демократией. Пешее патрулирование сигнализирует обществу, что оно под защитой, а ежедневные контакты с населением повышают доверие к полиции.

Связи между полицией и обществом могут укрепиться лишь в том случае, если полицейские будут легко узнаваемы и доступны для населения. Это условие проще всего осуществимо, если полицейские проводят пешее патрулирование или патрулирование на велосипедах», - указано в докладе ОБСН «Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом».

Пересадить наших полицейских с машин на велосипеды легко, был бы приказ. Но когда полиция используется для разгона несанкционированного митинга, даже круглосуточное патрулирование не поможет созданию партнерских отношений. По мнению экспертов, любая госпрограмма, и Дорожная карта не исключение, - это результат компромиссов и уступок.

Взять вопрос пересмотра городской инфраструктуры, как территории обслуживания горрайорганов внутренних дел. В системе очень давно не было хорошего аудита: людей, затрат, площадей, возможностей. Вот, например, любой более-менее большой город насыщен зданиями, которые принадлежат полиции: отделение полиции, отдел полиции, пункт полиции. Многие из них работают только несколько часов, когда туда приезжает участковый полицейский. Вопрос: нужны ли все эти административные здания, когда при проблеме человек все равно позвонит в службу 102 или пойдет в РОВД? Вообще, нужна ли такая опция? В сельской местности, да, нужна, им до РОВД добраться сложно. В городах нам все эти здания зачем?

Положительные моменты Дорожной карты в том, что приоритет отдан новым форматам работы с населением, внедрению новых критериев оценки деятельности, исключению несвойственных функций и кадровой реформе. Связи с общественностью - действенное средство, позволяющее формировать и устанавливать продуктивные, доверительные, доброжелательные отношения между органами внутренних дел и обществом, основанные на информационной открытости.

С учетом сегодняшних требований на наш взгляд необходимо выделить круг задач, которые бы определили взаимодействие органов внутренних дел, в которых общественные формирования обязаны обеспечивать защиту прав и законных интересов граждан Республики Казахстан. Из чего следует осуществить следующие мероприятия:

- проведение независимых экспертиз источников опасностей и угроз, формирование банка информации о состоянии защищенности национальных интересов в целом и жизненно важных интересов личности;
- разработка предложений в законодательные акты по проблемам обеспечения безопасности граждан связанные с профилактикой правонарушений;
- немедленное реагирование на ситуации, угрожающие жизни и здоровью граждан связанные с профилактикой правонарушений;

- методическое обеспечение деятельности общественных формирований, организация взаимодействия между ними и государством в целях защиты национальных интересов Казахстана в различных сферах безопасности;

Основное направление и цель данной деятельности является создание благоприятного отношения со стороны общественных формирований и средств массовой информации к деятельности ОВД. Создание положительного имиджа работника полиции есть основное направление, связанное с мнением граждан нашего общества.

Список использованных источников:

1. Модернизация органов внутренних дел Республики Казахстан // <http://pda.ormvd.ru/pubs>(дата обращения: 14.09.2022).
2. Об утверждении Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019 – 2021 годы // <https://adilet.zan.kz/rus/>(дата обращения: 13.09.2022).
3. Проект Концепции правовой политики РК до 2030 года // <https://iris.kz/npa/>(дата обращения: 28.08.2022).

References:

1. Modernization of internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan // <http://pda.ormvd.ru/pubs/103/modernization-of-the-internal-affairs-bodies-of-the-republic-of-kazakhstan/>
2. On the approval of the Roadmap for the modernization of internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan for 2019 - 2021 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000897>
3. Draft Concept of the legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030 // <https://iris.kz/npa/proekt-kontseptsii-pravovoy-politiki-rk-do-2030-god>

Сведения об авторах

Нурсулун Мукидиновна Мусабекова – кандидат исторических наук, профессор кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Нургали Ошпанбаевич Тузельбаев – кандидат юридических наук, НАО «Торайгыров университет».

Марина Александровна Баданина – старший преподаватель кафедры «Правоведение» НАО «Торайгыров университет».

Нурсулун Мукидиновна Мусабекова – тарих ғылымдарының кандидаты, «Құқықтану» кафедрасының профессоры, «Торайгыров университеті» КЕАҚ.

Нургали Ошпанбаевич Тузельбаев – заң ғылымдарының кандидаты, «Торайгыров университеті» КЕАҚ.

Марина Александровна Баданина – «Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы, «Торайгыров университеті» КЕАҚ.

Nursulun Mukidinovna Musabekova – Candidate of Historical Sciences, Professor of Jurisprudence Department, NJSC Toraigyrov University.

Nurgali Oshpanbayevich Tuzelbayev – Candidate of Law, NJSC Toraigyrov University.

Marina Aleksandrovna Badanina – Senior Lecturer of Jurisprudence Department, NJSC Toraigyrov University.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ,
КРИМИНОЛОГИЯ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО,
КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-
ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

**CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY,
PENAL ENFORCEMENT LAW**

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Республика Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОСНОВАНИЙ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ КАК СРЕДСТВО УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В данной статье раскрываются вопросы правовой регламентации важнейшего института в уголовном праве Республики Казахстан – освобождения от уголовной ответственности и наказания – как значимого средства уголовно-правовой политики в деле обеспечения национальной безопасности страны. В рамках темы исследованы зарубежные и отечественные практики применения норм освобождения от уголовной ответственности в сфере обеспечения национальной безопасности. В качестве примеров проанализированы отдельные статьи Уголовного кодекса. Статья освещает правовую базу, регламентирующую правовое регулирование оснований освобождения от уголовной ответственности и наказания в Казахстане в части интересов государственной безопасности. Проанализированы проблемы правового закрепления отдельных норм Уголовного кодекса. По результатам исследования предложены отдельные изменения и дополнения в уголовное законодательство.

Ключевые слова: уголовная ответственность, наказание, освобождение от уголовной ответственности, освобождение от уголовного наказания, уголовная политика, национальная безопасность, уголовное право, гуманизация, уголовное кодекс, смягчение наказания

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында қылмыстық саясаттың құралы ретінде қолданылатын қылмыстық жауаптылық пен жазадан босату негіздерін құқықтық реттеу

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығындағы аса маңызды институтты, қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуды еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерінде қылмыстық-құқықтық саясаттың маңызды құралы ретінде құқықтық реттеу мәселелері ашылған. Тақырып аясында ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында қылмыстық жауаптылықтан босату нормаларын қолданудың шетелдік және отандық тәжірибесі зерделенді. Мысал ретінде қылмыстық кодекстің жекелеген баптары талданды. Мақалада мемлекеттік қауіпсіздік мүддесі тұрғысынан Қазақстандағы Қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатудың негіздерін құқықтық реттеуді реттейтін құқықтық негіздер көрсетілген. Қылмыстық кодекстің жекелеген нормаларын құқықтық бекіту мәселелері талданды. Зерттеу нәтижелері бойынша қылмыстық заңнамаға жекелеген өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылады.

Түйінді сөздер: қылмыстық жауаптылық, жаза, қылмыстық жауаптылықтан босату, қылмыстық жазадан босату, қылмыстық саясат, ұлттық қауіпсіздік, қылмыстық құқық, ізгілендіру, Қылмыстық кодекс, жазаны жеңілдету

Legal regulation of the grounds of exemption from criminal liability and punishment as a mean of criminal policy on ensuring national security

This article reveals the issues of legal regulation of the most important institution in the criminal law of the Republic of Kazakhstan, exemption from criminal liability and punishment as a significant means of criminal law policy in matters of ensuring the national security of the country. Within the framework of the topic, foreign and domestic practices of applying the norms of exemption from criminal liability in the field of ensuring national security were studied. As examples, individual articles of the criminal code are analyzed. The article highlights the legal framework governing the legal regulation of the grounds for exemption

from criminal liability and punishment in Kazakhstan in terms of the interests of state security. The problems of legal consolidation of certain norms of the criminal code are analyzed. Based on the results of the study, separate changes and additions to the criminal legislation are proposed.

Keywords: criminal liability, punishment, exemption from criminal liability, exemption from criminal punishment, criminal policy, national security, criminal law, humanization, criminalcode, mitigation of punishment.

Традиционно уголовно-правовая политика имеет две тенденции. Во-первых, это – ужесточение уголовно-правовой репрессии. Во-вторых, это – смягчение уголовно-правовой репрессии. Исключением были случаи, когда в отношении некоторых видов преступности государство одновременно использовало как ужесточение, так и смягчение репрессии. Например, относительно наркопреступности уголовно-правовая политика в государстве характеризовалась ужесточением в отношении производителей, распространителей наркотических средств и смягчением в отношении потребителей наркотиков, больных наркоманией.

Полагается, используемый государством подход при построении уголовно-правовой политики, когда используются методы ужесточения и смягчения уголовно-правовой репрессии, является наиболее эффективным при предупреждении преступности, так как позволяет более детально дифференцировать формы реализации уголовной ответственности и учитывает особенности индивидуального поведения виновного, имеющие уголовно-правовое значение [1].

В целях совершенствования уголовно-правовой политики при предупреждении преступлений, посягающих на безопасность личности, государственную и общественную безопасность, считается целесообразным и необходимым одновременно использовать методы как ужесточения, так и смягчения уголовно-правовой ответственности.

На сегодняшний день действующий Уголовный кодекс, принятый в 2014 году, ввел новую классификацию уголовных правонарушений, расширил сферу применения альтернативных лишению свободы видов наказаний, как штраф, ограничение свободы и снизил максимальные и минимальные пределы, увеличил сферу применения освобождения от уголовной ответственности по смягчающим обстоятельствам при наличии примирения сторон, деятельного раскаяния и т.д. При разработке этих положений наряду были учтены прогрессивные идеи казахского обычного права.

Приоритетом в сфере уголовной политики являются гуманизм и смягчение порядка применения наказания, которые предусматривают сведение к минимуму репрессии, пытки, другие жестокие, бесчеловечные и унижающие достоинство человека обращения, которые граничат с преступными деяниями. Уголовная ответственность и наказание применимы только тогда, когда нет других оснований их исключить.

На сегодняшний день уголовное законодательство Республики Казахстан развивается в сторону гуманизации уголовной политики страны. Гуманизация является ведущим направлением уголовной политики, она связана с улучшением уголовного законодательства. Демократизация общества также сыграла роль в смягчении деятельности пенитенциарных учреждений. Как видим, гуманизация процесса исполнения наказаний занимает важное место в системе профилактического воздействия на осужденных, отбывающих наказания, связанные с изоляцией общества.

Также необходимо помнить о значении уголовных наказаний. Сегодня, к сожалению, в обыденном сознании утвердилась мысль, что без жесткого подавления любых преступных проявлений, немислим покой в обществе, недостижимы результаты в борьбе с преступностью в целях обеспечени национальной безопасности. Мы понимаем, что наказание не является главным методом борьбы с преступностью, однако это достаточно эффективное средствоуголовной политики при обеспечении национальной безопасности и не воспринимать его значение сегодня было бы ошибкой. Но и концентрировать внимание только на ужесто-

чение или смягчение наказания бессмысленно, потому что это борьба со следствием, а не с причинами [2, с. 6].

В этой связи одним из средств смягчения уголовно-правовой репрессии является правовое регулирование оснований освобождения лица от уголовной ответственности, предусмотренное в примечаниях к статьям Особенной части УК РК. Особенности указанных оснований освобождения от уголовной ответственности, в отличие от основания, предусмотренного ч. 1 ст. 65 УК РК [3] состоят в том, что они применяются в отношении уголовного проступка и всех категорий преступлений, при наличии предусмотренных ими материальных и формальных оснований закрепляют обязательное освобождение лица от уголовной ответственности.

В этом случае считалось что законодатель недостаточно использует указанное средство смягчения уголовно-правовой репрессии, в частности к преступлениям против свободы личности, основ конституционного строя и безопасности государства, мира и безопасности человечества. Поэтому во 2 части указанной статьи в уголовном законе появилась норма о том что, «положения части первой настоящей статьи не распространяются на лиц, совершивших террористическое преступление, экстремистское преступление, преступление, совершенное в составе преступной группы, преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетних, пытки, тяжкое или особо тяжкое преступление против личности, за исключением случаев, специально предусмотренных соответствующими статьями Особенной части настоящего Кодекса. Указанное ограничение не распространяется на несовершеннолетних, совершивших преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетнего лица в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет» [4, с. 370].

Например, такие преступления, как похищение человека (ст. 125 УК РК) и незаконное лишение свободы (ст. 126 УК РК), лишают потерпевшего права определять свое место расположения и право свободного передвижения. В первом случае при похищении человека виновный в соответствии с примечанием к ст. 125 УК РК имеет возможность быть освобожденным от уголовной ответственности при условии добровольного освобождения похищенного и отсутствия признаков иного состава преступления. Во втором случае с незаконным лишением свободы, уголовный закон не мотивирует виновного добровольно освобождать потерпевшего. Так как к ст. 126 УК РК не имеется подобное примечание как к ст. 125 УК РК.

В этой связи, считаем необходимым дополнить ст. 126 УК РК (Незаконное лишение свободы) примечанием в следующей редакции «Лицо, добровольно освободившее незаконно лишенного свободы, освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится иного состава преступления».

Такие преступления, как террористический акт (ст. 255 УК РК), диверсия (ст. 184 УК РК) отличаются между собой по объекту посягательства, существенным критерием ограничения является субъективная сторона, цель совершаемого преступления. Террористический акт совершается в целях дестабилизации деятельности органов власти или международных организаций либо воздействия на принятие ими решений. Диверсия совершается в целях подрыва экономической безопасности и обороноспособности страны. Акт международного терроризма совершается в целях нарушения мирного сосуществования государств и народов. Указанные преступления имеют схожесть в объективной стороне, так как выражаются в совершении взрыва, поджога и иных действий, подвергающих опасности жизнь и здоровье людей. Но уголовно-правовая политика использует разные методы борьбы с данными преступлениями [4, с. 360].

В настоящее время одним из основных источников угроз национальной безопасности Республики Казахстан в сфере обеспечения безопасности признается террористическая и деятельность как организаций, группировок, так и отдельных лиц. Столь высокая степень данной угрозы, в первую очередь, обусловлена масштабностью последствий террористических преступлений и значительным количеством пострадавших в результате их совершения. Достаточно вспомнить последние террористические акты в Актобе, Алматы, Таразе.

Опасность террористической деятельности для национальной безопасности Казахстана вызвана наблюдаемыми тенденциями повышения уровня ее организованности, создания крупных террористических формирований с развитой инфраструктурой внутри страны и за рубежом, усиления взаимосвязи террористической и организованной преступности, в том числе транснациональной, а также попытками использования террористической деятельности как инструмента вмешательства во внутренние дела государства [5, с. 158].

При предупреждении терроризма используется метод смягчения уголовно-правовой репрессии, когда при подготовке террористического акта имеется возможность быть освобожденным от уголовной ответственности, если лицо своевременным предупреждением органов власти или иным образом способствовало предотвращению террористического акта и если в его действиях нет признаков иного состава преступления. При подготовке к диверсии, акту международного терроризма уголовный закон возможность быть освобожденным от уголовной ответственности не предусматривает. Метод смягчения уголовно-правовой репрессии не используется, лицо не стимулируется к положительному посткриминальному поведению в виде своевременного предупреждения органов власти о готовящихся преступлениях, к их предотвращению.

Считается целесообразным в этой связи дополнить ст. 184 УК РК [3] (Диверсия) соответствующим примечанием, в котором были бы закреплены основания освобождения от уголовной ответственности за положительные посткриминальные деяния. А также предлагается добавить отдельную статью про акт международного терроризма в уголовное законодательство, на примере УК РФ. Так, статья 361 УК РФ [6] посвящена акту международного терроризма. И определяется это преступление как «совершение вне пределов территории Российской Федерации взрыва, поджога или иных действий, подвергающих опасности жизнь, здоровье, свободу или неприкосновенность граждан Российской Федерации в целях нарушения мирного сосуществования государств и народов либо направленных против интересов Российской Федерации, а также угроза совершения указанных действий». Подобные действия согласно санкции этой статьи наказываются лишением свободы на срок от десяти до двадцати лет либо пожизненным лишением свободы.

Такие преступления, как насильственный захват власти или насильственное удержание власти (ст. 179. Пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан), вооруженный мятеж (ст. 181 УК РК) имеют схожий объект посягательства: основы конституционного строя и безопасность государства. Перечисленные преступления имеют некоторое сходство в объективной и субъективной стороне, когда они направлены на насильственное изменение конституционного строя страны. Законодатель при реализации уголовно-правовой политики в отношении насильственного захвата власти или насильственного удержания власти использует метод смягчения уголовно-правовой репрессии, предоставляя возможность виновным быть освобожденными от уголовной ответственности, если они добровольно и своевременным сообщением органам власти или иным образом способствовали предотвращению дальнейшего ущерба интересам страны и если в их действиях нет признаков иного состава преступления. В случае подготовки вооруженного мятежа уголовный закон не стимулирует лицо к обозначенному положительному посткриминальному поведению.

Предлагается ст. 181 УК РК (Вооруженный мятеж) дополнить примечанием следующего содержания: «Лицо, участвовавшее в подготовке вооруженного мятежа, освобождается от уголовной ответственности, если оно своевременным предупреждением органов власти или иным способом способствовало предотвращению осуществления вооруженного мятежа и если в действиях этого лица не содержится иного состава преступления».

Далее, в рамках темы исследования нами было изучено правовое регулирование оснований освобождения от уголовной ответственности как средство уголовно-правовой политики в зарубежных странах, в частности в Российской Федерации. Например, в российском законодательстве имеются общие признаки также в следующих составах преступлений: содействие

террористической деятельности (ст. 205.1 УК РФ)[6], организация незаконного вооруженного формирования или участие в нем (ст. 208 УК РФ) [6], наемничество (ст. 359 УК РФ) [6].

Содействие террористической деятельности, как и наемничество, близки по объективной стороне состава преступления, когда выражаются в обучении лиц, их склонении, финансировании определенной преступной деятельности, имеет общий квалифицирующий признак, если деяние совершается лицом с использованием своего служебного положения.

В процессе предупреждения содействия террористической деятельности законодателем используется смягчение уголовно-правовой репрессии, предоставляя возможность лицу быть освобожденным от уголовной ответственности за совершение положительного посткриминального поведения в соответствии с примечанием к ст. 205.1 УК РФ [6].

За участие в незаконном вооруженном формировании на территории России или другого государства также предусмотрено основание освобождения от уголовной ответственности (примечание к ст. 208 УК), законодателем используется метод смягчения уголовно-правовой репрессии при предупреждении соответствующего преступления.

Полагаем, для эффективного предупреждения наемничества нужно использовать все методы уголовно-правовой политики, включая и метод смягчения уголовно-правовой репрессии.

Так, российские исследователи предлагают ст. 359 УК РФ (Наемничество) дополнить примечанием следующего содержания: «Лицо, совершившее преступление, предусмотренное частями первой или второй настоящей статьи, освобождается от уголовной ответственности, если оно своевременным сообщением органам власти или иным образом способствовало предотвращению или пресечению преступления, которое оно финансировало и (или) совершению которого оно содействовало, и если в его действиях не содержится иного состава преступления. Лицо, совершившее преступление, предусмотренное частью третьей настоящей статьи, добровольно прекратившее участие в вооруженном конфликте или военных действиях и активно способствовавшее раскрытию или пресечению этих преступлений, освобождается от уголовной ответственности, если в его действиях не содержится иного состава преступления» [7].

Считается, что только использование всех методов уголовно-правовой политики, а именно сочетание смягчения или ужесточения уголовно-правовой репрессии, будет являться эффективным средством при обеспечении безопасности страны [7].

По аналогии с нашим законодательством можно было бы тоже предложить дополнить подобным примечанием в отечественное уголовное законодательство, а именно в ст. 170 УК РК (Наемничество).

Резюмируя все вышесказанное, можно сделать вывод, что нужно совершенствовать нормативное описание специальных видов освобождения от уголовной ответственности и наказания, предусмотренных Особой частью Уголовного кодекса РК путем дополнения примечаниями соответствующие статьи.

Мы разделяем мнения наших ученых в области уголовного права. По мнению ведущих ученых в этой сфере, необходимо расширить применение института условного осуждения (статья 63 УК РК 2014 года «Условное осуждение»), также необходимо внести изменения в порядок условно-досрочного освобождения, установленный в части 3 статьи 72 УК РК, путем сокращения, завышенных, по нашему мнению, обязательных сроков отбытия осужденным на новые: за преступления небольшой тяжести - до 0,5 года, средней тяжести до 1 лет, тяжкие – до 2 лет, особо тяжкие до 3 лет. Такая замена не означает массового и обязательно освобождения всех осужденных. Речь идет только, о той категории осужденных, которая исправилась и не нуждается в дальнейшей изоляции. Данный подход даст возможность стимулировать осужденных к исправлению, существенно снизить численность тюремного населения, повысить ответственность сотрудников исправительных учреждений за свою работу и улучшит защиту прав и законных интересов осужденных [8, с. 74].

Итак, отечественным уголовным законодательством регламентированы все виды и основания освобождения от уголовной ответственности и наказания в Республике Казахстан.

Данный институт передает в себе идеи справедливости и гуманизма. И поэтому этот институт уголовного права подразумевает на практике его применение как отказ от осуждения и порицание в качестве обвинительного приговора и применением меры государственного принуждения.

А также данный институт выполняет очень важную роль в осуществлении принципа гуманизма в отношении отдельных категории граждан, которые совершили уголовное правонарушение [9]. Значение его заключается в том, чтобы уменьшить меры уголовно-правовой репрессии во всех случаях, когда применение отдельной нормы уголовного закона в полной мере является невозможным или нецелесообразным в силу появившихся обстоятельств.

Итоги исследования темы статьи позволяют нам сделать вывод о том, что институт освобождения от уголовной ответственности и наказания в его практике применения содействует профилактике уголовного правонарушения путем исправления осужденного, исправления его поведения в положительную сторону, тем самым обеспечивая национальную безопасность на пути реализации уголовно-правовой политики страны.

Список использованных источников:

1. Maguire M., Morgan R., Reiner R. The Oxford Handbook of Criminology. Fifth edition. - UK: Oxford Univ. Press Inc., 2012. - 1029 p.
2. White R., Habibis D. Crime and Society. - Australia: Oxford Univ. Press Inc., 2005. - 358 p.
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. // <http://adilet.zan.kz/rus>. Дата обращения: 27.05.2022 г.
4. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник. 2-ое изд., перераб. и доп. / Под ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ревина В.П. - Алматы: ЖетіЖарғы, 2015. - 504 с.
5. Муратжан З., Дильбарханова Ж.Р., Бишманов К.М. // Совершенствование организационно-правовых основ противодействия финансированию терроризма и экстремизма: отечественный и зарубежный опыт // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. - №4(69). - 2021. - С.157-165.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ Дата обращения: 27.05.2022 г.
7. Гарбатович Д.А. Правовое регулирование оснований освобождения от уголовной ответственности как средство уголовно-правовой политики при обеспечении национальной безопасности // Материалы XI Российского конгресса уголовного права - М., 2018. - С.54-58.
8. Акимжанов Т.К., Аюбаев М.А., Приходько И.С. Новая концепция уголовного наказания - как главное условие повышения его эффективности // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. - №2(67). - 2021. - С.66-77.
9. Савельев Д.В. Основания и условия освобождения от уголовной ответственности и наказания : учебное пособие для вузов / Д. В. Савельев. - М.: Издательство Юрайт, 2022. - 191 с.

List of sources used:

1. Maguire M., Morgan R., Reiner R. The Oxford Handbook of Criminology. Fifth edition. - UK: Oxford Univ. Press Inc., 2012. - 1029 p.
2. White R., Habibis D. Crime and Society. - Australia: Oxford Univ. Press Inc., 2005. - 358p.
3. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 // <http://adilet.zan.kz/rus>. Accessed: May 27, 2022
4. Criminal law of the Republic of Kazakhstan. A common part. Textbook. 2nd ed., revised. and additional / Ed. Doctor of Law, Professor, Honored Scientist of the Russian Federation Revin V.P. - Almaty: ZhetiZhargy, 2015. - 504 p.
5. Muratshan Z., Dilbarkhanova Zh.R., Bishmanov K.M. // Improving the organizational and legal framework for countering the financing of terrorism and extremism: domestic and foreign experience // Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. - No. 4 (69). - 2021. - C.157-165.
6. Criminal Code of the Russian Federation of June 13, 1996 N 63-FZ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ Accessed: May 27, 2022

7. Garbatovich D.A. Legal regulation of the grounds for exemption from criminal liability as a means of criminal law policy while ensuring national security // Proceedings of the XI Russian Congress of Criminal Law, Moscow, 2018. P.54-58.

8. Akimzhanov T.K., Ayubaev M.A., Prikhodko I.S. The new concept of criminal punishment as the main condition for increasing its effectiveness // Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. - No. 2 (67). - 2021. - P.66-77.

9. Savelyev, D.V. Grounds and conditions for exemption from criminal liability and punishment: a textbook for universities / D.V. Savelyev. - Moscow: Yurayt Publishing House, 2022. - 191 p.

Сведения об авторе

Сайтбеков Айдар Муталикович – начальник Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор политических наук, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Сайтбеков Айдар Муталикович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының бастығы, саясат ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Saitbekov Aidar Mutalikovich – Head of the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Political Sciences, Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor), police Colonel.

Қ.С. Лакбаев¹, Б.М. Нурғалиев², Т.А. Ханов²

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им Б. Бейсенова,
Караганда, Республика Казахстан

²Карагандинский университет Казпотребсоюз, Караганда, Республика Казахстан

ПРОГНОСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ И ТЕРРОРИЗМУ

В данной статье рассматриваются вопросы развития прогностической деятельности государственных органов Республики Казахстан в сфере противодействия экстремизму и терроризму. С учетом хронологии совершения террористических актов делается вывод о недостаточном уровне прогнозирования подобных вызовов и угроз, особенно возникающих на религиозной основе. Особенно опасным является высокотехнологический характер подготавливаемых преступлений с использованием глобальной сети Интернет. Протекающая в настоящее время пандемия коронавирусной инфекции породила нарастающую тенденцию возникновения экстремистских проявлений на базе политических (США) и антисанитарных (Европа и другие страны) требований. В Казахстане серьезные протестные настроения имели место по земельному вопросу или в ходе электоральных процессов. Все изложенные проявления подлежат детальному изучению и прогнозированию для совершенствования государственной политики противодействия им.

Статья подготовлена в рамках выполнения договора на грантовое финансирование Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ИРН проекта АР08856905).

Ключевые слова: государственная политика, экстремизм и терроризм, прогнозирование угроз и вызовов.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік саясатының экстремизм және терроризмге қарсы саласындағы мемлекеттік саясатының болжау аспектілері

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы болжау қызметін дамыту мәселелері қарастырылады. Террорлық актілерді жасау хронологиясын ескере отырып, мұндай сын-қатерлер мен қатерлерді, әсіресе діни негізде туындайтын қауіп-қатерлерді болжау деңгейінің жеткіліксіздігі туралы қорытынды жасалады. Ғаламдық интернетті пайдалана отырып дайындалған қылмыстардың жоғары технологиялық сипаты ерекше қауіпті. Қазіргі коронавирустық пандемия саяси (АҚШ) және антисанитариялық (Еуропа және басқа елдер) талаптарға негізделген экстремистік көріністердің өсу тенденциясын туғызды. Қазақстанда жер мәселесіне байланысты немесе сайлау үдерісі кезінде елеулі наразылықтар орын алды. Жоғарыда аталған барлық көріністер оларға қарсы тұрудың мемлекеттік саясатын жетілдіру мақсатында егжей-тегжейлі зерделеуге және болжауға жатады.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыру келісімшарты (ИРН жобасы АР08856905) аясында дайындалған.

Түйінді сөздері: мемлекеттік саясат, экстремизм және терроризм, қауіптер мен сын-қатерлерді болжау.

Forecasting aspects of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of countering extremism and terrorism

This article discusses the development of predictive activities of state bodies of the Republic of Kazakhstan in the field of countering extremism and terrorism. Taking into account the chronology of commit-

ting terrorist acts, it is concluded that there is an insufficient level of forecasting of such challenges and threats, especially those arising on a religious basis. The high-tech nature of the crimes being prepared using the global Internet is especially dangerous. The current coronavirus pandemic has given rise to a growing trend of extremist manifestations based on political (USA) and unsanitary (Europe and other countries) requirements. In Kazakhstan, serious protest sentiments took place over the land issue or during electoral processes. All the above manifestations are subject to detailed study and forecasting in order to improve the state policy of countering them.

The article was prepared as part of the implementation of the agreement for grant funding by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (IRN of the project AP08856905).

Key words: state policy, extremism and terrorism, forecasting threats and challenges.

Происходящие в мире геополитические изменения инициируют новый спектр вызовов и рисков в сфере национальной безопасности, который становится все более разнообразным и исходящим от большего числа источников опасности. Этим обусловлены сложность и актуальность задач в рамках системного предупреждения угроз религиозного экстремизма и терроризма. Проблема радикализации граждан, ведущая к насильственным акциям экстремистского характера и терроризму, продолжает оставаться реальной угрозой национальной безопасности Республики Казахстан. Потерпев поражение в сирийско-иракской зоне, субъекты экстремистской и террористической деятельности испытывают критическую потребность в пополнении своих рядов новыми рекрутами, формировании дополнительных каналов финансирования и пособнической инфраструктуры [1].

В этих условиях критически важным является своевременное прогнозирование тенденций развития этих процессов, определение их наиболее вероятных сценариев.

К сожалению, общество и государство в большинстве случаев запаздывают этой работе, спохватываясь лишь на этапе совершения террористических актов. Во многом это происходит из-за отсутствия целостного представления о процессах, происходящих в этой сфере.

Здесь необходимы их точные количественные и качественные показатели, чтобы поставить правильный и точный «диагноз» ситуации, и на этой основе переходить к непосредственному «лечению» болезни. Издержками отечественной правоохранительной системы является то, что получаемая информация о преступности в целом, ее количественных и качественных характеристиках в основном собирается и не подвергается глубокому анализу. Отсутствие научного обеспечения практической деятельности правоохранительных органов приводит к тому, что в их деятельности слабо представлена аналитическая работа, нет достаточно глубокого факторного анализа преступности и прогностического направления в борьбе с ней [2].

Анализ наиболее известных экстремистских и террористических актов в нашей стране подтверждает эту негативную тенденцию. Так, полной неожиданностью стал расстрел сотрудников полиции в г. Алматы в сентябре 2000 года боевиками экстремистского движения «Восточный Туркестан». В ходе спецоперации выяснился ряд шокирующих на тот момент обстоятельств: члены банды совершили ряд тяжких и особо тяжких преступлений; имели на вооружении целый арсенал автоматического оружия, гранат, боеприпасов; держали связь с сообщниками через спутниковую связь, бывшую тогда редкостью даже для спецслужб [3].

Несколько лет в стране наблюдалось относительное спокойствие с терактами, пока в конце 2008 года уже в Западном Казахстане не проявилась еще одна экстремистская группа под руководством Юрия Сламихина. Его идейным наставником стал российский террорист Александр Тихомиров, более известный как Саид Бурятский [4].

При расследовании террористической деятельности этой группы правоохранителей также ожидал ряд неприятных открытий:

- будучи православным, Ю. Сламихин стал радикалом в местах заключения, где принял ислам;

- его группа совершила многочисленные тяжкие и особо тяжкие преступления с целью сбора денег для единомышленников на Северном Кавказе;
- именно банда Сламихина совершила самый массовый побег из колонии в 2010 году – из 21 осужденных на волю прорвались 16, причем имея при себе огнестрельное оружие и взрывчатку;
- беглецам помогали сообщники за пределами учреждения, предприняв одновременно с ними вооруженный штурм внешнего периметра, что само по себе было беспрецедентным фактом [5].

В последующие годы вся территория страны «взорвалась» масштабными и не столь заметными проявлениями экстремизма и терроризма. Так, летом 2011 года в Актюбинской области проводилась войсковая операция МВД, КНБ и Минобороны по ликвидации группы религиозных фанатиков, совершившей убийство нескольких сотрудников полиции. Здесь боевики показали высокий уровень подготовки, позволявшей достаточно долго противостоять тактике спецназа [6].

А в июне 2016 года в г. Актобе более двадцати молодых людей, последователей радикального религиозного течения, совершили два нападения на оружейные магазины и, вооружившись, атаковали войсковую часть Национальной гвардии. В результате теракта погибли 7 человек (в т.ч. 3 – сотрудники правоохранительных органов и спецслужб), более 20 были ранены [7].

Анализируя работу соответствующих государственных органов Казахстана, можно отметить, что после каждого происшествия система реагирования на проявления терроризма и экстремизма динамично менялась в зависимости от выявленных особенностей, в организационные схемы вносились новые тактические элементы, повышалось технологическое обеспечение этой сферы.

Вместе с тем, на наш взгляд, «слабым звеном» в ней является прогностическая функция. Например, сейчас уже известно, что на раннем этапе (1990-е годы) «точкой роста» экстремизма (в дальнейшем часто переходящего в терроризм) были мечети. Там его идеологи вербовали преимущественно тех прихожан, которые попадали в трудные жизненные ситуации [8].

Уже на той стадии было очевидно, что апологеты экстремистской идеологии отличаются от традиционного ислама не только радикальным содержанием проповедей с умышленным искажением канонов Корана, но даже внешне (короткие брюки с обнаженными щиколотками, своеобразные бороды, позы во время молитвы и т.д.). Однако эти признаки «ненормальности» не вызвали должного интереса ни у духовенства, ни у правоохранительных органов.

Пользуясь этим, идеологи экстремизма развернули широкомасштабную агитацию среди прихожан мечетей, пользуясь их неграмотностью в вопросах адекватного толкования концептуальных основ ислама. Мы считаем, что именно в этот период произошла критическая радикализация сознания значительного количества новых адептов – будущих исполнителей террористических актов.

Однако реакция государства и общества на данную ситуацию запоздала, что в значительной степени обусловило совершение терактов. Все же, в результате целенаправленных мер идеологи экстремизма были «выдавлены» из религиозных учреждений, сначала в крупных населенных пунктах, затем в глубинке. Но они очень быстро сориентировались и перенесли основной упор агитационной деятельности в другую сферу – активно развивающуюся сеть Интернета. И опять реакция государственных органов оказалась запоздалой, так как в социальных сетях возникли целые сообщества, пропагандирующие экстремистские идеи. Об отдельных проблемах, связанных с противодействием проявлениям терроризма и экстремизма в интернете, мы уже указывали в своих ранних публикациях [9].

Сейчас на государственном уровне признается высокое качество технической, художественной и психологической составляющих размещаемых в Интернете информационно-

пропагандистских материалов террористических организаций, что значительно расширяет их аудиторию [1].

Во многом благодаря такой деятельности идеологов экстремизма в глобальной сети на территорию Сирии и Ирака из многих стран стремились сторонники так называемого Исламского государства (ИГ, ДАИШ – организация, запрещенная в Казахстане). Рекрутирование новобранцев через Интернет позволило данному псевдогосударственному террористическому образованию существовать сравнительно продолжительное время.

В таких сложных условиях, чтобы перехватить стратегическую инициативу у идеологов экстремизма, необходимо прогнозировать их дальнейшие сферы приложения усилий. Анализ показывает, что в целях привлечения в свои ряды новых сторонников они постоянно отслеживают «острые» социально-политические, экономические и общественные аспекты, чреватые возникновением протестных настроений и акций. В последние годы в нашей стране такими «болевыми точками» могли стать протесты по земельному вопросу, электоральные компании и т.д.

Если в Казахстане эти процессы пока не обрели масштабов угроз национальной безопасности, то во многих зарубежных странах понятие экстремизма приобретает все более политизированный характер. Общеизвестный инцидент в США – так называемый «штурм» Белого дома в Вашингтоне сторонниками бывшего президента Д. Трампа. Там их характеризуют как «внутренних террористов» и привлекают к строгой уголовной ответственности [10].

В России задержание оппозиционера А. Навального в январе 2021 года повлекло за собой масштабные протестные акции с массовыми столкновениями с полицией. В этой связи, в июне 2021 года Мосгорсуд признал его организацию «Фонд борьбы с коррупцией» (ФБК) и региональные штабы экстремистскими с принятием к ним соответствующих запретительных мер [11].

Целая серия так называемых «антиковидных» протестов прокатилась по Европе – Германии, Румынии, Великобритании и многих других странах [12].

Поэтому можно прогнозировать, что в деятельность гражданских активистов и оппозиционных политических движений в Казахстане могут вмешаться идеологи экстремизма в попытке вербовать из них адептов для дальнейшей подрывной работы.

На основе этого прогноза целесообразно заблаговременно планировать профилактические мероприятия по изоляции друг от друга этих линий, каждая из которых сама по себе является серьезной угрозой для общественной безопасности и стабильности.

Прежде всего, следует ориентировать существующие системы мониторинга общественных процессов на поиск и выявление возможных «точек пересечения» интересов религиозного, политического и иных видов экстремизма. Здесь можно выделить несколько направлений:

- негласная работа правоохранительных органов и специальных служб;
- просветительская деятельность традиционных религиозных конфессий;
- целевая работа неправительственных организаций, функционирующих в пенитенциарной и религиозной сферах.

Соответственно, координация этой деятельности и систематизация информации может осуществляться в рамках взаимодействия заинтересованных государственных структур.

При этом, повышенное внимание следует уделять выявлению экономических источников существования экстремистских и террористических движений. Например, до настоящего времени правоохранительные органы Казахстана не контролируют такие «теневые» финансовые каналы, как система «хавала», хотя она известна сравнительно давно.

Так, по оценкам экспертов, осуществление терактов в США 11 сентября 2001 года потребовало от преступников затрат ориентировочно на сумму 200 000 – 300 000 долларов США. Хотя некоторые из угонщиков самолетов использовали банкоматы, система «хавала», тем не менее, остается главным источником финансирования стратегических планов «Аль-Каиды» [13].

Кстати, для выявления и нейтрализации электронных систем финансирования террористических и экстремистских организаций, а также сайтов, распространяющих нетрадиционную религиозную идеологию, целесообразно создавать и использовать специальные вирусные программы, которые должны будут не только уничтожать незаконную информацию, но и, при необходимости, изымать финансовые средства, собранные для террористической или экстремистской деятельности. Обоснование такого подхода уже озвучивалось ранее [14].

Наряду с этим, для предметного прогнозирования возможных сценариев развития ситуации в сфере экстремизма и терроризма, необходимо исследовать и такой аспект, как оценка их социальных последствий (цены). Эта важнейшая тема, как и цена преступности вообще, в Казахстане широко пока не рассматривается. Вместе с тем, методология такого изучения за рубежом известна с 1960-х годов [15].

Взяв за основу их подходы, можно оценить социальные последствия экстремистских и террористических актов применительно к условиям Казахстана. Предлагаемая методика может состоять из нескольких компонентов:

1. Цена проявлений экстремизма и терроризма для жертв преступлений, их родных и близких:

- их жизнь в случае гибели. Данный компонент цены, как правило, не поддается материальному подсчету, так как не существует корректных методик оценки такого ущерба;

- расходы на лечение и реабилитацию (в случае получения ранений в результате их совершения);

- упущенный доход их семей от временной или безвозвратной потери кормильца.

Кроме того, здесь присутствует нравственный и духовный ущерб, также не поддающийся количественной оценке. Также затруднительно оценить ухудшение качества жизни всех этих лиц при появлении у них психологических и иных связанных с ними заболеваний, ряда других негативных факторов.

2. Цена проявлений экстремизма и терроризма для государства и общества:

2.1. Расходы по выплате компенсаций семьям жертв преступлений, медицинская помощь пострадавшим от них (включая психологическую реабилитацию).

2.2. Расходы по проведению контртеррористических операций:

- выплаты военным, полиции, спасателям, медикам и другим чрезвычайным службам за работу в особых условиях;

- амортизация специального транспорта, расход горюче-смазочных материалов;

- затраты на ремонт и восстановление ущерба, нанесенного государственному и частному имуществу.

2.3. Расходы на уголовное преследование:

- изоляция задержанных лиц в процессе досудебного и судебного расследования, а также в местах лишения свободы;

- оплата труда сотрудников правоохранительных органов и специальных служб, адвокатов, экспертов, специалистов, свидетелей и иных лиц, вовлеченных в процесс расследования уголовных дел.

2.4. Репутационные потери – снижение инвестиционной и туристической привлекательности.

3. Цена проявлений экстремизма и терроризма для участников преступлений и их близких:

3.1. Для участников преступлений – их жизнь, здоровье (в случае гибели или получения ранений в результате их совершения) или годы жизни, проведенные в местах лишения свободы (в случае изобличения и осуждения); не поддается материальному подсчету.

3.2. Для родных и близких участников преступлений (помимо нравственного и духовного ущерба, не поддающегося количественной оценке) присутствует вполне материальный ущерб. Он может быть подсчитан, исходя из упущенного дохода его семьи от временной или безвозвратной потери кормильца [16, с. 368].

Для этой категории также присутствует нравственный и духовный ущерб, не поддающийся количественной оценке.

Очевидно, что объемы всех вышеперечисленных затрат настолько значительны, что ими невозможно пренебречь. Однако, несмотря на это, методики оценки социальных последствий экстремизма и терроризма в Казахстане до сих пор не разработаны.

Исследование будет неполным без рассмотрения еще одной стороны, косвенно вовлеченной в террористические акты. Это судьбы членов семей террористов. Помимо прямого ущерба, который они несут от гибели или осуждения участника теракта, косвенный ущерб в виде отдаленных социальных последствий может быть гораздо значительнее [16, с. 370].

Таким образом, в государственной политике Республики Казахстан имеется ряд перспективных направлений прогнозирования и противодействия возможным проявлениям экстремизма и терроризма, которые было бы целесообразно исследовать более детально и имплементировать в отечественную правовую систему.

Список использованных источников:

1. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018 - 2022 годы (Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018 года № 124) // Интернет-ресурс: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/> дата обращения 09.11.2021 г.
2. Акимжанов Т.К., Приходько А.С. О некоторых причинах неэффективного противодействия преступности в современных условиях в Республике Казахстан // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. – № 4(65). – Алматы, 2020. – С. 44-45.
3. Хроники террора в Казахстане: первая спецоперация по уничтожению террористов // Интернет-ресурс: <https://ru.sputnik.kz/> дата обращения 09.11.2021 г.
4. Хроники террора в Казахстане: славянское лицо радикального ислама. Часть 1 // Интернет-ресурс: <https://ru.sputnik.kz/columnists/20180929/7404211/hroniki-terrora-kazakhstan-slavyanskoe-lico-islam.html> дата обращения 07.11.2021 г.).
5. Хроники террора в Казахстане: дерзкий побег из тюрьмы в Актау. Часть 1 // Интернет-ресурс: <https://ru.sputnik.kz/> дата обращения 09.11.2021 г.
6. Терроризм застал Казахстан врасплох // Интернет-ресурс: https://rus.azattyq.org/a/terrorism_kazakhstan_religion_islam/24414385.html дата обращения 11.11.2021 г.
7. Теракт в Актобе (2016) // Интернет-ресурс: <https://ru.wikipedia.org/>) дата обращения 08.11.2021 г.
8. Муқанов Б. Терроризм в Казахстане вышел на самофинансирование // Интернет-ресурс: <https://online.zakon.kz/> дата обращения 10.11.2021 г.
9. Нургалиев Б.М., Ханов Т.А., Лакбаев К.С. Проблемы противодействия распространению проявлений терроризма и экстремизма в Интернете // Вестник Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. – Қосшы, 2021. – № 2. – С. 56-61.
10. Около 25 дел заведено из-за случаев внутреннего терроризма в Конгрессе США // Интернет-ресурс: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10430065> дата обращения 01.11.2021 г.
11. Минюст РФ внес ФБК и «Штабы Навального» в реестр запрещенных организаций: // Интернет-ресурс: <https://www.dw.com/ru/> дата обращения 02.11.2021 г.
12. В Европе не стихают протесты недовольных антиковидными ограничениями // Интернет-ресурс: <https://www.1tv.ru/> дата обращения 02.11.2021 г.
13. «Трубу» надо перестраивать // Интернет-ресурс: <http://www.pravo-znanie.ru/> дата обращения 03.11.2021 г.
14. Ханов Т.А. Особенности профилактических мер, направленных на противодействие преступлениям, совершаемым в сети интернет // Расследование уголовных правонарушений в сети Интернет: проблемы и пути решения: Сборник материалов круглых столов, приуроченных к 30-летию Независимости Республики Казахстан. – Қосшы, 2021. – С.175-178.
15. Schelling T.C. Economic Analysis and Organized Crime [Текст] // U.S. The President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice. Task Force Report: Organized Crime. Annotations and Consultants Paper. – Washington, 1967.
16. Lakbaev K.S., Uakasov D.A., Tusupbekov K.R. About Economic Basics and Social Consequences of Extremism and Terrorism [Текст] // Man in India. – 2017. – V.97, Iss.20. – P.365-371.

Сведения об авторах

Лакбаев Канат Саметович – профессор кафедры оперативно-розыскной деятельности Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, доктор юридических наук, профессор.

Нурғалиев Бахыт Молдатьяевич – главный научный сотрудник НИИ экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор юридических наук, профессор.

Ханов Талгат Ахматзиевич – директор НИИ экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза, доктор юридических наук, профессор.

Лақбаев Қанат Саметулы – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жедел-іздістіру кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Нурғалиев Бахыт Молдатьяевич – Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті ғылыми-зерттеу институтының бас ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы.

Ханов Талгат Ахматзиевич – Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті ғылыми-зерттеу институтының директоры, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Lakbayev Kanat Sametovich – Full Professor of the Department of operative-investigative activity, Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Doctor of legal sciences, full professor.

Nurgaliev Bakhyt Moldatyaevich – Chief Researcher of Research Institute of economic and legal research of Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Doctor of legal science, Full professor.

Khanov Talgat Akhmatzyevich – Director of Research Institute of economic and legal research of Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Doctor of legal science, Full professor.

Р.Е. Джансараева¹, С.Б. Дүзбаева¹, А.Ж. Жақыш¹

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ НАСИЛИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

В статье раскрывается понятие насилия и формы определение насилия в семье. Насилие рассматривается, не только как, применение физической силы но, и применение власти оценивается как насилие. Представлен перевод «КОЛЕСА НАСИЛИЯ» с английского языка на русский язык. Который был переведен и отработан авторами статьи самостоятельно. «КОЛЕСО НАСИЛИЯ» используется для определения насилия в семье. Он был разработан из опыта избитых женщин в Дулуте (США, Минисота).

Насилие в семье является распространенным преступлением, и в то же время скрытым. Преступления скрытого характера не всегда удается раскрыть его во время и оказать нужную помощь.

На сегодняшний день Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» регулирует семейно-бытовые отношения. Но как показывает судебная практика, и комментарий к Закону Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» «Применение судами норм закона республики Казахстан "о профилактике бытового насилия"» который подчеркивает что, Закон регулирует профилактику насилия в семейно-бытовых отношениях, т.е. отношениях между лицами, находящимися в брачно-семейных отношениях, лицами, проживающими совместно в пределах индивидуального жилого дома, квартиры или иного жилого помещения, а также между бывшими супругами. В тени остаются дети пожилые родители, которые тоже подвергаются к насилию. Несовершеннолетние и престарелые лица являются уязвимой частью населению, в силу своего возраста основным кругом их коммуникации это близкие родственники. Насилие в отношении несовершеннолетних и престарелых лиц имеет более серьезные результаты которые могут привести.

Внедрение в уголовный кодекс понятия «насилия» самостоятельно от бытового насилия, окажет содействие своевременной помощи жертвам насилия.

Ключевые слова: насилие, семейно-бытовые отношения, бытовое насилие, жертва насилия, близкие родственники.

Қылмыстық құқықтағы зорлық-зомбылықтың негізгі аспектілері

Мақалада зорлық-зомбылық ұғымы және отбасындағы зорлық-зомбылықты анықтау нысандары көрсетілген. Зорлық-зомбылық тек физикалық күш қолдану ғана емес, сонымен бірге билік ету де зорлық-зомбылық ретінде бағаланады. Мақалада «Зорлық-зомбылық дөңгелегінің» ағылшын тілінен орыс тіліне аударылған нұсқасы ұсынылған. Оны мақаланың авторлары өздері аударған және әзірлеген. «Зорлық-зомбылық дөңгелегі» тұрмыстық зорлық-зомбылықты анықтау үшін қолданылады. Ол Дулуттағы (АҚШ, Минисота) зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдердің тәжірибесінен жасалған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық – бұл кең таралған, сонымен қатар жасырын қылмыс. Жасырын сипаттағы қылмыстарды уақытылы шешімін тауып, қажетті көмек көрсету әрдайым мүмкін бола бермейді.

Бүгінгі таңда «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы отбасылық-тұрмыстық қатынастарды реттейді. Алайда сот тәжірибесі және «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңына түсініктеме «Соттардың «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасы заңының нормаларын қолдануы» отбасы-тұрмыстық қатынастардағы, яғни неке-отбасы қатынастарындағы адамдар, жеке тұрғын үй, пәтер немесе өзге де тұрғын үй-жай шегінде бірге

тұратын адамдар арасындағы, сондай-ақ бұрынғы ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынастардағы зорлық-зомбылықтың алдын алуды реттейтінін көрсетеді.

Көлеңкеде зорлық-зомбылыққа ұшырайтын кәмелетке толмағандар мен қарт ата-аналар қалып қалады. Кәмелетке толмағандар мен қарттар халықтың осал бөлігі болып табылады, өз жасына байланысты олардың коммуникациясының негізгі шеңбері – жақын туыстары. Кәмелетке толмағандар мен қарттарға қатысты зорлық-зомбылықтың нәтижелері неғұрлым елеулі өзгерістерге ұшыратуы мүмкін.

Қылмыстық кодекске тұрмыстық зорлық-зомбылықтан дербес «зорлық-зомбылық» ұғымын енгізу зорлық-зомбылық құрбандарына уақтылы көмек көрсетуге септігін тигізеді.

Түйінді сөздер: зорлық-зомбылық, отбасылық-тұрмыстық қатынастар, тұрмыстық зорлық-зомбылық, зорлық-зомбылық құрбаны, жақын туыстар.

The main aspects of violence in criminal law

The article reveals the concept of violence and the forms of definition of domestic violence. Violence is considered not only as the use of physical force, but also the use of power is assessed as violence. The translation of "WHEELS OF VIOLENCE" from English into Russian is presented. Which was translated and worked out by the authors of the article independently. The "wheel of VIOLENCE" is used to define domestic violence. It was developed from the experience of beaten women in Duluth (USA, Minisota).

Domestic violence is a common crime, and at the same time hidden. Crimes of a hidden nature do not always manage to solve it in time and provide the necessary assistance.

To date, the Law of the Republic of Kazakhstan "On the Prevention of domestic Violence" regulates family and domestic relations. But as judicial practice shows, and the commentary to the Law of the Republic of Kazakhstan "On the prevention of domestic violence" "Application by courts of the norms of the Law of the Republic of Kazakhstan "On the prevention of domestic violence"" which emphasizes that the Law regulates the prevention of violence in family and domestic relations, i.e. relations between persons in marital and family relations, persons living together within an individual residential building, apartment or other residential premises, as well as between former spouses. Children and elderly parents who are also subjected to violence remain in the shadows. Minors and the elderly are a vulnerable part of the population, due to their age, the main circle of their communication is close relatives. Violence against minors and the elderly has more serious results that can lead to.

The introduction of the concept of "violence" into the Criminal Code independently of domestic violence will facilitate timely assistance to victims of violence.

Keywords: violence, family and domestic relations, domestic violence, victim of violence, close relatives.

Думая о домашнем насилии обычно думают о физическом насилии, которое приводит к видимым травмам жертвы. Это только один вид злоупотреблений. Существует несколько категорий оскорбительного поведения, каждая из которых имеет свои разрушительные последствия. Летальный исход, связанный с насилием, может подвергнуть жертву более высокому риску, но долгосрочное разрушение личности, которое сопровождается другие формы насилия, является значительным и не может быть сведено к минимуму.

Если рассмотреть как ученые трактуют само понятие «насилие», то приведем несколько примеров. А.А. Гусейнов трактует насилие как применение силы, опора на силу, действие с помощью силы. Однако не всякое применение силы можно именовать насилием. О насилии можно говорить тогда, когда сила переламинает силу. Но и здесь требуется уточнение. Насилие имеет место только во взаимоотношениях между людьми, поскольку они обладают свободной волей [2].

Известный ученый, доктор юридических наук М.Ю.Антонян утверждает что,насилие, особенно в повседневном общении, в быту, совсем не обязательно порождается такими субъективными стимулами, как злость, ненависть или месть, либо желанием причинить страдания или мучения жертве. Оно редко связано с состоянием сильного эмоционального возбуждения, когда значительно ослабевают сдерживающие психологические механизмы.

Многие агрессоры достаточно равнодушно относятся к своим жертвам, совсем не ненавидят их, иногда даже симпатизируют им, даже любят их [3].

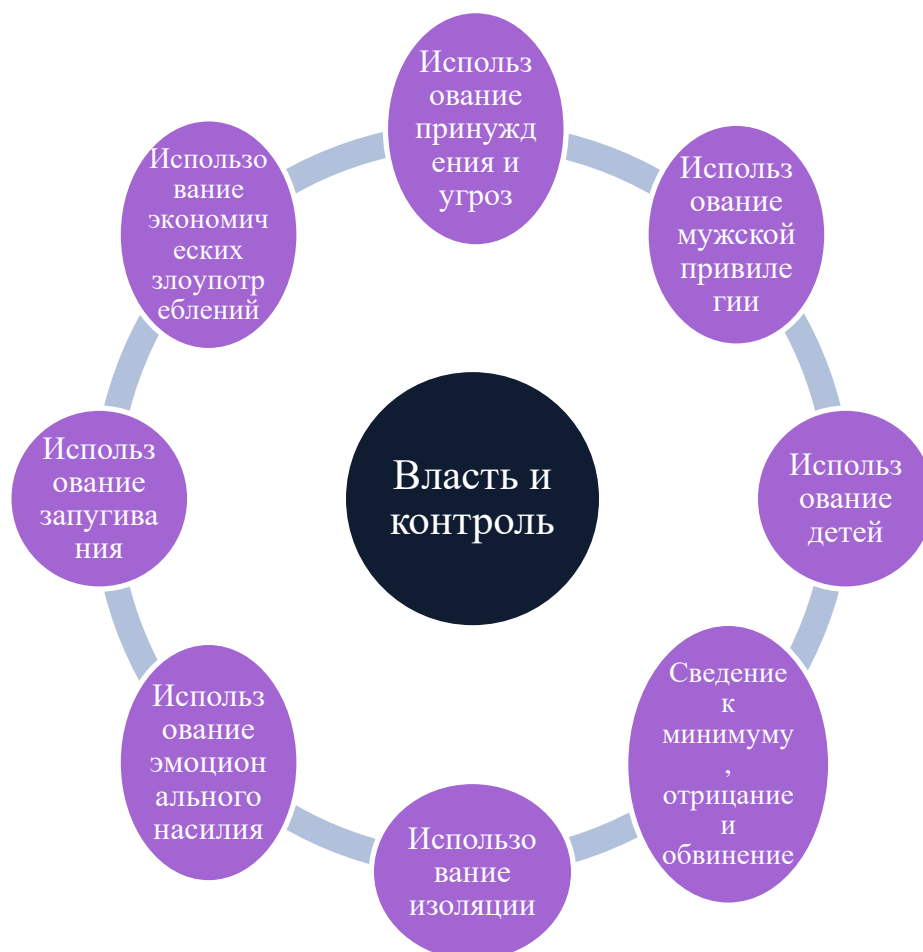
Насилие, по определению Всемирной Организации Здравоохранения, – преднамеренное применение физической силы или власти, действительное или в виде угрозы, направленное против себя, против иного лица, группы лиц или общины, результатом которого являются (либо имеется высокая степень вероятности этого) телесные повреждения, смерть, психологическая травма, отклонения в развитии или различного рода ущерб.

Понятие, используемое Всемирной организацией здравоохранения, подчеркивает преднамеренность и фактическое совершение акта насилия, независимо от его результата. Согласно этому определению насилием не являются непреднамеренные несчастные случаи.

Включение в определение слов «использование власти» расширяет обычное понимание природы насильственного акта тем, что включает в него действия, источником которых является власть над человеком, т.е. угрозы и запугивание. «Использование власти» означает, кроме того, отсутствие заботы, неоказание помощи или пренебрежение, что тоже включается в число насильственных актов. Таким образом, выражение «использование физической силы или власти» следует понимать, в частности, как отсутствие заботы, любые виды жестокого обращения (физического, сексуального или психологического), а также убийство и любое покушение на собственную жизнь или здоровье [4].

В западной практике уголовного права для определения насилия используется «Колесо насилия». Колесо насилия («колесо власти и управления» в прямом переводе) было разработано из опыта избитых женщин в Дулуте (США, Миннесота), которые подверглись насилию со стороны своих партнеров-мужчин. Он был переведен более чем на 40 языков и нашел отклик в опыте женщин, подвергшихся побоям во всем мире [5].

Колесо насилия

В данном колесо приведены главные аспекты которые приводят в конечном итоге к насилию.

Использование принуждения и угроз. Периодично угрожать сделать что-то, чтобы причинить боль, угроза бросить или совершить самоубийство, заставлять отказываться от обвинений, заставлять делать незаконные вещи.

Использование мужской привилегии. Под этим аспектам характеризуется обращение как со слугой, принятие всех важных решений от лица жертвы, действуя как «хозяин замка», быть тем, кто определяет роль в отношении.

Использование детей. Заставлять чувствовать себя виноватым перед детьми, использование детей для передачи сообщений, использование посещения детей для преследования, угроза забрать детей. Но в этом случаи не только женщины подвергаются насилию, но и дети подвержены к насильственным действиям.

Сведение к минимуму, отрицание и обвинение. Легкомысленно отношение к жестокому, утверждение, что жестокого обращения не было, перекладывать ответственность за оскорбительное поведение.

Использование изоляции. Контролирование все действия партнера во всем и везде. Ограничение от внешнего участия и использование ревности для оправдания действий.

Использование эмоционального насилия. Заставлять чувствовать себя плохо по отношению к себе, унижать, заставляя ее чувствовать себя виноватой.

Использование запугивания. Заставлять бояться с помощью взглядов, действий, жестов, разбивать вещи, уничтожение имущества, демонстрация оружия.

Использование экономических злоупотреблений. Препятствуя устроиться или сохранить работу, заставляя просить денег, отбирание денег, не сообщением о семейном доходе или не имение к нему доступа.

Стоит отметить что, чаще всего жертвами насилия являются женщины, но процент жертв от насильственных преступлений в домашней среде растет среди детей и пожилых родителей, которые больше всего являются уязвимой частью общества и нуждаются в помощи.

Непосредственно, главным вопросом является, почему стоит выделить насильственные действия в домашних условиях? Насильственные действия происходящие в домашней обстановке чаще всего, носят скрытый характер, и не всегда удается раскрыть его во время и оказать нужную помощь. Насилие происходящие вне дома и не от близкого человека не носит скрытый характер, и имеет уголовную ответственность, например: изнасилование, оскорбление, пытки

Ссылаясь, на выше перечисленные аспекты мы понимаем, что насилие может быть разного рода. У нас в Отечественном законе предусмотрено понятие «бытового насилия». Согласно Закону Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», бытовое насилие это – умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содействующее угрозу причинения физического и (или) психического страдания [1].

Но и другие формы насилия в домашней ситуации, в конечном результате могут привести к летальному исходу в отношении жертвы.

Согласно Уголовному Кодексу РК, Статья 110 гласит, истязание это причинение физических или психических страданий путем систематического нанесения побоев или иными насильственными действиями [6].

Но и этот термин не описывает само насилие, так как в целом, он носит обобщенный характер.

Так же, в Законе Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», установлены виды бытового насилия. Это, физическое насилие - умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли.

Психологическое насилие - умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуж-

дение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития.

Сексуальное насилие – умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним.

Экономическое насилие – умышленное лишение человека жилья, пищи, одежды, имущества, средств, на которые он имеет предусмотренное законом право [7].

Но выше перечисленные виды бытового насилия могут и описывать типы насилия. Когда мы говорим о бытовом насилии круг насилия сужается, и в практике бытовое насилие чаще всего имеет место быть между мужчиной и женщиной независимо от статуса их отношений (между мужем и женой, между сожителями, между бывшими супругами).

Доказательством этому является, комментарий к Закону Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» «Применение судами норм закона республики Казахстан «о профилактике бытового насилия»» который подчеркивает что, Закон регулирует профилактику насилия в семейно-бытовых отношениях, т.е. отношениях между лицами, находящимися в брачно-семейных отношениях, лицами, проживающими совместно в пределах индивидуального жилого дома, квартиры или иного жилого помещения, а также между бывшими супругами. (Применение судами норм закона республики Казахстан «о профилактике бытового насилия»).

С самого начала своей независимости Казахстан провозгласил курс на построение демократического правового государства, высшими ценностями которого являются личность, ее права и свободы [8].

Внесение в уголовный кодекс понятия «насилия» отдельно от бытового насилия, способствует своевременной помощи жертвам домашнего насилия не только женщинам, но и детям и престарелым родителям.

Насилие – это пандемия, которая охвачено по всей стране и требует решение для сохранности института семьи и сохранности права и свободы человечества.

Список использованных источников:

1. О профилактике бытового насилия (ст. 1) // Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV.
2. Гусейнов А.А. Понятие насилия. 1999// <http://filosof.historic.ru/books/> дата обращения: 10.10.2022.
3. Всемирная Организация Здравоохранения. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. 2002. Всемирная Организация Здравоохранения// Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире. 2002.
4. Антонян Ю.М. Насилие. Человек. Общество. – М., 2001. – 186 с.
5. Колесо Насилия <https://uwcaspokane.org/ru/> дата обращения: 15.10.2022
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан (ст.110)//Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.
7. Применение судами норм закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» Комментарий к Закону Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия». См.:Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 6 от 11 апреля 2002 года, пункт 31.
8. Абылкасым А.К., Бимолданов Е.М. Криминальное насилие в семье и в быту как объект научного изыскания//Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – №4 (69) 2022.

Сведения об авторах

Джансараева Р.Е. – заведующая кафедрой уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, доктор юридических наук, профессор.

Дузбаева С.Б. – и.о. доцента кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, доктор PhD.

Тагайбек Қ.Т. – преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики юридического факультета КазНУ им. аль-Фараби, м.ю.н.

Джансараева Р.Е. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Дузбаева С.Б. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасы доцентінің м.а., PhD докторы.

Тагайбек Қ.Т. – әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің заң факультеті қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының оқытушысы.

Dzhansaraeva R.E. – Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Doctor of Law, Professor.

Duzbayeva S.B. – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, PhD.

Tagaibek K.T. – Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Faculty of Law of Al-Farabi Kazakh National University, Master of Law, Almaty.

Т.К. Акимжанов¹, Қ.А. Билахан¹, И.С. Приходько²

¹Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан

²Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Республика Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НАРКОТИЧЕСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье показана сущность и понимание наркотической преступности как вида преступности, проанализированы сложившиеся подходы в научной литературе Казахстана, России и дальнего зарубежья о понимании наркотической преступности, а также предложено свое определение наркотической преступности, которое не только отличается от имеющихся подходов, но и является более полным и точным с учетом современных реалий и условий.

Исследованы актуальные вопросы наркотической преступности как самостоятельного вида преступности в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, включающего в себя совокупность преступлений, совершаемых в стране за определенный период времени, предусмотренных ст.ст. 296-302 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее УК РК), нарушающих установленные в стране правила их оборота.

Анализируются законодательная регламентация, правовая статистика и правоприменительная практика в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов.

Для реального повышения эффективности противодействия наркотической преступности авторами вносятся предложения о расширительном толковании понятия наркотической преступности поскольку изменения ее количественных и качественных показателей напрямую связаны с со здоровьем, нравственностью и благополучием общества, особенно подрастающего поколения и молодежи в Республике Казахстан.

На основании проведенного исследования в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, включающего в себя совокупность преступлений, совершаемых в стране за определенный период времени, предусмотренных ст.ст. 296-302 УК РК, у нас в стране и за рубежом, а также работ казахстанских и зарубежных ученых, разработаны и внесены ряд предложений, направленных на улучшение правоприменительной практики в противодействии наркотической преступности и совершенствованию правоприменительных мер воздействия, в отношении лиц, осужденных за наркотические уголовные правонарушения (преступления, уголовные проступки).

Ключевые слова: наркотическая преступность, наркотизм, наркотики, наркотические средства, наркотические вещества, психотропные вещества, аналоги наркотических и психотропных веществ, потребление наркотических и психотропных веществ.

Қазіргі жағдайда есірткі қылмысына қарсы тұрудың кейбір ерекшеліктері туралы

Мақалада есірткі қылмысының қылмыстың бір түрі ретіндегі мәні мен түсінігі көрсетіледі, есірткі қылмысын түсінуге қатысты Қазақстанның, Ресейдің және басқа елдердің ғылыми әдебиеттеріндегі бар көзқарастар талданады. Сонымен қатар есірткі қылмысының өзіндік анықтамасы ұсынылады, олар есірткі қылмысының бір түрі ретінде қарастырылады, бар тәсілдерден ғана ерекшеленеді, сонымен бірге қазіргі заманғы шындықтар мен жағдайларды ескере отырып, неғұрлым толық және нақты анықтамасы беріледі.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі-ҚР ҚК) 296-302-бабында көзделген, елде белгіленген олардың ережелерін бұзатын белгілі бір уақыт кезеңінде елде жасалатын қылмыстардың жиынтығын қамтитын есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және сол тектестердің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстың дербес түрі ретіндегі есірткі қылмысының өзекті мәселелері зерттелді. Есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және сол тектестердің заңсыз айналымы саласындағы заңнамалық реттеу, құқықтық статистика және құқық қолдану тәжірибесі талданған.

Есірткі қылмысымен күрестің тиімділігін шын мәнінде арттыру үшін авторлар есірткі қылмысы түсінігін кеңінен түсіндіру бойынша ұсыныстар жасайды, өйткені оның сандық және сапалық көрсеткіштерінің өзгеруі қоғамның денсаулығына, адамгершілікке және әл-ауқатына тікелей байланысты, әсіресе Қазақстан Республикасындағы жас ұрпақ пен жастарға әсері тым жоғары.

Есірткі құралдарының, психотроптық заттар мен сол тектестердің заңсыз айналымы саласында жүргізілген зерттеу негізінде, оның ішінде белгілі бір уақыт кезеңінде елде жасалатын қылмыстар жиынтығы көзделген. ҚР ҚК 296-302-сі, біздің елімізде және шетелде, сондай-ақ қазақстандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде есірткі қылмысына қарсы іс-қимылда құқық қорғау практикасын жақсартуға және есірткі қылмысы үшін сотталған адамдарға қатысты құқық қолдану ықпал ету шараларын жетілдіруге бағытталған бірқатар ұсыныстар әзірленді және енгізілді (қылмыстар, қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыстық құқық бұзушылықтар).

Түйінді сөздер: есірткі қылмысы, есірткі, есірткі заттары, психотроптық заттар, есірткі және психотроптық заттардың аналогтары, есірткі және психотроптық заттарды тұтыну.

On some features of countering drug crime in modern conditions

The article shows the essence and understanding of drug crime as a type of crime, analyzes the existing approaches in the scientific literature of Kazakhstan, Russia and other countries on the understanding of drug crime, and also proposes its own definition of drug crime, which not only differs from existing approaches, but is also more complete. and accurate, taking into account modern realities and conditions.

The topical issues of drug crime as an independent type of crime in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues, including a set of crimes committed in the country for a certain period of time, provided for by Art. 296-302 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, violating the rules for their circulation established in the country.

Legislative regulation, legal statistics and law enforcement practice in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues are analyzed.

To really increase the effectiveness of combating drug crime, the authors make proposals for a broad interpretation of the concept of drug crime, since changes in its quantitative and qualitative indicators are directly related to the health, morality and well-being of society, especially the younger generation and youth in the Republic of Kazakhstan.

Based on a study in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues, which includes a set of crimes committed in the country for a certain period of time, provided for by Art. 296-302 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, in our country and abroad, the works of Kazakh and foreign scientists, a number of proposals have been made aimed at improving law enforcement practice in combating drug crime and improving law enforcement measures in relation to persons convicted of drug criminal offenses (crimes, criminal offences).

Key words: narcotic crime, narcotism, drugs, narcotic drugs, narcotic substances, psychotropic substances, analogues of narcotic and psychotropic substances, consumption of narcotic and psychotropic substances.

В «Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года», утвержденной указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674, отмечено, что Важным направлением правовой политики является политика государства в области противодействия преступности.

Современная уголовно-правовая политика нацелена на обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от криминальных угроз [1].

Наркотическая преступность является самостоятельным и одним из наиболее опасных видов преступности. Она представляет собой совокупность уголовных правонарушений против здоровья населения и нравственности, то есть предусмотренные уголовным законом и совершаемые виновно деяния (действия или бездействие), посягающие на общественные отношения в сфере обеспечения безопасности здоровья населения, а также нравственности, и причиняющие им вредные последствия или содержащие угрозу их причинения.

В связи с этим в статье 6 Закона Республики Казахстан от 6 января 2012 года «О национальной безопасности Республики Казахстан» наркотическая преступность наряду с ослаблением законности и правопорядка, в том числе ростом преступности, сращиванием государственных органов с криминальными структурами, покровительством должностных лиц незаконному обороту капитала, коррупцией, незаконным обращением оружия и наркотических средств, способствующих снижению степени защищенности прав и свобод человека и гражданина, и другими, отнесена к угрозам национальной безопасности Республики Казахстан[2].

Как показывает современная международная правоприменительная практика, распространение наркотиков в настоящее время приобретает угрожающие масштабы, что сказалось и на ситуации в Казахстане.

Наркоситуация в Республике Казахстан, за последние двадцать лет резко обострилась. Значительно повысился уровень наркотизации населения, немедицинское потребление наркотиков распространилось повсеместно.

По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры в Республике Казахстан по состоянию на 1 января 2022 года за совершение уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов было осуждено 3879 человек, в том числе по ч.1 ст.296 - 137 человек; по ч.2 ст. 296 – 2007 человек; по ч.3 ст.296 УК РК осуждено 443 человека, по ч.4 ст.296 УК РК осуждено 293 человека; по ч.1 ст.297 УК РК осуждено 153 человека, по ч.2 ст.297 УК РК осуждено 123 человека, по ч.3 ст.297 УК РК осуждено 503 человека, по ч.4 ст.297 УК РК осуждено - 14 человек, по ч.1 ст.299 УК РК осуждено 2 человека, по ч.2 ст.299 УК РК осуждено - 6 человек, по ч.1 ст.300 УК РК осуждено 128 человек, по ч.2 ст. 300 УК РК осуждено 65 человек, по ст.302 УК РК осуждено 2 человека, по ст. 303 УК РК осуждено 3 человека.

Специфика данной группы уголовных правонарушений состоит в том, что они посягают на безопасность здоровья неопределенного (неперсонифицированного) круга лиц, составляющих в целом население страны, а также на нравственные устои (основы) общества.

Отсюда родовым объектом уголовных правонарушений, предусмотренных главой 11 УК РК, являются общественные отношения, обеспечивающие безопасность здоровья населения и общественную нравственность.

Предметом этой категории правонарушений могут выступать наркотические средства, психотропные вещества, их аналоги (ст.ст. 296, 297, 298, 299, 302 УК), прекурсоры (ст. 296 УК), растения, содержащие наркотические вещества (ст. 300 УК), ядовитые вещества (ст. 301 УК), товары, не отвечающие требованиям безопасности (ст. 306 УК), порнографические материалы или предметы (ст. 312 УК), произведения, пропагандирующие культ жестокости и насилия (ст. 313 УК), органы и ткани трупа человека (ст. 315 УК), животные (ст. 316 УК).

Признанным является и тот факт, что наркотическая преступность обладает в силу ряда факторов достаточно высоким уровнем латентности, причем коэффициент латентности, по мнению известных ученых, колеблется от 50% и выше.

В процессе настоящего исследования авторы статьи обратились к трудам ученых-юристов советского и постсоветского периодов, а также зарубежных исследователей, особенно по проблемам исследований наркотической преступности.

Проблеме наркотической преступности, а также вопросам активизации противодействия преступности, опасности распространения наркотических средств или психотропных веществ и ее профилактике посвящены труды многих ученых Российской Федерации и других стран СНГ среди которых особого внимания заслуживают работы Аванесова Г.А., Бого-

любовой Т.А., Волкова Б.С., Гилинского Я.И., Голика Ю.В., Гринько С.Д., Дашкова Г.В., Долговой А.И., Жалинского А.Э., Куринова Б.А., Кригера Г.А., Кудрявцева В.Н., Кузнецовой Н.Ф., Курманова К.Ш., Лебедева С.Я., Лунеева В.В., Марцева А.И., А.Мамедова, Наумова А.В., Овчинского В.С., Побегайло Э.Ф., Рарога А.И., Фоменко Ю. и др.

В Казахстане теоретической разработкой уголовно-правовых и криминологических проблем борьбы с незаконным оборотом наркотических средств или психотропных веществ активно занимались такие ученые, как Абдиров Н.М., Интыкбаев М.К., Исимова С.А., Каиржанова Е.И., Курманбекова Ш.Е., Нарикбаев Т.М., Нукенов М.О., Сарсеков Б.С., Сартаева Н.А., Сарыкулов К.Р., Смагулов А.А., Феткулов Г.Х. и другие.

В работах этих авторов рассматривались уголовно-правовые, уголовно-исполнительные и криминологические аспекты борьбы с наркотической преступностью, криминологические особенности осужденных, совершающих наркотические уголовные правонарушения.

Кроме этого, при исследовании наркотической преступности авторы статьи опирались на опубликованные работы в индексируемых зарубежных изданиях входящих в базу данных SCOPUS, известных ученых стран ближнего и дальнего зарубежья и др.

Авторским коллективом были изучены статистические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за период с 2015 по 2021 годы, а также порядка 100 приговоров, вынесенных судами за совершенные уголовные правонарушения в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, предусмотренных ст.ст. 296-302 УК РК.

Авторами внесены предложения по формированию новой модели противодействия наркотической преступности в Республике Казахстан.

В ходе проведенного исследования нами было изучено само понимание наркотической преступности, а также отдельных уголовных правонарушений, образующих наркотическую преступность, которые согласно ч.1 ст. 10 УК РК подразделяются на преступления и уголовные проступки [3, с. 29], а также материалы правоприменительной практики.

Начнем с того, что наркотическая преступность является самостоятельным видом преступности в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, включает в себя совокупность уголовных правонарушений (преступлений, уголовных проступков), совершаемых в стране за определенный период времени, предусмотренных ст.ст. 296-302 УК РК, нарушающих установленные в стране правила их оборота.

Эволюция изучения наркотической преступности в Казахстане достаточно подробно описана в монографии «Наркотическая преступность» Е.И. Каиржановым и С.А. Исимовым [4, с. 9-10].

В Казахстане первая научная публикация, посвященная вопросам борьбы с преступлениями, связанными с наркотиками была опубликована А.Я. Гинзбургом и Ю.Д. Лившицем в 1962 году.

Затем, по описанию Е.И. Каиржанова и С.А. Исимова, в конце 60-х годов прошлого столетия состоялась защита кандидатской диссертации А.Г. Лукьяненко, который рассматривал оперативно-тактические аспекты борьбы с наркотиками в Казахстане и Киргизии.

Е.И. Каиржанов и С.А. Исимов в цитируемой работе отмечают такой факт, что до 1962 года по Республике Казахстан не было зарегистрировано ни одного преступления, связанного с оборотом наркотических средств. Интерес к данной проблеме по мнению авторов возрос к середине 90-х годов прошлого века. Были защищены по проблемам противодействия наркотической преступности в Казахстане кандидатские диссертации такими авторами как Интыкбаевым М.К., Курманбековым Ш.Е., Сарсековым Б.С., Буйтековым К.Б., Сартаевой Н.А., Сарыкуловым К.Р., Смагуловым А.А., Феткуловым Г.Х. и докторские диссертации Абдировым Н.М., Смагуловым А.А., Сартаевой Н.А., а также докторские диссертации в Кыргызстане Курмановым К.Ш., Ногойбаевым Б.Б., Абдукаримовой Н. Э. и в Узбекистане Кадыровым М.К. [4].

Указанными авторами была подробно исследована нормативная база правоприменения в отношении лиц, в действиях которых имеются признаки состава преступления, предусмотренного ст.ст. 296-302, 310 УК РК.

Несмотря на большой список исследователей в сфере противодействия наркотической преступности, проблема противодействия распространения наркотиков, несмотря на ее важность и теоретическую значимость, остается еще малоизученной в уголовно-правовой и криминологической науке и самое главное не разрешенной проблема наркотизма. Под наркотизмом Н.Э. Абдукаримова понимает как сложное многоаспектное, социально-правовое криминальное явление, содержательно широкое по объему, составными частями которого являются: а) наркомания (являющейся доминирующей в потребности, мотивационной сфере, приводящее к девиантному поведению наркозависимого); б) наркопреступность (в узком и широком его понимании); в) уголовные преступления, связанные с наркотиками; г) наркотическая ситуация; д) криминальная наркотическая субкультура; ж) факторы, детерминирующие наркотизм, а также обоснованно характерными его специфическими признаками образующие самостоятельный вид наркотической преступности, и, как правило, представляющей разновидность организованной преступности [5, с.10].

О тесном взаимодействии наркотической преступности с организованной преступностью отмечают и казахстанские ученые, которая, по их мнению, наряду с другими видами преступности как экономическая преступность, имущественная преступность, преступность в сфере игорного бизнеса, в большом спорте, в сфере услуг, является для организованной преступности одним из источников получения сверхприбыли [6, с. 253].

При выработке стратегии противодействия наркотической преступности следует обращать внимание и на такое обстоятельство, что наркомания это не только правовая или социальная проблема, но еще и медицинская проблема.

Как отмечают А.И. Коробеев, Д.В. Любач, что одним из главных мировых источников производства наркотиков выступают государства Андского региона (Колумбия, Боливия, Перу), на территории которых действуют преступные организации по производству кокаина. Производство данного наркотика ориентировано преимущественно на два рынка сбыта – США и Европу [7, с. 178].

Так, С.Д. Гринько указывает, что в постсоветской юридической литературе формулируется система факторов, обуславливающих и способствующих распространению наркотиков в следующем виде:

1. «Существенные пробелы в законодательной и ведомственной нормативной базе, регламентирующей деятельность в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотиков и обеспечения контроля за легальным оборотом наркосодержащих лекарственных препаратов.
2. Недостатки в деятельности правоохранительных органов, органов образования и здравоохранения в вопросах противодействия наркотической угрозе.
3. Открытость значительной части государственной границы с государствами, ранее входившими в состав СССР.
4. Особого внимания заслуживает рост числа потребителей наркотиков, уровень медицинского потребления наркотиков [8, с. 15].

Интересные результаты проведенного исследования о наличии связи на протяжении всей жизни между употреблением наркотиков и преступностью опубликовали в научной статье ученые Маттиас Пирсеа, Карен Хейхерста, Шейла М. Бердб, Мэтью Хикманк, Тоби Седдонд, Грэм Данн, Тим Миллар [9, с. 309].

Другой пример о влиянии на совершаемые преступления психотропных препаратов привели в своей статье ученые Марк Черри, Сара Кертис, Крис Диббен, Джейми Р. Пирс, Герго Бараньи, которые опубликовали в научной статье результаты исследований подтверждающих данную связь 130 000 человек взрослых шотландских жителей [10, с.638].

Результаты о трагических последствиях с летальным исходом для потребителей наркотиков в Австралии публикуют Аманда Роксбург, Уэйн ДХолл, Тимоти Доббинс Наташа Гисев, ЛюсиндаБернс, СаллиПирсон, Луиза Деген хардт, по данным которых смертель-

ныслучаи произошли преимущественно среди австралийцев в возрасте 15-74 лет (98%). Примерно две трети умерших (68%) были мужчинами. Смертность от передозировки героина остается неизменной в течение отчетного периода; они чаще встречаются среди мужчин. Смертность от передозировки фармацевтическими опиоидами увеличилась за период исследования (с 21,9 на миллион населения до 36,2 случаев), а в 2012 году они произошли в 2,5 раза чаще, чем смертность от передозировки героина [11, с. 291].

Интересную тенденцию в употреблении наркотических средств высказали в своей статье Лин-ИФэн, Алтансувд Баттулга, ЫненХан, ХисунЧунг, Джих-ХенгЛи, что по причине высокой стоимости наркотиков на растительной основе, потребители стали отдавать предпочтение синтетическим наркотикам.

Поэтому Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности (УНП ООН) предупредило о возникающей угрозе со стороны новых психоактивных веществ (НПВ), которые в основном получены или модифицированы из компонентов природного происхождения. Например, синтетические каннабиноиды и синтетические катиноны получены из растения каннабис икат соответственно [12, с. 461].

Приведенные факторы, способствующие распространению и росту количества незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, можно почти в полном объеме спроецировать и на нашу казахстанскую действительность, поскольку в практике борьбы с незаконным оборотом наркотиков нам, по сути дела, встречаются в основном те же самые проблемы.

Обратимся к мнению известных ученых-криминологов, занимавшихся проблемами противодействия наркотической преступности.

Как справедливо отмечал киргизский ученый Б.Б. Ногойбаев раскрывая условия, способствующие развитию наркотизма, по данным экспертов Международной ассоциации по борьбе с наркоманией и наркобизнесом, за последнее время на территории России и республик СНГ ситуация с употреблением и распространением наркотических веществ значительно осложнилась. Проблема эта привлекла международное внимание. Специалисты ЮНЕСКО считают, что если не принять самые решительные меры, то в ближайшие 5 лет в наркозависимости окажется 35-40 % населения и, прежде всего, молодежь. Исследуя проблему наркопреступности и наркобизнеса, необходимо иметь в виду в первую очередь сверхвысокую норму прибыли: по оценке экспертов, до 1000% [13, с. 129].

О высокой прибыльности наркопреступности отмечает известный российский ученый – криминолог В.С. Овчинский, указывая, что наибольшую прибыль среди различных криминальных рынков ЕС по-прежнему продолжают приносить наркотрафик, торговля людьми, контрабанда мигрантов, а также финансовая киберпреступность. В то же время наиболее быстрыми темпами растут такие виды преступности, как онлайн торговля незаконными товарами и услугами, а также онлайн торговля и туристическая деятельность, связанные с педофилией [14, с. 209].

Так, В.В. Лунеев характеризуя тенденции преступлений, связанных с распространением наркотиков писал, что преступность, связанная с наркотиками, по своему характеру в 90% случаев и более является организованной и транснациональной. Во-первых, выращивание и производство наркотиков, осуществляется в ограниченном числе стран и их распространение по миру вне организованной транснациональной преступной деятельности практически невозможны. Во-вторых, незаконный оборот наркотиков – самый привлекательный криминал для международной мафии, дающий сверхприбыль (от 300 до 2000%), которую она упустить не может. В обзорах ООН и Европейского сообщества эти деяния относительно адекватно отслеживаются [15, с. 586].

Другой известный ученый Я.И. Гишинский, раскрывая исторические корни распространения в среде человечества наркотиков, приводит следующие исторические факты: «Наркотики сопровождают человечество всю известную историю... Употребление наркотиков может служить формой социального протеста, средством идентификации (показателем принадлежности к определенной социальной группе, субкультуре), а потребление некоторых из них

– «элитарных», «престижны» (например, кокаина) играет престижно-статусную роль [16, с.269].

Поскольку наркобизнес, как правило, носит организованный и транснациональный характер, то ему свойственна такая тенденция организованной преступности как легализация преступной деятельности.

Данная особенность организованной преступности очень подробно описана С.М. Иншаковым, который указывает, что постепенно основное оружие мафии – жестокая расправа – отходит на второй план, а на первое место выдвигаются подкуп и основанный на криминальных приемах сверхприбыльный бизнес. Причем, чем богаче становится мафиозная семья, тем меньший удельный вес в ее делах имеет криминал. В настоящее время в США довольно четко просматривается стремление криминальных боссов «отмыть» не только деньги, но и своих детей. Их дистанцируют от криминального мира, обеспечивают образованием и воспитанием высшего уровня. «Крестные отцы» хотели бы видеть своих детей сенаторами и даже президентами [17, с. 299].

На стремление легализации организованной преступности указывают и российские ученые. Так, А.И. Долгова, говоря об отношениях организованной преступности с государством, отмечает, что между ними не существует четкой и жесткой границы; организованная преступность пронизывает различные легальные отношения, в том числе, имея собственные легальные юридические лица, считается с потребностями и интересами разных социальных групп населения, пытаясь привлечь их на свою сторону и иметь резерв пополнения своих рядов; наряду с постоянными и активными участниками преступной деятельности имеет тех, которые сотрудничают с ней даже на разовой основе [18, с. 59].

Поэтому наркотическая преступность приобретая организованные и транснациональные формы в странах СНГ имеет такую тенденцию, как легализация, то есть от противостояния с государством она переходит к «тесному» сотрудничеству путем привлечения к себе на службу как на постоянной, так и на временной основе влиятельных людей, специалистов государственных структур, оказывая им как материальную, так и моральную поддержку. Особенно, наркотическая преступность внедряется в медицинскую сферу, так как есть такое официальное понятие как медицинское потребление наркотических средств.

При таком переплетении и несовершенстве законодательства ученым, а тем более правоохранительным органам трудно распознать, где совершаются законные, а где незаконные действия, тем более, если в качестве эксперта «законности» выступают представители организованной преступности.

Сформулированные выше выводы ученых, дают основания для построения предположений о социальной сущности феномена распространения наркотических средств и психотропных веществ среди людей.

Кроме того, в Казахстане нелегально производятся наркотики для последующего их распространения (в «Чуйском» регионе, используемом наркодельцами для производства и последующего распространения наркотических средств). Помимо этого, территория Казахстана используется организованными преступными формированиями в целях наркотрафика для доставки наркотических средств и психотропных веществ через нашу республику из соседних приграничных азиатских стран в Россию и Европу [19, с. 24].

На увеличивающиеся глобальные масштабы распространения наркотиков в настоящее время справедливо указывает В.В. Лунеев, по мнению которого незаконный оборот наркотиков, являющийся одним из основных источников доходов большинства транснациональных преступных организаций выступает как своеобразная индустрия с отдельными стадиями производства и распределения лучше всего поддается осмыслению. Общий стоимостной объем операций в наркобизнесе достигает 500 млрд долларов США. Целевая группа по финансовым мероприятиям создана главами государств семи крупнейших развитых стран и Комиссией европейских сообществ, пришла к выводу, что из денежных средств, поступающих от продажи героина, кокаина и каннабиса в США и страны Европы, почти 85 млрд долларов отмывается или используется в качестве инвестиций» [15, с. 585-586].

Определенное представление о незаконном обороте наркотиков можно получить даже на основе данных в нашей стране за последние 25 лет. Если еще в 1990 г. не было изъято ни одного грамма тяжелых наркотиков, а спустя год изъяли впервые десять граммов, то в 2021 году количество конфискованного героина выросло до 300-400 килограммов. Всего ежегодное изъятие наркотиков в Казахстане превышает 20 тонн».

По данным официальных источников можно представить себе масштабы социальной опасности, а также социально опасные последствия от фактов распространения наркотиков в нашей стране.

То есть впервые у нас в республике на официальном уровне обратили серьезное внимание на степень социальной опасности и социально опасные последствия фактов распространения наркотиков и был поставлен вопрос об ужесточении ответственности за такие деяния, поскольку распространение наркотиков непосредственно угрожает здоровью нации, национальной безопасности, так как «основную группу среди выявленных потребителей наркотиков составляют лица в возрасте 17-26 лет (42,5%), при этом каждый четвертый казахстанский наркоман – несовершеннолетний.

То, что Казахстан страна транзита, а не назначения трафика афганского героина, не снижает опасности. По мнению специалистов, примерно 11 процентов наркотических средств, проходящих по нашей территории, остается здесь.

Как показало проведенное исследование, факты распространения наркотических средств и психотропных веществ приобретают все более тревожные и угрожающие масштабы, к сожалению, вопрос об ответственности за это деяние в уголовном праве разрешения своего до настоящего времени не нашел.

Нововведением рассматриваемого преступления является признание его предметом аналогов наркотических средств и психотропных веществ. В прежнем уголовном законодательстве совершение деяний с аналогами наркотических средств и психотропных веществ не образывало состава преступления.

Об этой тенденции указывают и зарубежные ученые, что в последние годы злоупотребление наркотиками и наркомания стали серьезным бременем для общества. Чтобы достичь ожидания общества в отношении профилактики злоупотребления наркотиками, правоохранные органы всего мира уделяют значительные ресурсы в надежде усилить интенсивность и эффективность вмешательства правоохранительных органов [20].

Судебно-следственные органы при рассмотрении дел указанной категории руководствуются также Нормативным постановлением Верховного Суда «О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных и ядовитых веществ» от 14 мая 1998 г.

Интересен описанный опыт противодействия полицией Fu-Ching Tsaia, Ming-Chun Hsub,c, Chien-Ta Chenc , Da-Yu Kaob. По мнению цитируемых авторов, разработка доминирующих стратегий решения этой проблемы является основной задачей полицейских органов. Для более эффективного анализа структуры воздействия наркопреступлений, используются методы анализа социальных сетей (SNA) для выявления последствий преступлений, связанных с наркотиками. Перспектива сети соучастников на макроуровне указывает на то, что преступники намереваются установить блоки между сетью членов для предотвращения вмешательства правоохранительных органов [21].

В ч. 1 ст. 296 УК РК установлена уголовная ответственность за немедицинское потребление наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров в общественных местах.

Причем, по мнению ученых А.Г. Антонова, В.В. Агильдина, Е.С. Витовской к общим признакам потребления наркотика относится наличие наркоманического синдрома, проявление которого варьируется в зависимости от употребления конкретного вида наркотического средства (психотропного вещества), а также способа его введения [22, с. 159].

Уголовное законодательство РК предусматривает ответственность за незаконный оборот наркотических и психотропных веществ и их аналогов. К составам, которые связаны или

непосредственно или опосредованно с незаконным оборотом наркотических и психотропных веществ и их аналогами относятся: ст. ст. 296, 297, 298, 299, 299-1, 300, 301, 302, 303, 310 УК РК.

Данные статьи включены в 11 Главу Особенной части УК РК 2014 года Уголовные правонарушения против здоровья населения и нравственности.

В п. 1 примечания к ст. 296 УК в со ссылкой на Нормативное постановление Верховного Суда РК от 14 мая 1998 года № 3 «О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров» указано, что размер наркотических средств и психотропных веществ определяется Сводной таблицей об отнесении наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, обнаруженных в незаконном обороте, к небольшим, крупным и особо крупным размерам, утверждаемой Правительством Республики Казахстан. Небольшой, крупный и особо крупный размеры аналогов наркотических средств и психотропных веществ соответствуют небольшому, крупному и особо крупному размерам наркотических средств и психотропных веществ, аналогами которых они являются [3, с. 164-165].

А в п. 2 примечания к ст. 296 также со ссылкой на Нормативное постановление Верховного Суда РК от 14 мая 1998 года № 3 «О применении законодательства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров» [23, с.39] предусмотрен специальный вид освобождения от уголовной ответственности.

Так, в нем указано, что лицо, добровольно сдавшее наркотические средства, психотропные вещества, их аналоги, прекурсоры, приобретенные им для личного потребления, либо добровольно обратившееся в медицинское учреждение за оказанием медицинской помощи в связи с потреблением наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов в немедицинских целях, либо активно способствовавшее раскрытию или пресечению преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров, изобличению лиц, их совершивших, обнаружению имущества, добытого преступным путем, освобождается от уголовной ответственности по настоящей статье [3, с.164-165].

Анализ вопросов, связанных с основным составом незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, даёт нам возможность сделать вывод, что:

1. Объектами правонарушений рассмотренных нами статьями УК РК признаются общественные отношения, связанные с охраной здоровья населения.

2. К действиям, образующим объективную сторону преступления по ст.ст.296, 297 УК РК относятся: приобретение, перевозка, хранение, переработка, изготовление перевозка без цели сбыта (ст.296 УК РК) так и с целью сбыта (ст. 297 УК РК) и пересылка наркотических средств и психотропных веществ.

3. Субъектами правонарушения признаются вменяемые лица, достигшие 16 летнего возраста, способные осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия) и руководить ими.

4. Субъективная сторона преступлений, предусмотренных ст. 296 УК РК заключается в совершении их только с прямым умыслом и без цели его сбыта, а по ст.297 УК РК необходимо также наличие прямого умысла и цельсбыта.

5. По категориям уголовных правонарушений:

1) ч.1, 2, 3 ст. 296 УК РК - уголовный проступок (Не предусмотрено наказания в виде лишения свободы и наказание не влечет судимости);

2) ч.4 ст. 296 УК РК – тяжкое преступление;

3) ч.1, 2 ст. 297 УК РК – тяжкое преступление;

4) ч.3, 4 ст. 297 УК РК – особо тяжкое преступление.

Следующим аспектом уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов являются их криминологические особенности и характеристики.

Например, изучение приговоров судов показывает, что суды и правоохранительные органы интересуют только факт обнаружения у задержанного наркотического, психотропное вещество или их аналога. Как правило, информация о причинах, обстоятельствах, личности задержанного не берется во внимание и не исследуется.

Нами было изучено свыше 100 приговоров, причем разных регионов Республики Казахстан.

Результаты показали, что фабула всех приговоров и выносимое решение (денежный штраф - 50 тысяч тенге) оказались однотипными.

Все сводится к одной версии, нашел и не сдал или не успел сдать в органы полиции. Вероятно, данная версия, несмотря на свою очевидную вымышленность, устраивает всех участников судебного разбирательства.

Более того, законодателем данное деяние отнесено к уголовным проступкам не влечет даже судимости.

Поэтому наказание лиц, совершивших уголовное правонарушение по ч.1 ст. 276 УК РК не будет эффективным, так как не будет способствовать раскаянию осужденного, а также не остановит его от совершения повторного уголовного правонарушения. То есть было бы целесообразным перевести данное деяние из уголовных проступков в преступления, предусмотрев в санкции данной статьи такой вид наказания как лишение свободы.

Что касается личности преступника-наркомана, это как правило лицо, не имеющее постоянной работы или не работающее, молодежного возраста, имеющего семью и малолетних детей, существующих на доходы, получаемые незаконным путем, способного в любую минуту встать на криминальный жизненный путь и нуждающийся в социальном контроле со стороны государства.

Интерес представляют данные отчета о работе судов первой инстанции по рассмотрению уголовных дел за 2021 год.

Приведем данные по количеству оправданных в судах за 2021 год по ст. ст. 296 и 297 УК РК.

Количество оправданных судами по ст. 296 и 297 УК РК в 2021 году составило 10 человек.

По ст. 296 УК РК - было оправдано 8 человек, в том числе по ч.1 ст.296 УК РК - 6 человек; по ч. 4 ст.296 УК РК оправдано – 2 человека.

По ст. 297 УК РК- было оправдано 2 человека, в том числе по ч.3 ст.297 УК РК – оправдано 2 человека.

Приведенные информативные данные о состоянии борьбы с незаконным оборотом наркотических средств дают основание для вывода о том, что сложившаяся судебная практика по делам о привлечении и ответственности за факты распространения наркотиков, ориентирована в большей мере на оценку действий виновных как хранение или цель сбыта наркотиков и в большинстве случаев распространители наркотиков привлекаются к уголовной ответственности как «за хранение для собственного потребления» или «хранение с целью сбыта».

Поэтому по мнению известного ученого-криминолога А.И. Долговой, именно поэтому в современных условиях пресечение незаконного оборота наркотиков является одним из главных направлений противодействия распространению в обществе наркомании. [24, с.885]

На это справедливо указывает В.А. Дозоренко Уголовная политика в рассматриваемой сфере отношений должна быть ориентирована, прежде всего, на противодействие наркораспространителям. Нельзя допускать, чтобы подготовительные действия наркоманов для приема наркотика могли стоять в одном ряду с деяниями, осуществляемыми наркосбытчиками и их пособниками по распространению наркотиков [25, с. 321].

В порядке возражения могут быть высказаны нам доводы о том, что в 11 главе Уголовного кодекса нашей республики предусмотрена ответственность за сбыт наркотических средств или психотропных веществ, а также за склонение к потреблению наркотических средств или психотропных веществ.

Однако смысл и содержание понятия распространения наркотических средств или психотропных веществ коренным образом отличается от смыслов и содержания понятий «сбыт» и «склонение к потреблению наркотических средств или психотропных веществ», хотя в юридической литературе можно обнаружить тенденцию к отождествлению понятий распространения со сбытом и склонением к потреблению наркотических средств или психотропных веществ.

Так, известный советский-киргизский ученый К.Ш. Курманов писал, что с объективной стороны сбыт наркотических средств может выразиться в любой форме реализации и тем самым осуществляется их распространение (продажа, дача взаймы, обмен, дарение, уплата долга и т. д.).

«Безвозмездная передача другим лицам наркотиков для разового употребления, как это обычно бывает при вовлечении в наркоманию», – считает К.Ш. Курманов, – также образует состав рассматриваемого преступления» [26, с. 62].

Поэтому для эффективного противодействия наркотической преступности необходима целенаправленная государственная политика, основанная на научном анализе и прогнозировании.

Так, например, как справедливо отмечает М.В. Кондратьев, на примере Соединенных Штатов Америки, что государственная стратегия борьбы с незаконным оборотом наркотиков заключается в том, что на всех уровнях управления (федеральном, штатном, местном) проводятся взаимосвязанные мероприятия, направленные одновременно на сокращение спроса на наркотики и на сокращение их предложения [27, с. 95].

Необходимо отметить, что сил, средств и возможностей для противодействия наркотической преступности в нашем государстве достаточно, которые надо только правильно, умело и своевременно использовать.

С учетом проведенного исследования предлагаем сформулированные нами выводы и заключения, реализация которых позволит изменить работу по дальнейшему совершенствованию работы по противодействию наркотической преступности в Республики Казахстан.

1. Вследствие неоднозначной трактовки определения «наркотическая преступность» и в целях его уточнения предлагается следующая дефиниция: «наркотическая преступность» – это сложное, изменчивое социально-правовое явление, представляющее собой угрозу национальной безопасности государства, выступающая самостоятельным видом преступности в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, включает в себя совокупность уголовных правонарушений (преступлений, уголовных проступков), совершаемых в стране за определенный период времени, предусмотренных ст.ст. 296-302 УК РК, нарушающих установленные в стране правила их оборота.

2. Состояние современной наркотической преступности не представляет собой серьезной угрозы в количественном плане, но вместе с тем влияние наркотической преступности разрушительно не только на здоровье отдельно взятой личности, но и представляет собой повышенную общественную опасность для общества, особенно для ее молодежной части.

Поэтому на данном этапе в противодействии наркотической преступности необходима активизация в первую очередь правоохранительных органов. На что справедливо указывают российские ученые П.В. Агапов, Г.В. Антонов-Романовский, В.К. Артеменков, по мнению которых именно недостаточная активность правоохранительных органов в пресечении организованной преступной деятельности, связанной с незаконным оборотом наркотиков, является одной из главных причин постоянного и расширенного воспроизводства незаконного потребления наркотиков населением России [28, с. 351].

3. Следует учитывать и то обстоятельство, что наркомания это не только правовая или социальная проблема, но еще и медицинская проблема.

Важно направлять все усилия на то, чтобы не допускать до такой болезни, то есть разработать эффективную, научно обоснованную систему противодействия распространению наркотиков на ранних этапах и стадиях. Когда, скажем, наркокурьерами ведутся подготовительные работы по дальнейшему распространению и вербовке потребителей.

А для этого нужно создать в стране надлежащую социально-психологическую и правовую атмосферу правильного осознания и понимания гражданами страны степени социальной опасности и социально опасных последствий распространения наркотических средств и психотропных веществ.

На это справедливо указывали и казахстанские ученые, утверждающие, что цель государственной политики в отношении лиц, злоупотребляющих наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами, может быть достигнута не за счет уголовных репрессий, а реабилитационными мерами, то есть путем проведения комплексных профилактических мер [29, с. 625].

Было бы целесообразным проработать вопрос о создании по опыту бывшего СССР лечебно-трудовых профилакториев.

4. Стратегия борьбы с наркоманией и наркотизмом предполагает создание эффективных средств укрепления правопорядка, материальных, организационно-правовых, политических гарантий прав и свобод человека и гражданина, в целях формирования в обществе устойчивой атмосферы нетерпимости к фактам распространения наркотических средств и психотропных веществ.

Более того, следовало бы по опыту развитых стран предусмотреть выделение финансовых средств правоохранительным органам на эти цели. Как указывают В.А. Максимов, А.Ю. Матросов, что исследование международной практики по предупреждению, раскрытию и расследованию такого рода преступлений (связанных с незаконным оборотом наркотических средств) выявило широкое использование в правоохранительной деятельности института публичного обещания награды за предоставление информации, имеющей значение для правоохранительных органов. В некоторых государствах, например, в США, история применения данного института насчитывает более трехсот лет, соответственно регламентирующие нормативные акты детально проработаны, а механизм предоставления информации и выплаты вознаграждения четко функционирует [30, с. 43].

5. Результаты проведенного исследования позволили авторам сделать вывод, что необходимо ч.1 ст.296 УК РК «Немедицинское потребление наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов в общественных местах» перевести из уголовных проступков в преступления, предусмотрев за данное деяние и такой вид наказания как лишение свободы. Более того, отказаться от формулировки «общественных местах», поскольку данная формулировка затрудняет досудебное следствие.

Список использованных источников:

1. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.
2. О национальной безопасности Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 г. № 527-IV . – Правоохранительные органы: Сборник законодательных актов.- Алматы: ЮРИСТ, 2020. -256 с.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2022. – 268 с.
4. Каиржанов Е.И., Исимов С.А. Наркотическая преступность. – Шымкент, 2006. – 296 с.
5. Абдукаримова Н. Э. Наркотизм: проблемы, тенденции, перспективы Автореф. дис. ... докт.юрид. наук: 12.00.08; 12.00.09 – Бишкек – 2022. -53 с.
6. Акимжанов Т.К. Основы противодействия организованной преступности на современном этапе (Криминологические и уголовно-правовые аспекты). Монография.- Алматы, университет «Туран», 2018. -304 с.
7. Коробеев А.И., Лобач Д.В. Межконтинентальная организованная преступность в XXI веке. Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2014. – № 2.(С. 177-185).
8. Гринько С. Д. Незаконный оборот наркотиков и меры борьбы с ним// Закониправо. – М., 2005. – № 7.
9. Drug and Alcohol Dependence. Volume 179, 1 October 2017, Pages 309-316.

10. Am J Prev Med 2020;58(5):638–647 © 2020 American Journal of Preventive Medicine. Published by Elsevier Inc. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
11. Drug Alcohol Depend. 2017 Oct 1;179:291-298. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2017.07.018. Epub 2017 Aug 14.
12. Journal of Food and Drug Analysis Volume 25, Issue 3, July 2017, Pages 461-471.
13. Ногайбаев Б.Б. Антинаркотизм: тенденции и проблемы/ Учебник.-Б.: Издательский Дом «Салам», 2006, с.129.
14. Овчинский В. С. О35 Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры / В.С. Овчинский. – М. : Норма : ИНФРА_М, 2018. –352 с.
15. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировые региональные и российские тенденции. – М., 2005. – 912с.
16. Гишинский Я. И. Криминология. Курс лекций. – СПб., 2002. – 320 с.
17. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. – М.: Издательская группа ИНФРА М–Норма, 1997. – 383 с.
18. Долгова А.И. Криминология. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА–М., 1999. – 272 с.
19. Акимжанов Т.К., Сайтбеков А.М., Дильбарханова Ж.Р., Цой О.Р., Приходько И.С., Сейтакова Б.М. Особенности расследования уголовных правонарушений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов: Учебное пособие / под ред. д.ю.н., профессора Дильбархановой Ж.Р. – Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД РК имени Макана Есбулатова, 2020. – 242 с.
20. Fu-Ching Tsai et al. / Procedia Computer Science 159 (2019) 1907–1917.
21. 1877-0509 © 2019 The Authors. Published by Elsevier B.V. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>) Peer-review under responsibility of KES International. 10.1016/j.procs.2019.09.363.
22. Антонов А.Г., Агильдин В.В., Витовская Е.С. К вопросу о характере общественной опасности пресуплений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. Всероссийский криминологический журнал. 2017. Т. 11. – № 1. – С. 154–161.
23. Сборник нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2022. –860 с.
24. Криминология: учебник / под общ. ред. А.И.Долговой.- 4-е изд., перераб. и доп.- М.: Норма: Инфра-М, 2010. - 1008 с.
25. Дозоренко В.А. Уголовно-правовые проблемы противодействия наркотической преступности в России. Вестник ТГУ, выпуск 1 (117), 2013. – С.321-325.
26. Курманов К.Ш. Наркомания: Уголовно-правовые и криминологические проблемы. – Фрунзе, 1984. -232 с.
27. Кондратьев В.М. Оперативно-розыскное противодействие незаконному обороту наркотиков в США. Вестник Сибирского юридического института МВД России. – №4 (41), 2020. – С.94-101.
28. Теоретические основы предупреждения преступности на современном этапе развития российского общества: монография / П.В. Агапов, Г.В. Антонов-Романовский, В.К. Артеменков [и др.]; под общ. Ред. Р.В. Жубрина: Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации.- М.: Проспект, 2018. – 656 с.
29. Ханов Т.А., Бакишев К.А., Феткулов А.Х., Нурпеисова А.К. Общая характеристика законодательных новелл в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотиков в Республике Казахстан. Всероссийский криминологический журнал. 2017. Т. 11, – № 3. – С. 623–632.
30. Максимов В.А., Матросов А.Ю. Опыт США по применению института публичного обеспечения награды в борьбе с правонарушениями в сфере незаконного оборота наркотиков// Economics & Law 2015. – № 1(47). – С. 43-47.

Bibliography

1. On approval of the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2021 No. 674.
2. On the national security of the Republic of Kazakhstan. Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2012 No. 527-IV. - Law enforcement agencies: Collection of legislative acts. - Almaty: JURIST, 2020. -256 p.
3. The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: A Practical Guide. - Almaty: "Norma-K Publishing House", 2022. -268 p.

4. Kairzhanov E.I., Isimov S.A. Drug crime. Shymkent, 2006. -296 p.
5. Abdugarimova N.E. Narcotism: problems, trends, prospects Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Law. Speciality. 12.00.08 - criminal law criminology; penal law; 00/12/09 - criminal procedure, forensic science; operational-search activity. Bishkek - 2022. -53 p.
6. Akimzhanov T.K. Fundamentals of combating organized crime at the present stage (criminological and criminal law aspects). Monograph. - Almaty, Turan University, 2018. -304 p.
7. Korobeev A.I., Lobach D.V. Mexican organized crime in the 21st century. Criminological journal of the Baikal State University of Economics and Law. 2014. No. 2. (p. 177-185).
8. Grinko S.D. Drug trafficking and measures to combat it. Law and right. M., 2005, No. 7.
9. Drug and Alcohol Dependence. Volume 179, 1 October 2017, Pages 309-316.
10. Am J Prev Med 2020;58(5):638–647 © 2020 American Journal of Preventive Medicine. Published by Elsevier Inc. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
11. Drug Alcohol Depend. 2017 Oct 1;179:291-298. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2017.07.018. Epub 2017 Aug 14.
12. Journal of Food and Drug Analysis Volume 25, Issue 3, July 2017, Pages 461-471.
13. Nogaibaev B.B. Antinarcotics: trends and problems. Textbook.-B.: Salam Publishing House, 2006, p.129.
14. Ovchinsky V. S. O35 Criminology of the digital world: a textbook for magistracy / V. S. Ovchinsky. - M. : Norma : INFRA_M, 2018. - 352 p.
15. Luneev V.V. Crime of the 20th century: World regional and Russian trends. M., 2005. - 912s.
16. Gilinsky Ya. I. Criminology. Lecture course. SPb., 2002. - 320 p.
17. Inshakov S.M. Foreign criminology. - M.: Publishing group INFRA M-Norma, 1997. - 383 p.
18. Dolgova A.I. Criminology. - M.: Publishing group NORMA - INFRA-M., 1999. - 272 p.
19. Akimzhanov T.K., Saitbekov A.M., Dilbarkhanova Zh.R., Tsoi O.R., Prikhodko I.S., Seitakova B.M. Features of the investigation of criminal offenses related to the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues: Textbook / ed. Doctor of Law, Professor Dilbarkhanova Zh.R. - Almaty: UNIIIRIR of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, 2020. - 242 p.
20. Fu-Ching Tsai et al. / Procedia Computer Science 159 (2019) 1907–1917.
21. 1877-0509 © 2019 The Authors. Published by Elsevier B.V. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>) Peer-review under responsibility of KES International. 10.1016/j.procs.2019.09.363.
22. Antonov A.G., Agil'din V.V., Vitovskaya E.S. On the question of the nature of the public danger of crimes in the field of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues. All-Russian criminological journal. 2017. Vol. 11, No. 1 (pp. 154–161).
23. Collection of normative resolutions of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan. - Almaty: Norma-K Publishing House LLP, 2022. - 860 p.
24. Criminology: textbook / ed. ed. A.I. Dolgovoy. - 4th ed., revised. and add. - M.: Norma: Infra-M, 2010. - 1008 p.
25. Dozorenko V.A. Criminal-legal problems of countering drug crime in Russia. Bulletin of TSU, issue 1 (117), 2013. (p.321-325).
26. Kurmanov K. Sh. Drug addiction: Criminal law and criminological problems. -Frunze, 1984. -232 p.
27. Kondratiev V.M. Operative-investigative counteraction to drug trafficking in the United States. Bulletin of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, No. 4 (41), 2020. (P. 94-101).
28. Theoretical foundations of crime prevention at the present stage of development of Russian society: monograph / P.V. Agapov, G.V. Antonov-Romanovsky, V.K. Artemenkov [i dr.]; under total Ed. R.V. Zhubrina: Academy of the General Prosecutor's Office of the Russian Federation. - Moscow: Prospekt, 2018. -656 p.
29. Khanov T.A., Bakishev K.A., Fetkulov A.Kh., Nurpeisova A.K. General characteristics of legislative novelties in the field of combating drug trafficking in the Republic of Kazakhstan. All-Russian criminological journal. 2017. Vol. 11, No. 3. (P. 623–632).
30. Maksimov V.A., Matrosov A.Yu. The experience of the United States in applying the institution of a public promise of a reward in the fight against offenses in the field of drug trafficking. Economics&Law 2015. No. 1(47). (S. 43-47).

Сведения об авторах

Акимжанов Талгат Курманович – директор НИИ права университета «Туран», научный сотрудник НИЦ Алматинской академии МВД РК имени М.Есбулатова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник МВД РК.

Билахан Қуаныш Асқатұлы – магистр юридических наук, докторант Университета «Туран».

Приходько Ирина Сергеевна – начальник отделения по исследованию проблем противодействия преступности и совершенствованию законодательства НИЦ Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Акимжанов Талгат Курманович – «Тұран» университетінің құқық ҒЗИ директоры, Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы ҒЗО ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері.

Билахан Қуаныш Асқатұлы – заң ғылымдарының магистрі, «Тұран» университетінің докторанты.

Приходько Ирина Сергеевна – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмысқа қарсы іс-қимыл және заңнаманы жетілдіру мәселелерін зерттеу бөлімшесінің бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Akimzhanov Talgat Kurmanovich – Director of the Research Institute of Law of the University «Turan», researcher of the SIC of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Bilakhan Kuanysh Askatuly - Master of Law, doctoral student at the University "Turan".

Prikhodko Irina Sergeevna – Head of the Department for research of Problems of Crime Prevention and improvement of Legislation of the SIC of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov Lieutenant Colonel of the police.

Г.Ж. Мухамадиева¹

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,
Караганда, Республика Казахстан

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА МОНОПОЛИСТИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

В научной статье рассматривается уголовно-правовая характеристика монополистической деятельности. Монополизм сегодня представляет серьезную проблему для казахстанской экономики. На самых разных уровнях говорится о вредоносности монополизма, о том, что это явление накладывает отпечаток не только на экономику страны, но и на политику, на идеологию общества. Монополизм посягает на широкую сферу общественных отношений, затрагивая как публичные интересы государства, так и частные интересы отдельных лиц. Эти общественные отношения охватывают не только деятельность предпринимателей, но и деятельность всех тех, кто самостоятельно принимает решения, планирует и реализует в сфере экономической (хозяйственной) деятельности практические мероприятия. В статье учтены все последние изменения и дополнения в уголовное законодательство Республики Казахстан, дается их анализ и разъяснение. На основе нерешенных проблем выдвигается предложение, направленное на совершенствование национального уголовного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: монополистическая деятельность, уголовное законодательство, товарный рынок, конкуренция, товар, субъект рынка, экономическая деятельность.

Монополиялық қызмет үшін қылмыстық жауапкершілік

Ғылыми мақалада монополиялық қызметтің қылмыстық-құқықтық сипаттамасы қарастырылады. Монополизм бүгінде Қазақстан экономикасы үшін елеулі проблема болып отыр. Әртүрлі деңгейлерде монополизмнің зияндылығы туралы айтылады, бұл құбылыс тек ел экономикасына ғана емес, саясатқа да, қоғамның идеологиясына да әсер етеді. Монополизм мемлекеттің қоғамдық мүдделерін де, жеке тұлғалардың жеке мүдделерін де қозғай отырып, қоғамдық қатынастардың кең саласына қол сұғады. Бұл қоғамдық қатынастар кәсіпкерлердің қызметін ғана емес, сонымен қатар экономикалық (шаруашылық) қызмет саласында практикалық іс-шараларды өз бетінше шешім қабылдайтын, жоқпарлайтын және іске асыратын барлық адамдардың қызметін де қамтиды. Мақалада, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына енгізілген барлық соңғы өзгерістер мен толықтырулар ескеріліп, оларға талдау мен түсініктеме беріледі. Шешілмеген проблемалар негізінде Қазақстан Республикасының Ұлттық қылмыстық заңнамасын жетілдіруге бағытталған ұсыныс ұсынылады.

Түйінді сөздер: монополиялық қызмет, қылмыстық заңнама, тауар нарығы, бәсекелестік, тауар, нарық субъектісі, экономикалық қызмет.

Criminal liability for monopolistic activity

This scientific article examines the criminal-legal characteristics of monopolistic activity. Today monopolism is a serious problem for Kazakhstan economy. At various levels, harmfulness of monopolism is widely discussed, where it is claimed that this phenomenon leaves an imprint not only on the economy of the country, but also on politics and ideology of society. Monopolism encroaches on a wide sphere of public relations, affecting both the public interests of the country and private interests of individuals. These social relations cover not only the activities of entrepreneurs, but also the activities of all those who independently make decisions, plan and implement practical measures in the field of economic activities. This article takes into account all the latest changes and additions to the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, provides their analysis and explanation. Based on the unresolved problems, a proposal is put forward aimed at improving the national criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords. monopolistic activity, criminal law, commodity market, competition, commodity, market entity, economic activity.

В Республике Казахстан монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом, а недобросовестная конкуренция запрещается [1, с. 10].

С переходом к рыночной экономике в Казахстане появилось антимонопольное законодательство, предусматривающее ответственность за посягательство на конкуренцию. Специально учрежденные антимонопольные органы призваны обеспечивать исполнение данного законодательства.

Монополизм с позиции уголовного права может быть определен как противоправное, общественно опасное деяние, совершаемое в форме монополистической деятельности хозяйствующих субъектов, а также деятельности органов государственной власти и местного самоуправления в условиях рыночной экономики с целью недопущения, ограничения или устранения конкуренции на товарных рынках и рынках финансовых услуг, которое влечет или может повлечь причинение ущерба правомерным экономическим интересам граждан, хозяйствующих субъектов, общества и государства».

Как показывает мировая и отечественная практика, позитивное антимонопольное законодательство тоже не позволяет эффективно противостоять всем проявлениям монополизма. Применение административных санкций, из-за их невысокой степени репрессивности, неспособно воспрепятствовать монополистической деятельности, приносящей огромную по размерам монопольную прибыль. Поэтому в уголовном законодательстве Республики Казахстан, в ст. 221, предусмотрены нормы, охраняющие конкуренцию от наиболее опасных форм монополистических посягательств.

Судебно-следственная практика по делам о преступном монополизме показывает недейственность ст. 221 УК РК.

Согласно статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК случаи монополистических действий единичны. Так, в 2016 году зарегистрировано - 3 преступления, в 2017 – 0, в 2018 – 1, в 2019 - 0, в 2020 г. – 0, в 2021 – 3 преступления [2].

На наш взгляд, данное обстоятельство объясняется и недостатками уголовного и антимонопольного законодательства, что в следственно-судебной практике приводит к невозможности применения антимонопольных норм.

Общественная опасность монополистической деятельности состоит в нарушении одинаковых для всех субъектов предпринимательства правил ведения конкурентной борьбы.

Согласно ст. 162 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан от 29.10.2015 г. «конкуренцией является состязательность субъектов рынка, при которой их самостоятельные действия эффективно ограничивают возможность каждого из них односторонне воздействовать на общие условия обращения товаров на соответствующем товарном рынке» [3].

Нередко происходит такая ситуация, когда в ходе конкурентной борьбы организация, добившись монопольного положения на рынке определенного товара (работ, услуг), начинает диктовать свои условия рынку, что в итоге может нарушить интересы потребителей и отрицательно сказаться на развитии рынка.

Монополистическая деятельность это деятельность субъектов рынка, положение которых дает возможность контролировать соответствующий товарный рынок, в том числе позволяет оказывать значительное влияние на общие условия обращения товара на соответствующем товарном рынке [3].

Объектом монополистической деятельности является установленный порядок осуществления законной предпринимательской деятельности и добросовестная конкуренция. Дополнительным объектом являются имущественные интересы граждан и юридических лиц, отношения собственности и здоровье человека.

Для правильной квалификации содеянного необходимо четко отграничивать объективную сторону монополистических действий от других нарушений, пресекаемых в соответствии с антимонопольным законодательством Республики Казахстан.

Объективная сторона монополистической деятельности выражается в следующих действиях:

а) установлении и (или) поддержание субъектами рынка монопольно высоких (низких) или согласованных цен;

б) установлении ограничений на перепродажу купленных у субъекта рынка, занимающего доминирующее или монопольное положение, товаров (работ, услуг) по территориальному признаку, кругу покупателей, условиям покупки, количеству либо цене;

в) разделе товарных рынков по территориальному признаку, ассортименту товаров (работ, услуг), объему их реализации или приобретения, по кругу продавцов или покупателей;

г) иных деяниях, направленных на ограничение конкуренции [4, с. 726].

Предпринимательским кодексом Республики Казахстан запрещаются действия или бездействие субъектов рынка, занимающих доминирующее или монопольное положение, которые привели или приводят к ограничению доступа на соответствующий товарный рынок, недопущению, ограничению и устранению конкуренции и (или) ущемляют законные права потребителей, иных лиц, в том числе такие действия, как:

1) установление, поддержание монопольно высоких (низких) или монополистически низких цен;

2) применение разных цен либо разных условий к равнозначным соглашениям с субъектами рынка или потребителями без объективно оправданных на то причин;

3) установление ограничений на перепродажу купленных у него товаров по территориальному признаку, кругу покупателей, условиям покупки, а также по количеству, цене;

4) обусловливание либо навязывание заключения соглашения путем принятия субъектом рынка или потребителем дополнительных обязательств, которые по своему содержанию или согласно обычаям делового оборота не касаются предмета этих соглашений;

5) необоснованный отказ от заключения договора или от реализации товара с отдельными покупателями при наличии возможности производства или реализации соответствующего товара либо уклонение, выразившееся в непредставлении ответа на заключение такого договора в срок, превышающий тридцать календарных дней;

6) обусловливание поставки товаров принятием ограничений при покупке товаров, произведенных либо реализуемых конкурентами;

7) необоснованное сокращение объемов производства и (или) поставки или прекращение производства и (или) поставки товаров, на которые имеются спрос или заказы потребителей, при наличии возможности производства или поставки;

8) изъятие товара из обращения, если результатом такого изъятия явилось повышение цены товара;

9) навязывание контрагенту экономически или технологически необоснованных условий договора, не относящихся к предмету договора;

10) создание препятствий доступу на товарный рынок или выходу из товарного рынка другим субъектам рынка;

11) экономически, технологически или иным образом необоснованное установление различных цен (тарифов) на один и тот же товар, создание дискриминационных условий [3].

Доминирующим или монопольным положением признается положение субъекта рынка или нескольких субъектов рынка на соответствующем товарном рынке, дающее субъекту рынка или нескольким субъектам рынка возможность контролировать соответствующий товарный рынок, в том числе оказывать значительное влияние на общие условия обращения товара.

Антиконкурентными признаются соглашения между субъектами рынка, которые ущемляют законные права потребителей и (или) приводят или могут привести к:

1) установлению или поддержанию цен (тарифов), скидок, надбавок (доплат), наценок;

2) повышению, снижению или поддержанию цен на торгах;

3) разделу товарного рынка по территориальному принципу, объему продажи или покупки товаров, ассортименту реализуемых товаров либо составу продавцов или покупателей (заказчиков);

4) сокращению или прекращению производства товаров;

5) отказу от заключения договоров с определенными продавцами либо покупателями (заказчиками).

Монопольно высокая цена – это цена, установленная субъектом рынка, занимающим доминирующее или монопольное положение, если:

1) эта цена превышает максимально высокую цену, которую на этом же товарном рынке в условиях конкуренции устанавливает субъект рынка, не входящий в одну группу лиц с субъектом рынка, занимающим доминирующее положение, или превышает цену на сопоставимом товарном рынке, которая сформировалась в условиях конкуренции;

2) эта цена превышает сумму необходимых для производства и реализации такого товара расходов и прибыли.

Монопольно низкой ценой является цена товара, по которой приобретает товар субъект рынка, занимающий монопсоническое положение, если:

1) эта цена позволяет субъекту рынка, занимающему монопсоническое положение, получить дополнительный доход путем снижения затрат на производство и (или) реализацию за счет субъектов рынка, реализующих ему товар;

2) эта цена ниже суммы необходимых субъекту рынка, реализующему товар, расходов на производство и реализацию такого товара и прибыли.

Монополистическая деятельность считается оконченным в случае причинения им крупного ущерба гражданину, организации или государству, либо сопряжено с извлечением субъектом рынка дохода в крупном размере.

Крупным ущербом, признается ущерб, причиненный гражданину на сумму, в две тысячи раз превышающий месячный расчетный показатель, либо ущерб, причиненный организации или государству на сумму, в десять тысяч раз превышающий месячный расчетный показатель. Доходом в крупном размере, считается доход, сумма которого превышает двадцать тысяч превышающий месячный расчетный показатель [5, с. 25].

Субъект преступления общий, любое вменяемое физическое лицо, достигшее 16-летнего возраста. Однако по смыслу уголовного закона им может быть также и руководитель юридического лица либо управленец высшего звена в такой организации.

Совершение преступления физическими лицами, выступающими в качестве индивидуальных предпринимателей либо должностных лиц, также не исключается.

Под квалифицированным составом преступления понимается состав, предусматривающий отягчающие обстоятельства, наличие которых влечет повышенное наказание по сравнению с ответственностью за преступление, образующее основной состав. Иногда по степени тяжести совершаемого преступления и, соответственно, усиления наказания законодатель выделяет разновидности квалифицированного состава в виде составов преступлений с особо отягчающими обстоятельствами.

Квалифицирующие признаки отражают внутривидовые различия, то есть различия между преступлениями одного вида, а не между преступными деяниями вообще [6, с. 72-73]. Придавая содеянному новое качество, квалифицирующие признаки изменяют законодательную оценку поведения виновного ввиду значительного изменения степени его общественной опасности, что получает свое внешнее выражение в иной квалификации, отличной от той, которая имеет место при отсутствии квалифицирующих признаков [7, с. 13].

В ч. 2 ст. 221 УК предусмотрена уголовная ответственность за совершение преступления неоднократно либо лицом с использованием своего служебного положения.

Особо квалифицированный состав предусмотрен в ч. 3 ст. 221 УК РК: совершение предусмотренных частями первой и второй ст. 221 УК РК преступлений: 1) преступной группой; 2) с применением насилия или с угрозой его применения, а равно с уничтожением

или повреждением чужого имущества либо с угрозой его уничтожения или повреждения при отсутствии признаков вымогательства.

Судебно-следственная практика испытывает затруднения при квалификации монополистической деятельности, совершенной группой лиц по предварительному сговору, из-за его отсутствия в ст. 221 УК РК, и вынужденно квалифицируют по признаку преступной группы – т.е. организованной группой, предусмотренному ч. 3 ст. 221 УК или по ч. 1 ст. 221 УК.

Монополистическая деятельность признается совершенной группой лиц по предварительному сговору, если в нем участвовали лица, заранее договорившиеся о совместном совершении преступления (ч. 2 ст. 31 УК РК).

Для квалификации монополистической деятельности, совершенной группой лиц по предварительному сговору, в каждом конкретном случае необходимо установить, что договоренность о совместном совершении преступления будущими соучастниками была достигнута до непосредственного осуществления действий, образующих объективную сторону состава этого преступления. При этом промежуток времени между сговором и началом совершения конкретных общественно опасных действий не имеет решающего значения. Сговор может иметь место задолго до совершения таких действий либо непосредственно перед началом осуществления таковых, но не в процессе их совершения.

Так, в соответствии с ч. 2 ст. 31 УК РК признак «группы лиц по предварительному сговору» может быть вменен лицам, участвовавшим в совершении монополистической деятельности, если они заранее договорились о совместном его совершении.

В части 2 ст. 221 УК РК необходимо предусмотреть квалифицирующий признак, «группа лиц по предварительному сговору», такая форма соучастия довольно широко распространена в преступной деятельности. Совместное виновное выполнение действий, образующих объективную сторону рассматриваемого состава преступления, по нашему мнению, невозможно без предварительной договоренности между соисполнителями.

Под применением насилия следует понимать нанесение побоев, причинение легкого и средней тяжести вреда здоровью. Если в результате применения насилия будет причинен тяжкий вред здоровью, содеянное следует квалифицировать по совокупности преступлений, предусмотренных п. 2) ч. 3 ст. 221 УК РК и ч. 1 ст. 106 УК РК. Под угрозой применения насилия следует понимать угрозу причинения легкого, средней тяжести и тяжкого вреда здоровью. Угроза может заключаться в причинении смерти. При этом угроза должна быть реальной.

Под уничтожением имущества понимается такое воздействие на вещь, в следствие которого она перестает существовать или становится непригодной с точки зрения ее целевого назначения.

Под повреждением чужого имущества понимается такое воздействие на вещь, в результате которого состояние ее ухудшается, и она временно не может быть использована по назначению.

Согласно примечания, лицо, впервые совершившее деяние, предусмотренное частью первой настоящей статьи, освобождается от уголовной ответственности в случае добровольного возмещения ущерба.

На наш взгляд, санкции уголовного закона должны быть соразмерны общественной опасности совершенного деяния.

В связи с последними событиями в Республике Казахстан, из-за поднятия цен на газ монополистами, гражданами нашего государства проведены митинги, переросшие в массовые беспорядки.

В этой связи, возникла необходимость об усилении уголовной ответственности монополистов.

Предлагаем увеличить размер штрафа до трех тысяч МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до шестисот часов, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок.

Во 2 части увеличить штраф в размере до пяти тысяч МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи двухсот часов, либо ограничением свободы на срок до пяти лет, либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества или без таковой, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового.

В третьей части ст. 221 УК предлагаем предусмотреть наказание в виде лишения свободы на срок до десяти лет с конфискацией имущества или без таковой.

Список использованных источников:

1. Конституция РК, Учебно-практическое пособие. – Алматы, ТОО «Издательство «Норма-К», - 2012.
2. Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК. 2016-2021 г.г.
3. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29.10.2015 // <https://adilet.zan.kz/rus/> дата обращения: 19.09.2022.
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть. Том 2 – Алматы: Жеті жарғы, 2021.
5. Уголовный кодекс РК: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2022.
6. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступления. – М., 1972.
7. Кругликов Л.Л., Савинов В.Н. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений. – Ярославль, 1989.

Сведения об авторе

Мухамадиева Гульнар Жаксыбаевна – начальник кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат юридических наук, полковник полиции.

Мұхамадиева Гульнар Жаксыбайқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі.

Mukhamadieva Gulnfr Zhfksybaevna–Head of the Department of Criminal Law and Criminology, Candidate of Law, Police Colonel Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov.

A.M. Saitbekov¹, E.A. Alimova¹

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF THE PENAL ENFORCEMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN CRIME PREVENTION

This article reveals crime prevention issues in the Republic of Kazakhstan and the role of the penal enforcement system in this direction. Within the framework of the topic, the mechanisms of implementing criminal law norms of preventive maintenance are investigated. For example, offences in the system of the penal enforcement system itself are analyzed. The article highlights the legal framework regulating the activities of the penal enforcement system in crime prevention. The problems of ensuring compliance of the penitentiary system of Kazakhstan with the standards established by international human rights treaties, in particular, changes in punitive legal policy aimed at rehabilitation and re-socialization of persons convicted and sentenced to criminal penalties, are analyzed. According to the study results, the most crucial role of the penal enforcement system in preventing criminal offences has been proved.

Keywords: criminal punishment, prevention of offences, prevention, general prevention, penal enforcement system, convicts, prevention, colony.

Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесінің қылмыстың алдын алудағы рөлі

Ұсынылған мақалада Қазақстан Республикасындағы қылмыстың алдын алу мәселелері, сондай-ақ осы бағыттағы қылмыстық-атқару жүйесінің рөлі ашылады. Тақырып аясында профилактикалық мазмұндағы қылмыстық-құқықтық нормаларды іске асыру тетіктері зерттелді. Мысал ретінде қылмыстық-атқару жүйесінің өз жүйесіндегі құқық бұзушылықтар талданды. Мақалада қылмыстық-атқару жүйесінің қылмыстың алдын алу саласындағы қызметін реттейтін құқықтық база көрсетілген. Қазақстанның пенитенциарлық жүйесі қызметінің адам құқықтары туралы халықаралық шарттарда белгіленген стандарттарға сәйкестігін қамтамасыз ету проблемалары, атап айтқанда, қылмыстық жазаға сотталған және сотталған адамдарды оңалту мен қайта әлеуметтендіруге бағытталған жазалау құқықтық саясатының өзгеруі талданды. Зерттеу нәтижелері бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуда қылмыстық-атқару жүйесінің маңызды рөлі дәлелденді.

Түйінді сөздер: қылмыстық жаза, құқық бұзушылықтың алдын алу, ескерту, жалпы ескерту, қылмыстық-атқару жүйесі, сотталғандар, превенция, колония.

Роль уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан в предупреждении преступности

В данной статье раскрываются вопросы предупреждения преступности в Республике Казахстан, а также роль уголовно-исполнительной системы в данном направлении. В рамках темы исследованы механизмы реализации уголовно-правовых норм профилактического содержания. В качестве примеров проанализированы правонарушения в системе самой уголовно-исполнительной системы. Статья освещает правовую базу, регламентирующую деятельность уголовно-исполнительной системы в сфере превенции преступности. Проанализированы проблемы обеспечения соответствия деятельности пенитенциарной системы Казахстана стандартам, установленным международными договорами о правах человека, в частности, изменения карательной правовой политики нацеленностью на реабилитацию и ресоциализацию лиц, осужденных и приговоренных к уголовным наказаниям. По результатам исследования доказана важнейшая роль уголовно-исполнительной системы в предупреждении уголовных правонарушений.

Ключевые слова: уголовное наказание, предупреждение правонарушений, профилактика, общее предупреждение, уголовно-исполнительная система, осужденные, превенция, колония.

By the end of the twentieth century, the question of the need to revise the penitentiary policy in our country arose acutely due to the humanization of criminal law and the desire of the state to comply with generally accepted international standards of human rights and freedoms. One of the processes taking place in this direction was the transfer of the State penitentiary system from the jurisdiction of the Ministry of Internal Affairs to the jurisdiction of the Ministry of Justice. However, after a difficult situation related to a series of riots and escapes from places of imprisonment, there was an unprecedented voluntary resignation in 2010 of the leadership of the Committee of the Penal System of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan and the penal system was returned to the jurisdiction of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

To date, the activities of the criminal executive system of the Republic of Kazakhstan are regulated by the regulations on the Committee of the Criminal Executive System of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, approved by order of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated October 1, 2014 No. 662 [1]. In accordance with this Provision, the Committee of the Penal Enforcement System is an agency of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan that guides the execution of punishments and other measures of criminal legal impact. The Committee carries out its activities under the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the laws of the Republic of Kazakhstan, acts of the President and the Government of the Republic of Kazakhstan, and other regulatory legal actions, as well as the Provision mentioned above [1].

In the Regulation itself, the organization and implementation of the detection, suppression, prevention and disclosure of crimes are designated as one of the functions of the Committee. So, the normative consolidation of the crime prevention function is apparent. The question may be in the functional performance of this function for the specified body.

In 2014, Kazakhstan adopted a new Penal Enforcement Code, which entered into force on January 1, 2015 [2]. One of the novelties of this code was the classification of correctional institutions that execute sentences in the form of imprisonment, depending on the degree of security and the content of convicts. Thus, the following names of penitentiary institutions were fixed:

- minimum security - colonies-settlements;
- medium security - correctional colonies of the general regime;
- medium security for the detention of minors - educational colonies;
- complete security - correctional colonies of the strict regime;
- maximum security - correctional colonies of the special regime;
- emergency security - prisons;
- mixed security - institutions for the detention of convicts with various types of regimes, as well as pre-trial detention facilities used for the detention of persons sentenced to imprisonment or left to perform maintenance work [2].

Compliance of penitentiary institutions with international standards plays a vital role in the aspect of respect for human rights. Accordingly, a National Preventive Mechanism (now referred to as NPM) has been established in Kazakhstan, functioning as a system for preventing torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, including in penitentiary institutions.

In their work, the participants of this mechanism pay a visit to institutions and bodies that execute punishments. State bodies and their officials assist NPM participants in carrying out their activities. The Decree approved the rules of preventive visits of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 26, 2014, No. 266 [3].

It should be noted that the National Preventive Mechanism is a State institution, not a non-governmental organization (NGO). The NPM has a broad mandate of authority. Suppose public monitoring commissions have the right to visit only correctional institutions and pre-trial detention centres. In that case, NPM participants can see almost all closed institutions, not only internal affairs bodies but also institutions under the jurisdiction of the Ministries of Health, Defense, and Education. There are about 600 such institutions in the country.

Every year, NPM participants conduct about 500 monitoring visits in more than 3,000 mandated institutions across the country. Such institutions, in addition to prisons, include pre-trial detention centres, police stations, drug treatment dispensaries, healthcare organizations for orphans, centres for special social services for the elderly, persons with disabilities, etc.

In the context of the coronavirus pandemic, many States have imposed restrictions on visiting people in closed institutions, which has created additional risks of ill-treatment. In Kazakhstan, the NPM participants did not suspend their work and carried it out online, using video calls. The number of preventive visits in 2020 increased to 517, which exceeds the figures of 2019 by 22 stops. In Kazakhstan, in 2021, the Commissioner for Human Rights received over 1,600 appeals. One hundred sixty-three of them are concerned with the issue of human rights violations in correctional institutions, including complaints about medical care, abuse of official position, violation of communal living conditions and the use of torture. Under the article "Torture" in 2021, 655 criminal cases are pending, 75 per cent of which have been terminated due to lack of evidence [4].

The main activities of correctional institutions in current conditions should proceed from the concept of reform of the penal system, which should provide guarantees of the legal protection of convicts in the legislative order. It involves organising preventive work based on psychological and social diagnostics of personality and expanding forms of self-government of convicts in colonies. Even though the convicted person was sentenced to imprisonment, he remains under the protection of the state. The commission of any illegal actions of a physical nature against him is not allowed. If such a fact took place, the guilty persons should be brought to legal responsibility [5, 54].

The concept of reform of the penal system provides for the restructuring of its economy based on the material and moral interest of convicts in the results of their work and the functioning of the system in a market economy.

When considering the main activities of correctional institutions, first of all, it is necessary to understand the social purpose of state structures executing punishments. In legal science, their tasks are formed based on the provisions of the penal enforcement legislation, which ensures the proper execution of sentences to correct convicts, prevents the commission of new crimes by both these and other persons and thereby contributes to the fight against corruption.

The bodies and institutions executing punishments also face specific tasks. Their solution aims to ensure normal functioning, including these structures' production and economic activities. Such duties include the protection of convicts and the supervision of them with preventive measures; the organization of the processes of general education and vocational training of convicts; their material, household and medical support; taking steps for the initial social adaptation of these persons to new living conditions after their release from correctional institutions.

However, the main task of these institutions and bodies is to implement the preventive function of criminal punishment. All other areas of their activities are designed to ensure the execution of sentences and thereby have an educational effect on persons deprived of liberty.

At the stage of law enforcement activity of correctional institutions, the norms of penal enforcement legislation implement the preventive function of punishment by influencing convicts' consciousness, using persuasion and coercion. The preventive effect, in this case, depends primarily on the observance by the staff of correctional institutions of such principles of penal enforcement law as legality, justice, humanism, etc. The slightest violation or ignoring of them leads to discrediting the preventive function of punishment.

Historical experience shows the severity of the consequences of violating these principles, which have intensified punitive measures. In Soviet times, the preventive effect on convicts was ignored, and the emphasis was placed on the punitive side of executing criminal punishment and using forced labour. During the existence of the Soviet penal policy and forced migration, Kazakhstan acquired the status of a "country of camps". In the early 90s of the twentieth century out of 700 thousand prisoners of the USSR - 100 thousand (that is, every seventh) served their sentences in the colonies of Kazakhstan. From 1975 to 2000, about 450 thousand people passed through the settlements, every 35th – Kazakhstani. Kazakhstan entered the top three in the "prison index" the country was ahead only of the United States and Russia [6, 9].

The problem of the growth of the prison population continues to be relevant for modern Kazakhstan. According to the indicators of the dynamics of the prison population, its decline is observed mainly in the years when amnesty was applied. There have been several amnesties in the country for 30 years. In addition, the adoption of the new Criminal Code, the use of bail instead of arrest, the revision of approaches to sentencing, reconciliation of the parties before trial, the active use of parole and replacement with a milder punishment had a great impact. Due to the use of bail, the arrest decreased by 27%. Compared to 2013, there were four times more reconciled in 2018. Sentencing began to focus on the use of non-custodial punishments. Thanks to alternative punishments, imprisonment was reduced by 18.7% compared to 2013. As a result, in 2017, Kazakhstan took 73rd place in the International Ranking of the prison population. In 2018 - 82nd place [6, 14]. In 2021 – 98th place.

Of course, a lot has been done. But the state bodies are faced with the task of maintaining their position and continuing to work to reduce the number of convicts through implementing effective crime prevention in the country. An important area of work on implementing the preventive function of punishment is the classification of convicts. This is necessary to determine the type of correctional institution where they will serve their sentences and provide them with a differentiated impact in the colony. The legal doctrine offers different classifications of convicts. Some authors classify them according to the degree of criminal infection. For example, global (complete illegal condition), partial (with the partial condition) and pre-criminal (infection according to the situation) [7, 43]. Others suggest classifying them into persons who have committed mercenaries and forcibly mercenary [8].

These classifications should be considered when organizing the basis for improving the effectiveness of measures of general prevention of criminal legislation in the Republic of Kazakhstan. But for practitioners, such a classification is necessary, which, reflecting socio-demographic, criminal-legal and psychological-pedagogical signs, would take into account the change of personality both under the influence of the correctional facility environment as a whole and specially organized preventive impacts. This classification reflects the degree of correction of the convicted person. It is advisable to use the experience of other countries in this area of activity of correctional institutions. For example, in Japan, prisoners are classified according to their criminal history, terms of punishment, state of health and other personal characteristics. Here, convicted persons are sent to classification centres in each district, and they are examined from the point of view of medicine, psychology, sociology, etc. As a result, the classification category of the convicted person is determined, and he enters the appropriate penitentiary institution [9, 11].

The classification of convicts will make it possible to differentiate the regime of serving sentences for different categories of offenders, gradually changing the conditions of detention of convicts as they are corrected. It is proposed to ensure the functioning of the territory of adaptation, diagnosis and distribution in the colonies; locally preventive - for the isolated detention of convicts in the initial period of serving their sentences from persons who constantly violate the regime.

These can be territories of improved detention, where preparation for release and life in freedom and employment takes place; recreational and preventive purposes (rest, treatment, work leave); strict isolation (penal, disciplinary isolation cells, cell-type premises for the detention of malicious violators).

In colonies and prisons, it is planned to gradually change the conditions of detention of convicts with a focus on international standards and rules. In this regard, the household and medical services system in colonies and prisons requires changes.

Thus, it can be concluded that in preventive work with prisoners sentenced to imprisonment, emphasis should be placed on the development and implementation of psychological and diagnostic methods for studying personality and, on this basis, with the help of differentiated programs, work with different categories of convicts.

For more successful implementation of the prevention of criminal offences, the criteria for evaluating the effectiveness of its performance should be fixed in the regulatory order.

List of used literature:

1. Provision on the Committee of the Penal Enforcement System of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, approved by Order of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated October 1, 2014 No. 662 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009792#z38>.
2. Penal Enforcement Code dated July 5, 2014 No. 234-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>.
3. Rules of preventive visits by groups formed from participants of the national preventive mechanism, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 26, 2014 No. 266 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000266>.
4. The National Preventive Mechanism against Torture and Ill-Treatment is the main tool for the protection of human rights in closed institutions in Kazakhstan // <https://www.undp.org/ru/kazakhstan/stories>
5. Kurentaev A. Kh., Intykbaev M. K. The concept and features of the realization of personal rights of persons sentenced to imprisonment // Bulletin of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. — 2018. — No. 1. — Pp. 52-56.
6. Shayakhmetov Sh.Sh. 10 measures to reduce the "prison population" – penitentiary reform in Kazakhstan // Theoretical and practical problems of the development of the penal enforcement system in the Russian Federation and abroad: Collection of International conf. — Ryazan, 2018. — Pp. 9-17.
7. Kovalev A.G. Psychological foundations of correction of offenders. — M., 1969. — 391 p.
8. Shmarov I.V., Melentyev M.P. Differentiation of execution of punishment in ITU. — Perm, 1971. — 166 p.
9. Kvashis V.E. Execution of punishment in Japan (comparative legal aspects) // Bulletin of the Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. — 2019. — No. 2(44). — Pp. 8-13.

Information about the authors

Saitbekov Aidar Mutalikovich – Head of the Makan Esbulatov Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Political Sciences, Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor), police Colonel.

Alimova Elvira Abdikapbarovna – Acting Head of the Department of General Legal Disciplines of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, PhD, police Colonel.

Сайтбеков Айдар Муталикович – начальник Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор политических наук, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Алимова Эльвира Абдикапбаровна – и.о. начальника кафедры общеправовых дисциплин Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор PhD, полковник полиции.

Сайтбеков Айдар Муталикович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының бастығы, саясат ғылымдарының докторы, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), полиция полковнигі.

Алимова Эльвира Абдикапбаровна – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының м.а., PhD докторы, полиция полковнигі.

Н.М. Батырбай¹, Н.Д. Тлешалиев¹, Ә.К. Батырбаев²

¹Каспий қоғамдық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНЫ, АРНАУЛЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАН ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ, ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІНІҢ ӨМІРІНЕ ҚОЛСҰҒУШЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ

Мақалада 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген қылмыстық кодекс бойынша Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындау мәселелері қарастырылған. Зерттеу іс-әрекеттерді дұрыс саралау, жаза тағайындау, құқық қорғау органдарын қылмыстық қол сұғушылықтан қылмыстық-құқықтық қорғау шараларын іске асыру және қылмыстық құқықтың басқа да мәселелерін шешу үшін құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің мәртебесін белгілеу қажеттілігін ашады. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 380-1 бабының жазасын күшейту, қазақша мәтіні мен орысша мәтінің біркелікі қылып келтіру, қылмыстық құқықтағы үшін құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің тұжырымдамасын одан әрі дамытуға алғышарттар береді. Осыған байланысты адамға қылмыстың арнайы субъектісінің белгілері немесе қосымша (қос) қол сұғушылық объектісінің белгілері берілетін мемлекеттік билік органдарының шеңберін анықтау қажеттілігі туындайды.

Жұмыста құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің түсінігін анықтаудың қолданыстағы тәсілдері зерттелді, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери органдардан, ұйымдар мен мекемелерден ажырату жүргізілді. Бұл зерттеу құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қоғам өміріндегі рөлін қайта қарастыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік органдары, әскери қызметші, қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыс, жаза тағайындағ бас бостандығынан айыру, мүлікті тәркілеу, жазаны атқару, сотталған, қамақ тергеу изоляторы, айыппұл, қорықшы, мемлекеттік органдар.

Назначение наказания за преступление посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего

В статье рассмотрены вопросы назначения наказания за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего, введенного в действие с 1 января 2015 года. Исследование раскрывает необходимость установления статуса сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего для правильной квалификации действий, назначения наказания, реализации мер уголовно-правовой защиты правоохранительных органов от преступных посягательств и решения других вопросов уголовного права.

Ужесточение наказания по статье 380-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан, унификация казахского и русского текстов создает предпосылки для дальнейшего развития концепций сотрудника правоохранительных органов, сотрудника специального государственного органа, военнослужащего уголовного права. В связи с этим возникает необходимость определения объема государственных органов, к которому лицо отнесено по признаку особого субъекта преступления или признака дополнительного (двойного) объекта агрессии.

В работе изучены действующие способы определения понятий сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего, проведено разграничение сотрудников правоохранительного органа, специального государственного органа, военных органов, организаций и учреждений. Это исследование позволяет пересмотреть роль сотрудников правоохранительных органов в жизни общества.

Ключевые слова: правоохранительные органы, специальные государственные органы, военнослужащие, уголовные правонарушения, преступления, лишение свободы, конфискация имущества, исполнение приговоров, осужденные, предварительное заключение, штрафы, охотники, государственные органы.

Sentencing for the crime of encroaching on the life of a law enforcement officer, a special state body, or a serviceman

The article deals with the issues of sentencing for encroachment on the life of a law enforcement officer, a special state body, or a serviceman, which was put into effect on January 1, 2015. The study reveals the need to establish the status of an employee of a law enforcement Agency, a special state body, or a serviceman in order to properly qualify actions, impose penalties, implement measures of criminal law protection of law enforcement agencies from criminal attacks, and resolve other issues of criminal law.

The toughening of penalties under article 380-1 Of the criminal code of the Republic of Kazakhstan, the unification of the Kazakh and Russian texts creates prerequisites for further development of the concepts of a law enforcement officer, an employee of a special state body, and a soldier of criminal law. In this regard, there is a need to determine the scope of state bodies to which a person is assigned on the basis of a special subject of a crime or a sign of an additional (double) object of aggression.

The paper examines the current methods of defining the concepts of a law enforcement officer, a special state body, a military officer, and differentiates employees of a law enforcement Agency, a special state body, military bodies, organizations, and institutions. This study allows us to review the role of law enforcement officers in society.

Keywords: law enforcement agencies, special state bodies, military personnel, criminal offenses, crimes, deprivation of liberty, confiscation of property, execution of sentences, convicts, pre-trial detention, fines, hunters, state bodies.

Ешбір мемлекет қоғамдағы қауіпсіздікті, құқықтық және басқа тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметті жүзеге асыруға арналған арнайы басқару аппаратынсыз өмір сүре алмайды. Осы тұрғыдан алғанда, құқық қорғау органдары басқару органдарының құрылымында маңызды орын алады. Олардың қызметтік міндеттерін тиімді орындауды қамтамасыз ету үшін мемлекет оларға Қазақстан заңнамасында азаматтардан өздерінің заңды бұйрықтарына бағынуды талап етуге мүмкіндік беретін өкілеттіктер береді. Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің ел аумағындағы қақтығыс аймақтарында оларды қоғамдық тәртіпті қорғауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тарту кезеңінде де осындай өкілеттіктер бар. Заң осындай адамдарға тиесілі өмірді, денсаулықты және басқа да игіліктерді қылмыстық - құқықтық қорғауды күшейтеді. Алайда, бұл құқық бұзушыларға аталған адамдардың қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі заңды қызметіне кедергі келтіру не осындай қызметі үшін кек алу мақсатында құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қол сұғуға кедергі келтірмейді. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар» деп көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының 380-1 бабына сәйкес «Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің, жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мемлекеттік инспектордың, жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мамандандырылған ұйым инспекторының, қорықшының өз қызметтік міндеттерін орындауына байланысты не қызметтік міндеттерін орындағаны үшін кек алу мақсатында олардың немесе жақындарының өміріне қолсұғушылық, яғни қазаға ұшыратуға бағытталған қасақана әрекеттер жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған[2].

Қазақстан Республикасының бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметіне сәйкес, Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы 2019 жылы есептік кезеңде қылмыстық істері өндірісте болған құқық бұзушылықтар саны 6, ал 2020 жылы қаңтар айы мен қыркүйек айларында 7 қылмыс саны тіркелген [3].

Қылмыстық заңмен реттелетін басқару саласындағы қоғамдық қатынастарда құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметші бастамашыл тарап болып табылады. Қазіргі уақытта өзінің кәсіби міндеттерін атқаратын құқық қорғау органдары қызметкерлерінің, атап айтқанда құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметкерлерінің құқықтарын қорғау ерекше өзектілікке ие. Қылмысқа қарсы күресте алдыңғы қатарда бола отырып, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметші басқаларға қарағанда өз құқықтарына түрлі қол сұғушылықтарға жиі ұшырайды.

Құқық қорғау органдарына өз қызметін Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын прокуратура, ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық тергеу қызметі жатады [4].

Жеке адамның өмірі, денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті сияқты жеке игіліктерге, сондай-ақ негізгі және қосымша объект ретінде әрекет ете алатын әлеуметтік мүдделерге қол сұғу жүзеге асырылған жағдайларда қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын адамдардың жеке игіліктерін жоғары қорғау талап етіледі.

Арнаулы мемлекеттік органдарға ұлттық қауіпсіздік органдары, Сыртқы барлау саласындағы уәкілетті орган, Қазақстан Республикасы Президентінің Күзет қызметі жатады [5].

«Арнаулы мемлекеттік орган», «арнаулы қызмет» және «құпия қызмет» деген ұғымдардың мәні бірдей болып табылады.

Әскери қызмет – Қазақстан Республикасының егемендігін, аумақтық тұрақтылығын және мемлекеттік шекарасына қол сұғылмаушылықты қамтамасыз етуге байланысты әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралдардың әскери қызметшілері мемлекеттік қызметтің ерекше түрі болып табылады [6].

Ал әскери қызметшілерге – Қарулы Күштерде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызметте болатын Қазақстан Республикасының азаматтар жатады.

Қорықшы-бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындарында және (немесе) учаскелерінде жануарлар дүниесін қорғауды жүзеге асыратын қорықшылық қызметтің арнайы уәклеттік берілген тұлғасы [7].

Әлеуметтік тәртіп дұрыс мінез-құлықтан, әр адамның жағдайынан, оның қоғамның ажырамас мүшелері ретінде басқа адамдармен өзара әрекеттесуінен қалыптасады, бұл кейіннен бүкіл қоғамдық өмірдің қалыпты жұмыс істеуіне әкеледі. Осылайша, өз қызметін жүзеге асыратын нақты адам үнемі көптеген қатынастардың субъектісіне айналады. Өзінің қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру үшін ол басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға мәжбүр болады, осылайша олармен қарым-қатынас жасайды. Белгілі бір адамның, қоғамның қалыпты жұмыс істеуі-бұл әлеуметтік тәртіп. Мемлекет, өз кезегінде, қоғам мүшелерінің өзара іс-қимылын адамның және азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтары (өмір сүру, денсаулық, ар-намыс, қадір-қасиет, мүліктік құқықтар және т.б. құқығы) және адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру нәтижесінде қалыптасатын өзге де институттар қамтамасыз етілетіндей етіп ұйымдастыруға тиіс. Бұл құқықтар қоғам мүшелерінің мінез-құлқының нақты ережелерін белгілеу арқылы қамтамасыз етіледі, олардың орындалуын мемлекет бақылайды.

Мысалы: Астана қаласында бір сенсациялық оқиға болды. Кейіпкер «Пабло Эскобар» ретінде танымал болған жергілікті тұрғын болды. 30 жастағы ер адам тәртіп сақшыларының құжаттарды ұсыну туралы талаптарына агрессивті түрде жауап берді. Ол әдепсіз сөздермен

сөйледі, полиция қызметкерлерінің ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлады. Кейінірек ер адам көпшілік алдында кешірім сұрады, бірақ ол әлі де екі айға қамауға алынды.

Сондай-ақ, полицейлерге шабуыл жасау жағдайлары блокпосттарда да орын алды, 17 сәуірге қараған түні Алматы облысында Қаскелең - Шамалған тас жолындағы блокпоста мас жүргізуші полицейге шабуыл жасады. Ал бір күннен кейін Шымкентте жол талғамайтын көлік жүргізушісі блокпостқа полицейді қағып кетті.

Полицейлерге кейбір шабуылдарды мас қазақстандықтар жасаған. Мәселен, Алматы облысы Шелек ауылының мас тұрғыны ауруханада жанжал шығарды. Хабарламаны алғаннан кейін бірінші болып учаскелік полиция қызметкері келді, ол тынышталуды талап етті. Мас 39 жастағы ер адам полицейдің заңды талаптарына агрессиямен жауап берді, бағынбады және учаскелік полиция қызметкеріне жұдырығымен жүгірді. Бірақ қаскүнем залалсыздандырылып, ұсталып, уақытша ұстау изоляторына қамалды.

Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 380-1 бабының, 1 тармақшасына сәйкес Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық үшін сот Үкімімен айыпты деп танылған сотталғанға мүлкі тәркіленіп немесе онсыз, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған.

Мүлікті тәркілеу – бұл сотталған адамның меншігіндегі, қылмыстық жолмен табылған не Қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айналдыру.

Өз жұмысында Е.О. Алауханов жәбірленушінің жеке тұлғасын оның мінез-құлқының қандай бағыты құқық бұзушының заңсыз ниетін жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін анықтағандығы тұрғысынан зерттеу керек деп атап өтті. Шын мәнінде, жәбірленушінің жеке басы мен мінез-құлқы криминологияда да, нақты өмірлік жағдайда да айтарлықтай рөл атқара алады. деп есетейді [8, 250 б].

Д.С. Чукмаитов жазаның мақсаттары өзара байланысты және белгілі бір арақатынаста болады, бұл әлеуметтік мақсаттармен және кінәнің нысанын, қылмыстың ауырлығын, кінәлінің жеке басын, жазаны тағайындау кезінде ескерілетін басқа жағдайларды, жазаның түрі мен мөлшерін, жазаны қолдану процесінің кезеңін ескеру қажеттілігімен анықталады. Жазаны тағайындау кезеңі үшін әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру басым мақсат болып табылады. Жазаны орындау кезеңі үшін сотталған адамды түзеу және қылмыстың алдын алу мақсаттарына қол жеткізу басым болып табылады деп есптейді [9, 52 б.].

Г.М. Абдумажитов жазаның қатыгездігі қылмыспен күресте жеткілікті дәрежеде тиімді бола алмайтынын дұрыс атап өтті. Тиісінше, құқық қолдану практикасының басты мақсаты шектен тыс ауыр жазаны қолдану емес, жасалған қылмыстың шешіміне қол жеткізу және жақын арада туындайтын жауапкершілік қағидатын жүзеге асыру болып табылады [10, 85б.].

Жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен ауырлығына, сотталушының қызметтік және қоғамдық жағдайына қарамастан, әрбір қылмыстық іс Қазақстан Республикасы Конституциясының барлығының заң алдындағы теңдігі туралы ережелерін негізге ала отырып және соттың заңды күшіне енген үкімінсіз ешкімді де қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп тануға және қылмыстық жазаға тартуға болмайтыны ескеріле отырып, заңға қатаң сәйкестікте шешілуге тиіс екендігіне соттардың назары аударылсын. Қылмыстық жаза тағайындау кезінде соттар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 52-бабында көрсетілген жаза тағайындаудың жалпы қағидаларын мүлтіксіз сақтауы қажет – Сотталушы қылмыстың түрін, қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатысын, қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде сотталушының қатысу дәрежесін, қылмыстық құқық бұзушылық мақсатына қол жеткізу үшін оның әрекеттерінің мәнін және келтірілген немесе ықтимал зиянның сипаты мен мөлшеріне ықпалын, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының орын алғанын, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлардың болуын, осы қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделгеннен неғұрлым жеңіл жаза тағайындау үшін негізді ескеруге міндетті екені көрсетіледі [11].

А.Б. Скаков қылмыстық жауапкершілік пен жазаның бұлтартпастығы, жазаның ауырлығына қарағанда, алдын-алу мүмкіндігіне ие екенін атап өтеді [12, 16 б.].

И.Ш. Борчашвили бас бостандығынан айыру адамға, әсіресе жазаның осы түріне бірінші рет сотталған адамдарға қатты әсер етеді, бұл әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіруге және жаңа қылмыстардың алдын алуға ықпал етеді деп атап өтті. Репрессияның күшеюі кінәліге белгілі бір заңдық шектеулер енгізумен байланысты. Бұл, ең алдымен, конституциялық құқықтарға - жеке бас бостандығына қатысты [13, 300 б.].

А.Б. Скаков бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау кезінде сотталушыны түзеу жазаны өтеу жағдайларын жақсартудың негізі ретінде қарастырылатынын атап өтеді. Осыған байланысты сотталғандардың түзеу дәрежесін анықтау маңызды мәселеге айналады. Сотталғанның түзелу дәрежесін анықтау - бұл прогрессивті жүйе институттарын қолданудағы маңызды сәт. Прогрессивті жүйе бойынша жазаны өтеу процесі сотталушылардың заңға бағынышты мінез-құлқын ынталандырудың маңызды механизмдерінің бірі болып табылады [14, 18 б.].

З.С. Токубаев, К.З. Токубаев, бас бостандығынан айыру, сондай-ақ соңғысының элементтері бар қылмыстық жазаның өзге де түрлері жазалау мақсаттарына басқа - неғұрлым жұмсақ-құралдармен қол жеткізу мүмкін болмаған жағдайда ғана қолданылуы тиіс ата өтті [15, 78 б.].

Кейбір ғалымдардың пікірінше, ұзақ уақыт бас бостандығынан айыру адамның бас бостандығынан айыру жағдайына дағдылануына әкеледі. Ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру жағдайында сотталған бұрынғы әлеуметтік байланыстарын жоғалтады, бұл босатылғаннан кейін оның бейімделуін айтарлықтай қиындатады.

Қорытындылай келе, біздің ойымызша, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындауда бас бостандығынан айырудың ең төменгі шегін 12 жыл, ал ең жоғарғы шектеуді өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазасын тағайындауды дұрыс деп есептейміз.

Сонымен қатар, 2014 жылы 03-шілдеде қабылданып, 2015 жылдың 01-қаңтарынан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 380-1 бабының қазақша мәтіні «Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық» жазылған ал орысша мәтіні «Статья 380-1. Посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря» жазылған. Көрсетілген қарама-қайшылықтар болашақта осы қылмыс бойынша сотталғанды қылмыстық жауаптылық тарту, құқық қорғау органдары, арнаулы мемлекеттік органдарының сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу, сот үкім шығару барысында қиындықтар туғызуы мүмкін деп есептейміз.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз // <http://online.zakon.kz> (2017.10.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz> (09.01.2018 жағдайымен).

3 Қазақстан Республикасының бас прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің Есебі. Нұр-Сұлтан. – 2020 жыл.gamgor.kz

4 Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы.<http://adilet.zan.kz>

5 Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік органдары туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 ақпандағы № 552-IV Заңы.<http://adilet.zan.kz>

6 Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы.<http://adilet.zan.kz>

7 Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі N 593 Заңы.<http://adilet.zan.kz>

- 8 Алауханов. Е.О. Криминология. Учебник. – Алматы. 2008. - 429 с.
- 9 Чукмаитов Д.С. Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан. Учебное пособие. Караганды: Болашак-Баспа, 2011, 258 с.
- 10 Абдумажитов Г.М. Нерезультативность жестокости наказания// Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе: сб. мат. Научн.- практ.конф. – Алматы: КазНУ имени аль-Фараби, 2008г. – С.83-86
- 11 Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы.<http://adilet.zan.kz>
- 12 Скаков А. Раздел 3. Наказание. //Фемида/ Республиканский юридический научно-практический журнал. – №9 (225). – 2014. – Алматы, –С.14-26.
- 13 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1) / Под общ.ред. Генерального Прокурора Республики Казахстан, Государственного советника юстиции I класса Даулбаева А.К. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. Т.1.-500 с.
- 14 Скаков А., Б.Бердалин, Х. Валиев, П. Посмаков, Б.Рахимбеков Глава 16. Общие положения исполнения наказания в виде лишения свободы// Фемида. Республиканский юридический научно-практический журнал. – № 8(236). – 2015. – с.10-24.
- 15 Токубаев З.С., Токубаев К.З. Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан: Учеб.пос. – Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова, 2014. – 379 с.

References:

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan 30 August 1995 // <http://online.zakon.kz> (as amended on 03.10.2017).
- 2 Criminal code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 No. 226-V ZRK // <http://adilet.zan.kz> (as of 09.01.2018).
- 3 Report of the Committee on legal statistics and special records of the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan. - 2020 жыл.gamgor.kz
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2011 No. 380-IV "on law enforcement service". <http://adilet.zan.kz>
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan dated February 13, 2012 No. 552-IV "on special state bodies of the Republic of Kazakhstan". <http://adilet.zan.kz>
- 6 Law of the Republic of Kazakhstan dated February 16, 2012 No. 561-IV "On military service and status of military personnel". <http://adilet.zan.kz>
- 7 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2004 N 593 "on protection, reproduction and use of wildlife". <http://adilet.zan.kz>
- 8 Alaukhanov, E. O. Criminology. Textbook. - Almaty. 2008. - 429 p.
- 9 Chukmaitov D. S. Criminal Executive law of the Republic of Kazakhstan. Textbook. Karaganda: Bolashak-BASPA, 2011, 258 p.
- 10 Abdumazhitov G. M. Ineffectiveness of cruelty of punishment// Actual problems of fighting crime at the present stage: sat. Mat. Scientific.- practical Conf. - Almaty: al-Farabi Kazakh national University, 2008-P. 83-86
- 11 normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated June 25, 2015 No. 4 "on certain issues of criminal punishment". <http://adilet.zan.kz>
- 12 Skakov A. Section 3. Punishment. //Themis. Republican legal scientific and practical journal, no. 9 (225) 2014, Almaty. pp. 14-26
- 13 borchashvili I. sh. Comment to the Criminal code of the Republic of Kazakhstan. General part (volume 1) / Under the General ed. Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan, State adviser of justice of the first class A. K. daulbayeva-Almaty: Zhargy Rod, 2015. Vol. 1. -500 p.
- 14 Skakov A., B. BerdalinH.Valiev, p. Posmakov, B. Rakhimbekov Chapter 16. General provisions of execution of a sentence of deprivation of liberty// Themis. Republican legal scientific and practical journal No. 8 (236) 2015 p. 10-24
- 15 Tokubaev Z. S., Tokubaev K. Z. Criminal and Executive law of the Republic of Kazakhstan: Textbook-Karaganda: Karaganda Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, 2014. - 379 p.

Авторлар туралы мәліметтер

Батырбай Нұрбол Мұхтарұлы – Каспий қоғамдық университеті «Әділет» Жоғары құқық мектебінің сеньор-лекторы, з.ғ.м.

Тлешалиев Нурлан Даулеткулович – Каспий қоғамдық университеті «Әділет» Жоғары құқық мектебінің сеньор-лекторы.

Батырбаев Әділхан Көшкенович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Батырбай Нурбол Мухтарович – сеньор-лектор Высшей школы права «Адилет» Каспийского общественного университета.

Тлешалиев Нурлан Даулеткулович – сеньор-лектор Высшей школы права «Адилет» Каспийского общественного университета, м.ю.н.

Батырбаев Адылхан Кошкенович – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, к.ю.н.

Batyrbay Nurbol– senior lecturer at the Higher School of Law "Adilet" of the Caspian Public Universit.

Tleshaliyev Nurlan Dauletkulovich– senior lecturer at the Higher School of Law "Adilet" of the Caspian Public University.

Batyrbayev Adylkhan Koshkenovich – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure Law and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, PhD, Associate Professor.

А.Б. Казбекова¹, В.В. Хан¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХИЩЕНИЙ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ, В ТОМ ЧИСЛЕ ПОСРЕДСТВОМ ЗАКУПОК

Целью данной статьи является выявления основных тенденций ситуации, связанной с расследованием хищений бюджетных средств и уголовно-правовых проблем, возникающих у сотрудников правоохранительных органов в ходе расследования, а также установление причинно-следственных связей

Приведена статистика хищений за последние пять года (с 2017-2021 годы), суммы ущерба, в сравнении с выделенными бюджетными средствами в разрезе регионов, рассчитан коэффициент хищений на количество государственных служащих, сравнение суммы ущерба при регистрации правонарушений и суммы ущерба по оконченным уголовным делам, выявления аномалий.

Статья предназначена для сотрудников уполномоченных и правоохранительных органов в сфере мониторинга и аудита закупок, научных сотрудников преподавателей и широкого круга читателей.

Ключевые слова: выявляемость хищений, коэффициент выявляемости хищений, суммы ущерба хищений.

Бюджет қаражатын, сонымен қатар сатып алу арқылы ұрлануын криминалогиялық талдау

Ұсынылған мақаланың мақсаты бюджет қаражатын жымқыру фактілерін тергеп-тексерумен байланысты жағдайдың негізгі тенденцияларын және тергеу барысында құқық қорғау органдарының қызметкерлері кездесетін қылмыстық-құқықтық проблемаларды анықтау, сондай-ақ себеп-салдарлық қатынастарды анықтау болып табылады.

Соңғы бес жылдағы (2017-2021 жж.) ұрлық статистикасы, облыстар бойынша бөлінген бюджет қаражатымен салыстырғанда келтірілген шығын көлемі, мемлекеттік қызметшілер санына қатысты ұрлық коэффициенті, өткен жылдардағы келтірілген залал сомасының салыстырылуы, аяқталған қылмыстық істер бойынша құқық бұзушылықтарды тіркеу және келтірілген залал мөлшері, ауытқуларды анықтау.

Мақала сатып алу мониторингі мен аудиті саласындағы уәкілетті және құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, ғылыми қызметкерлерге, оқытушыларға және қалың оқырман қауымға арналған.

Түйінді сөздер: ұрлықты анықтау жылдамдығы, ұрлықты анықтау жылдамдығы, ұрлықтан келтірілген залал сомасы.

Criminological analysis of theft of budget funds, including through procurement

The purpose of this article is to identify the main trends in the situation related to the investigation of theft of budgetary funds and criminal law problems that law enforcement officers face during the investigation, as well as to establish causal relationships

The statistics of thefts for the last five years (from 2017-2021), the amount of damages, in comparison with the allocated budget funds by regions, the coefficient of thefts for the number of civil servants, a comparison of the amount of damage during the registration of offenses and the amount of damage in completed criminal cases, detection of anomalies.

The article is intended for employees of authorized and law enforcement agencies in the field of monitoring and audit of procurement, research staff, teachers and a wide range of readers.

Keywords: theft detection rate, theft detection rate, theft damage amounts.

Введение.

Хищение бюджетных средств, особенно посредством закупок, является одной из самых наболевших и острых проблем казахстанского общества, так как отражается на формировании его социально-экономического благополучия, обеспечивающего экономическую и национальную безопасность. Основным удар такой преступной деятельности приходится на функционирование и развитие здравоохранения, просвещения, образования и науки, общественной и национальной безопасности, обороны, транспортных и коммуникационных сфер, составляющих фундамент культурного, экономического и политического строительства государства.

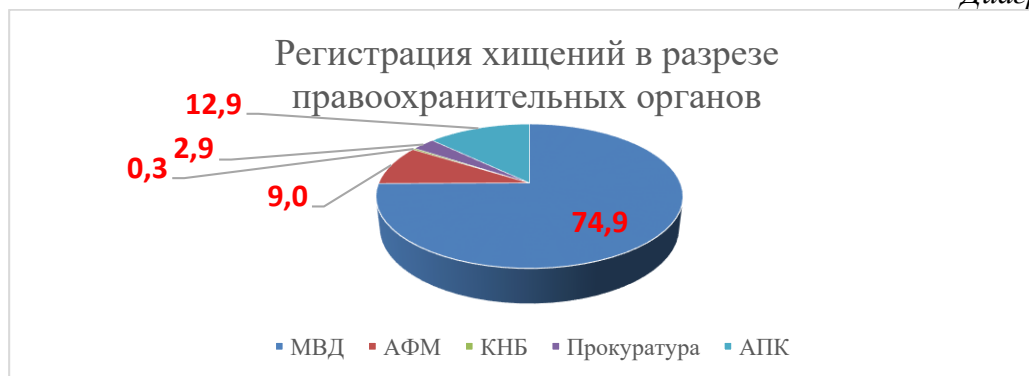
В этой связи становится своевременной инициатива Президента страны К.-Ж.К. Токаева о придании нового импульса антикоррупционной деятельности по всем направлениям и его справедливое замечание о том, что «бездействия в борьбе с коррупцией приводит к нарастанию у граждан протестного направления и правового нигилизма» [1, с. 1]. Особое место в этом контексте уделяется ужесточению контроля по расходованию бюджетных средств и блиндированию их от преступных посягательств, продиктованного в Послании главы государства народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество»: «Важно последовательно наращивать усилия по вскрытию глубинных механизмов, поиску истинных организаторов коррупционных и теневых схем расхищения бюджетных средств и общенационального богатства» [2, с. 23].

Вместе с тем экономическая безопасность, являясь одной из приоритетных направлений формирования и развития социальной и экономической стабильности нашего общества, предполагает механизм защиты экономики страны, подверженной коррозии от целого ряда факторов, среди которых решающую роль играют неполнота и непоследовательность осуществляемых реформ, сказывающихся на деформации формирующихся рыночных отношений.

Помимо общих факторов, способствующих рассматриваемым правонарушениям в сфере экономики любая постановка перед уполномоченными органами задачи по прямому воздействию на причины, порождающие угрозы, немедленно выходит за пределы их компетенции, то есть осуществляется либо на грани закона, либо с его нарушением. Решение противоречий - это прерогатива, прежде всего, государственных органов, занятых в сфере управления экономикой и регулированием экономических отношений. Система государственных органов, обеспечивающих экономическую безопасность Казахстана, фактически сложилась, и каждый из них выполняет эту функцию в пределах полномочий, предусмотренных Законом РК «О правоохранительной службе» [3, с. 138].

В целом за последние пять лет распространенность хищений снизилась почти в три раза² (с 5326 уг дел в 2017 году до 1816 уг дел в 2021 году). При этом почти все уголовные дела (97%) находятся в подследственности трех правоохранительных органов: Министерстве внутренних дел (74,9%), Агентстве противодействия коррупции (12,9%) и Агентстве финансового мониторинга (9%) (диаграмма №1).

Диаграмма №1

²Форма отчета № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2017-2021 гг

Из чего следует сделать вывод, что каждое пятое зарегистрированное хищение, связано с хищением бюджетных средств.

Хищения прежде всего совершаются при проведении процедур, связанных с государственными закупками (распределение тендеров, заключение договоров, подписание фиктивных актов выполненных работ: 2018г. - 296, 2019г. - 292, 2020г. - 230, 11 мес. 2021г. - 123), а также начислении заработных плат и командировочных расходов.

При этом, данные преступления охватывают практически все сферы деятельности, однако наибольшее их количество приходится на образование (461), строительство (310), ЖКХ (266), культура и спорт (176), сельское хозяйство (145), здравоохранение (140).

Субъектами этих правонарушений в основном являются руководители, заместители и главные бухгалтеры местных исполнительных органов, а также директора и заведующие подведомственных им организаций, создающие «классические» схемы хищений.

При этом, не обеспечивается качество следствия. За анализируемый период прокурорами отменено **192** постановлений о прекращении досудебных расследований по фактам хищения (2018г. - 46, 2019г. - 55, 2020г. - 71, 11 мес. 2021г. - 20).

В виду негативных последствий такого рода хищений, как в социально-экономическом развитии и функционировании государства, а также жизнедеятельности общества, данный факт требует повышенного внимания со стороны правоохранительных и государственных органов.

Данный вид хищений обладает особой социальной значимостью, так как бюджетные средства, направлены на реализацию социальных программ, развитие экономики, безопасности, обороны, жилищно-коммунального хозяйства, охраны окружающей среды, образования, науки, культуры, здравоохранения и др.

При хищении бюджетных средств наряду с материальным наносится масштабный ущерб интересам государства в развитии указанных социально-значимых сфер, одновременно порождая условия для недовольства населения.

Так как, последствиями хищений является ненадлежащее выполнение государственных программ, обеспечении договорных обязательств в социально-значимых сферах, оказании работ и услуг в сфере строительстве, ремонта и т.п., вывод капитала (минимизирует возможность возмещения материального вреда).

В результате совершения коррупционных правонарушений катастрофически нарушается эффективная, соответствующая действующим нормативным правовым актам деятельность государственных и местных органов власти, подрывается авторитет и нарушаются интересы публичной власти, причиняется материальный ущерб государству и отдельным гражданам, ущемляются права и законные интересы физических и юридических лиц и в целом интересы всего общества и государства. Поэтому противодействию коррупции в Республике Казахстан уделяется значительное внимание и прилагаются значимые усилия политического руководства страны и всех государственных органов [4, с. 100].

В этой связи, приоритетным направлением Агентства противодействия коррупции должно быть выявление, раскрываемость и расследование хищений бюджетных средств.

Основная часть

Для полной и объективной картины состояния уголовных дел хищений бюджетных средств, в том числе, связанных с проведением государственных закупок были проанализированы статистические данные Агентства противодействия коррупции. По результатам данного статистического анализа был сделан вывод, что за последние пять лет наблюдается **снижение** регистрации хищений в 2,4 раза (с 464 до 189)³.

Данная ситуация может с одной стороны, отражать **положительную** тенденцию повышения контроля со стороны государственных органов и усиления антикоррупционного мо-

³Форма отчета № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2017-2021 гг

нитинга бюджетных расходов, а также защищенность государственных средств от преступных посягательств.

С другой стороны, **отрицательную** тенденцию в работе государственных и правоохранительных органов, связанной со слабым контролем уполномоченных органов и низкой выявляемостью оперативных подразделений.

Целью настоящей статьи является выявления основных тенденций ситуации, связанной с расследованием хищений бюджетных средств и уголовно-правовых проблем, возникающих у сотрудников правоохранительных органов в ходе расследования, а также установление причинно-следственных связей.

К задачам написания статьи относятся проведение анализа статистических данных регистрации и прекращения уголовных дел, сравнение ущерба по зарегистрированным и окончательным делам, сравнение выявляемости хищений по регионам.

Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с противодействием хищениям бюджетных средств уголовно-правовыми мерами.

Применены диалектический метод с присущими ему требованиями объективности, всесторонности, изучение объекта через призму сложившихся противоречий; системный метод, позволяющий исследовать объект как целостную систему с множеством взаимосвязанных элементов; статистический метод и выявления аномальных показателей, формально-правовой, в основе которого заложены: систематизация нормативного материала, анализ источников права, исследование внутреннего строения правовых норм.

Результаты и ключевые выводы

Криминологический анализ хищений бюджетных средств, наряду со снижением регистрации (в 2,4 раза) одновременно показал рост прекращения уголовных дел по **реабилитирующим** основаниям (в 2017 г – 39% уг дел, в 2018 г – 82% уг дел, в 2019 г -71% уг дел, в 2020 г -62% уг дел, в 2021 г -77% уг дел) (диаграмма №2).

Диаграмма №2

В разрезе регионов резкое снижение **выявляемости** хищений наблюдается в гг Нур-Султан (-93,1% с 58 до 4), Алматы (-43,8% с 16 до 9), Алматинской (-78,6% с 28 до 6), Кызылординской (-75%, с 48 до 12), Павлодарской (-76,3% с 38 до 9), Туркестанской (-68,1% с 72 до 23), Мангистауской (-63,6% с 11 до 4), Атырауской (-63,3%, с 30 до 11), ВКО (-44,8% с 29 до 16) и ЗКО областях (-41,7% с 12 до 7) (диаграмма №3).

продолжение Диаграммы №3

При этом резкое снижения выявляемости (почти в два раза) наблюдается в 2021 году (с 370 хищений до 189 хищений), аномальные показатели в г Нур-Султан (-85,2% с 27 до 4), Мангистауской (-81% с 24 до 4), ВКО (-68% с 50 до 16), Павлодарской (-55% с 20 до 9), Атырауской (-52,2%, с 23 до 11), Алматинской (-45,5% с 11 до 6) и Костанайской (-46,7% с 15 до 8) областях.

Однако рассматривать тенденцию выявления хищений основываясь на росте/снижение регистрации, считаем **некорректным**, так, например, в ВКО снижение регистрации на -68%, то есть с 50 до 16 хищений, ситуация хуже, чем в Алматинской области (-45,5% с 11 до 6), при этом государственных служащих в Алматинской области в **2,3 раза** больше чем в ВКО.

Вывод: в этой связи, считаем, что выявляемость хищений необходимо рассмотреть в двух плоскостях:

- 1) сравнение коэффициентов, совершаемых хищений на 1000 государственных служащих;
- 2) удельный вес установленного ущерба по окончанным делам по отношению к выделенным бюджетным средствам.

Полагаем, что криминологический анализ через эти два показателя будет отражать более адекватную картину.

Выявляемость хищений через коэффициент, будем рассматривать в разрезе областей на 1000 государственных служащих.

Коэффициент совершаемых хищений будем находить по формуле⁴:

$$K_{\text{совершенных хищений}} = \frac{K_{\text{хищений}}}{K_{\text{госслужащих}}} * 1000$$

где $K_{\text{хищений}}$ – число зарегистрированных хищений,

$K_{\text{госслужащих}}$ – количество государственных служащих.

Подсчитанный таким образом коэффициент хищений в г. Нур-Султан показал очень **низкую** выявляемость (в 2019- **2,3**; в 2020- **2,2**; в 2021-**0,3**), при наибольшем количестве государственных служащих.

Коэффициент выявляемости хищений г. Нур-Султан находится на одном уровне с коэффициентами Карагандинской и Туркестанской областей, в которых государственных служащих **почти в два раза** меньше.

Коэффициент хищений в Алматинской области находится на одном уровне с коэффициентами Костанайской и Северо-Казахстанской областей, хотя государственных служащих в Алматинской области в **1,7 раз** больше чем в СКО и в **1,2 раза** больше чем в Костанайской области (таблица № 1).

Таблица № 1

Регион	2019			2020			2021			Медианный коэффициент хищений за 2019-2021 гг
	зарегитр	N госсл-щих	K хищений	зарегитр	N госсл-щих	K хищений	зарегитр	N госсл-щих	K хищений	
г. Нур-Султан	8	12425	2,3	27	12425	2,2	4	12425	,3	2,2
Алматинская	1	7338	1,5	11	7338	1,5	6	7338	,8	1,5
Костанайская		5715	1,2	15	5715	2,6	8	5715	,4	1,4
Мангистауская	8	2800	6,4	21	2800	7,5	4	2800	,4	6,4
СКО		4315	1,2	14	4315	3,2	7	4315	,6	1,6
ЗКО	5	4048	6,2	8	4048	2,0	7	4048	,7	2,0
Павлодарская	9	4594	6,3	20	4594	4,4	9	4594	,0	4,4
Карагандинская	6	6236	2,6	13	6236	2,1	13	6236	,1	2,1
Актюбинская	1	4317	2,5	18	4317	4,2	9	4317	,1	2,5
г. Алматы	4	4284	3,3	3	4284	0,7	9	4284	,1	2,1
ВКО	1	7035	8,7	50	7035	7,1	16	7035	,3	7,1
Жамбылская	7	4742	5,7	24	4742	5,1	15	4742	,2	5,1

⁴Формула предложена авторами

Кызылординская	8	3527	10,8	14	3527	4,0	12	3527	,4	4,0
Туркестанская	9	6605	2,9	15	6605	2,3	23	6605	,5	2,9
Атырауская	0	3076	16,3	23	3076	7,5	11	3076	,6	7,5
Акмолинская	7	5200	3,3	56	5200	10,8	23	5200	,4	4,4
г. Шымкент		1912	3,7	14	1912	7,3	9	1912	,7	4,7
Всего регионы	83	51788	7,4	346	51788	6,7	185	51788	,6	6,7

Таким образом, рассчитанный коэффициент выявляемости хищений за последние три года показал хорошую выявляемость хищений в Атырауской, Восточно-Казахстанской, Мангистауской и Жамбылской областях (диаграмма №4), низкая выявляемость регионах показана на диаграмме №5.

Диаграмма №4

Выявляемость хищений через призму государственного бюджета, также показывает низкую выявляемость хищений в указанных выше областях. При этом по республике сумма бюджета только за 2020- 2021 гг выросла в 2,2 раза, сумма ущерба уменьшилась в 10 раз.

Таблица № 2

Сведение о бюджетах и сумме ущерба по окончанным уголовным делам за 2020-2021 г⁵

Регионы	выделенный бюджет за 2020 г (тыс тенге)	ущерб по окончанным делам за 2020 г(тенге)	доля ущерба по от бюджета за 2020 г	выделенный бюджет за 2021 г (тыс тенге)	ущерб по окончанным делам за 2021 г(тенге)	доля ущерба по от бюджета за 2021 г
Туркестанская	731 887 956	1 258 082 035	0,17	1 017 113 989,00	9 072 100,00	0,001
г. Алматы	867 847 006	388 020 337	0,04	940 641 554,40	16 644 953,00	0,002
Алматинская	568 641 655	277 380 297	0,05	779 196 238,00	4 581 965,00	0,001
г. Астана	569 746 515	338 308 804	0,06	630 357 480,70	33 567 488,00	0,01
ВКО	395 179 731	78 020 557	0,02	554 246 991,70	32 356 411,00	0,01
Жамбылская	350 311 521	22 662 734	0,01	516 776 867,00	140 694 735,00	0,03
Карагандинская	338 973 494	13 532 467	0,00	501 217 672,00	20 944 865,00	0,004

⁵ Таблица составлена авторами на основе информации о решениях маслихатов и стат данным информационных систем КПСнСУ

Атырауская	383 711 776	93 248 388	0,02	471 504 933,00	84 407 404,00	0,02
г. Шымкент	394 277 225	2 113 134 437	0,54	461 792 166,00	1 474 100,00	0,0003
Кызылординская	286 775 945	12 283 638	0,004	418 379 669,80	291 602 976,00	0,07
Акмолинская	289 290 432	277 380 297	0,10	411 306 136,60	217 718 506,00	0,05
Актюбинская	232 433 663	55 767 294	0,02	351 062 421,50	-	-
Костанайская	265 804 522	16 291 395	0,01	347 370 042,90	83 413 156,00	0,02
СКО	261 955 847	-		342 338 849,20	29 016 400,00	0,01
Павлодарская	256 300 797	30 608 082	0,01	336 804 290,00	16 799 433,00	0,0005
ЗКО	196 681 363	53 442 277	0,03	297 140 690,00	66 065 235,00	0,02
Мангистауская	152 689 321	18 062 235	0,01	235 425 230,60	-	-
Итого	3 910 304 830	4 869 743 963	0,12	8 612 675 222,40	1 048 359 727,00	0,01

В целом анализ сопоставления бюджетов и сумм ущерба показал предельно низкую выявляемость и предполагаемой латентности растраты бюджетных средств по республике, так удельный вес суммы ущерба по зарегистрированным уголовным делам, связанных с хищением в 2020 году составил **0,4%** от бюджета республики (рассматривали только графу «затраты»), а по окончанным делам **0,12%**.

В 2021 году тенденция ухудшилась, удельный вес суммы ущерба по зарегистрированным уголовным делам составил **0,1%** от бюджета республики, а по окончанным делам **0,01%**. (Таблица № 2).

Так, наибольший (не считая госпрограммы, дорожные карты) бюджет выделен на Туркестанскую, Алматинскую области и г. Нур-Султан, г. Шымкент, г. Алматы, в которых наименьший показатель суммы ущерба по окончанным уголовным делам.

Сведение об ущербе выявленных хищений, также свидетельствует о низкой выявляемости и возможной растрате бюджетных средств. Так, ущерб по окончанным делам в 2020 году в **три раза** меньше ущерба при регистрации уголовных дел, а в 2021 году почти в **девять раз**. (таблицы №3,4).

Таблица №3

Сведения об ущербе за 2020 год

	сумма ущерба по зарегистрированным уголовным делам	мин	максим	медианная	сумма ущерба по окончанным делам	мин	максим	медианная	во сколько раз меньше
г. Нур-Султан	1 703 116 871,0	400 000,0	1 506 583 000,0	2 820 154,0	338 308 804	1 023 013	109 660 398	5 363 503	5
г. Алматы	462 731 911,0	756 181,0	362 390 051,0	20 822 545,0	388 020 337	4 807 741	362 390	20 822	1

							051	545	
г. Шымкент	7 526 543 329,0	634 021,0	3 989 178 600,0	9 358 831,0	2 113 134 437	634 021	1 772 130 000	1 178 200	4
Ақмолинская	602 855 250,0	27 721,0	602 855 250,0	2 153 788,0	277 380 297	27 721	95 009 217	1 389 059	2
Ақтөбинская	771 397 509,0	228 553,0	771 397 509,0	5 000 000,0	55 767 294	228 553	23 178 446	2 951 933	14
Алматын-ская	460 467 271,0	700 616,0	460 467 271,0	8 843 663,0	100 898 986	700 616	93 111 040	3 543 665	5
Атырауская	111 207 563,0	61 055,0	27 526 563,0	2 948 859,5	93 248 388	61 055	27 526 563	2 076 829	1
ВКО	270 576 799,0	126 070,0	110 000 000,0	1 284 510,0	78 020 557	126 070	20 198 184	1 209 804	3
Жамбылская	875 190 981,0	222 700,0	406 640 700,0	2 044 290,0	22 662 734	300 000	10 336 000	1 211 980	39
ЗКО	78 190 076,0	250 000,0	37 172 277,0	6 500 000,0	53 442 277	250 000	37 172 277	8 010 000	1
Карагандинская	148 870 167,0	84 153,0	130 837 700,0	1 644 138,0	13 532 467	84 153	3 098 760	1 228 940	11
Костанайская	16 291 395,0	380 000,0	3 473 672,0	901 592,5	16 291 395	380 000	3 473 672	901 593	1
Қызылординская	119 791 449,0	157 421,0	98 197 000,0	1 600 000,0	12 283 638	157 421	3 634 292	1 317 915	10
Мангистауская	106 570 361,0	398 900,0	41 983 500,0	1 627 500,0	18 062 235	190 974	12 745 011	1 429 299	6
Павлодарская	109 519 294,0	351 100,0	18 169 658,0	2 000 000,0	30 608 082	7 238 000	13 571 500	9 798 582	4
СКО	24 692 385,0	287 485,0	4 038 193,0	1 357 943,0					
Туркестанская	1 321 725 315,0	43 002,0	800 000 000,0	18 445 000,0	1 258 082 035	2 581 700	800 000 000	33 651 079	1
Всего регионы	14 709 737 926,0	27 721,0	3 989 178 600	2 153 788	4 869 743 963	27 721	1 772 130 000	1 753 064	3

Таблица №4

Сведения об ущербе за 2021 год

	сумма ущерба по зарегистрированным уголовным делам	мин	максим	медианная	сумма ущерба по окончен-ным делам	мин	максим	медианная	во сколько раз больше
--	--	-----	--------	-----------	-----------------------------------	-----	--------	-----------	-----------------------

г. Астана	82 315 488,0	6 567 488,0	29 205 000,0	23 271 500,0	33 567 488,0	6 567 488,0	27 000 000,0	16 783 744,0	2,5
г. Алматы	376 401 543,0	4 002 700,0	142 594 900,0	11 683 501,0	16 644 953,0	4 500 000,0	7 021 202,0	5 123 751,0	22,6
г. Шымкент	1 322 941 155,0	339 000,0	528 319 000,0	79 409 000,0	1 474 100,0	339 000,0	1 135 100,0	737 050,0	897,5
Акмолинская	384 994 559,0	100 000,0	106 479 625,0	5 372 581,0	217 718 506,0	272 169,0	106 479 625,0	5 372 581,0	1,8
Актюбинская	532 657 511,0	157 900,0	270 000 000,0	17 514 000,0					
Алматинская	308 571 785,0	1 027 000,0	200 574 700,0	14 014 640,0	4 581 965,0	1 027 000,0	3 554 965,0	2 290 982,5	67,3
Атырауская	512 123 097,0	1 723 932,0	297 483 200,0	15 000 000,0	84 407 404,0	1 723 932,0	41 005 429,0	13 564 600,0	6,1
ВКО	265 007 898,0	503 400,0	140 554 691,0	2 590 623,0	32 356 411,0	503 400,0	9 464 355,0	1 775 364,0	8,2
Жамбылская	730 638 816,0	1 311 657,0	316 350 000,0	20 513 625,0	140 694 735,0	1 311 657,0	62 954 936,0	38 214 071,0	5,2
ЗКО	134 000 464,0	939 297,0	60 733 752,0	6 000 000,0	66 065 235,0	939 297,0	60 733 752,0	2 196 093,0	2,0
Карагандинская	1 042 343 690,0	46 000,0	855 044 800,0	5 561 717,0	20 944 865,0	46 000,0	11 024 100,0	2 076 774,0	49,8
Костанайская	346 866 579,0	1 492 404,0	139 080 000,0	32 426 950,0	83 413 156,0	1 492 404,0	79 844 765,0	2 075 987,0	4,2
Кызылординская	349 552 076,0	94 735,0	178 656 145,0	3 777 844,5	291 602 976,0	94 735,0	178 656 145,0	2 873 999,0	1,2
Мангистауская	44 867 240,0	3 329 829,0	21 495 011,0	10 021 200,0					
Павлодарская	195 888 833,0	368 913,0	154 800 000,0	2 652 891,0	16 799 433,0	368 913,0	8 944 738,0	2 053 048,5	11,7
СКО	406 327 296,0	431 000,0	238 431 096,0	7 990 000,0	29 016 400,0	431 000,0	27 966 000,0	619 400,0	14,0
Туркестанская	1 957 974 019,0	2 711 174,0	456 091 300,0	45 566 634,0	9 072 100,0	9 072 100,0	9 072 100,0	9 072 100,0	215,8
Всего регионы	8 993 472 049,0	46 000,0	855 044 800,0	11 683 501,0	1 048 359 727,0	46 000,0	178 656 145,0	2 290 982,5	8,6

Как видно, суммы ущербов при регистрации незначительные, так минимальная сумма ущерба при регистрации в 2020 году составила 27 721 тенге (Акмолинская область), в 2021 году - 46 000 тенге (Карагандинская область).

Максимальная сумма ущерба по оконченным делам в 2020 году составила 1 772 130 000 тенге (Шымкент), в 2021 году - 2 290 982,5 тенге.

При этом аномальными показателями сумм ущерба при регистрации и оконченными уголовными делами в 2020 год являются показатели в Жамбылской области, где ущерб в 39 раз меньше (с 875 мил до 22 мил), Актюбинской в 14 раз (с 771 мил до 55 мил), Кызылординской в 10 раз (119 мил до 12 мил). В Северо-Казахстанской области ущерб не подтвердился.

Данная тенденция в 2021 году продолжается, так в г. Шымкенте ущерб по оконченным делам в 897 раз меньше чем при регистрации (с 1,3 миллиард до 1,4 мил), в Туркестанской в 215 раз (с 1,9 миллиард до 9 мил), в Алматинской области в 67 раз (с 308 мил до 4 мил), в Карагандинской в 50 раз (с 1 миллиарда до 20 мил), в г. Алматы в 23 раза (с 376 мил до 16 мил.), Актюбинской области ущерб в 532 миллиона не подтвердился.

Заключение/выводы: Основными **причинами** сложившейся ситуации низкой выявляемости хищений послужили поправки в регистрации правонарушений в Едином реестре досудебного расследования, согласно которым не подлежат регистрации заявления и сообщения при отсутствии сведения о нарушениях, ущербе, существенном вреде, незаконном доходе, подтвержденными актами проверок, ревизий, аудита, о нарушениях, основанных на неисполнении или ненадлежащем исполнении гражданско-правовых сделок, совершенных в письменной форме и не признанных судом недействительными, мнимыми или притворными, по которым есть налоговый или гражданско-правовой спор, о нарушениях налогового законодательства без приложения акта налоговой проверки с достаточными данными о признаках уголовного правонарушения.

В конце 2017 года, данные положения Правил Единого реестра досудебного расследования были внесены в ст. 179 Уголовно-процессуального кодекса, что послужило росту прекращения уголовных дел с 2018 года.

Наряду с этим, учитывая повальный рост уголовных дел в 2015 году, связанных с введением нового Уголовно-процессуального кодекса и принципа регистрации в Едином реестре досудебного расследования всех правонарушений, в марте 2016 года совместно со Счетным комитетом по контролю за исполнением республиканского бюджета, Генеральной прокуратурой, Министерством финансов, Агентства по противодействию коррупции, Министерством по делам государственной службы был подписан совместный приказ «Об утверждении правил передачи материалов государственного аудита по выявленным правонарушениям при проведении внешнего государственного аудита и финансового контроля», что также оказало влияние на общее снижение количества прекращаемых дел по реабилитирующим основаниям.

В этом же году был подписан аналогичный совместный приказ с Комитетом внутреннего государственного аудита «Об утверждении регламента взаимодействия уполномоченного органа по внутреннему государственному аудиту с правоохранительными органами в части передачи материалов аудита, выделения специалиста и обмена информацией».

Вышеперечисленные изменения в нормативные правовые документы в целом направлены на усиление контроля за регистрацией в Едином реестре досудебного расследования, исключение регистрации по мнимым рапортам, фактам тиражирования (дублирования), ограничения на регистрацию по фактам правонарушений без установленного ущерба и заявлений физических и юридических лиц о хищении бюджетных средств.

Однако основной причиной низкой выявляемости хищений бюджетных средств, а том числе посредство государственных закупок является **слабая работа оперативных сотрудников**.

В основном дела прекращаются, вследствие неподтверждения первоначальных выводов специалистов контролирующих органов (Счетный комитет, Департамент внутреннего государственного аудита) заключениями судебных экспертиз, проведенных в ходе расследований.

Так, в рамках криминологического анализа установлены факты, когда государственные аудиторы проводят поверхностные и неполные проверки, в основном только по представленным документам (без выезда и проведения контрольного обмера объекта).

В результате, при производстве экспертиз с проведением обмеров суммы ущерба не подтверждаются, и уголовные дела прекращаются за отсутствием состава преступления.

Анализ статистических данных показал, что только за последние два года из 195 уголовных дел, возбужденных на основании заключений Департамента внутреннего государственного аудита прекращено 120 дел, что составляет 62%.

Наряду с этим, основаниями прекращения дел также являются не подтверждение результатов негласно-следственных действий, установления нарушений процедурного характера, не образующих состава уголовного правонарушения, отсутствие умысла на хищение и наступления общественно-опасных последствий в виде причинения ущерба государству, совершение управленческих ошибок и др.

Все это свидетельствует о слабых позициях оперативных подразделений, где сотрудники не владеют соответствующей информацией в силу нехватки либо отсутствия навыков по выявлению таких преступлений. Большая часть зарегистрированных дел - это давальческие материалы уполномоченных госорганов, по которым также отсутствует оперативное сопровождение, что в результате приводит к прекращению дел за отсутствием состава уголовного правонарушения.

Список использованных источников:

1 Глава государства Касым-Жомарт Токаев провел совещание по вопросам противодействия коррупции от 19 августа 2020 года URL: <https://www.akorda.kz/ru/> (Дата обращения: 09.09. 2022).

2 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2022 года [Электронный ресурс] // URL: <https://www.akorda.kz/ru/>(Дата обращения: 09.09 2021).

3 Воронова Т.Э., Шамшудинова Г.Т., Тузельбаев Е.О. Особенности расследования экономических и финансовых правонарушений во взаимодействии с правоохранительными органами // Ученые труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан. – 2022. – №2(71). – С. 138- 143.

4 Балымов Е.К., Байдулина Ж.К. Противодействие коррупционной преступности в условиях глобализации: сравнительный анализ зарубежного опыта // Ученые труды Алматинской Академии МВД Республики Казахстан. – 2022. – №1(70). – С. 100- 106.

Сведения об авторах

Казбекова Айсулу Болатовна – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр экономических и юридических наук.

Хан Виталий Вячеславович – профессор кафедры общеправовых дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук.

Қазбекова Айсулу Болатқызы – экономикалық және заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты.

Хан Виталий Вячеславович – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жалпы құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты.

Kazbekova Aisulu Bolatovna – master of economic and legal sciences, doctoral student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

Khan Vitaliy Vyacheslavovich – Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Legal Sciences.

А.Б. Бекмагамбетов¹, А.Н. Табулденов², А.Т. Исмагулова³

¹Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

²Института экономики и права им. П. Чужина Костанайского регионального университета им. А. Байтурсынова, Костанай, Республика Казахстан

³Университет «Туран-Астана», Астана, Республика Казахстан

ПОЛИТИКА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ КРИМИНОЛОГИИ ЗАКОНА И МОДЕЛИРОВАНИЯ ДВУХУРОВНЕВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ

Публикация посвящена вопросам рассмотрения взаимосвязей моделей политики противодействия торговле людьми и его двухуровневого законодательного инструментария – УК РК и вновь разрабатываемого закона «О противодействии торговле людьми».

На основании теоретико-инструментального и системно-составительного анализа сформулирован вывод о том, что государством в отношении наиболее общественно опасных криминальных явлений: терроризма, экстремизма, коррупции, отмывания денежных средств существуют специальные законы о противодействии, а значит и соответствующее направление уголовной политики.

Подчеркивается, что разработка МВД РК законопроекта «О противодействии торговле людьми» – это адекватная и справедливая политическая оценка общественной опасности данной разновидности преступления.

В публикации представлен авторский взгляд на архитектуру системы криминологического законодательства, состоящего из общих законов о профилактике правонарушений и отраслевых (специальных) законов о противодействии конкретным видам преступности.

В отношении каждого вида преступности существует двухуровневая модель: нормы уголовного законодательства как результат криминализации (декриминализации), пенализации (депенализации) и нормы отраслевого (специального закона) как правовой основы соответствующего направления уголовной политики.

Акцентируется внимание на том, что теории криминологии закона имеет тесную связь с теорией уголовной политики (уголовной политологией).

Моделирование двухуровневого законодательства невозможно без учета наработок теории уголовно-правовой и криминологической классификации преступлений.

Ключевые слова: криминология закона, система криминологического законодательства, политика противодействия торговле людьми.

Заңның криминология теориясы және екі деңгейлі заңнамалық құралдарды модельдеу контекстіндегі адам саудасына қарсы саясат

Мақала адам саудасына қарсы іс – қимыл саясаты модельдерінің өзара байланысын және оның екі деңгейлі заңнамалық құралы-ҚР ҚК және жаңадан әзірленіп жатқан «Адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы» Заңын қарау мәселелеріне арналған.

Теориялық-аспаптық және жүйелік-салыстырмалы талдау негізінде мемлекет ең қауіпті қылмыстық құбылыстарға қатысты: терроризм, экстремизм, сыбайлас жемқорлық, ақшаны жылыстату туралы арнайы заңдар бар, сондықтан қылмыстық саясаттың тиісті бағыты бар деген тұжырым жасалды.

ҚР ПМ-нің «Адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы» заң жобасын әзірлеуі-қылмыстың осы түрінің қоғамдық қауіптілігін барабар және әділ саяси бағалау болып табылады.

Мақалада құқық бұзушылықтың алдын алу туралы жалпы заңдардан және қылмыстың нақты түрлеріне қарсы тұру туралы салалық (арнайы) заңдардан тұратын криминологиялық заңнама жүйесінің архитектурасына авторлық көзқарас ұсынылған.

Қылмыстың әрбір түріне қатысты екі деңгейлі модель бар: қылмыстық саясаттың тиісті бағытының құқықтық негізі ретінде Криминализация (декриминализация), пенализация (депенализация) нәтижесінде қылмыстық заңнама нормалары және салалық (арнайы заң) нормалары.

Заңның криминология теориялары қылмыстық саясат теориясымен (қылмыстық саясаттану) тығыз байланысты екендігіне назар аударылады. Екі деңгейлі заңнаманы модельдеу қылмыстарды қылмыстық-құқықтық және криминологиялық жіктеу теориясының дамуын ескерусіз мүмкін емес.

Түйінді сөздер: заңның криминологиясы, криминологиялық заңнама жүйесі, адам саудасына қарсы іс-қимыл саясаты.

Policy of countertrafficking in the context of the theory of criminology of law and modeling of two-level legislative instruments

The publication is devoted to the issues of considering the relationship between models of anti-trafficking policy and its two-level legislative tools - the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the newly developed law «On Combating Trafficking in Human Beings».

Based on the theoretical-instrumental and system-comparative analysis, the conclusion is drawn that the state has special laws on countering the most socially dangerous criminal phenomena: terrorism, extremism, corruption, money laundering, and hence the corresponding direction of criminal policy. It is emphasized that the development of the draft law «On Combating Human Trafficking» by the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan is an adequate and fair political assessment of the public danger of this type of crime.

The publication presents the author's view of the architecture of the system of criminological legislation, which consists of general laws on the prevention of offenses and sectoral (special) laws on combating specific types of crime.

For each type of crime, there is a two-level model - the norms of criminal law as a result of criminalization (decriminalization), penalization (depenalization) and the norms of a sectoral (special law) as the legal basis for the corresponding direction of criminal policy.

Attention is focused on the fact that the theory of criminology of law has a close relationship with the theory of criminal policy (criminal political science). Modeling of two-level legislation is impossible without taking into account the developments in the theory of criminal law and criminological classification of crimes.

Key words: criminology of law, system of criminological legislation, anti-trafficking policy.

Публикация выполнена в рамках грантового финансирования МОН Республики Казахстан по приоритету: «Научные основы «Мәңгілік ел» и по теме: ИРН АР08053320 «Моделирование политики противодействия системе преступлений, связанных с эксплуатацией человека в свете выполнения Республикой Казахстан международных стандартов».

2022 год знаковая дата в деле выполнения международно-правовых обязательств Республики Казахстан в сфере противодействия торговле людьми, а именно Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2011 года[1].

Во исполнение поручения Главы государства Министерством внутренних дел РК ведется разработка законопроекта «О противодействии торговле людьми» и соответствующие материалы уже размещены для обсуждения на портале «Открытые НПА»[2].

Там подробно представлена аргументация, обоснование необходимости принятия основного и сопутствующих законов о внесении изменений и дополнений в иные законодательные акты.

Грантовое исследование молодых ученых «Моделирование политики противодействия системе преступлений, связанных с эксплуатацией человека в свете выполнения Республикой Казахстан международных стандартов», в том числе в ряде научных статей (монографий), опубликованных (изданных) ими последовательно обосновывают необходимость выделения отдельного направления уголовной политики – моделирования политики противо-

действия торговле людьми, представили обзорную структурно-функциональную характеристику новой разновидности антикриминальной деятельности.

У каждой подсистемы уголовной политики: международной уголовной, криминологической, уголовно-правовой, уголовно-процессуальной, уголовно-исполнительной, оперативно-розыскной, криминалистической есть свой инструментарий – законодательные акты (кодексы и законы).

Их принятие создает правовую основу и является необходимой первоочередной мерой. В Республике Казахстан в принципе имеется определенный перечень законодательных актов в сфере профилактики правонарушений (общие/универсальные) и противодействия преступности (специальные/отраслевые):

1) Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений»;

2) Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года N 591 «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности»;

3) Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия»;

4) Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму»;

5) Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года N 31 «О противодействии экстремизму»;

6) Закон Республики Казахстан от 28 августа 2009 года № 191-IV «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма»;

7) Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции».

Следующим важным условием является мониторинг эффективности применения законов.

Анализ опыта зарубежных стран показывает, что при этом важно придерживаться многофакторного подхода. Так, AmyFarrell и StephanieFahy отмечают, что «Public framing of trafficking shifted from a human rights problem in the 1990s to a predominantly crime and criminal justice problem at the turn of the century» (в США публичное освещение торговли людьми превратилось из проблемы прав человека в 1990-х годах в проблему преимущественно преступности и уголовного правосудия на рубеже веков) [3, p. 625]. Общественное восприятие является значимым индикатором для принятия политических решений, в том числе в сфере уголовной политики.

Как верно отмечается в публикации Paul Oluwatosin Bello and Adewale A. Olutola «... an effective response to human trafficking requires a coordinated approach aimed at addressing the root causes of the crime (эффективный ответ на торговлю людьми требует скоординированного подхода, направленного на устранение коренных причин преступления) [4, p. 11].

Торговлю людьми может рассматриваться как преступное деяние либо как разновидность преступности.

Соответственно он является объектом анализа, синтеза, прогнозирования, моделирования в контексте применения методологий уголовно-правовой или криминологической науки. При этом, разумеется, не исключается междисциплинарный подход и анализ с позиций межотраслевых связей.

Ранее, до настоящего грантового исследования, одним из авторов данной публикации, выдвигалась гипотеза, что в методологическом отношении целесообразно руководствоваться теорией (концепцией) криминологии закона.

Предпосылкой для этого послужил опыт организации, проведения и участия в международной научно-практической конференции (международного криминологического форума) «От криминологического законодательства к праву противодействия преступности», в

которой (котором) выступили известные ученые из США, Федеративной Республики Германия, Российской Федерации, Республики Казахстан, депутаты Мажилиса Парламента РК и другие.

Автором базового доклада стал Шестаков Д.А. – основатель невиско-волжской научной школы, который предложил такие ключевые конструкты как «криминология закона» и «криминологическое законодательство». По его мнению, «криминология закона – отрасль криминологии, изучающая взаимосвязь преступности и законодательства», нацеленная на «разработку научных основ законодательства о противодействии преступности» [5, с. 5].

Сама по себе идея о формировании единой отрасли законодательства о противодействии преступности, хотя и имеет рациональное зерно, но вызывает дискуссии в части моделирования, поскольку исходят от различных методологических посылок.

В определенном смысле с ним солидарен М.П. Клейменов в части формирования криминологического законодательства и даже выделения отрасли, однако расходится с ним во взглядах в том, что «усилия должны быть направлены на разработку именно криминологического права - а не профилактического права или права противодействия преступности, как полагает известный криминолог Д. А. Шестаков» [6, с. 155].

Гончаров Д.Ю. оперирует понятием «система законодательства о противодействии преступности» представляющей собой совокупность федеральных и региональных законов [7, с. 24], но основывается на постулатах уголовно-правовой теории и признает примат уголовно-правовой политики.

Здесь не углубляясь в дискуссии, заметим, что Д.А. Шестаков и М.П. Клейменов напротив выступают сторонниками идеи о первенстве криминологической политики, а значит и первичности криминологической науки.

В части архитектуры и общей характеристики системы криминологического законодательства, также есть расхождения у разработчиков двух основных моделей.

Доктринальная модель единого права противодействия Д.А. Шестакова включает: во-первых, основы (предупредительного и наказательного) законодательства о противодействии преступности, во-вторых кодексы: предупреждения преступлений (и мер безопасности), об уголовной ответственности и ресоциализации молодежи, в третьих, кодексы: Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный.

Экстраполируя это на наши разработки в области моделирования политики противодействия торговле людьми, в вышеназванной архитектуре можно вычленить следующие структурные элементы:

- 1) Общая криминологическая политика;
- 2) Специальная (отраслевая) криминологическая политика;
- 3) Уголовная политика, в том числе уголовно-правовая, уголовно-процессуальная, уголовно-исполнительная.

В контексте ранее полученных нами результатов, заметим, что в вышеназванной архитектуре не нашли отражение международная уголовная политика, а также оперативно-розыскная и криминалистическая политики.

Если рассматривать модель М.П. Клейменова, то она в наибольшей степени отвечает современным реалиям и требованиям юридической техники по единообразию и учету действующих международных актов и национального законодательства федерального и регионального уровней.

В теории отраслевой криминологии принято выделять соответствующие ответвления в зависимости от вида преступности, представляющую собой определенную систему – коррупционная, экономическая, террористическая, экстремистская преступность и т.п. В отношении них, согласно постулатам уголовной политологии существуют специальные законы и соответствующие подсистемы уголовной политики (уголовная антикоррупционная, уголовная террористическая и т.п.), законы и отрасли права.

Кроме того, как показал теоретико-инструментальный анализ, в юридико-техническом отношении целесообразно вести речь о существовании двухуровневого законодательства,

включающего нормы материального права о юридически значимых признаках преступления (системе преступлений) и специальных законов (криминологического права) об определенной разновидности преступности.

В этой связи следует заметить, ряд особенностей.

С одной стороны основополагающие термины могут дублироваться в материальном и криминологическом праве.

Например, акт терроризма (статья 255 УК РК) [8] и п.6 статьи 1 Закона Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму» [9].

С другой стороны, исключительно УК содержит перечень преступлений, составляющих определенную систему (результат уголовно-правовой классификации преступлений). Эта классификация не схожа с классификацией, положенной в основу систематизации Особенной части уголовного законодательства. Такая классификация в значительной степени тяготеет к криминологической классификации в части группирования деяний в общность, называемую определенным видом преступности.

Как подчеркивает Балымов Е.К. в отечественной и зарубежной литературе даются различные классификации форм и видов современного терроризма как многогранного феномена с чрезвычайно сложной структурой [10, с. 92].

Таким образом, рассматривая через призму двухуровневого законодательства заметим, что уголовно-правовая классификация для целей специального закона осуществлена по следующим категориям деяний: террористические преступления (деяния, предусмотренные статьями 170, 171, 173, 177, 178, 184, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 269 и 270 УК РК), экстремистские преступления – деяния, предусмотренные статьями 174, 179, 180, 181, 182, 184, 258, 259, 260, 267, 404 (частями второй и третьей) и 405), коррупционные преступления – деяния, предусмотренные статьями 189 (пунктом 2) части третьей), 190 (пунктом 2) части третьей), 218 (пунктом 1) части третьей), 234 (пунктом 1) части третьей), 249 (пунктом 2) части третьей), 361, 362 (пунктом 3) части четвертой), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (пунктом 2) части второй) и 452.

Ранее в УК РК содержалась аналогичная норма, содержащая перечень преступлений, связанных с торговлей людьми, которая была исключена де-юре, а де-факто на практике продолжает использоваться в терминологическом обороте.

С учетом вышеотмеченных характеристик двухуровневого законодательства, в сфере противодействия торговле людьми будет сформирована такая же модель.

В этой связи, прогнозируется возвращение в УК РК нормы о системе преступлений, связанных с торговлей людьми.

В целом, в отношении торговли людьми в скором времени также будет действовать двухуровневая модель законодательства.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 года N 40-IV «О ратификации Конвенции Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности»// <https://adilet.zan.kz/rus/>; Закон Республики Казахстан от 4 июня 2008 года N 37-IV «О ратификации Протокола о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющего Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности»// <https://adilet.zan.kz/rus/> дата обращения: 19.09.2022.
2. <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14178401>
3. Amy Farrell, Stephanie Fahy. The problem of human trafficking in the U.S.: Public frames and policy responses// Journal of Criminal Justice Volume 37, Issue 6, November–December 2009, Pages 617-626//doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2009.09.010.
4. Paul Oluwatosin Bello and Adewale A. Olutola// Effective Response to Human Trafficking in South Africa: Law as a Toothless Bulldog// SAGE Open January-March 2022: 1–14journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/21582440211069379
5. Шестаков Д.А. От криминологического законодательства к праву противодействия преступности//От криминологического законодательства к праву противодействия преступности (проблемы криминологии закона): материалы Шестой международной научно-практической конференции

(г.Костанай, 19 мая 2017 г.)/Отв.ред.А.Е.Мизанбаев – Костанай: Костанайский филиал ЧелГУ,2017 – 230 с.

6. Клейменов М.П. Криминологическое законодательство и криминологическое право в России//Lex Russica. – 2018. – №2. – С.148-159.

7. Гончаров Д.Ю. Противодействие преступности как модель комплексного уголовно-правового воздействия//Виктимология. – 2020. – №3. – С.20-26.

8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК//<https://adilet.zan.kz/> дата обращения: 18.08.2022.

9. Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму»// <https://adilet.zan.kz/> дата обращения: 07.08.2022.

10.Балымов Е.К. Правовые формы и методы противодействия терроризму// Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – №2(67). – С.91-95.

11.Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года N 31 «О противодействии экстремизму»// <https://adilet.zan.kz/rus> дата обращения: 11.07.2022.

Сведения об авторах

Бекмагамбетов Алимжан Бауржанович – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан.

Табулденов Алибек Нурмагамбетович – кандидат исторических наук, директор Института экономики и права им. П. Чужина Костанайского регионального университета им. А. Байтурсынова.

Исмагулова Айгуль Турехановна – кандидат юридических наук, Университет «Туран-Астана».

Бекмагамбетов Әлімжан Бауыржанұлы – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ЕХӘҚМ еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты әлеуметтік-құқықтық зерттеулер бөлімінің басшысы.

Табулденов Әлібек Нұрмагамбетұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің П. Чужинов атындағы экономика және құқық Институтының директоры.

Исмагулова Айгүл Төреханқызы – заң ғылымдарының кандидаты, Тұран-Астана Университеті.

Bekmagambetov Alimzhan Baurzhanovich –PhD in Law, Associate Professor (Republican Research Institute for Labor Protection Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan.

Alibek Tabuldenov–Candidate of Historical Sciences, Director of the P. Chuzhinov Institute of Economics and Law of the A. Baitursynov Kostanay Regional University.

Ismagulova Aigul Turehanovna –PhD in Law (University «Turan-Astana»).

Д.Б. Мәліков¹, Р.Е. Жансараева², Ш.Б. Мәлікова²

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

²әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

ВИКТИМОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІНЕ ШОЛУ

Мақала виктимологияның пайда болуы, қалыптасуы мен даму мәселелерін зерделеуге арналған. «Виктимділік» және «виктимизация» ұғымдары айқындалған. Виктимологияның дамуына үлес қосқан криминолог-ғалымдардың еңбектеріне шолу жасалған. Виктимологияның қалыптасу кезеңдері кеңестік, посткеңестік кезеңдерге бөліп қарастырылып, негізгі бағыттары анықталды. Қазақстан Республикасының ұлттық ғылымындағы виктимологиялық зерттеулер талданылып, елімізде виктимология ғылымының ары қарата дамытылуы қажет екендігі негізделді. Криминологиялық виктимологияны дамыту перспективалары талданды. Виктимологиялық білімнің даулы мәселелерінің бірі – виктимологияның орнын анықталып, виктимологияның пәні зерделенді.

Түйінді сөздер: виктимология, виктимділік, виктимизация; құрбан, жәбірленуші, қылмыстық іс-әрекет, алдын алу, сақтандыру, виктимологиялық алдын алу.

Обзор этапов формирования виктимологических исследований

Статья посвящена изучению проблем возникновения, становления и развития виктимологии. Определены понятия «виктимность» и «виктимизация». Представлен обзор работ ученых-криминологов, внесших вклад в развитие виктимологии. Этапы становления виктимологии были разделены на советский, постсоветский периоды и определены основные направления ее развития. Проанализированы виктимологические исследования в национальной науке Республики Казахстан, обоснована необходимость дальнейшего развития виктимологической науки в стране. Проанализированы перспективы развития криминологической виктимологии. Выявлен один из спорных вопросов виктимологического знания - место виктимологии, изучен предмет виктимологии.

Ключевые слова: виктимология, виктимность, виктимизация; жертва, жертва, преступная деятельность, профилактика, страхование, виктимологическая профилактика.

Review of the stages of formation of victimological research

The article is devoted to the study of the problems of the origin, formation and development of victimology. The concepts of "victimization" and "victimization" are defined. A review of the works of criminologists who contributed to the development of victimology is presented. The stages of the formation of victimology are considered, divided into Soviet and post-Soviet periods, and the main directions are determined. The analysis of victimological research in the National Science of the Republic of Kazakhstan and justification of the need for further development of the science of victimology in the country was carried out. The prospects for the development of criminological victimology were analyzed. One of the controversial issues of victimological education is the determination of the place of victimology and the study of the subject of victimology.

Keywords: victimology, victimization, victimization; victim, victim, criminal activity, prevention, insurance, victimological prevention.

Ғылымның дербес бағыты ретінде кеңестік виктимологияның пайда болуын Л.В. Франктың атымен байланыстырамыз, себебі қылмыстық мінез-құлық механизміндегі қылмыстың құрбанының тұлғасын алғашқылардың бірі болып зерттеп, ғылыми қолданысқа виктимологиялық терминдер мен ұғымдарды енгізген [1, 11 б.; 2, 42-46 б.]. Л.В. Франк криминологияның шеңберінде өзіндік теориялық және тәжірибелік құндылығы бар виктимологияның дербес ғылыми бағыт екендігін негіздеген.

«Виктимділік» және «виктимизация» тек виктимологияға ғана тән арнайы ұғымдар болып табылады. «Виктимділік» ұғымын ғылыми айналысқа Л.В. Франк енгізіп, құрбанның арнайы мінез-құлқының синдромы ретінде қарастырған [1, 23-25 б.].

«Виктимділік» ұғымымен белгілі бір объективтік және субъективтік жағдайларда тұлғаның қылмыстың құрбаны болуға деген жоғары деңгейдегі бейімділігі байланыстырылса, «виктимизация» ұғымы бұл үдерістің аяққы жиынтық нәтижесін белгілеу үшін қолданылады [2, 48 б.].

Л.В. Франк виктимологияның негізгі функциялары ретінде қылмыстылықтың себептері, қылмыстық мінез-құлықтың механизмі, қылмыскер мен қылмыстың жәбірленушісінің арасындағы өзара байланыс механизмі туралы ақпараттарды алу, жаза тағайындау барысында виктимологиялық мәліметтерді пайдалану, қылмыстың жәбірленушісіне келтірілген зиянның орнын толтыруды жетілдіру, виктимизация үдерісін талдау жолымен қылмыстылықтың нақты жай-күйін бағалауды қарастырған.

Виктимологияның дамуына елеулі үлес қосқандардың қатарында Д.В. Ривманды айтпай кетуге болмайды.

Д.В. Ривман «құрбан» және «қылмыстың жәбірленушісі» ұғымдарын қарастыра отырып, бұл ұғымдарды ажырата зерттеу қажеттігіне назар аударған. Жәбірленушінің виктимологиялық және қылмыстық-процестік ұғымдарының да функционалды түрде әртүрлі екендігін көрсеткен [3, 34-35 б.]. Д.В. Ривман құрбанның тұлғалық қасиеттерінің көріну сипаты мен дәрежесіне байланысты: әмбебап, таңдаулы, жағдаяттық, кездейсоқ, кәсіби деп бірнеше типтерін көрсеткен [3, 7 б.].

Д.В. Ривманның еңбектері қылмыстардың виктимологиялық алдын алу теориясын әзірлеуге үлкен үлес қосты. Виктимологиялық алдын алу келесі бағыттардан тұру қажет деп көрсетті:

- виктимогендік әлеуметтік топтардың мінез-құлқын анықтау және түзетуге бағытталған жалпы виктимологиялық алдын алу;
- ықтимал жәбірленушілерді айқындау, оқыту және қорғауға, қылмыстың нақты жәбірленушілерінің қорғау және олардың мінез-құлқын түзеуге бағытталған жеке алдын алу;
- виктимологиялық мәліметтерді, белгілі бір типтегі қылмыстарды болдыртпаудың тактикалық мүмкіндіктерін пайдалана отырып нақты қылмыстардың алдын алу.

Өткен ғасырдың 1970-1990 жылдары виктимологияның мәселелеріне арналған бірқатар ғылыми еңбектер, виктимологияның пайда болу тарихы, терминология, ұғымдық аппараттар, виктимологиялық зерттеулердің болашағы мен оларды тәжірибелік қолдану мүмкіндіктері қарастырылған монографиялар жарық көрді [4-7]. Осы аралықта жалпы виктимологияның теориялық базасы, виктимологиялық зерттеулердің методологиясы мен методикасы қалыптастырылды. Қылмыстық мінез-құлық механизміндегі құрбанның рөліне баса назар аударылды.

Кеңес Одағының ыдырауымен байланысты ғалымдардың виктимологияға деген көзқарастары біршама жанданып, 1990 жылдардан бастап кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғалып, виктимологиялық мәселелерді іргелі зерттеудің нәтижелері жарияланды [8-16]. Зерттеулерде дүниежүзілік виктимологияның теориясы талданды, шетелдік зерттеушілердің виктимологиялық тәжірибесі зерделенді; қауіпсіздікті виктимологиялық қамтамасыз ету, қылмыстылықтан виктимологиялық сақтандыру, жекелеген қылмыстардың виктимологиялық алдын алу мәселелері зерттелінді; пайдақорлық, зорлық-зомбылық қылмыстарының жәбірленушілерінің әлеуметтік-құқықтық,

құлықтылық-психологиялық мәселелері талданды; әлеуметтік топтардың криминогендік виктимдігінің тұжырымдамасы ұсынылды; виктимдікті болжауға, жәбірленушілерді зерттеуге байланысты тәжірибелік ұсыныстар әзірленді.

Қазақстан Республикасының ұлттық ғылымын алып қарастыратын болсақ, виктимологиялық зерттеулердің теориялық базасы шамалы ғана, жүргізілетін криминологиялық зерттеулердегі виктимологиялық мәселелер ішінара ғана бейнеленген. Отандық виктимологияның даму белсенділігі жекелеген қылмыс түрлеріне қарсы іс-қимылға арналған криминологиялық зерттеулер шеңберінде ғана байқалады [17-24]. Яғни, елімізде криминологиялық виктимология белсенді дамытуды қажет етеді. Сондықтан да, виктимологияның тұжырымдамалық негіздерін жасау қажет, халықтың виктимизациялану деңгейін анықтауға, қылмыстың жекелеген түрлерінің виктимологиялық алдын алуға, қылмыстың құрбандарына көмек көрсету бағдарламаларын әзірлеуге, қылмыстық іс-әрекеттің нәтижесінде келтірілген зиянның орнын толтырудың шетелдік және халықаралық тәжірибесін зерделеуге және пайдалануға бағытталған тәжірибелік маңызы бар виктимологиялық зерттеулерді кеңейтуге объективті қажеттілік туындайды. Елімізде криминологиялық виктимологияны дамыту перспективалары виктимологиялық зерттеулерді жандандырудан және олардың тәжірибелік маңыздылығын арттырудан байқалады. Сонымен, виктимологиялық білімнің қалыптасуын тарихи талдау келесі кезеңдерді бөліп қарастыруға мүмкіндік берді:

- бірінші кезең (XX ғ. 60-70-і жж.) – криминологияның дербес ғылыми бағыты ретінде виктимологияның пайда болуы;

- екінші кезең (XX ғ. 70-80-і жж.) - виктимологиялық зерттеулердің жалпы теориялық базасын, методологиясы мен методикасын құру, негізгі ғылыми виктимологиялық мектептерді қалыптастыру;

- үшінші кезең (XX ғ. 80-90-ы жж.) – виктимологиялық зерттеулердің дамуы, дәстүрлі криминологиялық мәселелерді қайта қарау, танымның жаңа деңгейіне шығу;

- төртінші кезең (XX ғ. 90- жж. қазіргі кезге дейін) – қылмыс құрбандарын қорғау туралы нормативтік құқықтық актілерді әзірлеумен; жәбірленушілердің өз мүдделерін қылмыстан қорғау үшін құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтумен; құрбандардың құқықтарын мемлекеттік қорғаумен және оларға келтірілген зиянды өтеумен сипатталатын криминологиялық зерттеулердің виктимологиялық элементтерін күшейту, оларды тәжірибелік тұрғыдан жүзеге асыру; қылмыс құрбандарының құқықтарын қорғау жөніндегі қоғамдық ұйымдарды дамыту; виктимологияны дербес кешенді ғылыми бағыт ретінде түсінуге ұмтылу, әлеуметтік қауіп-қатерлердің кез-келген түрінің құрбандарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету.

Қазіргі кезеңдегі виктимологияның дамуы ғалымдардың теориялық зерттеулеріне және өткен ғасырдың қолданбалы виктимологиясы бойынша батыс ғалымдарының еңбектерін зерттеуге негізделген зерттеулердің қолданбалы бағытымен сипатталады. Криминологиялық ғылымның виктимологиялық компонентінің күшеюінің жалпы тенденциясы байқалады, бұл оның өкілдерінің қылмыстық өзара әрекеттесу тараптарының мүдделерін, яғни қылмыстың алдыналу мәселелеріне баса назар аудара отырып, қылмыскердің де, оның құрбанының да мүдделерін ескеруге деген ұмтылысының артуын көрсетеді. Этимологиялық зерттеулерге деген қызығушылық криминологтардың назарын қылмыстың алдын алу және сақтандыру мәселелеріне аударады.

Әлемде жеке дербес ғылым ретінде танылған, ал отандық ғылым жүйесінде нақты орны жоқ виктимология ғылыми бағыт ретінде өзінің маңыздылығын жоғалтпайды. Дербестікті талап ететін ғылыми білім саласы, ең алдымен, өзінің пәні мен әдістемелік базаға ие болуы керек. Зерттеу тақырыбының табиғатын, ғылыми білімнің құрылымын, зерттеудің ең тиімді әдістерін және олардың негізінде жасалған қолданбалы әдістерді білу зерттеу жұмысын шынайы ғылыми білім деңгейіне шығаруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты отандық виктимология көрсетілген талаптарға сай келе ме деген сұрақ туындауы мүмкін?

Виктимологияның пәні.

Виктимологиялық білімнің даулы мәселелерінің бірі - виктимологияның орнын анықтау: яғни, ол криминологияның бөлігі ме, әлде ғылымның дербес саласы ма? Виктимологиялық білімнің ғылыми мәртебесі мен жеткіліктілік дәрежесін әртүрлі түсіну әртүрлі көзқарастардың пайда болғанын көрсетеді.

Б. Мендельсон виктимологияны криминологиямен ішінара сәйкес келетін, бірақ та одан басқа, ұқсас пәндерден де бөлек жаңа пән ретінде қарастырды. Сонымен қатар, Мендельсон виктимологияны тек қылмыс құрбандарымен байланыстырмады, ол барлық құрбан түрлеріне, соның ішінде адамға тәуелді емес оқиғалардың - жер сілкінісі, басқа да табиғи апаттардың құрбандарына зерттеуге бағытталған «жалпы виктимология» теориясын жасады. Г. Гентиг виктимологияны криминологияның бір бөлігі ретінде қарастырып, оны тек қылмыс құрбандарына қатысты «қылмыстық виктимологиямен» шектеді [25, 58-59 бб.].

Жоғарыда баяндалған көзқарастардың дамуы виктимологияның негізгі функциясы ретінде ғалымдардың бірауыздан құрбандарды зерттеуді және олардың қауіпсіздік шараларын әзірлеуді танитындығын көрсетіп, бірақ та виктимологияның пәнін анықтауға, сәйкесінше оның тәжірибелік қолдану аясын айқындауға қатысты пікірлердің біркелкі еместігін көрсетеді.

Виктимологияны криминологияның бағыты ретінде қарастыра отырып, Д.В. Ривман виктимологияның пәніне және оның ғылыми мәртебесіне қатысты келесі негізгі ұстанымдарды анықтады:

- виктимология – криминологияның саласы, немесе оның шеңберінде дамитын жеке криминологиялық теория;

- виктимология – криминологиямен қатар жүретін қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу, криминалистика үшін қылмыстың құрбаны туралы пәнаралық ғылым;

- виктимология – криминалды немесе қылмыспен байланысты емес құрбанды зерттеу пәні болып табылатын құрбан туралы ілім, жалпы теория, дербес ғылым [3, 8 б.].

Д.В. Ривман виктимологияны кең мағынада перспективті бағыт ретінде қарастыра отырып, «қазіргі виктимологиялық зерттеулер деңгейінде оның қылмыстық емес бағыттары ғана көрсетілгенін» байқайды...» [3, 10-11 бб.].

В.И. Полубинскийдің пікірінше, виктимология барлық түрлер мен санаттардың құрбандарын зерттейтін дербес ғылыми пән болып табылады. Сонымен қатар, виктимология дамуының қазіргі кезеңінде (1979) автор екі тәуелсіз, бірақ өзара байланысты ғылыми салаларды анықтайды:

- құқық бұзушылықтардың құрбаны туралы ілім;

- бақытсыз жағдайлардың құрбаны туралы ілім (травмалық виктимология) [4, 15-16 бб.].

А.Е. Михайлов виктимологияны көпқырлы және дербес ғылым ретінде қарастырады [13, 41 б.].

В.А. Туляков «Бүгінгі таңдағы виктимология - бұл дағдарыс жағдайындағы адамдар туралы (қылмыс құрбандары, табиғи апаттар, техногендік апаттар, экономикалық және саяси иеліктен шығару, босқындар, әлеуметтік ұйымдар және т. б.) және осындай құрбандарға көмек көрсету шаралары туралы дамып келе жатқан кешенді ілім», - деп көрсетеді [26, 4 б.]. Оның пікірінше, қазіргі заманғы виктимология арнайы әлеуметтанулық теория ретінде басқа әлеуметтік пәндер саласында (құқық, криминология, саясаттану, мемлекеттік басқару теориясы, әлеуметтік жұмыс, конфликтология, девиантты мінез-құлық әлеуметтануы) әзірленген теориялық идеялар мен модельдерге сүйене отырып, жәбірленуші құбылысына «өтпелі» кешенді талдау жасайды [26, 50 б.].

В.А. Туляков заманауи виктимологияның жүзеге асырылуының келесі бағыттарын қарастырады:

- әлеуметтік қауіпті көріністің құрбаны феноменін, оның қоғамға тәуелділігін және өз кезегінде екі бағытта дамып келе жатқан басқа әлеуметтік институттармен және процестермен байланысын сипаттайтын виктимологияның жалпы «іргелі» теориясы:

- жалпы «іргелі» виктимология теориясының бірінші бағыты «виктимділік пен виктимизация тарихын, негізгі әлеуметтік айналыстардың өзгеруінен кейін олардың пайда болуы мен даму заңдылықтарын талдайды, девиантты әрекетті жүзеге асыру нысаны ретінде виктимизация феноменінің салыстырмалы тәуелсіздігін ескере отырып зерттейді» [26, 51 б.];

- жалпы «іргелі» виктимология теориясының екінші бағыты «виктимділік жағдайын әлеуметтік процесс ретінде (виктимділік пен қоғамның өзара әрекеттесуін талдау) және девиантты мінез-құлықтың жеке көрінісі ретінде орта деңгейдегі теориялармен алынған мәліметтерді жалпылау арқылы зерттейді» [26, 52 б.].

Виктимологияның жалпы «іргелі» теориясымен қатар, автор:

- орта деңгейдегі жеке виктимологиялық теориялар (қылмыстық виктимология, деликтілік виктимология, травматикалық виктимология және т.б.). - қолданбалы виктимология - виктимологиялық техника (эмпирикалық талдау, құрбандармен алдын алу жұмысының арнайы техникаларын әзірлеу және енгізу, әлеуметтік қолдау технологиялары, реституция және өтемақы механизмдері, сақтандыру технологиялары және т.б.) [26, 52 б.].

Құрбан ілімінің дамуын талдау қазіргі уақытта виктимологияның негізгі ұғымдары мен категорияларын нақты теориялық және операциялық түсіндірудің жоқтығын көрсете отырып, виктимділік ұғымының мазмұнын, құрбан, виктимді мінез-құлық және жалпы виктимология теориясының ұғымдық аппаратының басқа элементтерін зерттеу қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланған дереккөздер тізімі:

1. Франк Л.В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972. – 264 с.
2. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. – 240 с.
3. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. - СПб.: Питер, 2002. - 304 с.
4. Полубинский В.И. Криминальная виктимология. Что это такое? – М.: Знание. - 1977. – 64 с.
5. Рыбальская В.Я. Виктимологические проблемы преступности несовершеннолетних. – Иркутск, 1983 – 228 с.
6. Чечель Г.И. Виктимологические проблемы предупреждения тяжких преступлений против личности // Предупреждение преступлений силами уголовного розыска. – Омск, 1985. – С. 17-22.
7. Минская В.С., Чечель Г.И. Виктимологические факторы и механизм преступного поведения. – Иркутск, 1988. - 151 с.
8. Арефьев А.Ю. Проблемы виктимологической профилактики квартирных краж, грабежей и разбойных нападений на квартиры: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 1994. – 21 с.
9. Сафиуллин Н.Х. Виктимное поведение несовершеннолетних и совершаемые против них насильственные преступления (Криминологический анализ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М 1995. - 20 с.
10. Ситковский А.Л. Виктимологические проблемы профилактики корыстных преступлений против собственности граждан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1995. – 21 с.
11. Скурту И.Г. Виктимологические аспекты профилактики преступлений в отношении несовершеннолетних: автореф. дис. канд. юрид. наук. – СПб., 1996. - 24 с.
12. Сумачев А.В. Пострадавший как субъект уголовного правоотношения: Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Рязань, 1996. - 25 с.
13. Михайлов А.Е. Криминологические проблемы борьбы с некорыстной насильственной преступностью: дис. д-ра юрид. наук. – К., 1996. – 312 с..
14. Сидоров Б.В. Поведение потерпевших от преступления и уголовная ответственность: дис. д-ра юрид. наук. – Казань, 1998. – 336 с.
15. Задорожный В.И. Концептуальные основы виктимологической профилактики преступлений: дис. д-ра юрид. наук. – М., 2006. – 606 с.
16. Вишневецкий К.В. Криминогенная виктимизация социальных групп в современном обществе: дис. д-ра юрид. наук. — М., 2008. – 399 с.
17. Джансараева Р.Е. О совершенствовании механизма государственной защиты потерпевших от преступлений // «Д.А. Конаев и его эпоха» Материалы международной научно-практической конференции (25 мая 2012г.). – Алматы,

18. Dzhansarayeva R., Omarova A., Malikova Sh. Victimological counteraction to criminality: conceptual aspects of criminal policy // Вестник КазНУ: серия юридическая.– Алматы: Қазақ университеті, 2018. - №1(85). - Р. 238-243
19. Котова Н.К. Виктимологические проблемы тяжких агрессивного-насильственных преступлений: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Алматы, 1999. – 30 с.
20. Баймурзин М.С. Виктимологические детерминанты криминогенного поведения: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Караганда, 2000. - 24 с.
21. Кайназарова Д.Б. Виктимологические аспекты преступлений в отношении иностранных граждан в Республике Казахстан: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Алматы, 2006. - 24 с.
22. Интыкбаев М.К. Личность потерпевшего. Криминологические аспекты виктимологии. / Под ред. И.Ш. Борчашвили. – Караганда: КарЮИ МВД РК им. Б. Бейсенова, 2002. – 180 с.
23. Рустемова Г.Р. Виктимологическая профилактика как одно из приоритетных направлений профилактики правонарушений // Ученые труды Академии МВД Республики Казахстан. – № 2 (23). – Алматы: ООНИиРИП Академии МВД РК, 2010. – С. 11-15.
24. Куанышбек Б. Виктимологическое предупреждение тяжких насильственных преступлений против личности // Фемида. – 2010. – № 1 (169) – С. 4-9.
25. Варчук Т.В., Вишневецкий К.В. Виктимология. – М., 2008. – 316 с.
26. Туляков В.А. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы. – Одесса, 2000. - 336 с.

Авторлар туралы мәліметтер

Мәліков Дәурен Балтабекович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, з.ғ.м.

Джансараева Рима Еренатовна – әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының меңгерушісі, з.ғ.д., профессор.

Мәлікова Шолпан Балтабековна – әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Маликов Дәурен Балтабекович – докторант Алматинской академии МВД РК им. Макана Есбулатова, м.ю.н.

Джансараева Рима Еренатовна – заведующая кафедрой уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского Национального университета имени аль-Фараби, д.ю.н., профессор.

Маликова Шолпан Балтабековна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского Национального университета имени аль-Фараби, к.ю.н.,

Malikov Dauren Baltabekovich - Master of Law, doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov.

Dzhansarayeva Rima Erenatovna - doctor of Juridical Sciences, professor of al-Farabi KazNU.

Malikova Sholpan Baltabekovna - Candidate of Juridical Sciences, docent of al-Farabi KazNU.

¹Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан Республикасы

ЖЫНЫСТЫҚ ҚЫЛЫМЫСТАРДЫҢ ҚҰРБАНДАРЫ – ЖАС БАЛАЛАР МЕН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕУ, КӨМЕК КӨРСЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақала жыныстық қылмыстардың құрбандары – жас балалар мен кәмелетке толмағандарды әлеуметтік бейімдеу, көмек көрсету мәселелеріне арналған.

Қоғамның әлеуметтік тұрғыдан жіктелуі, халықтың өмір сүру деңгейінің күрт төмендеуі, адамдардың құқықтық, моральдық, экономикалық тұрғыдан қорғалмауы адамдар арасындағы, әсіресе ерлі-зайыптылар, ата-аналар және балалар арасындағы қақтығыстардың күшейуіне, отбасыдағы тұрмыстық тәрбиенің төмендеуіне әкеліп соқтырды. Бұл өз кезегінде, ата - аналардың және өзге де ересек тұлғалардың балаларға қатысты зорлық-зомбылық және қатыгездік көрсету, оларды агрессияға тарту, кәмелетке толмағандарға жыныстық, эмоционалдық және физиологиялық зорлық-зомбылық көрсетуге әкелді. Қоғам өмірінде тұрпай түрде кең қанат жайған жыныстық зорлық-зомбылық қылмыстарының құрбандары көбінесе жас балалар мен кәмелетке толмағандар. Аталған қылмыстық қол сұғушылықтардың құрбандарының тұлғасының ерекшеліктерін ескере отырып, мақалада оларға қатысты көрсетілетін қызмет пен көмек түрлерін талдауға талпыныс жасалды. Жыныстық қылмыстардың құрбаны болған кәмелетке толмағандарды заңнамалық қорғау және құқықтық көмек көрсетуді қамтамасыз ету мәселелері қарастырылды.

Түйінді сөздер: жыныстық қылмыстар, зорлық-зомбылық әрекеттері, ауыр зардап, моральдық зиян, құқықтық көмек, материалдық көмек, медициналық және психологиялық көмек, әлеуметтік бейімдеу және т.б.

Проблемы социальной адаптации, оказания помощи детям и несовершеннолетним – жертвам сексуальных преступлений

Статья посвящена вопросам социальной адаптации и помощи жертвам сексуальных преступлений - малолетним и несовершеннолетним.

Социальная классификация общества, резкое снижение жизненного уровня людей, отсутствие правовой, моральной и экономической защиты людей привели к росту конфликтов между людьми, особенно между супругами, родителями и детьми, и к снижению бытового воспитания в семье. Это, в свою очередь, привело к насилию и жестокости родителей и других взрослых по отношению к детям, вовлечению их в агрессию, сексуальному, эмоциональному и физиологическому насилию над несовершеннолетними. Жертвами преступлений сексуального насилия, широко распространенных в жизни общества, часто становятся малолетние дети и несовершеннолетние. С учетом особенностей личности потерпевших от данных преступных посягательств в статье предпринята попытка проанализировать виды оказываемых им помощи и услуг. Рассмотрены вопросы правовой защиты и оказания правовой помощи несовершеннолетним, ставшим жертвами сексуальных преступлений.

Ключевые слова: сексуальные преступления, насильственные действия, тяжкий вред, моральный вред, юридическая помощь, материальная помощь, медико-психологическая помощь, социальная адаптация и др.

Problems of social adaptation, assistance to children and minors - victims of sexual crimes

The article is devoted to the issues of social adaptation and assistance to victims of sexual crimes - minors and minors.

The social classification of society, the sharp decline in people's living standards, the lack of legal, moral and economic protection of people have led to an increase in conflicts between people, especially between spouses, parents and children, and to a decrease in domestic education in the family. This, in turn, led to violence and cruelty of parents and other adults towards children, involving them in aggression, sexual, emotional and physiological violence against minors. Young children and minors are often victims of crimes of sexual violence, which are widespread in the life of society. Taking into account the personality characteristics of the victims of these criminal assaults, the article attempts to analyze the types of assistance and services provided to them. The issues of legal protection and legal assistance to minors who have become victims of sexual crimes are considered.

Keywords: sexual crimes, violent acts, grave harm, moral harm, legal aid, financial assistance, medical and psychological assistance, social adaptation, etc.

Қазақстан Республикасының ішкі саясатының маңызды бағыты болып жыныстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерді қорғау, көмек көрсету және кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету табылады. Кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық әрекеттерінің таралуы мемлекеттік және мемлекеттік емес қоғамдық ұйымдардың, білім беру, медициналық, әлеуметтік және психологиялық оңалту мекемелерінің жыныстық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандарын қорғауға және оларға көмек көрсетуге бағытталған, үйлестірілген жұмысын ұйымдастыруды қажет етеді. Сондықтан да, қазіргі таңда жыныстық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандарын виктимологиялық қорғау және оларға қажетті көмек көрсету маңызды, өзекті мәселелердің қатарында десек қателеспейміз.

Заң әдебиеттеріне шолу жасайтын болсақ виктимологиялық қорғау және қылмыс құрбандарына виктимологиялық көмек көрсету қылмыстылыққа виктимологиялық әсер ету жүйесінің құрылымдық элементтері ретінде қарастырылатынын көруімізге болады [1-6].

Д.В. Ривман қылмыс құрбандарын қорғау мен көмек көрсетудің бірнеше бағыттарын: жәбірленушілерге келтірілген материалдық залалды құқық бұзушының есебінен өтеу (реституция); жәбірленушілерді қорғау үшін құрылған қорлар есебінен жәбірленушілерге келтірілген материалдық залалды мемлекеттік қорлардың, ұйымдардың есебінен өтеу; мемлекет есебінен материалдық зиянды өтеу; зардап шеккендерді физикалық және психологиялық оңалту (жарақаттарды, ауруларды, жүйке бұзылуларын емдеу, кейбір жағдайларда өз кінәсі, кемшілігі және т.б. кешендерден арылу); жәбірленушінің пайдасына қоғамдық пікірді қалыптастыру, жәбірленушінің микроортасы деңгейінде оған моральдық қолайлы кеңістікті ұйымдастыру; қылмыстан кейінгі кезеңде жәбірленушілерді физикалық тұрғыда қорғау бойынша бағдарламалар мен шараларды жүзеге асыруды көрсетеді [7].

1985 жылы 29 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Қылмыс құрбандарына сот төрелігінің негізгі принциптері туралы Декларацияның 14-тармағына сәйкес «жәбірленушілерге қажетті материалдық, медициналық, психологиялық және әлеуметтік көмек көрсетілу керек» [8].

Жыныстық зорлық-зомбылықтың кәмелетке толмаған құрбандарына көмек көрсетуді ұйымдастыру ішкі істер, білім беру, денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау органдарының балалардың құқықтарын қорғау саласындағы бірлескен, дұрыс ұйымдастырылған жұмысымен ғана мүмкін болады. Аталған қызмет келесі негізгі бағыттар: құқықтық көмек; материалдық көмек; медициналық және психологиялық көмек; педагогикалық және басқа да әлеуметтік көмек ретінде жүзеге асырылуы тиіс.

Кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстармен виктимологиялық күресті жүзеге асырудың маңызды бағыттарының бірі болып жыныстық қылмыстардың құрбаны болған кәмелетке толмағандарды заңнамалық қорғау және құқықтық көмек көрсетуді қамтамасыз

ету табылады. ҚР ҚПК сәйкес, күдікті мен айыпталушы сот және тергеу іс-шараларын жүргізу кезінде олардың мүдделерін қорғайтын қорғаушыға құқылы, ал жәбірленушілердің мүдделерін мемлекеттік айыптаушы қорғайды. ҚР ҚПК-де кәмелетке толмаған күдіктілер мен айыпталушыларға қатысты қылмыстық іс жүргізуге арналған тұтас тарау болғанымен де (ҚР ҚПК 56-тарауы), 18 жасқа толмаған жәбірленушілердің іс жүргізу құқықтарына қатысты жеке бөлім жоқ [9].

ҚР ҚПК 71-бабының 6-бөлігінің 6-тармағына сәйкес, жәбірленушінің өкілінің болуына құқығы бар. Жәбірленуші сотта өз мүддесін белгілі бір адам қорғағысы келген жағдайда, олар оның жұмысына өз қаражаты есебінен ақы төлеуге міндетті. Дегенмен, әрбір жәбірленушінің, соның ішінде жыныстық қылмыстардың құрбаны болған балалар мен жасөспірімдердің ата-аналарында мұндай мүмкіндік бола бермейді, ал олардың көпшілігінің құқықтық және процессуалдық мәселелер бойынша ең төменгі құқықтық білімі де жоқ. Бұл жағдай тек балалар ғана емес, сонымен бірге олардың ата-аналары да, бір жағынан, ықтимал қылмыстық қол сұғушылық мәселелерінде, екінші жағынан, құқықтық қорғауды жүзеге асыру мүмкіндігі мәселелерінде өздерінің сенімсіздігін, дәрменсіздігін сезінуіне әкеліп соқтырады.

ҚР ҚПК 76-бабының 2-бөлігінде «Кәмелетке толмағандар болып табылатын немесе сот ісін жүргізу тілін білмейтін не өзінің дене немесе психикалық жағдайы бойынша өз құқықтары мен заңды мүдделерін өз бетінше қорғау мүмкіндігінен айырылған жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін процеске міндетті түрде қатысуға олардың заңды өкілдері мен өкілдері тартылады», - делінген. Бұл қызмет бірнеше бағытта жүргізілуі керек. Біріншіден, ата-аналарға қаралып жатқан қылмыстық іс, оның ықтимал нәтижелері және құқықтық салдары бойынша қажетті заңгерлік кеңес берілуі керек. Екіншіден, кәмелетке толмаған жәбірленушілерді қорғаушылар тергеу мен сот процесінде олардың мүдделерін қорғауы керек. Үшіншіден, олар сот және тергеу органдарының қызметін, олардың заңдылық, әділеттілік, ақиқат үшін күресу принциптерінің сақталуын, кәмелетке толмаған жәбірленушілердің іс жүргізу құқықтарының ықтимал бұзылуының алдын алуды бақылауды жүзеге асыруы тиіс. Төртіншіден, зардап шеккендердің өкілдері балалардың отбасыларына келтірген моральдық зиян үшін ақшалай өтемақы алуға белсене қатысуы қажет.

БҰҰ, ЕҚЫҰ, Еуропа Кеңесі және басқа да халықаралық қоғамдық ұйымдардың қамқорлығымен құрылған халықаралық құқықтық актілер баланың бақуатты өмір сүруіне, оның қауіпсіздігіне, денсаулығына, рухани және әлеуметтік дамуына жағдай жасауға, сондай-ақ ұлттық юрисдикциялардың осы шарттарды қамтамасыз етудің тиімді құралдарын пайдалануға мән береді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері бала құқықтарын қамтамасыз етуге және қорғауға бағытталған бірқатар халықаралық шарттарға, соның ішінде Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге [10], Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіге [11], БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясы [12], Балалар еңбегінің ең нашар нысандарына тыйым салу және жою жөніндегі шұғыл шаралар туралы ХЕҰ конвенциясы [13] және т.б. қосылды және ратификациялады.

1989 жылғы БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясы балалардың ерекше қамқорлық пен көмекке құқығы бар екенін жариялады. Балалардың мүдделерін қорғауға басым көңіл бөлу, атап айтқанда, Конвенцияның 3-бабында анық көрсетілген: «балаларға қатысты барлық әрекеттерде, оларды әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерімен айналысатын мемлекеттік немесе жеке мекемелер, соттар, әкімшілік немесе заң шығарушы органдар баланың мүдделерін қамтамасыз ету басты назарға алынады» [14].

Конвенция қатысушы мемлекеттерге «балаға оның ата-анасының, қорғаншысының немесе заңды түрде жауапты басқа адамдардың құқықтары мен міндеттерін ескере отырып, оның әл-ауқаты үшін қажетті қорғау мен қамқорлықты қамтамасыз ету» міндетін жүктейді. Оны және осы мақсатта барлық тиісті заңнамалық және әкімшілік шараларды қабылдасын» (3-бап).

Аталған заңнамалық шаралар БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясының ережелерін қатысушы мемлекеттердің заңнамасына енгізуге ғана емес, сонымен қатар балаларды қорғаудың тиісті ұлттық-мемлекеттік тетіктерін құруға да қатысты.

Адам құқықтары жөніндегі ратификацияланған шарттар мен басқа да тетіктер мен рәсімдер бойынша халықаралық міндеттемелердің орындалуы туралы мерзімді есептерді қарау кезінде Қазақстан Республикасына бала құқықтары жөніндегі ұлттық институтты құру туралы ұсыныстар бірнеше рет ұсынылды.

Қазақстан Республикасында балалардың құқықтарын қорғау Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасына халықаралық-құқықтық актілерді енгізу, балалардың қауіпсіздігі саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін шаралар дәйекті түрде жүргізіліп жатқанын атап өткен жөн, алайда балалардың бұзылған құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қалпына келтіру, қылмыстың және балалар құқықтарының басқа да бұзылуының алдын алудың нысандары мен әдістерін жетілдіру қажет.

2009 жылы 24 тамызда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы бекітілді [15]. Саяси-құқықтық сипаттағы бұл бағдарламалық құжат тиімді және жинақы мемлекеттік аппарат құруға, басқарудың жаңа технологияларын енгізуге, мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жетілдіруге бағытталған әкімшілік реформаны құқықтық қамтамасыз ету қажеттілігін қарастырды. Қазақстанда құқықтық мемлекет құрылысы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға байланысты мамандандырылған институттарды одан әрі дамытуды талап ететіні атап өтілді.

2016 жылғы 10 ақпандағы Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы негізінде Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институты құрылды [16]. Бұл Қазақстандағы құқықтық саясатты жаңғыртуда оң нәтижелерге қол жеткізу, әлеуметтік-құқықтық институттарды реформалау саласындағы азаматтық қоғамның бастамаларына мемлекеттік қолдау көрсету, балаларды қорғау проблемаларына көңіл бөлу, балаларды қорғау, әлеуметтік-құқықтық тәртіпті қалыптастыру, әлеуметтік-құқықтық институттарды реформалау саласындағы азаматтық қоғамның бастамаларына мемлекеттік қолдау көрсету жағдайында мүмкін болды. Қазақстандағы құқықтық мемлекеттілікті одан әрі құру тұрғысында Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің құқықтық мәртебесін арттыру Президент Қ-Ж.Тоқаевтың қолдауына ие болды.

Дүниежүзілік тәжірибеде Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институты дәстүрлі түрде балалардың құқықтарын қорғау үшін құрылған тәуелсіз, заңнамалық тұрғыдан бекітілген орган ретінде белгіленеді.

Әлемдегі алғашқы Балалар омбудсмені Норвегияда 1981 жылы Парламенттің Балалар омбудсмені туралы актісі негізінде құрылды [17, 590 б.]. Польшада Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің қызметін құқықтық реттеудің бірегей тәжірибесі бар, мұнда балалар омбудсмені туралы ережелер ел Конституциясында қамтылған, ал басқа мемлекеттерде мұндай құқықтық реттеу басқа заңнамалық актілерде көрсетілген.

Ю.В. Журавлева ғылыми зерттеуінде құқық қорғау органдарының зорлау құрбандарына деген ілтипатты және құрметпен қарауы зорлау құрбанын девиктимизациялаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатынын көрсете отырып, шетелдік және халықаралық тәжірибені басшылыққа алып, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қылмыс құрбандарымен қарым-қатынасының ережелерін әзірлеуді және қабылдауды ұсынды [18, 54 б.].

Алайда, қылмыс құрбандарына қатысты «емдеу ережелерін» әзірлеу оңай жұмыс емес, өйткені бұл жерде көп нәрсе жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың өзіне, жәбірленушінің жасына, жеке психологиялық ерекшеліктеріне, оның қазіргі психикасына байланысты болады. Жыныстық қылмыстардың құрбандарымен жұмыс істейтін құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қажетті психологиялық білім деңгейі, бірқатар жеке психологиялық сипаттамалар (әдептілік, эмоционалды ұстамдылық, қарым-қатынас орнату мүмкіндігі сияқты) болуы керек.

Сексуалдық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандарына өтемақы төлеу тетіктерін әзірлеу қылмыс құрбандарына көмек көрсетудің басым бағыттарының бірі болып табылғанымен де аз дамыған. Дүниежүзілік қоғамдастық қылмыспен келтірілген зиянды өтеу мәселесіне үлкен көңіл бөледі, соның нәтижесінде осы ережелерді көрсететін құқықтық актілер қабылданады. Дегенмен, қылмыстық іс жүргізу тәжірибесінде жәбірленушіге келтірілген зиянды нақты өтеу сирек кездеседі. Моральдық зиянды өтеу мөлшері заңмен реттелмеген және белгіленбеген және судьяның субъективті қалауына байланысты. Осыған байланысты, ҚР ҚПК 71-бабының 5-бөлігіне сәйкес, жәбірленушінің өзіне моральдық зиянды өтеу туралы талап қоюы қылмыстық процесте қаралады. Егер ол мұндай талап қоймаса не ол қараусыз қалдырылса, онда жәбірленуші оны азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен беруге құқылы.

Зиянды өтеудің заңды негіздері Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде және Қылмыстық-процестік кодексінде көрсетілген. Қылмыстық сот ісін жүргізуде қылмыстардан жәбірленушілерге келтірілген зиянды өтеудің негізгі нысаны қылмыстық сот ісін жүргізудегі азаматтық талап болып табылады: Алайда, кезкелген қылмыс жәбірленушіге әртүрлі зиян келтіретініне қарамастан, жәбірленушілердің, әсіресе балалар мен жасөспірімдердің аз бөлігі ғана кейіннен материалдық өтемақы алуға тырысады. Бұл ең алдымен, құқықтық сауатсыздықтан, азаматтардың өз құқықтарын білмеуінен орын алып отыр. Бұндай жағдайларда заң көмегін ұйымдастыру, құқықтық қамтамасыз ету, сотта айыптауды қолдау және кәмелетке толмаған жәбірленушілердің заңды өкілдерінің кейіннен алуына байланысты басқа да заңгерлік көмектің әртүрлі түрлерін көрсету маңызды рөл атқарады.

Қылмыстық процеске қатысушы прокурор, мысалы, кәмелетке толмағандар қылмыстың құрбаны болған азаматтардың құқықтарын қорғау талап етілсе азаматтық талап қоюға немесе бұрын қойылған азаматтық талапты қолдауға құқылы, алайда, тәжірибе көрсеткендей, бұл өте сирек кездеседі. Сондықтан, жыныстық зорлық-зомбылық қылмыстардан кәмелетке толмаған жәбірленушілерге моральдық зиянды өтеу туралы талап қоюды жәбірленушілердің заңды өкілдеріне, сондай-ақ сот процесіне міндетті түрде қатысуы тиіс бала құқықтары жөніндегі уәкілдерге көтеру қажет деп санаймыз.

Енді, сексуалдық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандарына медициналық және психологиялық көмек көрсетудің кейбір мәселелеріне тоқтала кетейік.

Сексуалдық зорлық-зомбылықты, сондай-ақ басқа да қылмыстық жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылықты басынан өткерген кәмелетке толмаған жәбірленушілерге тікелей психикалық жарақат келтіріледі. Сот-тергеу тәжірибесінен мәлім болғандай балаға жасалған жыныстық зорлық-зомбылық ең ауыр психологиялық және медициналық зардаптармен сипатталады. Заңсыз әрекеттердің нәтижесінде балалар мен жасөспірімдерде әртүрлі тереңдіктегі және ұзақтықтағы әртүрлі психикалық бұзылулар, эмоционалдық және мінез-құлқы аясының бұзылуымен жеке тұлғаның қалыптасуының бұрмалануы, психо-сексуалдық дамудың бұзылуы және басқа да жағымсыз салдарлар пайда болуы мүмкін.

Сот-медициналық және тергеу әрекеттерін жүргізу (жауап алу, тұлғаны анықтау, беттестіру, әртүрлі тергеу әрекеттері) баланың психикасына да күйзеліс әкелетінін есте ұстаған жөн. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің дұрыс емес, дөрекі, немқұрайлы мінез-құлқы балалар мен жасөспірімдердің сотқа дейінгі тергеу және сот процесінде психологиялық жарақат алуына әкелуі мүмкін. Д.В. Ривман қылмыстарды ашу және тергеумен айналысатын қызметкерлер көбінесе жәбірленушілердің жағдайына мүлде назар аудармайды және оларға қажетті психологиялық көмек көрсетуге мән бермейді деп көрсетсе [7], Г. Шнайдер қылмысты ашып және қылмыскерді соттаған соң, құқық қорғау органдары әдетте жәбірленушінің жағдайы мен тағдырына қызығушылық танытпайды деп айтқан болатын [19].

Жыныстық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандарына психологиялық көмек көрсету екі бағытта жүргізілуі керек. Біріншіден, сексуалдық қылмыстардың құрбаны болған кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу үшін құқық қорғау органдарының

қызметкерлерінің психологиялық білімі жеткілікті деңгейде болуы тиіс. Екіншіден, жыныстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету және қолдау қызметтерінде жұмыс істейтін білікті психологтар қажет. Әрине, құқық қорғау органдарының қызметкерлері бір мезгілде заңгер және жоғары білікті психолог бола алмайды. Дегенмен де, тергеу іс-шараларын жүргізу барысында балалар мен жасөспірімдер психологиясының негіздерін білу, дұрыс, әдепті мінез-құлық дағдылары психологиялық жарақаттануды болдырмауға мүмкіндік береді.

Елімізде қылмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету жүйесі жеткілікті дәрежеде дамымаған. Сондықтан да, кәмелетке толмаған құрбандарға қызмет көрсету, кеңес беру орталықтарын құру қажеттілігін сезіне отырып, бұл қызметтерді құру олар туралы ақпаратты таратумен қатар жүруі керек екендігіне назар аударғымыз келеді. Жыныстық қылмыстардың кәмелетке толмаған құрбандары көмек көрсету барысында психологтар, психиатрлар және сексологтар бірлесе отырып, жұмыс жасаулары қажет.

Сот психологиясы және психиатрия саласы мамандары қылмыстан зардап шеккен кәмелетке толмағандарға медициналық-психологиялық көмек көрсету кезінде оларды оңалтуды ғана емес, сонымен қатар сот-медициналық және тергеу іс-шараларын жүргізу барысында жәбірленушінің қайта жарақаттануының алдын алуды ескеру қажет деп баса айтады. Мұндай көмек қылмыс салдарынан туындаған психикалық жарақаттың зардаптарын жоюға бағытталған оңалту шараларының кешенін, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамға міндетті психологиялық қолдау көрсетуді қоса алғанда, сотқа дейінгі тергеу және сот талқылауы сатыларында жәбірленушілермен жұмысты кейіннен арнайы ұйымдастыруды қамтуы тиіс.

Кәмелетке толмаған жәбірленушілерге қатысты қылмыстық істерді кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған соттарда қарау оңтайлы болып табылады. Алайда, қылмысты тергеп-тексеру процедуралары көбінесе баланың психикалық жай-күйі үшін ауыр жарақат салатындығын тағы бір рет атап өтейік. Ал сот және тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде жоғарыда атап өткеніміздей, қылмыстық іс жүргізу нормаларында белгіленген даму психологиясы саласының мамандары (психологтар, педагогтар) міндетті түрде қатысуы міндетті. Қылмыстық істі тергеуде құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, жәбірленушілермен байланыс орнатуға, барлық жедел-ізвестіру іс-шараларын дұрыс, әдептілікпен жүргізуге ерекше мән беріледі. Яғни, бірінші кезекте құқық қорғау органдары қызметкерлеріне балалармен жұмыс істеу, жыныстық қылмыстың құрбаны болған кәмелетке толмағандармен қарым-қатынас ережелері бойынша арнайы оқытуды ұйымдастыру қажет. Мұндай оқыту дәрістерден, арнайы тренингтерден, психологтарды, медицина мамандарын, оның ішінде психиатрларды, сексологтарды тарта отырып, тергеушілердің біліктілігін арттыру курстарынан тұруы керек.

Сексуалдық зорлық-зомбылық түрлерін көрген балалар мен жасөспірімдерге арналған оңалту орталықтарын құру мәселесі де өзекті мәселелердің қатарында. Бұл орталықтар медициналық орталықтардың базасында құрылуы мүмкін, олардың қызметі халықты олардың бар екендігі, олар жүзеге асыратын қызмет бағыттары туралы хабардар етумен ұштасып, мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылуы тиіс. Сондай-ақ кәмелетке толмағандар өмірлік қиын жағдайларда көмекке және қолдауға жүгіне алатын, құқықтары бұзылған жағдайда, оның ішінде жыныстық және өзге де қылмыстық қол сұғушылық жағдайларында қажетті құқықтық, психологиялық көмек ала алатын балаларға арналған бірыңғай сенім телефонын құру өзекті болып табылады. Мұндай телефон желілері Қазақстанның барлық аймақтарында пайда болуы және кәмелетке толмағандар үшін қолжетімді болуы керек.

Пайдаланған дереккөздер тізімі:

1. Полубинский В.И. Криминальная виктимология. Что это такое? – М.: Знание. - 1977. – 64 с.
2. Рыбальская В.Я. Виктимологические проблемы преступности несовершеннолетних. – Иркутск, 1983 – 228 с.
3. Сафиуллин Н.Х. Виктимное поведение несовершеннолетних и совершаемые против них насильственные преступления (Криминологический анализ): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М 1995. – 20 с.
4. Скурту И.Г. Виктимологические аспекты профилактики преступлений в отношении несовершеннолетних: автореф. дис. канд. юрид. наук. – СПб., 1996. - 24 с.
5. Задорожный В.И. Концептуальные основы виктимологической профилактики преступлений: дис. д-ра юрид. наук. – М., 2006. – 606 с.
6. Туляков В.А. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы. – Одесса, 2000. - 336 с.
7. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. – СПб, 2002. – 268 с.
8. Қылмыс құрбандарына сот төрелігінің негізгі принциптері туралы Декларация 1985 ж. 29 қараша // <https://www.un.org/ru> дата обращения: 17.06.2022.
9. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік Кодексі 2014 ж. 4 шілде № 231-V // <https://adilet.zan.kz/kaz/> дата обращения:19.08.2022.
10. Закон Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года №91 «О ратификации Международного пакта о гражданских и политических правах». // [Электрондық ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus> дата обращения: 09.06.2022.
11. Закон Республики Казахстан от 21 ноября 2005 года №87 «О ратификации Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах». // <http://adilet.zan.kz/rus/> дата обращения: 12.10.2022.
12. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года «О ратификации Конвенции о правах ребенка». // <http://adilet.zan.kz/rus> дата обращения: 15.09.2022.
13. Закон Республики Казахстан от 26 декабря 2002 года №367 «О ратификации Конвенции о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда (Конвенция 182)». // <http://adilet.zan.kz/rus/> 14.07.2022.
14. Конвенция о правах ребенка, принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года. // <https://www.un.org/ru/> дата обращения: 18.08.2022.
15. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года». // <http://adilet.zan.kz/rus/> дата обращения:19.08.2022.
16. Указ Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года №192 «О создании института Уполномоченного по правам ребенка в Республике Казахстан». // <http://adilet.zan.kz/> дата обращения: 18.09.2022.
17. Ивлева Т.В. История становления института детского омбудсмена в России и за рубежом. // Вестник Башкирского университета. – 2013. – №2. – Т. 18. – С. 590-597.
18. Журавлева Ю.В. Виктимологическая профилактика изнасилований. -М., 2007. - - 314 с.
19. Шнайдер Г. Криминология (перевод с немецкого). – М., 1994. – 968 с.

Автор туралы мәліметтер

Балабиев Қайрат Рахымұлы – Орталық Азия инновациялық университетінің «Құқықтану» кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы.

Балабиев Қайрат Рахимович – профессор кафедрасы «Правоведение» Центрально-Азиатского инновационного университета, доктор юридических наук.

Balabiyev Kairat – Doctor of Law, Professor of the Department of «Jurisprudence» Central Asian Innovation University.

А.Қ. Қамбаров¹, С.К. Күмісбеков², А.К. Бекишев³

¹«Alikhan Bokeikhan University» Білім беру мекемесі, Семей, Қазақстан Республикасы

²Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

³Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

КИБЕРҚЫЛМЫСТЫЛЫҚТЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Мақалада киберқылмыспен күресте қылмыстық құқық саласында қабылданған қадамдарда киберкеңістіктегі құқықтық реттеуді іске асырудың қазіргі заманғы тәсілдерін, сондай-ақ киберқылмыс туралы конвенцияның талаптарын орындау кезінде ұлттық деңгейде туындайтын қиындықтарды және осы Конвенцияның киберқылмыспен күресте бірқатар мүмкіндіктерді уәде ететіндігі атап көрсетілген. Сондай-ақ, бірқатар шектеулерге қарамастан, құқықтық тетіктер мен құралдар ерекше рөл атқарады және жалпы басқару мен реттеуде, сондай-ақ киберкеңістіктегі қатерлердің алдын алуда және киберқылмысқа ден қоюдың негізгі шараларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Киберқылмыспен тиімді және пәрменді күресті ұйымдастыру үшін ұйымдық және техникалық салалармен қатар құқықтық салада көп жоспарлы және кешенді шаралар қабылдаудың маңыздылығы атап өтіледі.

Түйінді сөздер: киберқылмыс, киберкеңістік, киберқылмыспен күрес, компьютер, қылмыстық құқық, құқықтық реттеу, киберқылмыс туралы Конвенция, ақпараттық қауіпсіздік.

Некоторые аспекты правового регулирования киберпреступности

В статье подчеркивается, что шаги, предпринятые в области уголовного права в борьбе с киберпреступностью, обещают современные подходы к реализации правового регулирования в киберпространстве, а также трудности, возникающие на национальном уровне при выполнении требований Конвенции о киберпреступности, и ряд возможностей настоящей Конвенции в борьбе с киберпреступностью. Также, несмотря на ряд ограничений, правовые механизмы и инструменты играют особую роль и играют важную роль в общем управлении и регулировании, а также в предупреждении угроз в киберпространстве и формировании адекватных мер реагирования на киберпреступность. Для организации эффективной и действенной борьбы с киберпреступностью, наряду с организационной и технической сферами, подчеркивается важность принятия многоплановых и комплексных мер в правовой сфере.

Ключевые слова: киберпреступность, киберпространство, борьба с киберпреступностью, компьютер, уголовное право, правовое регулирование, Конвенция о киберпреступности, информационная безопасность.

Some aspects of legal regulation of cybercrime

The article emphasizes that the steps taken in the field of criminal law in the fight against cybercrime promise modern approaches to the implementation of legal regulation in cyberspace, as well as difficulties encountered at the national level in meeting the requirements of the Convention on Cybercrime, and a number of possibilities of this Convention in the fight against cybercrime. Also, despite a number of limitations, legal mechanisms and instruments play a special role and play an important role in the overall

management and regulation, as well as in the prevention of threats in cyberspace and the formation of adequate responses to cybercrime. In order to organize an effective and efficient fight against cybercrime, along with organizational and technical spheres, the importance of taking multifaceted and comprehensive measures in the legal sphere is emphasized.

Keywords: cybercrime, cyberspace, combating cybercrime, computer, criminal law, legal regulation, Convention on Cybercrime, information security.

Кіріспе

Қазіргі уақытта жаһандық желіні және ақпараттық коммуникацияны дамытумен байланысты технологиялық қызметтің басым бағыттарының бірі - адамның құқықтары мен бостандықтарын, сөз бен пікір білдіру бостандығын, жеке өмірді, желіні пайдаланушылар туралы ақпаратты, сондай-ақ олардың зияткерлік меншік құқықтарын қорғау, атап айтқанда қазіргі заманғы ақпараттық қоғам үшін өзекті болып саналатын киберқылмыспен күрес.

Киберқылмыс – қазіргі заманғы компьютерлік технологияларды енгізу және дамыту деңгейіне, оларды жалпы қолдану және оларға рұқсат беруге тікелей тәуелді деңгей болып табылатын халықаралық маңызды құбылыс. Осымен, Қазақстан Республикасында ақпараттандырудың екпінді дамуы мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне қатер төндіретін белгілі шараларды, пайдақор және басқа түрткілерді қамтитын компьютерлік технологияларды потенциалды қолдануды құрайды.

Киберқылмыскердің негізгі мақсаты әртүрлі процестерді басқаратын компьютерлік жүйе және онда таралатын ақпарат болып табылады. Оның арсеналы – ақпараттық қару, желіге ену, бағдарламалық қамтамасыз етуді бұзу және модификациялау, ақпаратты рұқсатсыз алу және компьютерлік жүйенің жұмысын уақытша тоқтатуға қолданылатын барлық құралдар. Киберқылмыскердің қаруына келесілерді кіргізуге болады: компьютерлік вирустар, бағдарламалық белгілер, компьютерлік жүйелерге рұқсатсыз кіруге мүмкіндік туғызатын шабуылдың әр түрі. Қазіргі заманғы компьютерлік қылмыскерлерде тек дәстүрлі құралдар ғана емес, сонымен қатар қазіргі ақпараттық қарулар және құралдар бар; бұл мәселе баяғыдан бері мемлекеттің шекарасынан өтіп халықаралық мәнге ие болды.

Компьютерлік жүйелердің кең таралуы, оларды байланыс жүйелері арқылы үйлестіру осы жүйелерге электронды араласу мүмкіндігін арттырады. Сондықтан киберқылмыс қауіп Қазақстан үшін де, әлемнің барлық елдері үшін де өзекті болып табылады және осы қатердің алдын алу мақсатында біздің елімізде тиісті құрылымдар үнемі тиімді шараларды жүзеге асырады.

Материалдар мен әдістер.

Ғылыми мақаланың әдіснамалық негізін жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістер құрады: талдау, синтездеу, сипаттау, қорыту, қылмыстық-құқықтық, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық әдістер, құқықтық статистика деректерін пайдалану.

Негізгі бөлім.

Киберқылмыс деп компьютерлік жүйелер мен желілер шеңберінде, оның ішінде киберкеңістікте, сондай-ақ қылмыстық заңнамаға қатер төндіретін басқа да құралдар шеңберінде жасалатын іс-әрекеттер түсініледі. БҰҰ сарапшыларының пікірінше, «киберқылмыс» термині компьютерлік жүйелер мен желілер арқылы немесе компьютерлік жүйелер мен желілер арқылы жасалған, сондай-ақ оларға қарсы жасалған кез-келген қылмысты білдіреді. Осылайша, киберқылмыстарға электрондық ортада жасалған кез келген қылмыс жатады. Қылмыстың бұл түрінің алдын-алу тек ұлттық деңгейде ғана емес, сонымен бірге жаһандық деңгейде де қажет және онымен күресудің тиімді құқықтық тетігін жасау қажет. Соған қарамастан, БҰҰ - ның қылмыстың алдын алу және заң бұзушыларды басқару жөніндегі Конгресі киберқылмыс мәселесін қарастырды және киберқылмыс ұғымын анықтау бойынша ұсыныстар берді.

Компьютерлермен, сондай-ақ компьютерлік желілермен байланысты қылмыс мәселесі бойынша симпозиумда БҰҰ сарапшылары киберқылмысқа тар және кең мағынада түсінік берді. Тар мағынада киберқылмыскерлер (компьютерлік қылмыстар) – электрондық

операциялар арқылы жасалатын кез келген заңсыз әрекеттер, олардың негізгі мақсаты компьютерлік жүйелердің қауіпсіздігі, сондай-ақ олар арқылы өңделетін ақпарат болып табылады. Киберқылмыскерлер кең мағынада компьютерлерге, компьютерлік жүйелерге және желілерге қатысты, сондай-ақ компьютерлік жүйелер мен желілер арқылы ақпаратты заңсыз алуға, ұсынуға немесе таратуға байланысты кез келген заңсыз әрекеттер болып табылады.

Киберқылмысты келесідей түсіндіруге болады: киберқылмыскерлер – бұл компьютерлердің, компьютерлік бағдарламалардың, компьютерлік желінің жұмысына араласу, компьютерлік ақпаратты рұқсатсыз өзгерту, сондай-ақ компьютерлерді, компьютерлік желілерді және жүйелерді тікелей немесе жанама пайдалану арқылы жасалған заңсыз әлеуметтік қауіпті және заңмен жазаланатын әрекеттер.

Осылайша, интернеттегі киберқылмыс халықаралық сипаттағы ең көп таралған заңсыз әрекеттердің бірі болып саналатындықтан, бұл қылмыстардың сипаты мен ауқымы әлеуметтік-экономикалық даму мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы инновацияларға байланысты өзгеріп, кеңейеді. Сонымен бірге, осы қылмыстармен күрес қазіргі халықаралық құқықта өзекті бола түсуде. Көріп отырғанымыздай мұндай құбылыс құқықшығарушылық тәжірибеде көп кездесе бермейді, себебі көбінесе қоғамда қылмыс ауқымдылыққа ие болады, содан кейін барып қылмысқа қарсы тиісті құқықтық шаралар қолданылады.

Қазіргі кезеңде «электрондық үкімет», «электрондық қолтаңба», «электрондық коммерция» стратегияларының дамуын, телекоммуникациялардың, цифрлық технологиялардың, компьютерлік және интернет-желілердің, банкоматтардың, төлем карталарының және басқалардың дамуын ескере отырып, оларды қылмыстық мақсаттарда пайдалану мүмкіндігі тұрғысынан бұл қылмыстар ұлттық - құқықтық та, халықаралық-құқықтық та реттеудің мәнін құрайды.

Киберқылмыстарды жіктеу мәселесі қазіргі халықаралық құқық пен шет елдердің ұлттық заңнамасында кеңінен талқыланатын мәселелердің бірі болып табылады. «Еуропа Кеңесінің киберқылмыс туралы Конвенциясында» компьютерлік қылмыстың төрт түрі анықталған: заңсыз кіру (2-бап); заңсыз басып алу (3-бап); деректерге араласу (4-бап); жүйеге араласу (5-бап).

Киберқылмыстың осы төрт түрі «компьютерлік қылмыс» болып саналады. Басқалары - бұл компьютермен байланысты немесе компьютер арқылы жасалатын қылмыстар. Бұл қылмыстарға мыналар жатады: компьютерлер әдіс ретінде әрекет ететін қылмыстар (электронды ұрлық, алаяқтық және т.б.); компьютер делдал рөлін атқаратын әрекеттер (веб-сайттарда ұлттық, діни, нәсілдік қақтығыстарды тудыратын ақпаратты орналастыру және т. б.). Киберқылмыстың бұл екі түрі талқылау нысаны ретінде әрекет етеді.

Қазақстан Республикасының аумағында компьютерлік техника мен коммуникация құралдары көбінесе қол сұғу объектілері ретінде пайдаланылмайды (салыстыру үшін, компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізу, электрондық уақытты ұрлау, сондай - ақ электрондық транзакция арқылы ақша қаражаты-бұл АҚШ, Канада, Еуропа елдерінің құқық қорғау органдары күресуге мәжбүр болатын компьютерлік құқық бұзушылықтардың толық тізбесі емес және т.б.), бірақ көбінесе криминалдық қызмет құралы ретінде пайдаланылады. Мұның себебі-құқық бұзушылықтың осы түрінің жоғары кідірісі және нашар дамыған, кейде тіпті жоқ компьютерлік және ақпараттық желілер. Компьютерлік құқық бұзушылықтардың «көрінбеуі» көбінесе жәбірленушілердің құқық қорғау органдарына мәлімдеуге құлықсыздығынан туындайды [1, 14 б.].

Кейбір шетелдік зерттеушілер бұл болжамдар қазіргі заманғы әдістерді қолдана отырып жасалған заңсыз әрекеттерден басқа ештеңе емес деп санайды, бұл қазіргі ұлттық қылмыстық заңнамада көрініс тапқан және мүлдем жаңа қылмыс емес. Басқалары киберқылмыс қылмыстың сапалы жаңа санаты бола отырып, оны халықаралық деңгейде болдырмау үшін жаңа нормалар мен зерттеу әдістерін әзірлеуді талап етеді деп санайды. Шынында да, интернет арқылы жасалған көптеген қылмыстар заңсыз әрекеттердің жаңа

түрлері болып саналмайды. Мысалы, алаяқтық меншікке қарсы қылмыс болып саналады және оны Интернет арқылы жасау жаңа мазмұн тудырмайды. Бірақ бұл қылмысты жасау әдісі жаңа заңнамалық нормалар мен зерттеу әдістерін әзірлеуді талап етеді. Бұл киберқылмыстардың көп жағдайда Мемлекеттік заңнама шеңберінен шығып, трансұлттық сипатқа ие болуымен де байланысты.

Сонымен бірге, қылмыстардың виртуалды сипаты дәлелдемелерді тез жоюға мүмкіндік береді, бұл қылмыскерді іздеуді және тиісті дәлелдемелерді жинауды қиындатады. Компьютерлік қылмыстардан келтірілген залалды келесідей ажыратуға болады: [2, 253 б.]

1. Функциялардың бұзылуы. Сондай - ақ, келесі ережелер бойынша туындауы мүмкін функциялардың бұзылуының төрт түрі бар: жұмыс кестелерінде, белгілі бір қызмет кестелерінде шатасуға әкелетін уақытша бұзушылықтар; пайдаланушылар үшін жүйенің қол жетімсіздігі, құрылғылардың зақымдануы, бағдарламалық жасақтаманың бұзылуы.

2. Маңызды ресурстарды жоғалту, қылмыс тақырыбы негізінен ақша, заттар, қызметтер, Ақпарат және т.б. сонымен қатар, компьютерлік жадтағы бағдарламалық жасақтама мен ақпаратты ұрлау кең таралған.

3. Құқықтарды бұзу. Киберқылмыс жасау әдістері көп қырлы және мыналарды қамтиды:

1) компьютерлік техниканы жою: Жабдықты жою; ақпарат тасымалдағыштарды жою; файлдарды жою; компьютерде сақталатын ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізуден қорғау құралдарын жою;

2) Есептеу техникасы объектілерін ауыстыру: жабдықтың зақымдануы; файлдарды санкцияланбаған өзгерту (түрлендіру); компьютер жүйесіндегі ақпаратты қорғау құралдарын санкцияланбаған араласудан санкцияланбаған ауыстыру; Компьютер жүйелерінің жұмысын бұзғаттау; компьютер жүйесінен тыс бөгде, бөтен бағдарламалық құралдарды санкцияланбаған орнату;

3) компьютерлік техника объектілерін ұрлау: жабдықты ұрлау; кез келген ақпарат тасығыштардан ақпаратты ұрлау; файлдарды шығару жылдамдығы;

4) рұқсатсыз кіру: компьютерде сақталған ақпарат бар бағдарламаны рұқсатсыз іске қосу.

Осылайша, киберқылмыстарға жатқызылған шабуыл объектілерін үш топқа бөлуге болады: тікелей компьютерлер; компьютерге тек әдіс арқылы шабуыл жасауға болатын объектілер; компьютер құрал ретінде әрекет ететін шабуыл объектілері. Киберқылмыскерлерді үш үлкен топқа бөлуге болады, олар: еңбек қатынастарында болмағанына қарамастан, зиян келтірілген ұйымдармен белгілі бір байланысы бар адамдар; ұйымда жауапты міндеттерді атқаратын қызметкерлер; компьютермен жұмыс істейтін ұйымның қызметкерлері өздерінің өкілеттіктерін теріс пайдаланады.

«Қылмыскерлікпен күрес» - күрделі, көп аспектілі қызмет, ол қылмыскерліктің өзіне және оның себептеріне, жағдайға ықпал етуді қамтиды. Бұл қызмет қылмыскерлікпен күресті жалпы ұйымдастыруды да, қылмыскерліктің алдын алуды да, құқық қорғау қызметін де қамтиды. Егер алғашқы екі мәселе, негізінен, криминологтардың назарын аударатын басты объектілер болып келсе, ал құқық қорғау қызметі – оның жүйелілігін қамтамасыз ету және криминологиялық келісім тұрғысынан алынады. Құқық қорғау қызметінің кейбір бағыттарын қылмыстық процесс, жедел-ізвестіру қызметі бойынша мамандар және басқалар анықтайды [3, 5 б.].

Мамандар шартты түрде кибершабуыл жасайтын адамдар мен ұйымдарды бірнеше санатқа бөледі:

- Хакерлер. Бұл санатқа компьютерлік технологиялар саласында жоғары білімі бар және компьютерлік жүйелердің әлсіз жақтарын анықтау үшін компьютермен айналысатын адамдар кіреді.

- Хактивистер. «Хактивизм» терминін алғаш рет ғылыми әдебиетке компьютерлік қылмыс жөніндегі маман Д. Деннинг енгізді, бұл термин «Бұзу» және «Белсенділік» сөздерінің жиынтығы болып табылады, жаңа жағдайлар ретінде қарастырылатын әлеуметтік

наразылықтарға сілтеме жасау үшін қолданылады. Хакивизм дегеніміз-бір нәрсеге наразылық білдіруге бағытталған әлеуметтік белсенділікпен бұзу синтезі. Батыс талдаушылары хакерлердің саясаттануына, сондай-ақ соңғы уақытта әлеуметтік наразылық белсенділерінің көбірек Интернетке шығуына байланысты бұл қызметті компьютерлендіру «киберактивтілердің» көбеюіне әкелгенін атап өтті. Олар бұл әрекетті азаматтық бағынбаудың дәстүрлі әдістерінің орнына «электронды наразылық» сияқты жаңа әдістерді қолдана отырып, киберортада беруге тырысады.

- Киберқылмыскерлер. Интернеттің кең таралуымен кибер алаяқтық заңсыз табыс табудың негізгі түрлерінің біріне айналды. Олардың әрекет ету схемасы өте қарапайым. Ең алдымен, олар компьютерлік жүйелерге шабуыл жасау арқылы жеке ақпаратқа қол жеткізуі керек, содан кейін осы жеке ақпаратты ашамын деп қорқытып, ақша талап етеді. Жеке компьютерлік жүйелермен қатар, компьютерлік желілер киберқылмыскерлердің шабуылына ұшырауы мүмкін [4, 212 б.].

- Өнеркәсіптік тыңшылықпен айналысатын адамдар. Дамыған индустриалды мемлекеттердегі өнеркәсіптік тыңшылықтың ұзақ тарихы бар және жаңа технологиялардың дамуымен тыңшылардың алдында жаңа мүмкіндіктер ашылуда. Тыңшылық мемлекеттің, ұйымның, сондай-ақ жеке «тапсырыс берушілердің» пайдасына жүзеге асырылуы мүмкін.

- Инсайдерлер. «Инсайдер» – ағылшын тілінен аударғанда «ішкі жағынан жақсы ақпараттандырылған адам» дегенді білдіреді. Жүйені сыртқы шабуылдардан қорғау үшін компьютерлік қауіпсіздік қызметкерлерінің үлкен күш-жігеріне қарамастан, ұйымдарда Құзыретті қызметкерлер әрдайым шабуыл жасау қаупі бар. Инсайдерлердің мотивтері әр түрлі болуы мүмкін-жұмыс берушіден кек алудан террористік ұйымның көмегіне дейін.

- Консультанттар (келісімшарт бойынша жұмыс істейтін адамдар): көптеген ұйымдар ұйымның бағдарламалық жасақтамасын әзірлеу мақсатында сыртқы ұйымдармен аутсорсингтік келісімдер жасайды. Осылайша, Террористік операцияларға тартылған адамдар қажетті ақпараттық және техникалық құралдарға қол жеткізе алады.

- Террористер. Террористік топтар ұйымдастырған ауқымды кибершабуылдар әлі болған жоқ, көптеген сарапшылардың пікірінше, террористер Интернетті пайдалану кезінде үлкен қауіп төндіруі мүмкін. Компьютерлік технологиялар бөлімінің мамандары болашақта кибертерроризм дәстүрлі террористік актілерге балама ретінде әрекет етуі мүмкін дейді. Бұған киберқылмыстың келесі ерекшеліктері ықпал етеді: анонимділік; кез-келген аумақтан әрекет ету мүмкіндігі; ресурстардың аз мөлшері. Киберқылмыстардан қорғау мақсатында үш бағыт бойынша жұмыстар жүргізу қажет: 1) қылмыскерлерді ұстау – осы мақсатта бірінші кезекте киберқылмыстар туралы заңнамалық нормаларды одан әрі жетілдіру; 2) киберқылмыстар жасағаны үшін жазалау шараларын жетілдіру; 3) ақпаратты қорғау жөніндегі шаралар кешенін жүзеге асыру.

Бұл бағыттар әлеуметтік қауіпті деп саналатын киберқылмыстардың алдын алуға бағытталған. Қызығушылық тудыратын мәселелердің бірі-киберқылмыстарды «компьютерлік қылмыстар» және «компьютермен жасалған қылмыстар» деп бөлу. Конвенцияда көрсетілген бұл жіктеуді толық деп санауға болмайды. Сонымен, киберкеңістіктегі ғылыми - техникалық прогрестің дамуы және қоғаммен байланыстың кеңеюі бұл ұйқы шырынын кеңейтетінін жоққа шығармайды. Еуропа Кеңесінің Конвенциясында ұсынылған осы жіктеумен қатар басқа да ресми және бейресми жіктеулер бар. Жіктеулердің бірін Интерполдың жұмыс тобы 1991 жылы жасаған. Сол жылы бұл кодтау автоматтандырылған іздеу ақпараттық жүйесіне енгізілді. Бұл жіктеудің артықшылығы-киберқылмыстың көптеген түрлері туралы жүйелі түсінік алу мүмкіндігі және оларды сол арқылы жасау тәсілдері. Бірақ, соған қарамастан, бұл жіктеудің кемшіліктері де бар: оған кибертерроризм, кибершабуыл және т.б. кіреді, іс жүзінде бұл кодификацияны адам өмірі мен денсаулығына тікелей қауіп төндірмейтін қылмыстардың жіктелуі ретінде сипаттауға болады. Жалпы, осы киберқылмыстармен байланысты әрекеттерді келесідей жіктеуге болады: 1) компьютерге заңсыз кіру; 2) компьютерлік деректер мен

бағдарламалардың зақымдануы; 3) компьютерлік диверсия; 4) коммуникацияларды заңсыз өшіру немесе өшіру; 5) компьютерлік тыңшылық [5, 45 б.].

Көрсетілген мәселелер киберқылмыс қылмысының түсінігі, түрлері мен құрамы бойынша келіспеушіліктерді көрсетпеуі мүмкін. Біріншіден, бұл қылмыстардың сипаты-олар үнемі дамып келеді және әрқашан технологиялық инновацияларға сәйкес келуі керек. Екіншіден, осы мақсатта әмбебап негізде киберқылмыстардың жеке анықтамасын анықтау орынды болар еді. Киберқылмыс-бұл халықаралық қылмыстардың қарқынды дамып келе жатқан саласы. Қылмыскерлердің көпшілігі физикалық немесе виртуалды шекараларды мойындамай, қылмыстық әрекеттің әртүрлі спектрін кеңейту үшін интернетті жылдамдығын, икемділігін және анонимділігін іздейді. Интерполдың зерттеушілері киберқылмыстарды келесідей жіктейді: компьютерлік жабдықтар мен бағдарламалық жасақтамаға шабуылдар; қаржылық қылмыстар, интернеттегі алаяқтық, интернеттегі қаржылық қызметтерге ену және т. б.;

Сондай-ақ, киберқылмыс объектісі, қол сұғу нысаны және жасалу ерекшеліктері бойынша ерекшеленеді. Киберқылмыс туралы жетілген ғылыми түсінік беру үшін оның түрлері мен осы әрекеттердің құрамдас элементтерін топтастыру мәселесі маңызды теориялық және эксперименттік мәнге ие. Жеке әдебиеттерде, халықаралық және ұлттық құқық нормаларында осыған байланысты әртүрлі бөлімдер бар екенін ескере отырып. Талдау көрсеткендей, заңды күші бойынша «2001 жылғы Будапешт киберқылмыс туралы конвенциясына» сәйкес жүзеге асырылатын киберқылмыстарды бөлу анағұрлым жетілдірілген және орынды болып табылады. Конвенцияда айтылған жіктеуді халықаралық құқық саласындағы көптеген мамандар мен ғалымдар қабылдады және қазіргі халықаралық құқықта, тіпті осы құжатты ратификацияламаған шет елдердің ұлттық құқықтық жүйелерінде де сілтеме болып қала береді. Киберқылмыс туралы конвенцияға және оған қосымша хаттамаға сәйкес киберқылмысты бес негізгі топқа бөлуге болады:

1) құпиялылық, компьютерлік деректер мен жүйенің тұтастығы, соның ішінде заңсыз қол жетімділік, заңсыз басып алу, деректерге, жүйеге араласу және т. б.;

2) компьютерді киберқылмыс, ақпаратты басқару құралы ретінде пайдалану арқылы қылмыс жасау (бұл топқа негізінен компьютерлік алаяқтық жатады);

3) Компьютерлік желіде орналастырылған деректердің мазмұнына байланысты киберқылмыс. Айтпақшы керек, қылмыстардың бұл тобы қоғамдық қауіптілік дәрежесі бойынша неғұрлым байсалды мінезімен назар аударады. Сонымен, бұл топқа балалар порнографиясымен және тұтастай алғанда Интернетте порнографиялық материалдарды таратумен байланысты қылмыстар кіреді, оларға барлық мемлекеттер ерекше мән береді.

Қазіргі уақытта компьютерлік және басқа да әлеуметтік желілерде мазмұнды мәселелер бар. Бұл тұрғыда қазіргі халықаралық құқыққа сәйкес дәлірек және теңдестірілген мазмұнды қылмыстарды теориялық зерттеу қажет. Себебі, киберқылмыспен күрес мәселесінде адам құқықтары, оның ішінде жеке өмірге араласу, пікір білдіру бостандығы мәселелері ерекше өзекті болады;

4) желідегі авторлық және сабақтас құқықтарды бұзуға байланысты қылмыстар. Яғни, «зияткерлік ұрлық қылмыстары» соңғы уақытта өзекті болып отыр, өйткені қазіргі халықаралық құқықта, сондай-ақ ұлттық заңнамалық жүйелерде, әсіресе Интернетте, плагиат, аударымдар, CD, DVD және т.б. орын алады, музыканы, басқа файлдар мен деректерді заңсыз жүктеу арқылы авторлық және сабақтас құқықтарды өрескел және жаппай бұзу фактілері байқалады. Осы себепті мемлекеттер осы бағытта күш біріктіріп, киберқылмыстың осы түрімен күресудің жаңа нысандары туралы ойлана бастады;

5) осы топтың киберқылмысына Компьютерлік желілер арқылы таратылатын және жасалатын нәсілшілдік пен ксенофобия актілерін жатқызуға болады. Оларды жаңа буын қылмыстары деп те атайды және қылмыстың бұл түрлері «киберқылмыс туралы» Еуропалық конвенцияға Қосымша хаттамада көрсетілген.

Соңғы уақытта Еуропалық Одақ киберқылмыстың жекелеген түрлерімен күресте ерекше рөл атқаратынын атап өткен жөн. Осылайша, әлемде алғаш рет осы құрылым

шеңберінде 2013 жылы киберқылмыстар жөніндегі жеке мамандандырылған орган – еуропалық киберқылмыскерлер орталығы құрылды, ол өз қызметі кезеңінде мемлекеттерге киберқылмыстардың әртүрлі түрлерін тергеуде көмек көрсету бойынша тиімді жұмыс істеді. Шамасы, киберқылмыс термині қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар мен қарқынды технологиялық прогрестің дамуын ескере отырып, қылмыс құрамына қатысты оның ережелерін кеңейту ықтималдығы жоғары деген ұғымға негізделген. Жалпы, «киберқылмыс туралы Конвенцияға» сәйкес киберқылмыстарды бес топқа бөлуді қазіргі заманғы халықаралық-құқықтық нормалар мен шет елдердің ұлттық құқықтық жүйелері тұрғысынан оңтайлы, бірақ сонымен бірге эксперименталды маңызды жіктеу ретінде қарастыруға болады. Егер кез-келген қылмыстық әрекет компьютерлік жүйелер мен желілерді, сондай-ақ олардағы ақпаратты жоюға бағытталған болса, онда ол киберқылмыскерлер санатына жатады. Егер компьютерлік жүйелерді немесе желіні, оның ішінде Интернетті құрал ретінде пайдаланса, ұйымдасқан қылмыстық топтар мен жеке адамдар нақты қылмыстық мақсаттарды іске асыруға тырысса, онда бұл құралдар осы қылмыстық әрекеттерді жасауға көмекші ретінде ғана әрекет етеді. Мұнда жеке түр ретінде жіктелетін киберқылмыс туралы емес, нақты құрамы бар тәуелсіз қылмыстық әрекет туралы айтуға болады.

Қорытынды.

Жоғарыда келтірілген жіктеуден қазіргі уақытта киберқылмыстардың ауқымы әлі де өзінің кеңдігімен тартылатыны және осы заңсыз әрекеттермен күрес барлық басқа қылмыстардың алдын алуға және алдын алуға оң әсер етуі мүмкін екендігі айқын болады. Бүгін заңдар технологиялар дамуының қазіргі заманғы деңгейіне сәйкес талаптарға сай болуы қажет. Осы мақсатпен телекоммуникациялық желілерде ақпаратты таратуды реттейтін заңнаманы жетілдіру бойынша мақсатты бағытталған жұмыс өткізілуі тиіс. Құқық қорғау органдардың, арнайы қызметтердің, соттық жүйенің күштерінің өзара әрекеттесуін және шоғырландыруды, оларды қажетті материалды-техникалық базамен қамтамасыз ету алдыңғы қатарлы бағыттардың бірі болып табылады.

Сонымен қатар, киберқылмысқа қарсы іс-қимыл жөніндегі алдын алу шаралары да маңызды аспект болып табылады, олар осы саладағы заңнаманы қолданудың тиімділігін және оның өзектілігін бағалаудан, сондай-ақ құқық қолдану тәжірибесін талдаудан тұруы мүмкін. Құқық қорғау органдарының өкілеттіктерін ұлттық заңнамаға ғана емес, халықаралық заңнама ережелеріне сәйкестігін қамтамасыз ету қажеттілігі де осыған байланысты [6, 79 б.].

Киберқылмыс саласындағы ішкі ұлттық заңнаманың қолданыстағы халықаралық заңнамаға және осы саладағы тәжірибеге сәйкестігін қамтамасыз етудің маңыздылығын атап өту қажет. Бұл ақпараттық желіде жасалған қаржылық қылмысқа тергеу жүргізу тәртібіне, интернет-сайттар арқылы қылмыстық жолмен алынған ақшаға тәркілеуді қолдануға, сондай-ақ мемлекеттер арасында қажетті ақпарат алмасу бөлігінде киберкеңістік шеңберінде террористік қызметті қаржыландыруға қатысты заңнаманы өзгертуге ықпал етуі мүмкін [7, 114 б.].

Бүгінгі таңда киберқылмыс саласындағы Қазақстан заңнамасы өзекті болып, одан әрі жетілдіруді қажет етеді деп қорытынды жасауға болады. Осыған байланысты оны жетілдіруге және осы саладағы тәжірибелік және бос аспектілерді реттеуге бағытталған пәрменді және тиімді заңнамалық тетікті енгізу қажет, сондай-ақ киберқылмыстардың алдын алу және олардың санын азайту, сондай-ақ оларды ашу пайызын арттыру үшін алдын алу шараларын әзірлеу мағынасы бар.

Қорытындылай келе, бүгінгі таңда Қазақстанның қылмыстық заңнамасында киберқылмыс саласындағы қатынастарды реттеуде көптеген мәселелермен мен оққылықтар бар екенін атап өткен жөн, оларды шешу үшін осы саладағы қолданыстағы қылмыстық-құқықтық нормаларды жетілдіру және өзектендіру, сондай-ақ осы саладағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту қажет.

Сонымен бірге шет мемлекеттерде киберқылмыспен күрес жөніндегі қылмыстық-құқықтық шаралар бірдей болып табылмайды, өйткені олар белгілі бір мемлекеттің

қылмыстық саясатының белгілі бір ерекшеліктеріне тікелей байланысты қалыптасады. Алайда, бірыңғай сипаттама киберқылмыстың криминализациясы қоғамдық қатынастардың барлық дерлік салалары аясында ғана емес деген қорытындыға келді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Аманов Ж.К. Компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізгені үшін қылмыстық жауапкершіліктің кейбір мәселелері туралы // Сөз бостандығы және мемлекеттің, қоғамның, жеке тұлғаның ақпараттық қауіпсіздігі: халықаралық конференция. – Алматы, 2001. – 14-16 б.
2. Ромашев Ю. С. Международное правоохранительное право: монография / Ю. С. Ромашев. – 3-е изд., доп. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2021. – 352 с.
3. Алауханов Е.О. Криминология (Қылмыстану). Оқулық. – Алматы, 2005. – 220 б.
4. Siregar, Gomgom. T. P and Sinaga, Sarman (2021) The Law Globalization in Cybercrime Prevention. - International Journal of Law Reconstruction, 5 (2): 3. pp. 211-227.
5. Ms M Lakshmi Prasanthi, Tata A S K Ishwarya (2015) Cyber Crime: Prevention & Detection. - International Journal of Advanced Research in Computer and Communication Engineering Vol. 4, Issue 3, pp. 45-48.
6. Пучков Д.В. Криминологические проблемы предупреждения преступности в сфере реализации кибертехнологий // Алтайский юридический вестник. – 2019. – №4(28). – С. 78-83.
7. Байсеитов Б.Т. Қазақстан Республикасындағы киберқылмыспен күрес мәселелері // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – №2(67). – С.113-116.

Авторлар туралы мәліметтер

Қамбаров Азамат Қамбарұлы – «Alikhan Bokeikhan University» қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі.

Күмісбеков Серікқазы Күмісбекұлы – Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасының доценті, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Бекишев Асхат Кенжебекұлы– Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), полиция майоры.

Камбаров Азамат Камбарұлы – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин «Alikhan Bokeikhan University», магистр юриспруденции.

Кумисбеков Серікқазы Кумисбекұлы – доцент кафедры общеюридических дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Бекишев Асхат Кенжебекович – начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, доктор философии (PhD), майор полиции.

Kambarov Azamat Kambaruly– master of jurisprudence, senior lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the «Alikhan Bokeikhan University».

Kumisbekov Serikkazy Kumisbekuly– Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakstan after B. Beisenov. Doctor of Philosophy (PhD), Lieutenant Colonel of the police.

Bekishev Askhat Kenzhebekovich - head of the Department of Cybersecurity and Information Technologies of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, doctor of philosophy (PhD), police major

Н.Д. Тлешалиев¹, А.Т. Муксинова², Ә.К. Батырбаев³

¹Каспий қоғамдық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

²әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

³Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРГЕ ҚАМАҚҚА АЛУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мақалада ҚР ҚК 40-бабының 4) тармағында және ҚР ҚК 45-бабында көзделген қамаққа алу ретінде қылмыстық жазалардың негізгі түрлерінің бірінің және тағайындалған жазаның бүкіл мерзіміне (оннан елу тәулікке дейін) сотталғанды қоғамнан қатаң оқшаулап ұстауда тұрған қылмыстық-құқықтық сипаттамалары қаралды.

Бапта негізгі қылмыстық жазалардың жалпы жүйесіне оның бір түрі ретінде кіре отырып, қамауға алу айыппұлмен, түзеу жұмыстарымен, қоғамдық жұмыстарға тартумен, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен шығарып жіберумен қатар, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты (қылмыстық теріс қылық, сондай-ақ тағайындалған айыппұлды ауыстырған жағдайда қылмыс, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстар) сот үкімі бойынша тағайындалатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы болып табылады және осы бапта бекітілген қылмыстық жазаның барлық ҚР ҚК 39-ы (әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталған адамды түзеу және сотталған адамдардың да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтарының алдын алу).

Түйінді сөздер: қылмыстық жаза, қылмыстық жазаның түрлері, қылмыстық жаза жүйесі, қылмыстық жазаның мақсаттары, қамаққа алу, әкімшілік қамауға алу.

Особенности назначения наказания в виде ареста военнослужащим

В статье рассмотрены уголовно-правовые характеристики одного из основных видов уголовных наказаний как ареста, предусмотренного п. 4) ст. 40 УК РК и ст. 45 УК РК и состоящего в содержании осужденного в строгой изоляции от общества на весь срок (от десяти до пятидесяти суток) назначенного наказания.

В статье отмечается, что арест, входя в общую систему основных уголовных наказаний как один из ее видов, наряду со штрафом, исправительными работами, привлечением к общественным работам, выдворением за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства, является мерой государственного принуждения, назначаемого по приговору суда в отношении лица, совершившего уголовное правонарушение (уголовный проступок, а также и преступление, в случае замены назначенного штрафа, исправительных работ, общественных работ) и выполняет все цели уголовного наказания, закрепленные в ст. 39 УК РК (восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами).

Ключевые слова: уголовное наказание, виды уголовных наказаний, система уголовных наказаний, цели уголовного наказания, арест, административный арест.

Features of sentencing in the form of arrest to military personnel

The article considers the criminal-legal characteristics of one of the main types of criminal penalties as an arrest provided for in paragraph 4) of Article 40 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and Article 45 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and consisting in keeping a convicted person in strict isolation from society for the entire period (from ten to fifty days) of the sentence imposed.

The article notes that arrest, being part of the general system of basic criminal penalties as one of its types, along with a fine, correctional labor, involvement in public works, expulsion from the Republic of Kazakhstan of a foreigner or a stateless person, is a measure of state coercion imposed by a court verdict against a person who has committed a criminal offense (criminal offense, as well as a crime, in case of replacement of the imposed fine, correctional labor, public works) and fulfills all the purposes of criminal punishment set forth in art. 39 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (restoration of social justice, correction of the convicted person and prevention of new criminal offenses by both convicted persons and other persons).

Keywords: criminal punishment, types of criminal penalties, system of criminal penalties, purposes of criminal punishment, arrest, administrative arrest.

Қылмыстық жаза институты әрқашан қылмыстық құқық ғылымына қызығушылық танытатын институт. Атап айтқанда, заң әдебиетінде қылмыстық жазалардың мазмұнына назар аударылады, бұл көбінесе оның жазалау қатеріне байланысты. Бұл мәселені зерттеу, әдетте, жазаның мазмұны ретінде белгілі бір қылмыстық жазада қарастырылған шектеулер мен айыру жүйесі ұсынылады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Алайда, біздің ойымызша, қойылған сұраққа бұл көзқарас өте тар. Қылмыстық жазаның мазмұнын жан-жақты зерттеу оның мазмұнын анықтайтын элементтер жүйесін талдау қажеттілігін білдіреді деп санаймыз.

Осы мәселені зерттей отырып, біз осы жүйеге келесі элементтерді қосуды орынды деп санаймыз:

- Конституциялық, яғни Қазақстан Республикасының Конституциясында және заңдарда көзделген шектеулер мен айыруларға негізделген, барлық сотталғандарға да, жекелеген жаза топтарына да қатысты;

- сотталған адамға қатысты қолданылған нақты қылмыстық жазаның мәнімен және оны өтеудегі көзделген негізгі жазалар;

- факультативті, оның ішінде қылмыстық жазаның мазмұнына жанама әсер етуі мүмкін элементтер, оларға қылмыстық жазаны орындау субъектісінің құзыреттілік ерекшеліктері және тағайындалған жазаны орындайтын және өтейтін адамдардың қылмыстық жазаға қатынасын сипаттайтын субъективті факторлар кіруі керек.

Ұсынылған теорияны белгілі бір ерекшелігі бар қамаққа алу сияқты жазаның мысалы ретінде қарастырамыз, бұл оның жалпы азаматтарға жаза түрі де, сонымен қатар әскери қызметшілерге қатысты қолданылатын арнайы жаза болып табылады.

Қамаққа алу сотталған адамды тағайындалған жазаның бүкіл мерзімінде қоғамнан қатаң оқшаулау жағдайларында ұстауды білдіреді. Қамаққа алу он тәуліктен елу тәулікке дейінгі мерзімге белгіленеді. Ұстап алу мерзімі қамаққа алу мерзіміне қосылады. Қамаққа алу кәмелетке толмағандарға, жүкті әйелдерге, жас балалары бар әйелдерге, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге, бірінші немесе екінші топтағы мүгедектерге тағайындалмайды.

Әскери қызметшілер қамақта болуды гауптвахтада өтейді [1].

Әскери қызметшілер – Қарулы Күштерде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызметте болатын Қазақстан Республикасының азаматтары [2].

Л.В. Рябованың пікірінше, қамаққа алудың мәні, осы мекемеде қоғамнан қатаң және қысқа мерзімді оқшауланумен байланысты қамаққа алу түріндегі жаза өтеушінің құқықтары мен заңды мүдделерін шектеу мен айыру жиынтығынан тұрады [3, 15 б.].

В.В. Яковлев, қамаққа алу түріндегі жазаны неғұрлым кең көлемді ұғым береді, ол сотталғанды соттың үкіміне сәйкес белгіленген мерзімге қылмыстық-атқару жүйесінің мамандандырылған мекемесіне қамау деп түсінуді, қатаң түрме үлгісіндегі камерадан тыс жерде еркін қозғалу мүмкіндігінен айырумен және құқықтар мен бостандықтарды барынша шектеумен байланысты, сотталған адамның одан әрі қылмыс жасаудан бас тартуы мақсатында ұсынады [4, 46 б.].

Қазақстандық ғалым С.М. Рахметовтың пікірінше, қамаққа алу пенитенциарлық жүйеде қолданылатын «үрей туғызатын» сипаттағы шаралардың классикалық түрі болып табылады. Жазаның бұл түрінің мақсаты-сотталғандардың белгілі бір санаттарына соққымен салыстыруға болатын осындай күшті психологиялық әсер ету. Қоғамдық қауіп төндірмейтін адамдар үшін қамауға алу үйінде болу фактісі (тіпті салыстырмалы түрде қысқа уақыт) осындай күшті стрессті тудыруы мүмкін, сондықтан түзету және арнайы алдын-алу мақсаттары мүмкіндігінше қысқа мерзімде қол жеткізіледі [5, 74 б.].

А.В. Поливцев пікірінше, қамаққа алу түріндегі қылмыстық жаза, теориялық тұрғыдан қылмыстық-құқықтық сипаттағы шараның тәуелсіз түрі бола отырып, іс жүзінде бас бостандығынан айырудың бір түрі болып табылады. Қамаққа алуды жазалаушы ұстаудың негізіне: қылмыстық жазаға соттаудың өзін, яғни соттың жариялы теріс бағасын; сотталған адамның жүріп-тұру еркіндігін шектеуді; қоғамнан белгілі бір оқшаулауды; мамандандырылған мекемеде өмір мен тұрмыстың қатаң белгіленген жағдайларында тұратын шектеулерді; сотталғандықты жазалаушы ұстауды жатқызады. Бұл ретте автор уақыт көрсеткішін, яғни құқықтық шектеулердің әрекет ету кезеңін анықтайтын мерзімді белгілейді [6, 18 б.].

Осылайша, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып және қарастырылып отырған мәселенің контекстінде біз осы жазаны шектеу мен айыру жүйесінің негізі қоғамнан қатаң оқшаулауды көздейтін мамандандырылған мекемеде жазаны өтеуден тұратын бас бостандығынан айыру болып табылады деп тұжырымдаймыз. Сонымен қатар, қоғамнан уақытша оқшаулауға байланысты еңбек қатынастары саласындағы шектеулер жүзеге асырылады, нәтижесінде қаржы-экономикалық саладағы шектеулер, сондай-ақ айыптау фактісімен байланысты моральдық-психологиялық әсерлер бар.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы Құқықтық статистика және арнайы есептер жөніндегі Комитетінің мәліметтеріне сәйкес, Республикамызда 2015-2016 жылдары - соттар қамаққа алуды тағайындаған жоқ, 2017 жылы – қамаққа алуды тағайындаудың 10 фактісі, 2018 жылы қамаққа алуды тағайындаудың 6 фактісі, 2019 жылы-қамаққа алуды тағайындаудың 4 фактісі, 2020 жылы - соттардың қамаққа алуды тағайындауының 4 фактісі болды [7].

Сот тәжірибесіне сәйкес, 2017 жылдың 24 сәуірінде таңғы сағат 06:45 шамасында 2534 әскерибөлімініңоқу орталығының жеке құрамның ұйықтайтын үй-жай бөлмесіндеқатардағы жауынгер «К», мерзімді әскери қызметкері қатардағыжауынгер «Т» «Насыбай» сұрап, ол «Насыбай» жоқ деген соң«К» оның іс-әрекетін ұнатпай бір-бірінің арасында бағыныштылық қатынастары болмаған кездегі әскери қызметшілердің арасындағы өзара қарым-қатынастардың жарғылық ережелерін және ҚР Қарулы Күштері жарғысының 12 тармағының 1, 3, 4, 8, 9 тармақшаларын және 13, 15, 54, 159 тармақтарының ережелерін бұзып, «Т» басымен бір рет сол жақ көзінен ұрып оның денсаулығына жеңіл зиян келтіріп, оның ар-ожданы мен қадір-қасиетін кемсіткен.

Өзінің істеген кінәсін толығымен мойындағанымен бірге, «К» қатағылған айып бойынша оның кінәсі басты сот талқылауында зерттелген дәлелдемелермен толық қуатталады.

25 сәуір 2017 жылғы № 4 сот медициналық сараптамасының қорытындысына сай «Т» сол көзінің төменгі және үстіңгі аймақтары көгерген, сол көзінің ішіне травматикалық қан құйылу жарақаты бар, соңғының денсаулығына жеңіл зиян келтірген.

Әскери жарғылық зерттеу туралы қорытындысына сәйкес, к/ж «К» және к/ж «Т» әскери ант қабылдамаса да олар әскери қызметкерлер болып табылады, жоғарыдағы іс-әрекеттері бойынша әскери қызметкер ретінде жауапқа тартылады.

Көрсетілген сот сараптамалардың қорытындысы сот талқылауында басқа да зерттелген дәлелдемелермен қосқанда сотталушының іс-әрекеттері жәбірленушіге күш қолданылғаны туралы айып тағылған ісінде толық қуаттайды.

Сот «К»тың жеке басынның және жанұялық жағдайын, жастығын, айыбын мойындағанын, оның қылмыс жасағанға дейінгі және қылмыс жасағаннан кейінгі тәртібін

ескере отырып, сот сотталушыға Қазақстан Республикасының ҚК-нің 440 бабының 1 бөлігінің санкциясында көрсетілген қамаққа алу, жазасының тағайындауы мүмкін деп есептейді, себебі бұл жаза оның түзелуіне жеткілікті және қажетті деген тұжырымға келді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде және ҚР ҚПК-нің 387-393, 395- 398, 401-402 баптарын басшылыққа ала отырып, әскери сот, «К» Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 440-бабы 1-бөлігінде көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты жасағаны үшін кінәлі деп танып, оған осы бап бойынша 30 (отыз) тәулік мерзімінде қамаққа алу жазасын тағайындап, жазаны Қазақстан Республикасының Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің Алматы гарнизоны бойынша әскери полиция басқармасының гауптвахтасында өтеу белгіленген [8].

Қылмыстық жаза тағайындаған кезде соттар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 52-бабында (бұдан әрі – ҚК) көрсетілген жаза тағайындаудың жалпы қағидаларын бұлжытпай сақтағандары, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығы бойынша қай санатқа жататындығын, қылмыстың қайталануын және оның түрлерін, қылмыстық құқық бұзушылықты жасау кезеңін, сотталушының қылмыстық құқық бұзушылықты жасау кезіндегі қатысу дәрежесін, қылмыстық құқық бұзушылықтың мақсатына жету үшін оның әрекеттерінің маңызын және келтірілген немесе келтірілуі мүмкін зиянның сипаты мен мөлшеріне ықпалын, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының болуын, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлардың болуын, сол қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген жазаға қарағанда неғұрлым жеңіл жаза тағайындау негіздерін ескерулері қажет [9].

Сонымен қатар, 2017 жылғы наурыздың 3-і күні, шамамен 23 сағат 30 минут кезінде, Астана қаласындағы № 14776 санды әскери бөлімнің 2 орталық басқарма бөлімінің (Атырау қаласы) аға офицері аға лейтенант «Б», бұрын, яғни 2015 жылғы желтоқсанның 28-інен бері көлік құралдарын басқару құқығынан сот актысы негізінде айрылған адам бола тұра, алкогольдік масаң күйде және осы бөлімге әскери қызмет бабы бойынша пайдалану үшін берілген «Лада - 21214» маркалы «KZ 523 АВ/06» санды мемлекеттік тіркеудегі номерлік белгісі бар көлік құралын (енді, бұдан кейін - автокөлік) Атырау қаласы «Бірлік» ауылы тұсында өз бетімен тағы басқарып келе жатырған мезгілінде, жол жүру ережелерінің талаптарын бұзғаны үшін, жол-патрульдік полиция қызметкерлерімен байқалып қалып, әуелі тоқтатылып, ал кейіннен ішкендігіне байланысты ұсталып, денсаулық жағдайын тиісінше дәрігерлік куәландырудан өткізу үшін Атырау облыстық наркология диспансеріне жеткізілген.

2017 жылғы наурыздың 4-дегі шамамен 2 сағат 32 минутта берілген психикалық белсенді затты пайдалану және мастық күй фактысын белгілеу үшін жүргізілген куәландырудың № 2771 санды қорытындысына сәйкес, әскери қызметші офицер «Б» осы полиция қызметкерлерімен тоқтатылып, ұсталған кезде, алкогольді масаңдықтың жеңіл дәрежелік жағдайында болғандығы нарколог маман-дәрігермен анықталған.

Аға лейтенант «Б», бұрын, яғни 2015 жылғы желтоқсанның 28- де Атырау қаласы мамандандырылған әкімшілік сотының қаулысымен, Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (енді- ҚР-сы ӘҚБтК-і) 608 бабының 1 бөлігінде көрсетілген әкімшілік құқықбұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылып, көлік құралын басқару құқығынан 5 жылға, яғни 2020 жылғы желтоқсанның 28-іне дейін айыру түріндегі әкімшілік жазаға тартылған және сотта анықталғандай, оның осы әкімшілік жаза өтеу мерзімі әлі аяқталып, бітпеген.

Сот мәжілісінде сотталушы «Б» жоғарыда көрсетілген қызметтік автокөлікті 2017 жылғы наурыздың 3-і күні шамамен 23 сағат 30 минут кезінде алкогольді масаң күйде өзінің басқару айыбын, нақты айтқанда ҚР-сы ҚК-нің 346 бабының 1 бөлігінде қарастырылған қылмыстық теріс қылық жасаудағы кінәсін толықтай мойындап, сотқа жауаптар берді.

Сот, осы процеске қатысушыларды тыңдай келе және қылмыстық іс бойынша жинақталған дәлелдемелерді бір жиынтықта жан-жақты, толық және объективті түрде зерттеп қарай келе, «Б» айыпталып отырған бұл қылмыстық теріс қылық бойынша, оның нақты кінәсі, сотталушының әрекетінде бар екендігі жөнінде қорытындыға келеді, өйткені

ол, 2017 жылғы наурыздың 3-і күні, шамамен 23 сағат 30 минут кезінде, көлік құралын басқару құқығынан бұрын сот қаулысы негізінде айырылған адам бола тұра, жоғарыда көрсетілген қызметтік автокөлікті Атырау қаласы «Бірлік» ауылы тұсында алкогольді масаң күйде басқарып келе жатырған жерінен жол-патрульдік полиция қызметкерлеріне ұсталып, Атырау қаласындағы облыстық наркология диспансеріне жеткізілген.

Атырау қалалық мамандандырылған әкімшілік сотының 2015 жылғы желтоқсанның 28-дегі қаулысымен, әскери қызметші «Б» ҚР-сы ӘҚБТК-нің 608 бабының 3 бөлігі бойынша кінәлі ретінде танылып, ол 5 жыл мерзімге, яғни 2020 жылғы желтоқсанның 28-іне шейін көлік құралын басқару құқығынан айырылған.

2017 жылғы наурыздың 4-дегі № 2771 санды медициналық куәландыру қорытындысына сай, «Б» полиция қызметкерлеріне ұсталған мезетте, жеңіл дәрежедегі алкогольді масаң күйде болған.

Сотталушы «Б» қасақана жасаған белсенді бұл әрекеті, ҚР-сы ҚК-нің 346 бабының 1 бөлігімен саралануға жатады, өйткені ол, көлік құралын басқару құқығынан бұрын айырылған адам бола тұра, жоғарыда көрсетілген қызметтік автокөлікті алкогольді масаң күйде басқарған.

Сотталушы әскери қызметші «Б» қылмыстық жауаптылығы мен жазасын ауырататын мән-жайлар ретінде, оның осы қылмыстық құқық бұзушылықты алкогольді масаң күйде және өзі берген әскери антын бұза отырып жасауын танып, ескереді.

Мазмұндалғандардың негізінде және ҚР-сы ҚПК-нің 387-390, 392-393, 395-398, 401-402, 404 және 529 баптарын басшылыққа алып, Ақтөбе гарнизоны әскери соты, - әскери қызметші - аға лейтенант «Б» ҚР-сы ҚК-нің 346 бабының 1 бөлігінде көрсетілген қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін кінәлі ретінде танып, оған осы бап бойынша 3 (үш) жыл мерзімге көлік құралдарын басқару түріндегі белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, 45 (қырық бес) тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алу жазасы тағайындалсын.

ҚР-сы ҚК-нің 45 бабының 4 бөлігіне сәйкес, әскери қызметші - аға лейтенант «Б» қамақта болу жазасын, Қазақстан Республикасы Қорғаныс Министрлігіне қарасты Ақтөбе гарнизонының әскери полициясының гауптвахтасында өтеуге жіберілді [10].

Талдықорған гарнизоны әскери соты тәжірибесіне сәйкес, 27.02.2017 жылы таңғы 07:00 шамасында «А» Алматы облысы, Ұйғыр ауданы, Шонжы ауылында орналасқан ҚР ҰҚК ШҚ 2534 әскери бөліміне застава старшиналарының жинынына дайындалып жүріп, 2534 ә/б қарасты «Өртенсай» шекара заставасының азық-түлік, жем-шөп қоймасына кіріп құны 8657 тенге 60 тиын, салмағы 10 кг болатын бір қорап басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығын ұрлап, Шонжы ауылында тұратын тусқандарына апарып беріп пайдасын асыру туралы қылмыстық ой келеді.

Осы ойын іске асыру мақсатында, 27.02.2017 жылы сағат 07:05 шамасында маңайда ешкімнің жоқ екендігіне көзі жетіп, ол бір қорап балықты алып ҚР ҰҚК ШҚ 2534 әскери бөлімі «Өртенсай» шекара заставасының ГАЗ -33081-9 м/н 380 BS 03 қызметтік автокөлігінің бортына апарып салып қояды.

Сағат 07:10 кезінде ҚР ҰҚК ШҚ 2534 әскери бөлімі «Өртенсай» шекара заставасының ГАЗ -33081-9 м/н 380 BS 03 қызметтік автокөлік жүргізушісі «С», 2534 ә/б қарасты «Өртенсай» шекара заставасынан шығып жол-жөнекей 2534 ә/б «Ой-Қарайғай» шекара заставасының аға технигі сержант Ә.М.Исморданы алып, әрі қарай

«Күркілдек» шекара заставасының старшинасы прапорщик «М» алып, Сарыжаз - Ой-Қарағай жолында сағат 11:00 шамасында кележатқан уқытында 2534 әскери бөлімінің «Меркулов» шекара заставасының қасында ҚР ҰҚК әскери полиция қызметкерлері тоқтатып, құжаттарын және автокөлігінің жүк салғышын тексеру кезде ұрланған балықты анықтайды.

Сонымен «А» 27.02.2017 жылы әскери бөлімнен салмағы 10 келі, бағасы 8657 тенге 60 тиын болатын, бір қорап басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығын ұсақ-түйек жымқыруды ұрлау жолымен жасаған, яғни ҚР ҚК 187 бабы 1 бөлігінде көзделген қылмыстық теріс қылығын жасаған.

Сотталушы ретінде сұралған «А» өзіне тағылған айыпты толығымен мойындап, басты

сот талқылауында келесіні көрсетті: 27 ақпан 2017 жылы әскери бөлімнен салмағы 10 келі, бағасы 8657 тенге 60 тиын болатын, бір қорап басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығын ұрлағаны туралы көрсеткен және кінәсін мойындап, шын жүректен өкінетіндігі туралы жауап берген.

Өзінің істеген кінәсін мойындағанымен бірге, «А» тағылған айып бойынша оның кінәсі басты сот талқылауында зерттелген дәлелдемелермен толық қуатталады.

Жәбірленушінің өкілі ретінде басты сот талқылауында жауап берген «М» келесіні көрсетті:

01 наурыз 2017 жылы оны әскери бөлімінің командирі полковник «Ш» шақырып «Өртенсай» шекара заставасынан осы шекара застава старшинасының МУА кіші сержант «А» азық-түлік қоймасынан құны 8658 теңге 60 тиын болатын, салмағы 10 кг. басы және шек-қарны жоқ

«Сазан» балығын ұрлап бара жатқан жерінен ұсталғанын айтып, сонымен қатар ол әскери бөлім сотталушымен татуласпайтынын айтып көрсетті.

2534 әскери бөлім командирінің 24 қараша 2016 жылғы №76 бұйрығына сай, кіші сержант «А» «Өртенсай» шекара заставасының атқыштар бөлімшесінің командирі лауазымына тағайындалған.

2534 әскери бөлім командирінің 28 қараша 2016 жылғы №846 бұйрығымен кіші сержант «А» «Өртенсай» шекара застава старшинасының МУА лауазымына тағайындалып, осы шекара заставасының материалдық бағалы мүлкін қабылдаған.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі Комитетінің Алматы бойынша басқармасының 02.03.2017 жылғы берген анықтамасына сай, «А» бұрын қылмыстық жауапкершілікке тартылмаған.

«А», 2534 әскери бөлімінің басшылығы тарапынан жақсы жағымен мінезделеді. 27.02.2017 жылы әскери полиция қызметкерлерінің жасаған ГАЗ-33081-9 м/н 380 BS 03 қызметтік автокөлігінен қарау актісіне сай, Қазақстан Республикасының ҰҚК 1-ші әскери полиция бөлімі 2017 жылға арналған негізгі ұйымдастырушылық немесе тәжірибелік іс-шара жоспарының 2.2 тармағына сәйкес, 25.02.2017 жылғы шығыс № 15/1-206 санды іс-жоспарды орындау мақсатында 27.02.2017 жылы сағат 11-00 шамасында Алматы облысы Райымбек ауданы Сарыжаз Ой-Қарағай жолында патрульдік іс-шара жүргізу барысында ҚР ҰҚК ШҚ 2534 әскери бөліміне қарасты «Өртенсай» шекара заставасының ГАЗ-33081-9 м/н 380 BS 03 қызметтік автокөлігін тоқтатып тексеріс жүргізілді. Аталған автокөліктің бортын тексеру кезінде қағаздан жасалған қорап табылды. Қағаз қораптың ішінен салмағы 10 кг. болатын басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығы шықты. Табылған «Сазан» балығы 2534 әскери бөліміне қарасты «Өртенсай» ШЗ старшинасының МУА кіші сержант «А» жоғарыда аталған шекара заставасының азық-түлік қоймасынан алынғандығы анықталған.

28.02.2017 жылғы ҚР ҰҚК ШҚ 2534 әскери бөлімінің қаржы бөлімінен алынған анықтамаға сәйкес, бір қорап басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығын салмағы 10 келі, бағасы 8657 тенге 60 тиын құрайды.

Сот істе ұсынылған айғақ заттарды зерттеп, алдын-ала анықтау органымен сотталушы «А» қылмыстық әрекетін Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 187-ші бабының 1-ші бөлігімен дұрыс дәрежелеген, яғни болмашы мөлшерде бөтеннің мүлкін ұсақ-түйек жымқыруды ұрлау жолымен жасаған, яғни қылмыстық теріс қылығын жасаған.

Себебі, ол әскери бөлімнен салмағы 10 кг. бағасы 8657 теңге 60 тиын болатын, бір қорап басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығын ұсақ-түйек жымқыруды ұрлау жолымен жасаған осының салдарынан әскери бөлімге материалдық залал келтірді.

Сот, «А» жаза мерзімін және түрін тағайындау кезінде, ол кінәсін толық мойындағанын, істеген ісіне қынжылатындығын, бұрын сотты болмай бірінші рет сотталып отырғанын, оның жастығын, жанұялық жағдайын және жас баласының болуы сотталушының жазасын жеңілдететін мән-жайлар деп ескереді.

Ал жазасын ауырлататын жағдай ретінде сотталушы әскери қызметкер ретінде берген сертін немесе кәсібі антын бұза отырып, қылмыстық құқық бұзушылық жасауы және оның

қызмет бабын немесе шартқа қарай көрсетілген сенімді пайдаланып қылмыстық құқық бұзушылық жасауын ескереді.

Сот, «А» жеке басынның және жанұялық жағдайын, жастығын, айыбын мойындағанын, оның қылмыс жасағанға дейінгі және қылмыс жасағаннан кейінгі тәртібін ескере отырып, сот сотталушыға Қазақстан Республикасының ҚК-нің 187 бабының бөлігінің санкциясында көрсетілген қамаққа алу, жазасының тағайындауы мүмкін деп есептейді, себебі бұл жаза оның түзелуіне жеткілікті және қажетті деген тұжырымға келді.

Іс бойынша заттай дәлелдемелер ретінде танылған: 2534 әскери бөліміне сақтауға өткізілген салмағы 10 келі құрайтын, басы және шек-қарны жоқ «Сазан» балығы, тиесілігі бойынша заңды тұлғаға қайтарылсын.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде және Қазақстан Республикасының ҚІЖК-нің 387-390, 392, 393, 395-398, 401, 402 баптарын басшылыққа ала отырып, әскери сот,

«А» Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 187-бабы 1-бөлігінде көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты жасағаны үшін кінәлі деп танып, оған осы бап бойынша 30 (отыз) тәулік мерзімінде қамаққа алу жазасын тағайындап, жазаны Қазақстан Республикасының Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінің Алматы гарнизоны бойынша әскери полиция басқармасының абақтысында өтеу белгіленген [11].

2018 жылғы әскери сот тәжірибесіне сәйкес, 2018 жылғы 14-ші тамызда Қазақстан бітімгершілік полкінің материалдық-техникалық камтамасыз ету ротасының жеке құрамын рота бойынша жауапты болып кезекшілікке түскен келісім-шарт бойынша әскери қызметкер ефрейтор «Б» таңғы асқа асханаға алып барған. Жеке құрам таңғы астан сағат 07.30 шамасында шығып сапқа тұрған және жеке құрамның өтініші бойынша жауапты «Б» сарбаздарға сыртта орналасқан дәретханаға баруға рұқсат еткен. Осы тұста, сапта келе жатып сотталушы «Ә» артына қарай берген соң оған «Б» ескерту жасаған. Содан әңгіме дәретхананың артында жалғасқан, осы кезде сотталушы «Ә» жәбірленуші «Б» мұрны тұсынан оң қолының жұдырығымен бір рет соққы жасаған. Жасалған соққы салдарынан «Б» жеңіл түрдегі дене жаракатын алған.

Басты сот талқылауында сотталушы «Ә» өзінің жасаған қылмыстық теріс қылығына өкініп, кінәсін толығымен мойындады. 2018 жылғы 14-ші тамызда сағат 07.30 шамасында, Қазақстан бітімгершілік полкі аумағындағы дәретхана жанында жәбірленуші Бисеналиевтің мұрнынан оң қолының жұдырығымен бір рет ұрғанын айтты. Өзара сөзге келіспей қалғандарын жеткізді. Жәбірленушіден өзінің кешірім сұрағандығын айтты. Ал, жәбірленуші «Б» болған оқиғаны растап, сотталушы «Ә» оның мұрнынан бір рет ұрғанын айтты, бірақ өзінің сотталушы «Ә» кешірмейтінін, татуласпайтынын жеткізді.

2018 жылғы 21 қыркүйектегі №36 сот-медициналық сараптама қорытындысына сәйкес жәбірленуші «Б» денсаулығына жеңіл түрде зиян келтірілген.

Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы №561-V «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Заңының 7- бабының 1-тармағында әскери қызметші Қазақстан Республикасының Конституциясын және басқа да нормативтік құқықтық актілерін сақтауға, сондай-ақ жалпы міндетті, - деп көрсетілген. Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 5 шілдедегі №364 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құрылымдарының жалпы әскери жарғыларының, оның ішінде Ішкі қызмет жарғысының 144-бабының 1 және 2-тармақтарына сәйкес сарбаз өзінің Қарулы Күштер жауынгері конституциялық борышын жете түсінуге, әскери қызмет міндеттерін үлгілі орындауға, әскери істі сапалы оқып-үйренуге, оған командирлер (бастықтар) оқытып-үйрететіннің бәрін ұқыпты және нақты міндеттерін үлгілі орындауға, сонымен қатар жалпыәскери жарғылардың талаптарын нақты білуге және адал ниетпен орындауға міндетті, - деп белгіленген.

Мемлекеттік айыптаушы – прокурор «Ф» тарапынан сотталушы «Ә» Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 440-бабының 1-бөлігімен көзделген қылмыстық құқықбұзушылықты жасағаны үшін оны кінәлі деп танып, оған жаза ретінде 20 тәулікке

дейінгі мерзімге Алматы өңірлік Әскери полициясының гауптвахтасына қамаққа алу жазасын тағайындауды сұрады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының «Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы» Заңының 10-бабының 1-тармағына және Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 98-2- бабының 1-тармағына сәйкес соттаулышы есебінен 5 айлық есептік көрсеткішті құрайтын мәжбүрлі төлемді өндіруді сұрады.

Сот, электрондық іс материалдарын зерделей келе, сот отырыстарында жауап берген жәбірленушінің және сотталушының түсініктемелерсін ескере келе олардың әрқайсысына жеке құқықтық баға бере отырып, сотталушыға анықтау органымен тағылған ҚР Қылмыстық кодексінің 440-бабының 1- тармағымен көзделген қылмыстық теріс қылық айыптауды дұрыс сараланған деп санап, оларды жол берілетін дәлелдемелерге жатады деп есептейді.

ҚР Бас Прокуратурасының жанындағы ҚСЖАЕКБ мәліметтеріне сәйкес, сотталушы Әлиге қатысты қылмыстық және әкімшілік жауапкершілікке тартылған жөнінде мәліметтер тіркелмеген. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 53-бабына сәйкес сотталушыға жаза тағайындағанда оның қылмыстық жауаптылығымен жазасын жеңілдететін мән-жайлары ретінде, оның осы қылмыстық құқықбұзушылықты жасағаны үшін өкінуі және кінәсін толығымен мойындауы болып табылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 54-бабына сәйкес оның қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлары ретінде оның өзі қабылдаған әскери антын бұза отырып қылмыстық теріс қылықты жасауы болып табылады.

Әскери бөлім басшылығымен сотталушы «Ә» қызметі бойынша орташа жағынан бағаланатыны анықталды. Осы негіздерде, тағайындалған жаза оның жеке өміріне тікелей әсері болатындығын, материалдық жағдайын ескере келе сот, оған гауптвахтаға қамаққа алу жазасын тағайындауды орынды және заңға қайшы келмейді деп санайды. Әскери жарғы зерттеу қорытындысы бойынша жәбірленуші мен сотталушының арасында әскери қызметтік бағыныштылық қарым- қатынастар жоқ.

Қазақстан Республикасының «Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы» Заңының 10-бабының 1-тармағына және Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 98-2-бабының 1-тармағына сәйкес қылмыстық теріс қылық жасағандығы үшін соттаулышы есебінен 5 айлық есептік көрсеткішті құрайтын мәжбүрлі төлемді өндіру көзделген.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 45-бабының 4-тармағына сәйкес әскери қызметшілер қамақта болуды гауптвахтада өтейді.

Басты сот талқылауында жәбірленуші тарапынан сотталушыға азаматтық талапарыз, процесік шығындарды өндіру және заттай дәлелдемелердің тағдырын шешуге қатысты мәселелер көтерілген жоқ.

Осы аталған жағдайларды ескеріп, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 388-389, 529 - баптарын басшылыққа ала отырып, әскери сот, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 440-бабының 1- бөлігінде көрсетілген қылмыстық теріс қылықты жасағаны үшін «Ә» кінәлі деп танылсын және оған 10 (он) тәулік мерзімге Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Алматы гарнизоны бойынша Әскери полиция басқармасының гауптвахтасына қамаққа алу жазасын тағайындады [12].

2019 жылғы 7 қаңтар күні сағат 12.20 шамасында сотталушы мерзімді қызметтегі қатардағы жауынгер «Ж» 2466 әскери бөлімінің күзет және материалдық қамтамасыз ету ротасының әжетханасындағы жуыну бөлмесінде ашуға салынып, кезекшіліктегі тумпочкаңа барып тұрмайсыңба деп, жәбірленуші мерзімді қызметтегі қатардағы жауынгер «А» абыройы мен қадір-қасиетін сыйламай, қатардағы жауынгер «У» көзінше, оларға құрмет көрсетпей, «А» ұрып-соғу арқылы тәрбиелеу ниетімен, сол қолының жұдырығымен оның оң жақ беті тұсынан бір рет және оң қолымен сол жақ беті тұсынан бір рет ұрған.

Сот отырысында сотталушы «Ж» өзіне тағылған айыпты толығымен мойындап, жасаған заңсыз іс-әрекетіне шынайы түрде өкініш білдірді. Өзіне тағылған айыпты толығымен растады. Сонымен қатар, сотталушының кінәсі тек қана оның жауабымен емес,

жәбірленушінің жауабымен және сот мәжілісінде зерттелген басқа да дәлелдермен анықталады.

Сот отырысында сұралған жәбірленуші «А» 2019 жылдың 7 қаңтары күні 2466 әскери бөлімінің күзет және материалдық қамтамасыз ету ротасының рота бойынша кезекшілік құрамында болып дәретханада тазалық жасап болып айнаға қарап тұрған кезде «Ж» кіріп келіп қолын жуып жатып орнына тумбочкаға тұсаңшы деген. Осы кезде «А» оған кезекші «У» тазалық жасауға тапсырма берген, сен кезекші емессіңғой деп айтқан. Және де ашыланып кетіп, сен неге маған тиісе бересің деп айтқан. Осы тұста Жарасбаевта оған сөз қайтарған. Екеуінің арасында ерегіс орын алған. Бір біріне дөрекі сөздер айтқан. Осы кезде рота кезекшісі «У» келіп «Ж» шығарып жіберген. Содан кейін кішкене уақыттан кейін «Ж» қайтадан келіп сол қолының жұдырығымен «Ж» оң жақернінен бір рет ұрған. Тағы да екінші рет, оң қолымен оның сол жақ бетітұсынан бір рет ұрғандығын көрсетті.

Жәбірленуші «А» сотталушы «Ж» татуласпайтынын және оны кешірмейтінін жеткізді. Алайда сот отырысында сотталушыға ешқандай материалдық және моральдық залалды өндіріп алу туралы жәбірленушіден өтініш білдірілген жоқ.

Сот отырысында қорғаушы-адвокат сотталушының тағылған айыпты толығымен мойындап өкінуіне байланысты куә «У» сұрамау жайында өтініш жасады. Бұл өтінішті прокурор және барлық сотқа қатысушылар қолдады.

Осылайша, сотталушы «Ж» жәбірленуші «А» қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 440-бабы 1-бөлігімен көзделген қылмыстық құқықбұзушылықты, қылмыстық теріс қылықты жасаған, яғни әскери қызметшілер арасында бағыныштылық қатынастар болмаған кезде олардың арасындағы өзара қарым-қатынастардың жарғылық қағидаларын жәбірленушіні ұрып соғудан, денсаулығына жеңіл зиян келтіруден немесе өзге де күш қолданудан көрінген не оның абыройы мен қадір-қасиетін түсіруге байланысты бұзу болып табылады.

2019 жылғы 8 қаңтардағы №1 сот-медициналық сарапшының қорытындысы бойынша жәбірленуші «А» денсаулығына сотталушы «Ж» заңсыз іс-әрекетінен «Ернінің жоғарғы оң жағының жарақаты және оң жақ ернінің шырышығының жырттылып-соғылған жарақаты» жеңіл түрде зиян келтірілген.

2019 жылғы 10 қаңтардағы әскери жарғылық зерттеу қорытындысы бойынша сотталушы «Ж» және жәбірленуші «А» арасында бір-біріне бастық немесе бағынышты болып табылмайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 53-бабының 11- бөлігіне сай сотталушы кінәсән толық мойындағанын, шын жүректен өкінгенін сот жауапкершілікпен жазаны жеңілдететін мән жайлар деп таниды. Сонымен қатар, сот сотталушының әскери бөлім басшылығымен жақсы жағынан мінезделетінін, оның жастығын және бұрын сотты болмағандығын ескереді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 54-бабының 13-бөлігіне сай жауапкершілікпен жазаны ауырлататын мән жайлар ретінде сот оның адамның өзі берген сертін немесе кәсіби антын бұза отырып, қылмыстық құқықбұзушылық жасауы деп таниды.

Жаза тағайындау кезінде қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі, сотталушының жеке басы, сонымен бірге оның қылмыс жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқы, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, сондай-ақ, тағайындалған жазаны сотталған адамның түзелуіне және оның отбасының тіршілік жағдайына ықпалы ескеріледі.

Жоғарыда көрсетілген мән-жайларды басшылыққа алып сот сотталушыға осы бап бойынша 10 (он) тәулік мерзімге қамаққа алу жазасын тағайындауды жөн көреді.

2019 жылға бекітілген айлық есептік көрсеткіш 2 525 теңге көлемінде анықталған.

Қылмыстық іс бойынша заттай дәлелдемелер және сот шығындары жоқ.

Осы аталған жағдайларды ескеріп, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 387-390, 393, 395-398, 401, 402, 404, 529 - баптарын басшылыққа ала отырып, сот Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 440-бабының 1-бөлігінде көрсетілген қылмыстық теріс

қылықты жасағаны үшін «Ж» кінәлі деп танылсын және оған 10 (он) тәулік мерзімге Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Алматы гарнизоны бойынша Әскери полиция басқармасының гауптвахтасына қамаққа алу жазасы тағайындалсын деген үкім шығарды [13].

Сотталған әскери қызметшілер заңды күшіне енген үкімді орындау туралы сот өкімін алған күннен бастап үш күн ішінде жазасын өтеу үшін гауптвахтаға жіберіледі [14].

Әскери полиция органдары туралы заңына сәйкес әскери полиция органдары Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, ұлттық қауіпсіздік органдарының, Ұлттық ұланының құрамына ұйымдық тұрғыдан кіретін және Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында құқық тәртібін қамтамасыз ету жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын арнайы әскери бөлімшелер болып табылады [15].

Қазіргі уақытта бірқатар шетелдік мемлекеттерде жазаның бұл түрі қолданылуда. Алайда қамаққа алу түріндегі жазаны тиімділігі жоғары дәрежеде болғанына қарамастан, бүгінгі күнде оны іс жүзінде пайдалану елеулі экономикалық мәселелерге байланысты болып отыр. Қамаққа алу түріндегі сотталғандарды орналастыру үшін Қазақстан Республикасында кемінде 50 қамақ үйін салу қажет болды, бірақ арнайы қамақ үйлері әлі салу орындалмады. Қамаққа алу түріндегі сотталғандар жазаларын тергеу изоляторында және арнаулы қабылдау орындарында өтейді деп қарастырылған. Бұл қамаққа алу түріндегі жазаның орындалуының тиімділігін арттырмайды [16, 100 б.].

Мақала авторы, ең алдымен, соттардың тәжірибесінде әскери қызметшілерге қамаққа алу түріндегі жаза тағайындау кезінде бірнеше проблемалар бар екенін көрсеткісі келді.

Жүргізілген зерттеуді ескере отырып, мынадай ұсыныстарды іске асыру жолымен Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасын одан әрі жетілдіру жөніндегі жұмысты жалғастыруды ұсынамыз.

1. Қамаққа алудың қысқа мерзімдермен және қатаң оқшаулаумен байланысты қылмыстық жаза түрі ретіндегі тиімділігін ескере отырып және бас бостандығынан айырудың шығыны аз жаза түрімен салыстырғанда, жазаның негізгі түрі ретінде және онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасағаны үшін қамаққа алуды енгізу арқылы жазаның осы түрін қолдануды кеңейту керек еді. ҚР ҚК 40-бабының 2-бөлігі бас бостандығын шектегеннен кейін «қамауға алумен» толықтырылсын.

2. Сот тәжірибесіне сәйкес, аталған мекемелерде сотталғандарды ұстау жағдайларының салыстырмалы түрде пысықталған регламенттелуіне қарамастан, әскери қызметшілердің гауптвахтада қамаққа алу жазасы өтеу дұрыс емес және орынсыз деп есептейміз. Гауптвахтада қамаққа алу жазасын өтеу тек қана міндетті әскери борышын өтеп жатқан сарбаздарға қатысты болып тиіс. Келісімшарт бойынша әскери қызмет өткеретін әскери қызметшілер – заңда айқындалатын мерзімге Қарулы Күштерге, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарға әскери қызметке ерікті түрде тұрған Қазақстан Республикасының азаматтары. Офицерлер – офицерлік құрамның тиісті әскери атақтары берілген әскери қызметшілер. Сарбаздар (матростар) – сарбаздар (матростар) құрамының әскери лауазымдарын атқаратын әскери қызметшілер. Сержанттар (старшиналар) – сержанттық (старшиналық) лауазымдарды атқаратын әскери қызметшілер қамаққа алу түріндегі қылмыстық жазаны жалпы Қазақстан Республикасының азаматтары қамаққа алу жазасын өтейтін қамақ үйлерінде өтеуі тиіс.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz> (04.09.2021 жағдайымен).
2. Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы.
3. Рябова Л.В. Арест как вид уголовного наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2005. – 22 с.
4. Яковлев В. В. Уголовно-правовая характеристика ареста: теоретический аспект: дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 1999. – 189 с.

5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. В двух книгах. Книга 1 (статьи 1-174). – Алматы: Издательство «Норма-К», 2003. – 448 с.
6. Поливцев А. В. Правовое регулирование применения ареста как вида уголовного наказания: дис. ... канд. юрид. наук. – Ростов н/Д, 2001. – 177 с.
7. Қазақстан Республикасында 2015 – 2020 жж. ішіндегі тіркелген қылмыстың мәліметі // Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасы жанындағы құқықтық статистика және ақпарат комитеті мәліметі. – Нұр-Сұлтан, 2021.
8. Талдықорған гарнизоны әскери соты Үкімі 7280-17-00-1/5: 2017. Нұр-Сұлтан. 2021. <https://sud.gov.kz/>
9. Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы.
10. Ақтөбе гарнизоны әскери соты Үкімі № 7285-17-00-1/3: 2017 Нұр-Сұлтан. 2021. <https://sud.gov.kz/>
11. Талдықорған гарнизоны әскери соты Үкімі 7280-17-00-1/22017 Нұр-Сұлтан. 2021. <https://sud.gov.kz/>
12. Алматы гарнизоны әскери соты Үкімі №7210-18-00-1/42 Нұр-Сұлтан. 2021. <https://sud.gov.kz/>
13. Алматы гарнизоны әскери соты Үкімі №7210-19-00-1/5 Нұр-Сұлтан. 2021. <https://sud.gov.kz/>
14. Әскери қызметшілердің Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері әскери полиция органдарының гауптвахтасында әкімшілік қамауды өтеу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің 2017 жылғы 20 шілдедегі № 368 бұрығы.
15. Әскери полиция органдары туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 21 ақпандағы N 32 Заңы.
16. Тлешалиев Н.Д. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес әскери қызметшілерге қамаққа алу түріндегі жаза тағайындау // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – №3. – 2019. – С. 99-102.

References

1. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V Sam // <http://adilet.zan.kz> (as of 04.09.2021).
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated February 16, 2012 No. 561-IV on military service and status of military personnel.
3. Ryabova L. V. Arrest as a type of criminal punishment: criminal law and penal aspects: abstract. diss. ... cand. jurid. sciences'. Stavropol, 2005. 22 p .
4. Yakovlev V. V. Criminal-legal characteristics of arrest: theoretical aspect: dis. ... cand. jurid. Nauk. SPb., 1999. 189 p.
5. Commentary to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. In two books. Book 1 (articles 1-174).- Almaty: Publishing house "Norma-K", 2003 -- 448 p.
6. Polivtsev A.V. Legal regulation of the use of arrest as a type of criminal punishment: dis. ... cand. jurid. sciences'. Rostov n/A, 2001 -- 177 p.
7. 2015-2020 in the Republic of Kazakhstan information about registered crimes // information of the committee on legal statistics and information under the prosecutor general's Office of the Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan, 2021.
8. Verdict of the Taldykorgan Garrison military court 7280-17-00-1/5: 2017. Nur-Sultan. 2021. <https://sud.gov.kz/>
9. Normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated June 25, 2015 No. 4 on certain issues of imposing a criminal penalty.
10. Aktobe Garrison military court verdict No. 7285-17-00-1 / 3: 2017 Nur-Sultan. 2021. <https://sud.gov.kz/>
11. Taldykorgan Garrison military court verdict 7280-17-00-1 / 22017 Nur-Sultan. 2021. <https://sud.gov.kz/>
12. Verdict of the military court of the Almaty Garrison No. 7210-18-00-1 / 42 Nur-Sultan. 2021. <https://sud.gov.kz/>
13. Verdict of the military court of the Almaty Garrison No. 7210-19-00-1/5 Nur-Sultan. 2021. <https://sud.gov.kz/>

14. Order of the Minister of Defense of the Republic of Kazakhstan dated July 20, 2017 No. 368 on approval of the rules for serving administrative detention of military personnel in the brig of military police bodies of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.

15. Law of the Republic of Kazakhstan dated February 21, 2005 No. 32 on military police bodies.

16. Tleshaliyev N. D. assignment of punishment in the form of arrest to military personnel in accordance with the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan // science and life of Kazakhstan. No. 3 2019. pp. 99-102.

Авторлар туралы мәліметтер

Тлешалиев Нурлан Даулеткулович – Каспий қоғамдық университеті «Әділет» Жоғары құқық мектебінің сеньор-лекторы, з.ғ.м.

Муксинова Акку Турсыновна – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Заң факультетінің азаматтық құқық және азаматтық іс жүргізу, еңбек құқығы кафедрасының аға оқытушысы, з.ғ.м.

Батырбаев Әділхан Көшкенович – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Тлешалиев Нурлан Даулеткулович – сеньор-лектор Высшей школы права «Адилет» Каспийского общественного университета, м.ю.н.

Муксинова Акку Турсыновна – старший преподаватель кафедры гражданского права и гражданского процесса, трудового права Юридического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби м.ю.н.

Батырбаев Адылхан Кошкенович – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, к.ю.н.

Tleshaliyev Nurlan Dauletikulovich – senior lecturer at the Higher School of Law "Adilet" of the Caspian Public University

Muksinova Akku Tursynovna – senior lecturer of the Department of civil law and civil procedure, labor law of the Faculty of law, Al-Farabi Kazakh National University, master of law,

Batyrbayev Adylkhan Koshkenovich – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure Law and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, PhD, Associate Professor.

Б.Т. Исатаева¹

¹Шымкент қаласының Полиция департаменті, Шымкент, Қазақстан Республикасы

АҚПАРАТТЫҚ КИБЕРКЕҢІСТІКТЕ ЖАСАЛАТЫН МЕНШІККЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР

Қоғам дамуының соңғы жылдары технологиялардың, соның ішінде ақпараттық және кибер кеңістіктердің дамуымен сипатталады. Ақпараттық технологияларды пайдалана отырып жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар көптеген себептер бойынша арнайы топқа бөлінеді. Жасалған барлық құқық бұзушылықтардың үлес салмағының негізгі үлесі меншікке қарсы құқық бұзушылыққа тиесілі екенін ескере отырып, келтірілген залал орасан зор болып табылады. Бұл жұмыстың мақсаты қазіргі виртуалды әлемдегі меншікке қарсы құқық бұзушылықтарды тергеудің өзекті мәселелерін анықтау болып табылады. Бұл мақалада ақпараттық кибер кеңістіктегі меншікке қарсы құқық бұзушылықтардың анықтамалары мен жасалу тәсілдері қарастырылады, оның негізінде талдау жүргізіліп, меншікке қарсы құқық бұзушылықтардың алдын алу және болдырмау шаралары әзірленді және ұсынылды.

Түйінді сөздер: мүліктік құқық бұзушылықтар, ақпараттық орта, сандық кеңістік, ақпараттық киберкеңістік, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, компьютерлік технологиялар.

Уголовные правонарушения против собственности, совершаемые в информационном пространстве

Последние годы развития общества характеризуются прогрессом технологий, в том числе информационных и кибер пространств. Уголовные правонарушения, совершенные с использованием информационных технологий, выделяются в особую группу по множеству причин. Учитывая, что основная доля удельного веса всех совершенных правонарушений приходится на правонарушения против собственности, причинный ущерб является колоссальный. Целью настоящей работы является выявление основных проблем расследования правонарушений против собственности в современном виртуальном мире. В данной статье рассматриваются дефиниции способы совершения правонарушений против собственности в информационном кибер пространстве, на основе которой проведен анализ, разработаны и предложены меры по недопущению и предупреждению совершения правонарушений против собственности.

Ключевые слова: имущественные правонарушения, информационная среда, цифровое пространство, информационное кибер пространство, информационно-коммуникационные технологий, компьютерные технологий.

Criminal offenses against property committed in the information cyberspace

The last years of the society's development are characterized by the progress of technologies, including information and cyber spaces. Criminal offenses committed with the use of information technology are allocated to a special group for a variety of reasons. Considering that the main share of the specific weight of all committed offenses falls on offenses against property, the damage caused is enormous. The purpose of this work is to identify the main problems of investigating offenses against property in the modern virtual world. This article discusses the definitions and methods of committing offenses against property in the information cyber space, on the basis of which the analysis was carried out, measures were developed and proposed to prevent and prevent the commission of offenses against property.

Keywords: property offenses, information environment, digital space, information cyberspace, information and communication technologies, computer technologies.

Кіріспе

Қолданыстағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде меншікке қарсы қылмыстық кибер құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген. Атап айтқанда, «меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылық» атты 6-тарауда, саралау белгілері ретінде ақпараттық технологияларды пайдалану туралы 3 құрам көрсетілген (*188-баптың 2-бөлігі 4-тармағы Ұрлық, 190-баптың 2-бөлігі 4-тармағы Алаяқтық, 195-баптың 3-бөлігі 3-тармағы*).

Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметіне сай, 2018 жылы есептік мерзімде ҚР ҚК-нің 190-бабы 2-бөлігі 4-тармағы (*ақпараттық жүйені пайдаланушыны алдау немесе сенімін теріс пайдалану жолымен жасалған алаяқтық*) бойынша 517 қылмыс тіркеліп, оның 127 сотқа жолданған. 2019 жылы 7769 қылмыс тіркеліп, есептік мерзімде 669 сотқа жолданды. Егер өткен жылмен салыстырғанда тіркелген қылмыстардың саны 1400% күрт өсу тенденциясын байқауға болады. 2020 жылы 14220 қылмыс тіркеліп, сотқа 1423 жолданды, бұл өз кезегінде 83% өсу динамикасын сақтайды. 2021 жылы 21405 қылмыс тіркеліп, есептік мерзімде сотқа 3054 жолданды. Сол секілді, өткен жылмен салыстырғанда тіркелген қылмыстардың өсуі 51% құрады. 2022 жылдың бірінші тоқсанында 2925 қылмыс тіркеліп, 295 сотқа жолданды.

Қалыптасқан көріністі ескере отырып, сотқа жолданған қылмыстық істердің үлесі өте аз екені байқалады. Мәселен, 2018 жылы сотқа жолданғандардың үлесі тек 25%, 2019 жылы 9%, 2020 жылы 14% құрады.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыстық құқық бұзушылықтардың басқа түрлерінен сандық артықшылығына байланысты зерттеу үшін маңызды тақырып болып табылатыны белгілі.

Осы топтың қылмыстық құқық бұзушылықтары жалпы жасалған қылмыстың сандық жағын айқындай отырып, оның құрылымында әрдайым маңызды орын алып келді және қазіргі уақытта маңызды орын алып отыр. Олардың үлесі өткен ғасырдың аяғы - осы ғасырдың басында елде жасалған барлық қылмыстардың 50% астамын құрайды.

Негізгі бөлім.

Қоғамды ақпараттық-коммуникациялық ортаға итермелейтін жаһандық процестердің дамуы, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардың едәуір бөлігінің ақпараттық киберкеңістікке кететініне күмән тудырмайды.

Киберкеңістіктің ақпараттық кеңістіктегі қызмет саласы ретіндегі доктриналық анықтамалары [1], сондай-ақ ақпараттық ресурстар, Ақпараттық жүйелер және қажетті ақпараттық инфрақұрылым жатқызылуы мүмкін кез келген ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (оның ішінде Интернет желісінің) жұмыс істеу өнімі ретінде ақпараттық кеңістікке және кибер кеңістікке жатқызуға мүмкіндік береді [2].

Меншікке қарсы қылмыстарға ұрлық, тонау, қарақшылық, алаяқтық, қорқытып алу арқылы жасалған пайдакүнемдік, басқа біреудің мүлкіне жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар кіреді. Олармен күресте жетекші орын құқық қорғау органдарына беріледі. Бұл күрестің тиімділігі көбінесе осы қылмыстардың жай-күйі мен негізгі тенденцияларын білумен, олардың себептерін түсінумен, қылмыскердің жеке басының ерекшеліктерін ескерумен байланысты.

Қоғамның жедел ақпараттандырылуын қарап, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды зорлық-зомбылықпен (*тонау, ұрлық, қорқытып алу сияқты*) және зорлық-зомбылықсыз (*ұрлық, алаяқтық және т.б.*) жасалатындар деп бөліп қана қоймай, сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып қолданбалы және жанама жолмен жасалатындар деп бөлуге болады.

Қолданбалы жолмен жасалатын меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарға қылмыстық қол сұғу объектісіне субъектімен тікелей физикалық әсер ету арқылы жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды жатқызуға болады (*мұндай қылмыстық құқық*

бұзушылықтар тобының көрнекті түрлеріне - субъектінің жеке өзі жасаған тонау, қарақшылық, ұрлық қылмыстары жатады).

Жанама жолмен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарға қылмыс субъектісі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып ұрлау объектісіне қашықтықтан әсер ететіндерді жатқызуға болады (*мысал ретінде саралау тәсілімен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалатын ұрлықты, алаяқтықты келтіруге болады).*

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін зерттеу, бүгінгі күні ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып жасалуы мүмкін бірқатар қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстандырылуының әлсіздігін көрсетті.

Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар деп иелену құқығын бұзумен немесе меншік иесіне зиян келтірудің өзге де тәсілдерімен не осындай залал келтіру қаупін тудырумен ұштасқан, қылмыстық заңда көзделген қасақана немесе абайсызда жасалған іс-әрекеттерді түсіну керек.

Осылайша, қылмыстық құқық ғылымында меншік иесіне мүліктік залал келтірудің басқа әдістеріне ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникация желілерін пайдалану танылады.

Жекеше тоқтала кетсек, ҚР ҚК 187-бабы Ұсақ-түйек жымқыру бойынша айта кету керек, осы бапта бүгінгі күні қайталану түріндегі жалғыз саралау белгісі бар. Бұл ретте заң шығарушымен ақпараттық жүйеге заңсыз кіру не телекоммуникациялар желілері арқылы берілетін ақпаратты өзгерту жолы саралау белгісі ретінде қарастырылмаған.

Интернет-банкинг жүйесінің дамуын ескере отырып, кінәлі адам логин мен парольдің деректерін алаяқтық жолмен ұрлап, оларды жүйеге енгізіп, ақша қаражатын жымқыру мүмкіндігін біз жоққа шығара алмаймыз.

Мұндай жағдайларда жымқыру, ақша иесінің жеке деректерін ұрлау мақсатында жасалатын қылмыстық кибер құқық бұзушылықтар тізбегінің соңғы кезеңі болып табылатынын айта кету керек.

Банк жүйесіне қатысты бұл қылмыстық құқық бұзушылық аса танымал бола алады, өйткені банк жүйесін пайдаланушылардың шоттарынан шамалы соманы алу кінәлі адам үшін тиімдірек болуы мүмкін. Ұсақ-түйек жымқыру жасаған кезде зардап шеккендер мұндай әрекеттерді байқамауды немесе қараусыз қалдыруды жөн көреді, сәйкесінше құқық қорғау органдарына жүгінбейді.

Бір жеке сектордың жаһандық зерттеу нәтижесінде, киберқылмыстың құрбаны болған жеке тұлғалардың 80 пайызы полицияға қылмыс туралы хабарламағаны айтылған. Адамдардың полицияға сирек жүгінуі, олардың құрбан болу және ақпарат беру тетіктері туралы білмейтіндігімен, қылмыскерлердің құрбанына айналғанына ұят немесе ыңғайсыздық сезінетіндігімен, ал корпорациялар ықтимал беделді қауіптен қорқатынымен түсіндіріледі [3].

Осыған орай, ҚР ҚК-нің 187-бабында аталған саралау белгісінің болмауына байланысты, осы түрдегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың тұтас қабаты құқық қорғау органдарының назарынан тыс қалып отыр деп айтуға болады.

188-баптың 2-бөлігінде осыған ұқсас саралау белгісі көзделгені айтарлық жайт. Бұл Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін әзірлеген кезде, киберқылмыстың бірқатар қылмыстық құқық бұзушылықтардың криминологиялық сипаттамасына әсері сияқты аспектінің нашар түсінілгендігін және оған үлкен мән берілмегенін білдіреді.

Кейбір ғалымдардың пікірі бойынша, «Қазақстанды неғұрлым кибер-криминогендік елдерге жатқызуға болмайды, өйткені ақпараттық технологиялар саласында жасалатын қылмыстардың жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтар санынан үлесі тек 5% ғана құрайды» [4].

«Компьютерлік алаяқтық» немесе «компьютерлік ақпарат саласындағы алаяқтық» деп аталатын компьютерлік техника құралдарының көмегімен жасалатын жымқыру, отандық және шетелдік ғылыми қоғамдастықтағы қылмыстық кибер құқық бұзушылықтардың ең көп

талқыланатын түрі, сондай-ақ ең көп таралған қылмыстық кибер құқық бұзушылықтардың бірі болып табылады.

Айта кету керек, кейбір зерттеушілер «компьютерлік ақпарат саласындағы алаяқтық» (жымқыру) сияқты қылмыс түрін криминализациялау [5], осылайша «стандартты» алаяқтықтан ажырату туралы сұрақ қояды.

Ресей Федерациясының қолданыстағы Қылмыстық кодексінің редакциясына сәйкес, компьютерлік ақпарат саласындағы алаяқтық (Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 159.6-бабы) деп - компьютерлік ақпаратты енгізу, жою, оқшаулау, модификациялау немесе компьютерлік ақпаратты сақтау, өңдеу немесе сақтау құралдарының жұмысына басқаша араласу немесе ақпараттық және телекоммуникациялық желілерде біреудің мүлкін жымқыру немесе оған құқықты иемдену жолымен жасалған әрекетті білдіреді.

Бұл анықтамада «компьютерлік ақпаратты бұғаттау» және «компьютерлік ақпаратты түрлендіру» сияқты белгілі ұғымдар қолданылады. Бұл ұғымдар Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 272-бабының ережесінен алынған және сол мағынада түсініледі. Алайда, норманы құру кезінде заң шығарушы «компьютерлік ақпаратты енгізу» және «компьютерлік ақпаратты немесе ақпараттық және телекоммуникациялық желілерді сақтау, өңдеу немесе беру құралдарының жұмысына басқаша араласу» сияқты жаңа ұғымдарды қолданды, олардың заңды анықтамасы Ресей заңнамасында да, Қазақстан заңнамасында да жоқ.

Сонымен қатар, қолданыстағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде «таза» түрде жасалуы мүмкін қылмыстық кибер құқық бұзушылықтарға түгел бір тарау арналғанын атап өткен жөн. Бұрын анықтағанымыздай, қылмыстық кибер құқық бұзушылықтар әмбебап мәнге ие, өйткені олар қылмыстық құқық бұзушылықтың жеке құрамы да, басқа қылмыстық құқық бұзушылық әдісі де болуы мүмкін.

Осыған байланысты, біз «компьютерлік ақпарат саласындағы алаяқтық» (жымқыру) сияқты қылмыстық құқық бұзушылықтың мұндай түрін криминализациялау қажеттілігімен келісе алмаймыз.

Ұқсас кемшіліктер «ақпараттық жүйелерді» және «телекоммуникация желілерін» пайдалана отырып саралау белгілері болмаған мынадай меншікке қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар баптарында анықталды:

- 194-бап. Қорқытып алу;
- 196-бап. Көрінеу қылмыстық жолмен табылған мүлікті иемдену немесе өткізу;
- 198-бап. Авторлық және (немесе) сабақтас құқықтарды бұзу;
- 199-бап. Өнертабыстарға, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, селекциялық жетістіктерге немесе интегралдық микросхемалар топологияларына құқықтарды бұзу;
- 202-бап. Бөтеннің мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру.

Жоғарыда аталған қылмыстық кибер құқық бұзушылықтардың қылмыстық жіктелуі, олардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып жасалуы мүмкін деп сенімді түрде айта аламыз.

Ақпараттық киберкеңістікте жасалатын меншікке қарсы кез келген қылмыстық құқық бұзушылықта ҚР ҚК-нің 9-тарауында көзделген қылмыстық құқық бұзушылық жасалуы мүмкін деп сеніммен айтуға болады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникация желілерін пайдалана отырып жасалатын меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар, ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған кінәлі адамның ниетінің соңғы сатысы болып табылады.

Айта кету керек, меншікке қарсы бірқатар қылмыстық құқық бұзушылықтарда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникация желілерін қолдана отырып саралау белгісінің болмауы кінәлі адамның әрекетін анықтауда қиындықтар тудыруы мүмкін. Бұл жағдайда қылмыстық құқық бұзушылықты ҚР ҚК-де көзделмеген

тәсілмен жасаған адамды жауапкершілікке тарту қиын болуы мүмкін, өйткені бізге қылмыстық заң аналогиясын қолдануға жол берілмейтіні белгілі [6].

Қорытынды.

Қылмыстық кибер құқық бұзушылықты криминологиялық талдау туралы тарауды зерттеу нәтижелері негізінде келесі тұжырымдар жасалды:

1. Ақпараттық технологиялардың пайда болуы мен дамуы киберқылмыстың жаңа түрінің пайда болуына әкелді, бұл қылмыстық-техникалық прогрестің жетістіктерін қылмыстық мақсаттарда пайдаланудағы қылмыстық әлемнің тиімділігін көрсетеді. Осыған байланысты, киберқылмыстың даму тарихын кезеңдестіруді компьютерлерді құру және пайдалану және оларды одан әрі дамыту сәтінен бастау қажет.

2. Қолдану мәніне байланысты «Ақпараттық киберкеңістік» және «Цифрлық кеңістік» ұғымдарын ажырату керек, өйткені қолданыстағы заңнамаға киберқылмыстың дамуының әсерінен енгізілетін өзгерістер заң ғылымында қолданылатын терминологияны таңдау кезінде дәлірек анықтамаларды қажет етуі мүмкін. Осыған байланысты, «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңына тиісті толықтырулар енгізу қажет деп санаймыз.

3. Қылмыстық кибер құқық бұзушылыққа ақпараттық-коммуникациялық құрылғыларды, телекоммуникация желілерін және оларға модельденетін ақпараттық киберкеңістікті пайдалана отырып жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды жатқызған жөн.

3. Меншікке қарсы бірқатар қылмыстық құқық бұзушылықтар осы уақытқа дейін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен телекоммуникация желілерін пайдалана отырып жасау тәсілі бойынша сараланбаған, оны Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне тиісті өзгерістер қабылдау арқылы жою қажет, өйткені қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол берілмейді.

4. Меншікке қарсы қылмыстық кибер құқық бұзушылықтар 7-тарауда көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтармен бірге тергелуі керек, олар әрқашан телекоммуникация желілерін пайдалану арқылы мүлікті ұрлаудан, сондай-ақ желіні пайдаланушыны алдаудан бұрын болады.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. Алпеев А.С. Терминология безопасности: кибербезопасность, информационная безопасность // Вопросы кибербезопасности. – 2014. – №5. – С.39-42.

2. Добринская Д.Е. Киберпространство: территория современной жизни // Вестник Московского Университета. Сер. 18. Социология и политология. 2018. Т. 24 №1. – С.52-70.

3. Всестороннее исследование проблемы киберпреступности и ответных мер со стороны государств-членов, международного сообщества и частного сектора. Группа экспертов для проведения всестороннего исследования киберпреступности UNODC/CCPCJ/EG.4/2013/2 Вена, 25-28 февраля 2013 года с.8-9.

4. Султанбекова Г.Б., Збинская Е.Ю. Некоторые проблемные вопросы борьбы с киберпреступностью в Республике Казахстан //Репозиторий КарГУ. – с.473.

5. Простосердов М.А. Экономические преступления, совершаемые в киберпространстве, и меры противодействия им дис... канд. юрид. наук. – М., 2016. – С.77.

6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

References

1. Alpeev A. S. Terminology of security: cyber security, information security // issues of cyber security. 2014. No. 5. pp. 39-42.

2. Dobrinskaya D. E. Cyberspace: the territory of modern life // Bulletin of Moscow University. Ser. 18. Sociology and political science. 2018. VOL. 24. NO. 1. PP. 52-70.

3. Comprehensive study of the problem of cyber resistance and response measures by members of the state, the international community and the private sector. UNODC/CCPCJ/EG is a group of experts for conducting a comprehensive study of cyberbullying.4/2013/2 Vienna, 25-28 February 2013 p. 8-9

4. Sultanbekova G. B., Zbinskaya E. Yu. Some problematic issues of struggle with cyber resistance in the Republic of Kazakhstan // Kargu repository P.473
5. Prostoserdov M. A. Economic progress, improved in cyberspace, and measures to counteract the Dis... Kand. nauk. MOSCOW, 2016.P. 77
6. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V Sam.

Автор туралы мәліметтер

Исатаева Бағлан Тұрапбайқызы – Шымкент қаласы Полиция Департаменті Штаб басқармасының ерекше тапсырмалар жөніндегі аға инспекторы, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі.

Исатаева Бағлан Турапбаевна – старший инспектор по особым поручениям Штаба Управления Департамента полиции города Шымкент, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Issatayeva Baglan T.–Master of Law, Police Lieutenant Colonel, SeniorInspector for Special Assignments of the Headquarters of the Department,Shymkent City Police Department.

А.М. Касенова¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ
НАКАЗАНИЙ ЗА СОВЕРШЕНИЕ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
В СВЕТЕ РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ДО 2030 ГОДА**

В данной статье рассмотрены основные направления развития института дополнительных наказаний за совершение коррупционных преступлений на основе принятой Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. На основе анализа УК РК и мнения ученых – юристов проанализированы понятия и цели «дополнительных видов наказаний» и «иным мер уголовно-правового воздействия» по действующему уголовному законодательству Республики Казахстан.

На основе анализа общенаучных и частно-научных методов позволило сформулировать итоговый вывод, что в отношении лиц, осужденных к различным видам основных и дополнительных наказаний за совершение коррупционных преступлений применяются ограничения, вплоть до лишения его некоторых конституционных прав и свобод. При назначении иных мер уголовно-правового воздействия в отношении осужденных характер и правовое значение возлагаемых правоограничений иное, чем при назначении наказаний, а, при реализации иных мер уголовно-правового воздействия в отношении лиц, освобожденных от уголовной ответственности, правовые ограничения находятся в иной плоскости юридического содержания.

В целях формирования единого механизма иных мер уголовно-правового воздействия предлагается ввести самостоятельный раздел с одноименным названием в УК РК, содержащий понятие и перечень средств указанного воздействия. Кроме того, необходимо в рамках самостоятельных статей раскрыть понятие каждого из его видов, а также раскрыть порядок назначения и применения иных мер уголовно-правового воздействия.

Ключевые слова: дополнительные виды наказания, иные меры уголовно-правового воздействия, коррупционные преступления, цель дополнительных видов наказания, лица, освобожденные от уголовной ответственности и наказания.

**Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасын
іске асыру аясында сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін қосымша жазалар
институтын дамытудың кейбір мәселелері**

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының қабылданған тұжырымдамасы негізінде сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін қосымша жазалар институтын дамытудың негізгі бағыттары қарастырылған. ҚР ҚК талдауы және заңгер-ғалымдардың пікірі негізінде «жазаның қосымша түрлерінің» және «қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларының» ұғымдары мен мақсаттары Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы бойынша талданды.

Жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістерді талдау негізінде сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасағаны үшін негізгі және қосымша жазалардың әртүрлі түрлеріне сотталған адамдарға қатысты оның кейбір конституциялық құқықтары мен бостандықтарынан айырылғанға дейін шектеулер қолданылады деген қорытынды тұжырым жасауға мүмкіндік берді. Сотталғандарға қатысты қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын тағайындау кезінде жүктелетін құқық шектеулерінің сипаты мен құқықтық маңызы жаза тағайындау кезіндегіден өзгеше, ал қылмыстық

жауаптылықтан босатылған адамдарға қатысты қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің өзге де шараларын іске асыру кезінде құқықтық шектеулер заңды мазмұндағы өзге де жазықтықта болады.

Қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларының бірыңғай тетігін қалыптастыру мақсатында аталған ықпал ету құралдарының түсінігі мен тізбесін қамтитын ҚР ҚК-де осындай атаумен дербес бөлім енгізу ұсынылады. Бұдан басқа, дербес баптар шеңберінде оның әрбір түрінің ұғымын ашу, сондай-ақ қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын тағайындау және қолдану тәртібін ашу қажет.

Түйінді сөздер: жазаның қосымша түрлері, қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің өзге де шаралары, сыбайлас жемқорлық қылмыстар, жазаның қосымша түрлерінің мақсаты, қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босатылған адамдар.

Some issues of the development of the institution of additional penalties for corruption crimes in the light of the implementation of the concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030

This article discusses the main directions of development of the institute of additional penalties for corruption crimes on the basis of the adopted Concept of legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030. Based on the analysis of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and the opinion of legal scholars, the concepts and goals of "additional types of punishments" and "other measures of criminal legal impact" under the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan are analyzed.

Based on the analysis of general scientific and private scientific methods, it allowed us to formulate the final conclusion that restrictions are applied to persons sentenced to various types of basic and additional punishments for committing corruption crimes, up to the deprivation of certain constitutional rights and freedoms. When appointing other measures of criminal legal impact on convicted persons, the nature and legal significance of the imposed legal restrictions are different than when imposing punishments, and when implementing other measures of criminal legal impact on persons released from criminal liability, legal restrictions are in a different plane of legal content.

In order to form a single mechanism for other measures of criminal legal influence, it is proposed to introduce an independent section with the same name in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, containing the concept and list of means of said influence. In addition, it is necessary to disclose the concept of each of its types within the framework of independent articles, as well as to disclose the procedure for the appointment and application of other measures of criminal legal influence.

Key words: additional types of punishment, other measures of criminal legal impact, corruption crimes, the purpose of additional types of punishment, persons released from criminal responsibility and punishment.

Концепция правовой политики является важным документом, содержащим различные целесообразные положения и эффективные меры, реализация которых, способна, придаст новый стимул для развития законодательства и правовой доктрины.

Концепция правовой политики Республики Казахстан, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. до 2030 года определила приоритетные направления развития национального права, правоохранительной и судебной систем, внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности, а также правового образования и правовой пропаганды [1].

В свою очередь, раздел 4.10. названной Концепции увязал перспективы «...трансформации дополнительных наказаний в меры уголовно-правового воздействия с установлением возможности их применения в отношении лиц, освобождаемых от уголовной ответственности или наказания».

Указанный вектор развития дополнительных наказаний предопределяет осмыслить и проанализировать те проблемы, которые возникают в сфере правового регулирования данных видов наказаний, выявить наиболее оптимальные пути их назначения и исполнения в отношении лиц, освобождаемых от уголовной ответственности или наказания.

Дополнительные наказания – это совокупность дополнительных мер уголовно-правового характера, находящихся в единой структуре системы наказаний, способных воз-

действовать на осужденного, учитывая общественную опасность деяния и обстоятельств, при которых оно совершено, личностных характеристик виновного лица. Дополнительные наказания несут вспомогательную нагрузку, в случае недостаточности исправительного воздействия и невозможности достижения целей наказания путем назначения только основного вида наказания [2, с. 227].

Особая роль дополнительных видов наказаний имеет место при их назначении за совершение коррупционных преступлений, поскольку их назначение имеет большое предупредительное, превентивное значение.

Следует отметить, что вопросы назначения и исполнения дополнительных наказаний за коррупционные преступления приобрели особую актуальность в связи с последними изменениями отечественного законодательства в данной сфере.

Так, Законом Республики Казахстан от 12 июля 2018 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» трансформировалась регламентация объективных и субъективных признаков составов большинства коррупционных преступлений, а также изменились санкции соответствующих статей Особенной части УК РК [3].

Законом Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции» дифференцирована ответственность между лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, либо приравненными к ним лицам, либо должностными лицами и сотрудниками правоохранительных органов и судьями [4].

Кроме того, в связи с принятием, 2 февраля 2022 года Указом Президента Республики Казахстан принята Концепция антикоррупционной политики государства на 2022-2026 годы совершенствовались превентивные и правовые меры противодействия коррупции [5].

В этой связи, выделение в Концепции правовой политики до 2030 года вопросов, связанных с преобразованием дополнительных наказаний в меры уголовно-правового воздействия с установлением возможности их применения в том числе и в отношении лиц, освобожденных от уголовной ответственности или наказания, имеет важное значение.

Согласно уголовному законодательству при освобождении лица, совершившего уголовное правонарушение от уголовной ответственности в отношении него не наступают никаких правовых последствий [6].

В частности, при освобождении от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием (ст. 65 УК РК), в связи с примирением (ст. 68 УК РК), на основании акта амнистии (ст. 78 УК РК). Кроме того, следует отметить, что, согласно законодательству, применение данных видов освобождения является в большинстве своем обязательным. Так, например примирения сторон по делам об уголовных проступках, преступлениях небольшой и средней тяжести, не связанных с причинением смерти, в ходе досудебного расследования орган уголовного преследования, а в судебных стадиях суд обязаны прекратить дело.

В этой связи возникает вопрос, связанный с назначением дополнительных наказаний в отношении лиц, освобожденных от уголовной ответственности и в отношении которых не предусмотрены никакие правовые последствия.

Для эффективной «трансформации» дополнительных наказания следует определиться с сущностью иных мер уголовно-правового воздействия.

В уголовном законодательстве отсутствует четкое определение понятия «иных мер уголовно-правового воздействия». Отсутствует упоминание об иных мерах уголовно-правового воздействия и в определении понятия наказания и видов наказания (ст. 39 и ст. 40 УК РК). Лишь в ч. 2 ст. 2 УК РК отмечается, что «... настоящий Кодекс устанавливает наказания и иные меры уголовно-правового воздействия за их совершение», что на наш взгляд, свидетельствует о том, что иными мерами уголовно-правового воздействия они называются потому, что основной мерой является наказание.

Кроме того, если исходить из структуры Уголовного кодекса, то в разделе 7 УК РК наряду с мерами медицинского характера указываются и иные меры уголовно-правового воздействия, предусматривающие порядок назначения принудительного платежа (статья 98-1 УК) и фиксированных денежных сумм, взыскиваемых судом в Фонд компенсации потерпевшим (статья 98-2 УК).

Следует также отметить, что при раскрытии конфискации имущества законодатель отмечает, что до вынесения приговора конфискация имущества, полученного незаконным путем, может применяться по решению суда как мера уголовно-правового воздействия (ч. 4 ст. 48 УК РК).

Общим для иных мер уголовно-правового воздействия и наказания является то, что они устанавливаются государством и применяются им в лице суда, в частности это принудительный платеж в Фонд компенсации потерпевших.

Отличием иных мер уголовно-правового воздействия от наказания является то, что они не включены в законодательный перечень видов наказаний и они не указываются и в санкциях статей Особенной части УК.

Таким образом, уголовно-правовое воздействие не исчерпывается ни наказанием, ни уголовной ответственностью, так как нормы действующего уголовного закона определяют иные, обособленные меры уголовно-правового характера, которые применяются в отношении лица в связи с совершением общественно опасного деяния, и не являются материальным выражением уголовной ответственности [7, с. 26].

В теории уголовного права нет единой точки зрения относительно определения сущности рассматриваемой категории. Вызывает вопрос о том, включает ли меры уголовно-правового воздействия в себе лишения или ограничения прав лиц, освобожденных от уголовной ответственности или наказания.

Как справедливо указывает Корнеев С.А.: «...неоднозначным видится вопрос соотношения наказания и иных мер уголовно-правового характера, назначаемых в рамках освобождения от уголовной ответственности и наказания. Действительно, уголовный закон не исключает возможности одновременной реализации заявленных мер государственного принуждения в отношении несовершеннолетнего или лица, страдающего психическим расстройством, однако это не свидетельствует об их тождественности и единстве. Заявленные меры существенно отличаются от наказания по своей социально-правовой природе: содержанию, основанию применения и преследуемому конечному результату» [8, с. 26].

С.Г. Келина считает, что в качестве «иных мер» могут назначаться только меры, предусмотренные уголовным законом, и никакие другие; «иные меры» не предусмотрены в санкциях за совершение конкретных преступлений - и, следовательно, при наличии определенных оснований могут применяться к лицу, совершившему любое преступление, т.е. они назначаются судом по своему усмотрению; закон редко определяет срок их исполнения; такие меры назначаются судом в обвинительном приговоре (исключением являются условно-досрочное освобождение и судимость); по своему содержанию «иные меры» связаны с определенными правоограничениями и исполняются принудительно; они не являются карой за совершение преступления, а имеют цель частного предупреждения, удержание лица от повторного нарушения уголовного закона [9, с. 163].

Таким образом, в отношении лиц, осужденных к различным видам основных и дополнительных наказаний применяются определенные ограничения, вплоть до лишения его некоторых конституционных прав и свобод. В свою очередь, при назначении мер уголовно-правового воздействия в отношении осужденных характер и правовое значение возлагаемых правоограничений иное, чем при назначении наказаний, а, при реализации иных мер уголовно-правового воздействия в отношении лиц, освобожденных от уголовной ответственности, правовые ограничения находится в иной плоскости юридического содержания.

Вместе с тем, учитывая значимость института иных мер уголовно-правового воздействия для защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, общественного порядка и безопасности, охраняемых законом интересов общества и государства от обще-

ственно опасных посягательств, а также предупреждение уголовных правонарушений и т.п. считаем возможным совершенствование данного института.

В частности, в целях формирования единого механизма иных мер уголовно-правового воздействия предлагается ввести самостоятельный раздел с одноименным названием в УК РК, содержащий понятие и перечень средств указанного воздействия. Кроме того, предлагается в рамках самостоятельных статей раскрыть понятие каждого из его видов, а также раскрыть порядок назначения и применения иных мер уголовно-правового воздействия.

К иным мерам уголовно-правового воздействия не относящихся к наказанию, следует отнести существующие в УК такие институты как: условное осуждение; освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием; освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим; условно-досрочное освобождение; отсрочку от отбывания наказания; принудительные меры воспитательного воздействия; принудительные меры медицинского характера.

Вместе с тем, учитывая, что в Концепции правовой политики до 2030 года предусмотрена «трансформация» дополнительных видов наказаний в иные меры уголовно-правового воздействия в отношении лиц, освобожденных от уголовной ответственности и наказания считаем, необходимым сохранение действующей системы и видов дополнительных наказаний и расширение иных мер уголовно-правового воздействия.

При этом, следует иметь в виду, что правильно определенные в уголовном законе институты о мерах, применяемых к лицам, совершившим общественно опасные деяния, имеют важное значение. Ведь именно правильность назначения того или иного вида наказания и иных мер уголовно-правового воздействия зависит эффективность его применения и достижения задач УК РК.

Список использованных источников:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 17.09.2022).

2. Kassenova A. Problems of the legal regulation and practice of enforcing additional punishment for corruption-related offenses in Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics. (Romania) ISSN 2068-696X. Volume X, Issue 1(39), 2019.- P.227-237.

3. Закон Республики Казахстан от 12 июля 2018 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 10.09.2022).

4. Закон Республики Казахстан от 19 декабря 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам усиления защиты прав граждан в уголовном процессе и противодействия коррупции» // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 11.08.2022).

5. Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 10.09.2022).

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 09.09.2022).

7. Кононов, А. Д. Актуальные проблемы уголовной ответственности лиц с психическим расстройством, не исключающим вменяемости, и применения к этим лицам принудительных мер медицинского характера: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., 2019. - 31 с.

8. Корнеев С.А. Уголовно-правовое воздействие: опыт теоретического осмысления // Вестник ЮГУ. 2022. №2 (65). – С. 147-154.

9. Келина С.Г. Наказание и иные меры уголовно-правового характера // головное право: стратегия развития в XXI веке. Материалы 4-й Международной научно-практической конференции, 25-26 января 2007 г. / Отв. ред.: Рарог А.И. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. - С. 161-165.

Сведения об авторе

Касенова Айнур Махмутовна – преподаватель кафедры общеюридических дисциплин Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр права, младший советник юстиции.

Қасенова Айнұр Махмұтқызы – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, құқық магистрі, әділет кіші кеңесшісі

Kasenova Ainur Makhmutovna – Lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, Junior Adviser of Justice

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІ**

**УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**CRIMINAL PROCEDURE,
CRIMINALISTICS, OPERATIONAL
INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

Н.Ж. Апахаев¹, И.Т. Мусабекова², И.С. Амреева²

¹әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы
²«Қайнар» Академиясы, Алматы, Қазақстан Республикасы

САНДЫҚ КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ КИБЕРҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДЕГІ РӨЛІ

Бұл мақалада киберқылмыстылықпен байланысты құқықбұзушылықты тергеу үшін криминалистика жүйесіндегі сандық криминалистиканы қолданудың негізділігі туралы айтылған. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданған тұлғалардың цифрлық әлемде жүріс -тұрыс іздерін қалдыру арқылы цифрлық криминалистикамен байланыстығын ашып көрсетілді. Сандық криминалистиканың дерексіз моделі зерттеліп, оның негізгі түрлеріне шолу жасалды.

Түйінді сөздер: киберқылмыстылық, цифрлық криминалистика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, сандық іздер, аутентификация, криптография.

Роль цифровой криминалистики в расследовании киберпреступлений

В данной статье обсуждается правомерность использования цифровой криминалистики для расследования правонарушений связанных киберпреступлениями. Выявлена связь лиц, использующих информационно-коммуникационные технологии, с цифровой криминалистикой путем оставления следов поведения в цифровом мире. Исследованы модели цифровой криминалистики и рассмотрены ее основные виды.

Ключевые слова: киберпреступность, цифровая криминалистика, информационно-коммуникационные технологии, цифровой след, аутентификация, криптография.

The role of digital forensics in the investigation of cybercrime

This article discusses the legitimacy of using digital forensics to investigate offenses related to cybercrime. The connection of persons using information and communication technologies with digital forensics is revealed by leaving traces of behavior in the digital world. The models of digital forensics are investigated and its main types are considered.

Key words: cybercrime, digital forensics, information and communication technologies, digital footprint, authentication, cryptography.

Теориялық тұрғыда орын алған құқықбұзушылық бойынша жасалатын ең алғашқы шаралардың бастамасы болып саналатын сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында жекелеген қылмыстар бойынша қолданылатын сандық криминалистиканы үнемі жетілдіру әр кезде аса өзекті мәселелердің бірі болып танылған. Қазірде ол өз жалғасын табуда. Өзінің спецификалық ерекшеліктері бұл саланы басқа тергеу әрекеттерінің түрлерінен арттыра түсетіні анық. Себебі, цифрлық криминалистика саласындағы білім арқылы өте ауыр және аса ауыр қылмыстардың қатарына жататын киберқылмыстылықты тергеу үшін өте қажетті құрал. «Виртуалды әлемде» болып жатқан процестер көптеген іздер қалдыруда, олар пассивті (электронды құрылғыларды қолданудың техникалық мәләметтері) және белсенді (компьютерді қолданушының тікелей әрекеті: фото, жазбалары). Аталған іздерді анықтап,

бекітіп, зерттеумен криминалистика ғылымының бір саласы – сандық криминалистика айналысады [1, 19 б].

Мемлекет тарапынан сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында цифрлық криминалистика саласының үнемі жаңа қырынан дамып отыруына жан-жақты жағдайлар жасау тиіс. Мұндай негізді отандық заңгер ғалымдар толығымен құптайды. Е.Ж. Буашевтың пікірі бойынша, жаңа ақпараттық технологиялар заң бұзушылардың қылмыс жасау құралы, құралы ғана емес, сонымен бірге әртүрлі қауіп-қатерлерге, оның ішінде барлық көріністерінде қылмысқа қарсы күресте тиімді шабуыл құралы болуы керек, сондықтан мемлекеттік құрылымдарға компьютерлік қылмысқа қарсы күрес бойынша жоғары білікті мамандарды тарту қажет [2, 97 б]. Дегенмен де, ондай жағдай кез-келген мемлекеттің қолынан келе бермейді. Әсіресе, қазіргі кездегі жаһандану мен интеграция жағдайында сотқа дейінгі тергеп тексеру кезінде цифрлық криминалистиканы қолдану арқылы киберқылмыстылықты тергеуді тездету мен жеңілдетуге бағытталған шараларды қабылдау көптеген мемлекеттер, оның ішінде жақын және алыс көршілеріміздің қалыпты тәжірибесіне айналып бара жатқаның ескеру қажет. Осыған байланысты отандық тергеу органдарының қызметін қылмыстылықтың өсу жағдайында жеңілдету мен қысқарту аясында жаңғыртып, адам құқықтарын сақтауды максималды түрде қамтамасыз ете алатындай цифрлық криминалистиканы қалыптастыруда, англо-саксондық құқықтық жүйедегі және бірқатар континенталдық құқықтағы мемлекеттердің тәжірибесін қарастырып оң жақтарын ескеру керек. Отандық заңгер ғалымдар ақпараттандыру мен байланыс аясындағы киберқылмыстардың алдын алуына үлкен көңіл болу қажеттігін баса айтып, алдын алудың негізгі құқықтық бағыттарын да көрсеткен [3, 14 б].

Сандық криминалистика контекстінде адамдар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолданғаннан кейін цифрлық із қалдырады. Атап айтқанда, АКТ қолданатын адам сандық іздерін қалдыра алады, яғни АКТ қолданушылары қалдырған деректер, олар туралы ақпаратты ашуы мүмкін, оның ішінде жасын, жынысын, нәсілін және этникалық тиесілілігін, азаматтығын, жыныстық бейімділігін, ойларын, қалауларын, әдетін, хоббиін, медициналық тарихы мен денсаулығындағы проблемаларын, психологиялық бұзылуларын, жұмыспен қамтулығын, кез келген қауымдастыққа тиесілілігін, қарым-қатынасын, геолокациясын, күн тәртібін және тіпті басқа белсенділіктерін қоса көрсетеді. Мұндай сандық іздері белсенді немесе пассивті болуы мүмкін.

Белсенді цифрлық із қолданбаларда, веб-сайттарда, хабарлар тақталарында, әлеуметтік желілерде және басқа онлайн форумдарда жарияланған жеке ақпарат, бейнелер, кескіндер және түсініктемелер сияқты пайдаланушы берген деректер арқылы жасалады.

Пассивті сандық іздер – бұл Интернет пен цифрлық технологияларды қолданатын адамдар байқаусызда қалдыратын деректер (мысалы, браузерде шолу тарихы). Белсенді және пассивті цифрлық іздерінің бөлігі болып табылатын деректер қылмыстың, соның ішінде киберқылмыстың дәлелдемесі ретінде пайдаланылуы мүмкін (яғни, цифрлық дәлелдемелер ретінде). Мұндай мәліметтер оқиғаны растау немесе жоққа шығару, жәбірленушінің, куә мен күдіктінің айғақтарын растау немесе теріске шығару немесе күдіктінің қылмыс жасауға қатыстылығын немесе қатыс еместігін анықтау үшін де қолданыла алады. Деректер сандық құрылғыларда (мысалы, компьютерлер, смартфондар, планшеттер, телефондар, принтерлер, «ақылды» телевизорлар (Smart TV) және сандық жады бар кез келген басқа құрылғылар), сыртқы жад құрылғыларында (мысалы, сыртқы қатты дискілер мен USB флэш-жинақтауыштар), желілік компоненттер мен құрылғыларда (мысалы, маршрутизаторлар), серверлер және деректерді бұлтты сақтауыштарда сақталады. Алынған мәліметтер контентке қатысты деректер болуы мүмкін (мысалы, жазбаша хабарламалардағы сөздер немесе аудиофайлдардағы айтылатын сөздер; мысалы, бейнелер, электрондық хаттардың мәтіні, мәтіндік хабарлар, жедел хабарлар және әлеуметтік желі мазмұны) және контентпен байланысты емес деректер немесе метадеректер. Мысалы, интернет желісі арқылы есірткімен байланысты құқықбұзушылықтарды айтуға болады. Бұл сипаттағы құқықбұзушылықтардың жаңа түрлерінің өсуі күннен күнге көбеюде. Қылмыскерлер

есірткіні тасымалдаудың жолын (қартасын, орналасу мекенін) компьютерлік технологиялар арқылы бір біріне жібереді.

Онлайн режимінде алынған және сандық құрылғылардан шығарылған деректер пайдаланушылар мен оқиғалар туралы ақпараттың үлкен көлемін қамтуы мүмкін. Мысалы, дербес компьютерлер сияқты жұмыс істейтін құрылғы пайдаланушылары туралы жеке ақпаратты сақтайтын ойын қосымшалары (мысалы, электрондық пошталардың аттаулары мен мекенжайлары), қаржылық ақпараттар (мысалы, несие картаның деректері), Интернетті қарау тарихы туралы ақпарат (мысалы, кірілген веб-сайттар туралы), бейнелер бейнежазулар және басқа деректер. Ойын қосымшаларынан алынған деректер балаларды жыныстық пайдалану және балаларға жыныстық зорлық-зомбылық материалдарын Интернетте орналастыруға байланысты істерді тергеу барысында пайдаланылды [4].

Пайдаланушылар туралы деректердің айтарлықтай көлемін жинақтайтын тағы бір сандық құрылғы - Amazon Echo (Alexa дауыстық көмекшісі бар). Бұл құрылғы жинаған деректерде пайдаланушылар туралы олардың қызығушылықтары, қалауы, сұраулары, сатып алулары және белсенділігінің басқа түрлері туралы ақпарат, сондай-ақ олардың орналасқан жері туралы ақпарат болуы мүмкін (мысалы, олардың Alexa дауыстық көмекшісімен уақыт таңбаларын мен аудио жазбаларын өзара әрекеттесуін қарау арқылы үйде немесе үйінен тыс жерде екенін анықтау үшін). Amazon Echo-дан алынған деректер Америка Құрама Штаттарында кісі өлтіру тергеуінде қолданылды. Ақырында күдіктіге тағылған айып алынып тасталғанымен, бұл іс жаңа цифрлық технологияларды қолдану арқылы жиналған мәліметтер міндетті түрде дәлел ретінде сотқа ұсынылатынын айқын көрсетті. Деректер жедел іздестіру мәліметтерін табылуы және пайдаланылуы мүмкін: талдаушыларға арналған құрал» қараңыз) және сотқа цифрлық дәлел ретінде ұсынылуы мүмкін. Соңғы жағдайда цифрлық дәлелдемелер «оқиғаны анықтау» арқылы немесе осы оқиғаның ақиқаты туралы қорытынды шығару» арқылы тікелей дәлелдемелер болуы мүмкін [5].

Келесі гипотетикалық жағдайды қарастырайық: Twitter есептік жазба атынан нәсілшілдік мазмұнды материал (А есептік жазбасы). А есептік жазбасында нәсілшілдік материалдарды жариялауға пайдалану фактісі тікелей дәлелдеме болады. Материалдың есептік жазбаның иесімен орналастырылу фактісі жанама дәлелдеме болып табылады. Есептік жазбаның иесінің бұл материалды жариялағанын растау үшін қосымша растайтын дәлелдер қажет. Цифрлық дәлелдемелер сотта тікелей немесе жанама дәлел ретінде ұсынылмас бұрын, оның аутентификациясы жүргізілу керек (яғни, дәлелдеменің мақсатына сай екендігі көрсетілуі керек). Аутентификация тәжірибесін көрсету үшін цифрлық дәлелдердің келесі жалпы санаттарын қарастырайық: бір немесе бірнеше тұлғалармен генерацияланатын контент (мысалы, мәтін, электрондық хат немесе жедел хабарлама мен Microsoft Word сияқты мәтінді өңдеу құжаттары); мысалы Біріккен Корольдікте заттай дәлелдемелердің бірі болып табылатын қолданушының қатысуысыз компьютер немесе цифрлық құрылғымен генерацияланған контент (мысалы, деректерді тіркеу журналдары), мысалы заттай дәлелдеудің бір түрі болып саналады және пайдаланушымен де құрылғымен де генерацияланған контент (мысалы, пайдаланушы енгізетін және бағдарлама орындайтын есептеулерді қамтитын Microsoft Excel сияқты бағдарламалардағы электрондық кестелер). Пайдаланушы генерациялаған контент, егер ол сенімді және шынайы болса, жарамды дәлел ретінде қарастырылуы мүмкін яғни, оның кез-келген адамға тиесілі екенін анықтауға болады. Егер құрылғы деректерді генерациялау кезінде дұрыс жұмыс істеп тұрғаны дәлелденсе және сол уақытта деректерді өзгертуге жол бермеуін қамтамасыз ететін механизмдердің жұмыс істегенін көрсетуге болатын болса, құрылғымен генерацияланған контент жарамды дәлел ретінде есептеледі. Контентті құрылғы мен пайдаланушы бір мезгілде генерациялаған жағдайда, олардың әрқайсысының сенімділігі мен шынайылығын анықтау қажет.

Дәстүрлі дәлелдемелермен салыстырғанда (мысалы, қағаз құжаттар, қару-жарақ, басқарылатын заттар және т.б.), аутентификациялау кезде сандық дәлелдемелер қол жетімді деректердің көлемі мен жылдамтылығынан (яғни, олардың жасау немесе басқаға жіберу

кезіндегі жылдамтылығы), тұрақсыздығынан (яғни, олар қайта жазу немесе жою кезінде тез жоғалып кетуі мүмкін), осалдықтарынан (яғни оларды оңай өңдеуге, өзгертуге немесе бүлдіруге болады) бірегей қиындықтар тудырады. Кейбір елдер сандық дәлелдемелерге арнайы қатысты аутентификация талаптарын қамтитын дәлелдеу ережелерін енгізгенімен, басқа елдер дәстүрлі дәлелдер мен цифрлық дәлелдерді аутентификациялау үшін ұқсас талаптарды пайдаланады. Мысалы, Францияда құжаттарды шығарушының жеке басын және құжаттардың тұтастығын тексеру арқылы қағаз және электронды құжаттардың түпнұсқалығы расталуы тиіс. Құжаттардың тұтастығын тексеру тек олардың дұрыстығын тексеру ғана емес, сонымен бірге уақыт өте келе дәлдікті сақтау мүмкіндігін де білдіреді. Сонымен қатар, сандық емес және сандық дәлелдемелермен жұмыс істеу режимдерін біріздендіру үшін Сингапур сандық емес және сандық дәлелдемелер үшін бірдей аутентификация тәжірибесін қамтамасыз ету үшін 2012 жылғы «Дәлелдемелер туралы» Заңды (түзетулерімен) қабылдау арқылы дәлелдемелік құқық нормаларына түзетулер енгізді.

Сандық дәлелдердің түпнұсқалығын анықтаумен қатар, көптеген елдер алынған дәлелдеменің ең жақсы дәлел екендігіне немесе басқа адамдардың сөздерінен (яғни соттан тыс мәлімдемелер) айғақтарға тыйым салу талаптарынан тыс жағдайларға сәйкес рұқсат етілуі мүмкін екендігіне баға береді. Мысал ретінде Танзанияны (1967 жылғы «Дәлелдемелер туралы» Заң, 2007 жылғы «Жазбаша заңдар туралы» Заң (әр түрлі түзетулермен) және 2015 жылғы «Электрондық операциялар туралы» Заң); Белиз (2011 жылғы «Электрондық дәлелдемелер туралы» Заң); Индонезия (2008 жылғы № 11 «Электрондық ақпарат және операциялар туралы және 2012 жылғы Үкіметтің № 82 Қаулысы); Малайзия (1950 жылғы «Дәлелдемелер туралы» Заң); Үндістан (2000 жылғы «Ақпараттық технологиялар туралы» Заң); Сингапур (2012 жылғы «Дәлелдемелер туралы Заң» (түзетулермен) және басқа елдер. Сонымен қатар, сандық дәлелдемелердің түпнұсқалығын бағалау деректердің қандай-да бір жолмен өзгертілмегеніне көз жеткізу үшін сандық дәлелдемелерді жинау, алу, сақтау және талдау үшін қолданылатын процестерді, әдістер мен құралдарды зерттеуді де қамтиды. Сандық сот сараптамасы процесі мыналарды қамтиды: сандық дәлелдемелерді іздеу, алу, сақтап қалу және сақтау; сандық дәлелдемелерді сипаттау, түсіндіру және олардың шығу тегі мен маңыздылығын анықтау; дәлелдемелерді және олардың сенімділігі, негізділігі және іске қатысы барлығын талдау; іске қатысты дәлелдемелерді ұсыну. Сандық криминалистиканың әртүрлі әдістемелері әзірленіп, қабылданған.

2002 жылы сандық сот-медициналық зерттеулердің тағы бір моделі ұсынылды, ол 2001 жылғы «Digital Forensic Research Workshop» моделіне және Америка Құрама Штаттарының Федералды тергеу бюросының қылмыс орнында тінту жүргізу туралы хаттамасына негізделген. Бұл модель («Сандық криминалистиканың дерексіз моделі») тоғыз кезеңнен тұрады:

1. Сәйкестендіру (яғни, оқиғаны белгілері бойынша тану және оның түрін анықтау);
2. Дайындау (яғни «тінту құралдарын, әдістерін, ордерлерін дайындау және рұқсаттарды алу және басшылықтың қолдауын алу процесінің мониторингі»);
3. Тәсіл стратегиясы (яғни «жәбірленушіге әсер етуді барынша азайту кезінде мінсіз дәлелдемелердің барынша көп көлемін жинау мақсатында пайдаланылатын рәсімді әзірлеу»);
4. Сақтау (яғни, «заттай және цифрлық дәлелдемелердің жай-күйін оқшаулау, қорғау және сақтау»);
5. Жинау (яғни, «қылмыстың нақты орнын тексеру хаттамасын жасау және стандартталған және бекітілген процедураларды қолдана отырып, сандық дәлелдемелерді қайталау»);
6. Зерттеу (яғни, «болжалды қылмысқа қатысты дәлелдемелерді терең жүйелі іздеу»);
7. Талдау (яғни «маңыздылығын анықтау, деректер үзінділерін қалпына келтіру және табылған дәлелдемелер негізінде қорытынды шығару»);
8. Ұсыну (яғни «қорытындылардың қысқаша мазмұны және түсіндірмесі»);

9. Дәлелдемелерді қайтару (яғни «физикалық және сандық мүлікті заңды иесіне қайтару»).

2006 жылы АҚШ стандарттар және технологиялар Ұлттық институты инциденттерге әрекет ету жоспарларына криминалистикалық әдістердің интеграциялануы бойынша өзінің Басшылығында төрт кезеңнен тұратын сандық криминалистика моделін ұсынды: дәлелдемелер жинау кезеңі, ол қылмыс орнында дәлелдемелерді анықтауды, таңбалауды, құжаттауды және соңында дәлелдемелерді жинауды қамтиды; тиісті сандық дәлелдер алу және олардың тұтастығын сақтау үшін қолданылатын тиісті криминалистикалық құралдар мен әдістер анықталған зерттеу кезеңі; алынған дәлелдемелер олардың практикалық жарамдылығы мен іске қолданылуын анықтау үшін бағаланатын талдау кезеңі; және сандық криминалистика процесінде орындалған іс-әрекеттерді сипаттауды және нәтижелерді ұсынуды қамтитын есеп беру кезеңі.

Тергеудің тағы бір моделін 2001 жылы АҚШ Әділет департаментінің Ұлттық Әділет институты (NIJ) ұсынды және 2008 жылы қайта қаралды. Атап айтқанда, NIJ құралында қылмыстың физикалық орнындағы қоршау және қылмыс орнын бағалау (мысалы, іске қатысты ықтимал сандық дәлелдемелері бар құрылғыларды анықтау үшін), қылмыс орнын құжаттау, тиісті құрылғыларды алу, орау, тасымалдау және соңында осы құрылғылардың сақталуын қамтамасыз ету сияқты әрекеттерге назар аударылады.

Жоғарыда аталған модельдер әр қылмыс пен киберқылмысты тергеу кезінде барлық кезеңдер толық аяқталуы керек деген болжамдарға негізделген. Алайда, іс жүзінде бұл әрдайым бола бермейді.

Деректерді жинақтайтын, сақтайтын және беретін деректердің көлемі мен сандық құрылғылардың саны геометриялық түрде өсетіндіктен, бұл белгілі бір типтегі сандық құрылғыларға қатысты қылмыстық істердің көбеюіне әкеледі, әр сандық құрылғыны мұқият тексеру іс жүзінде мүмкін емес деп танылады. Кейси, Ферраро және Нгуен атап өткендей, «аз сандық криминалистика зертханалары әлі де әр ақпарат тасымалдаушысының көшірмесін жасай алады және осы ақпарат құралдарындағы барлық деректерге терең сот сараптамасын жүргізе алады... Әрбір жеке ақпарат тасымалдаушысын талдаудың аяқталуын күту мағынасы жоқ, егер олардың кейбіреулері дәлелді құндылығы бар деректерді алуға мүмкіндік берсе» [4].

Осыған байланысты осы мәселені ескеретін сандық криминалистика процестерінің модельдері жасалды. Мысалы, сандық дәлелдерді сәйкестендіруді, талдауды және түсіндіруді қысқа мерзімде зертханаға терең зерттеу немесе сот-сараптамалық талдау үшін толық кескін жасау үшін жүйені тасымалдаушыларды тасымалдау қажеттілігінсіз қамтамасыз ету мақсатында сол жерде сот сараптамасын жүргізуге негізделген жергілікті деректерді киберкриминалистік сұрыптау процесінің (CFFTPM) моделі.

Осы модельге сүйене отырып, Кейси, Ферраро және Нгуен (Casey, Ferraro, and Nguyen, 2009) «сот сараптамасының үш деңгейін» ұсынды, оларды жергілікті жерлерде немесе зертханада қолдануға болады:

1. Тексеру/сұрыптау негізінде сот-сараптамалық тексеру. Мұндай тексеру дәлелдемелердің ықтимал көздерін жылдам зерделеу және олар болуы мүмкін дәлелдемелердің маңыздылығы мен осы дәлелдемелердің өзгермелілігі негізінде одан әрі зерттеу үшін басым көздерді айқындау мақсатында жүргізіледі.

2. Алдын ала сот сараптамасы. Болжамды қылмыстың тікелей, жанама немесе басқа растайтын дәлелдерін алу үшін тергеуде қолданылуы мүмкін ақпаратты анықтау үшін тексеру негізінде сот сараптамасы сатысында таңдалған көздердің сандық сот сараптамасын тездету үшін алдын-ала сот сараптамасы жүргізіледі (Casey, Ferraro, and Nguyen, 2009, pp. 1353, 1356-1359). Осы тексеру кезінде сот сараптамасы үшін артефактілерді (яғни, сандық сот сараптамасына әсер етуі мүмкін деректерді) анықтай алмау, олардың назардан тыс қалуы нәтижесінде пайда болуы мүмкін, терең сот сараптамасы жүргізілмейтінін автоматты түрде білдірмейді (бұл нақты іске және сараптама жүргізетін адамдардың саясаты мен рәсімдеріне байланысты).

3. Терең сот сараптамасы. Дәлелдемелердің барлық көздері зерттелуде. Мұндай түрдегі сараптама көбінесе «дәлелдемелерді жоюға күдік болған кезде, қосымша сұрақтар туындаған кезде және істің сотта қаралуы жақындаған кезде» жасалады [5]. Қазіргі уақытта әр модельдің және оның компоненттерінің өміршеңдігі мен өзектілігі туралы пікірталастар жалғасуда. Шындық мынада, әр ел сандық криминалистика саласындағы өзінің стандарттарын, хаттамалары мен процедураларын ұстанады. Алайда, бұл процестердегі айырмашылықтар құқық қорғау органдарының тергеулеріндегі халықаралық ынтымақтастыққа кедергі келтіреді.

Сандық криминалистика саласындағы стандарттар мен озық практикалық әдістерге тоқталатын болсақ, халықаралық стандарттау бойынша ұйымы (ХСҰ), халықаралық үкіметтік емес ұйым және Халықаралық электротехникалық комиссия (ХЭК), халықаралық коммерциялық емес ұйым әр түрлі елдерде қолданылатын тәжірибені біріздендіру үшін халықаралық стандарттарды әзірлейді және жариялайды. 2012 жылы Халықаралық стандарттау бойынша ұйымы (ХСҰ) және Халықаралық электротехникалық комиссия (ХЭК) сандық дәлелдерге қатысты халықаралық стандарттарды жариялады.

Бұл нұсқаулық сандық дәлелдермен жұмыс істеудің бастапқы процесін ғана қамтиды. Сандық дәлелдермен жұмыс істеудің келесі төрт кезеңі ұсынылады:

Сәйкестендіру. Бұл кезең тиісті дәлелдемелерді іздеуді және тануды, сондай-ақ оларды құжаттауды қамтиды. Бұл кезеңде дәлелдемелерді жинаудың басым міндеттері дәлелдердің құндылығы мен өзгергіштігі негізінде анықталады.

Жинау. Бұл кезең дәлелді құндылығы бар деректерді қамтуы мүмкін барлық сандық құрылғыларды жинауды қамтиды. Содан кейін бұл құрылғылар сандық дәлелдемелерді жинау және талдау үшін сот зертханасына немесе басқа мекемеге тасымалданады. Бұл процесс статикалық режимде деректерді жинау деп аталады. Алайда, статикалық режимде деректерді жинау іс жүзінде мүмкін емес жағдайлар болады. Мұндай жағдайларда нақты уақыт режимінде мәліметтер жиналады. Мысалы, инфрақұрылымның маңызды объектілерінің жүйелерін (мысалы, өндірістік процестерді басқару жүйелері) қарастырайық. Бұл жүйелерді электр қуатынан ажырату мүмкін емес, өйткені олар маңызды қызметтерді ұсынады. Сондықтан, мұндай жағдайларда нақты уақыт режимінде жұмыс істейтін жүйелерден өзгермелі және өзгермейтін деректер алынған кезде нақты уақыт режимінде деректер жиналады. Алайда, нақты уақыттағы деректерді жинау өндірістік процестерді басқару жүйелерінің қалыпты жұмысына кедергі келтіруі мүмкін (мысалы, олардың жұмысын бәсеңдету).

Алу. Сандық дәлелдер деректердің тұтастығын бұзбай алынуы керек. Біріккен Корольдіктің полиция бастықтарының Ұлттық кеңесі (NPCC), бұрын Біріккен Корольдіктің полиция қызметтері басшыларының қауымдастығы ретінде белгілі, бұл талапқа үлкен мән береді және оны сандық криминалистика тәжірибесінде маңызды қағида ретінде көрсетеді (UK Association of Chief Police Officers, 2012, p. 6). Деректерді өзгертпестен алу көшіру процесінде деректердің өзгеруіне жол бермейтін құрылғыны (жазу блокаторы) қолдана отырып сандық құрылғы мазмұнының көшірмесін жасау арқылы жүзеге асырылады (бұрмаланбаған кескін жасау деп аталатын процесс). Көшірме түпнұсқаның дәл көшірмесі екенін анықтау үшін функцияның хэш мәні математикалық есептеулерді қолдана отырып есептеледі; мұнда хэш функциясының мәнін алу үшін криптографиялық хэш функциясы қолданылады. Егер түпнұсқа мен көшірме үшін хэш функциясының мәні бірдей болса, онда көшірменің мазмұны түпнұсқадағыдай болады. Біріккен Корольдіктің полиция бастықтарының Ұлттық кеңесі «қандай да бір адам бастапқы деректерге қол жеткізуді, яғни нақты уақыт режимінде деректерді жинауды жүзеге асыруды қажет деп санайтын белгілі бір жағдайлардың болуы мүмкіндігін мойындай отырып» мұндай әрекеттер үшін құзыретті болуы керек және олардың іс-әрекеттерінің орындылығы мен олардың салдарын түсіндіретін дәлелдер ұсына алады» деп атап өтті.

Сақтау. Цифрлық құрылғылар мен цифрлық дәлелдемелердің тұтастығы айқындалатын дәлелдемелерді қорғау жүйесін пайдалана отырып «тергеушілер іс бойынша іс жүргізудің

бүкіл кезеңі ішінде қылмыс (немесе оқиға) орнын қорғауды және дәлелдемелердің сақталуын қамтамасыз ететін процесс» ретінде қамтамасыз етілуі мүмкін. Тіркеу журналына «дәлелдемелерді жинауды кім жүзеге асырғаны, олардың қайда және қалай жиналғаны, осы дәлелдемелерді қандай адамдар алғаны және оларды қашан алғаны туралы ақпарат жазылады». Сандық сот ісін әр кезеңде мұқият құжаттау сотта дәлелдемелердің жарамдылығын қамтамасыз ету үшін қажет. АҚШ-тың ұлттық стандарттар және технологиялар институтында әртүрлі функциялары бар құралдар туралы ақпаратты қамтитын сандық криминалистика құралдарының мәліметтер базасы бар (мысалы, мәліметтер базасына, бұлтты қоймаларға, ұшқышсыз ұшақтарға, көлік құралдарына және т.б. криминалистикалық сараптама жүргізу құралдары).

Әр түрлі елдердің ұлттық құқық қорғау органдарының сандық сот сараптамасына арналған құралдарды қолдануға қатысты әртүрлі артықшылықтары бар. Пайдаланылған құралдар криминалистика тұрғысынан сенімді болуы керек. Бұл жағдайда деректерді (сандық) жинау және одан кейінгі талдау процесі осы құралдарды қолдана отырып, деректерді олар алғаш ашылған күйде сақтай алуы керек және техникалық немесе процедуралық қателіктерге немесе түсіндірудегі қателіктерге байланысты электрондық деректердің дәлелді құндылығын төмендетпеуі керек. Қарапайым сөзбен айтқанда, алынған мәліметтер ешқандай жолмен өзгертілмеуі керек, яғни олардың тұтастығы сақталуы керек. АҚШ ұлттық стандарттар және технологиялар институтының компьютерлік криминалистика құралдарын тестілеу бағдарламасының 17-і шеңберінде құралдардың жалпы сипаттамаларын, сынақ процедураларын, сынақ критерийлерін, сынақ жиынтықтары мен тестілеу жабдықтарын әзірлеу негізінде компьютерлік-техникалық сараптаманың бағдарламалық құралдарын тестілеу әдістемесі қабылданды.

Тестілеу әзірлеушілерге әзірленетін құралдарды жетілдіру үшін қажетті ақпаратты алуға мүмкіндік береді, пайдаланушыларға компьютерлік-техникалық сараптама құралдарын сатып алуға және пайдалануға қатысты саналы таңдау жасауға мүмкіндік береді және барлық мүдделі тараптардың құралдардың мүмкіндіктерін түсінуіне ықпал етеді.

Сандық криминалистика сандық дәлелдемелерді сәйкестендіру, алу, сақтау, талдау және ұсыну процестерін қамтиды. Сандық дәлелдемелер сотта олардың жарамдылығын қамтамасыз ету үшін расталуы керек. Сайып келгенде, сот сараптамасына арналған артефактілер және қолданылатын криминалистикалық әдістер (мысалы, статикалық немесе нақты уақыттағы режимдерінде деректерді жинау) құрылғыға, оның операциялық жүйесіне және оның қорғаныс құралдарына байланысты. Сот төрелігі жүйесіне немесе оқиғаны толық ашу үшін цифрлық тергеулер сот сараптамасының сенімді әрі заңды болуын және бүкіл процестің жылдамдығын талап етеді [6].

Патенттелген операциялық жүйелер (тергеушілер бейтаныс болуы мүмкін) және қорғаныс құралдары (мысалы, шифрлау) сандық сот сараптамасына кедергі келтіреді. Мысалы, пайдаланушылар туралы ақпаратқа және олардың хабарламаларына үшінші тұлғалардың қол жеткізуіне кедергі келтіретін шифрлау құқық қорғау органдарына смартфондар сияқты сандық құрылғылардағы деректерге қол жеткізуге кедергі келтіруі мүмкін.

Қорытындысында келесіні айтқымыз келеді, сандық криминалистиканың құқық теориясы мен практикасында үлкен рөлге ие, соның ішінде киберқылмыстар үшін. Себебі, негізінен тек криминалистика саласының бір өзі терең теориялық білім мен мол тәжірибенің болуын талап етеді. Цифрлы әлемнің дамуымен бірге осы салада құқық бұшылықтар кең етек алуда. Киберқылмыстарды тергеу үшін цифрлық криминалистика институтын тәжірибеде дұрыс қолдану қылмыстық жауаптылыққа тартылатын тұлғаға әділ жаза тағайындалса, қылмыстың салдарынан зардап шеккен азаматтадың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерінің қалыпқа келтірілуінің кепілі болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Криминалистика. Учебник /под.ред. Т.А. Седовой, С.П. Кушниренко, В.Д. Пристанскова. – М.: Юстиция, 2019. – 421 с.
2. Буашев Е.Ж. Киберқылмыстың кейбір аспектілеріне заманауи көзқарастар // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – №4(65). – 2020. – 97-101 б.
3. Рустемова Г.Р. Предупреждение уголовных правонарушении в сфере информатизации и связи в Республике Казахстан // Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – №3(64). – 2020. – 14-16 б.
4. Scott Conrad. Greg Dorn. Philip Craiger. Forensic Analysis of a PlayStation 3 Console. Conference: Advances in Digital Forensics VI - Sixth IFIP WG 11.9 International Conference on Digital Forensics, Hong Kong, China, January 4-6, 2010, Revised Selected Papers. https://www.researchgate.net/publication/221352847_Forensic_Analysis_of_a_PlayStation_3_Console
5. Maras and Miranda, January 2014. Forensic Science in book: Encyclopedia of Law and Economics, pp.1-6. https://www.researchgate.net/publication/304088810_Forensic_Science
6. Эоган Кейси. Задержка расследования — отказ в правосудии: предложения по ускорению судебно-медицинской экспертизы цифровых доказательств Сентябрь 2009 г. Журнал судебных наук 54 (6): 1353-64. https://www.researchgate.net/publication/26819089_Investigation-Delayed_Is_Justice_Denied_Proposals_for_Expediting_Forensic_Examinations_of_Digital_Evidence

Авторлар туралы мәліметтер

Апахаев Нұрлан Жылкайдарович – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент).

Мусабекова Индира Темірбековна – «Қайнар» академиясы құқықтық пәндер кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты.

Амреева Индира Сатановна – «Қайнар» академиясы құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

Апахаев Нурлан Жылкайдарович – профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Казахского национального университета имени аль-Фараби, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент).

Мусабекова Индира Темірбековна – доцент кафедры правовых дисциплин академии «Кайнар», кандидат юридических наук.

Амреева Индира Сатановна – старший преподаватель кафедры правовых дисциплин академии «Кайнар», магистр юридических наук.

Apakhaev Nurlan Zh. – Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Al-Farabi Kazakh National University, Candidate of Law, Associate Professor (Associate Professor).

Musabekova Indira Temirbekovna – Associate Professor of the Department of Legal Disciplines of the Academy "Kainar", Candidate of Legal Sciences.

Amreeva Indira Satanovna – Senior Lecturer of the Department of Legal Disciplines of the Kainar Academy, Master of Law.

А.А. Аубакирова¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Республика Казахстан

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

В данной статье рассматривается информационный подход в доказывании, при это выделяются источники информации, отражение этой информации во внешней среде. Поиск любой информации, имеющий значение для правильного разрешения уголовного дела играет решающую роль для обеспечения задач уголовного судопроизводства. В статье выделены синтаксические, семантические и прагматические состояния информации, которые необходимы для определения величины достоверности. В процессе доказывания также необходимо уделять внимание потенциальной и актуализированной информации. В данной публикации представлена классификация следственных действий с точки зрения системы познавательных приемов, определяемых характером отображаемой информации.

Ключевые слова: источник информации, отражение информации, накопление информации, криминалистически релевантное событие, информационная природа доказывания, актуализированная и потенциальная информация, вербальная и невербальная форма информации.

Қылмыстық іс жүргізуді ақпараттық қолдау

Бұл мақалада дәлелдеудегі ақпараттық тәсіл қарастырылады, сонымен бірге ақпарат көздері, осы ақпараттың сыртқы ортада көрінісі ерекшеленеді. Қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызды кез-келген ақпаратты іздеу қылмыстық іс жүргізу міндеттерін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Мақалада сенімділік мөлшерін анықтау үшін қажет ақпараттың синтаксистік, семантикалық және прагматикалық күйлері көрсетілген. Дәлелдеу процесінде әлеуетті және өзектендірілген ақпаратқа назар аудару қажет. Бұл жарияланымда көрсетілген ақпараттың сипатымен анықталатын танымдық әдістер жүйесі тұрғысынан тергеу әрекеттерінің жіктелуі келтірілген.

Түйінді сөздер: ақпарат көзі, ақпаратты көрсету, ақпаратты жинақтау, криминалистикалық релевантты оқиға, дәлелдеудің ақпараттық шығу тегі, өзектендірілген және әлеуетті ақпарат, ақпараттың ауызша және сөзбе-сөз емес нысаны.

Information Support of criminal proceedings

This article discusses the information approach in proving, while highlighting the sources of information, the reflection of this information in the external environment. The search for any information that is important for the correct resolution of a criminal case plays a crucial role in ensuring the tasks of criminal proceedings. The article highlights the syntactic, semantic and pragmatic states of information that are necessary to determine the value of reliability. In the process of proving, it is also necessary to pay attention to potential and updated information. This publication presents a classification of investigative actions from the point of view of a system of cognitive techniques determined by the nature of the information displayed.

Keywords: source of information, reflection of information, accumulation of information, forensic relevant event, informational nature of evidence, updated and potential information, verbal and non-verbal form of information.

Всем известно, что источником информации является само событие преступления во всем его многообразии. Отражение этого события во внешней среде создает носителей информации о событии преступления. Это первичная информация, первичное отражение. Перевод ее из этой формы в другую (фотоснимки, видеозапись, слепки, схемы, протоколы и т.п.) создает то, что С.А. Шейфер именуется «отражением отражения». Иначе говоря, речь идет о перекодировании, переводе информации, ее трансформировании, из одной формы в другую.

По существу отражения информации о событии преступления делят ее на материальные источники информации и так называемые идеальные. Материальные источники обладают свойством материально фиксировать отражение. Идеальные – это фиксация отражения в сознании людей. Термин «идеальный носитель информации» следует понимать условно, т.к. как и в этих случаях носителем ее является материя.

Следует сразу подчеркнуть, что из всех юридических дисциплин криминалистика может считаться наукой, где наиболее активно используются большие возможности применения концепций, принципов и правил информатики, теории информации и информационного обеспечения в решении задач криминалистики и примыкающих к ней задач доказывания.

Используя язык информатики, носителей информации именуют ее сигналами. Согласованное сочетание информационных сигналов можно считать накопленной информацией. Величина накопления и ее достоверность зависят от многих факторов. Эти накопления информации различаются по следующим трем основным уровням:

- а) синтаксическое (статическое) состояние информации;
- б) семантическое состояние информации;
- в) прагматическое состояние информации [1, с. 135].

Под синтаксическим состоянием понимается наличие, число, частица, взаимные связи и зависимости знаков объективной реальности. В таком состоянии информация существует независимо от ее получателя. Такое статическое соотношение поддается измерению в двоичных единицах (bit). Другие соотношения количественному измерению не поддаются.

Под семантическим состоянием информации понимается значение знаков, их содержание, переданное от источника к получателю. Это предопределяет обусловленную взаимосвязь в системе: источник информации - канал - получатель информации. Качество информации зависит и от того, каким запасом знаков располагает отправитель и получатель. При этом совместный запас знаков может быть достигнут различными способами: классифицирование (вспомним классификацию признаков словесного портрета, как систему передачи информации); накопления (об этом подробнее далее); обусловленного сочетания (см. формализация изложения при составлении протоколов следственных действий) и т.п.

Прагматическое состояние информации побуждает получателя к действию, а форма информации, поступающая от отправителя, оказывает влияние на получателя. Иначе говоря, семантическая информация должна быть «понята» и «расшифрована» получателем. При этом отправитель «замышляет» действия получателя на основе воспринимаемой информации, а получатель должен правильно «понять» замысел отправителя. Для этого существует т.н. обратная связь.

При расследовании преступлений реализуются все три вида состояния информации. Примером может служить синтаксическая информация, заложенная в следе-отображении. Ее перевод в семантическую информацию при описании следов и прагматическое состояние поступления ее к субъекту доказывания, побуждающего этого субъекта к анализу и оценке данной информации.

В криминалистике различают еще понятия потенциальной и актуализированной информации. Под потенциальной понимают такой «потенциальный запас знаков», где информация зафиксирована в первоначальной форме накопления, но еще не используется для криминалистических целей. Иными словами, понятие потенциальной информации способно охватить максимум информации, имеющей криминалистически релевантное значение.

Актуализированная информации – это та, которая взята из объема потенциальной информации и включена в процесс расследования. Отсюда следует, что чем больший объем потенциальной информации становится информацией актуализированной, тем больше шансов на успешное расследование и возможность избежать при этом ошибок.

Таким образом, с информационных позиций вся система расследования должна исходить из наличия следующих трех элементов:

1. Криминалистически релевантное событие как источник информации. Именно событие преступления и выступает в качестве источника криминалистически релевантной информации

2. Отражение информации об этом событии в материальных объектах отражающей среды (системы). Носителями отражений информации могут быть материальные физические носители (предметы, слепки, оттиски, документы) и «идеальные» – мысленные образы в сознании человека (субъекта, воспринявшего информацию, отражаемую событием преступления).

Формы фиксации и передачи информации (по Р.С. Белкину) выглядит следующим образом:

а) предметная (вещественные доказательства, слепки, оттиски);

б) наглядно образная (фото-, видеозапись);

в) вербальная (словами) – протоколы, показания;

г) графо-аналитическая (планы, схемы, чертежи, графики).

3. Субъект доказывания (следователь, прокурор), а при оценке доказательств – суд, присяжные заседатели.

В нашей статье мы будем полагаться на таких участников доказывания, как следователь, дознаватель и прокурор как об основных субъектах, осуществляющих досудебное производство в трехзвенной модели.

Накопление семантической и прогностической информации, с которой имеет дело следователь, происходит в форме накопления в человеческой памяти и в форме вещественного накопления. Все виды накопления информации, связанные с человеческой памятью, а точнее, с восприятием информации, ее запоминанием и воспроизведением, несут в себе большую долю субъективизма. Это показания допрашиваемых, протоколы осмотров и т.п.

Вещественная форма накопления информации может иметь два вида: возникающая без вмешательства человека (след в том виде как он возник) и образованная с помощью человека (слепки, фотоснимки, видеозапись, планы, схемы, протоколы). Среди второго вида вещественного накопления (с участием человека) следует различать объективную передачу информации (точнее ее перенос с первого отражения на вторичное отражение) – слепки, оттиски, фото-, видеозапись), и перенос с элементами субъективизма (протоколы, планы, схемы, и т.п.).

Правильное понимание информационной природы доказывания, четкое представление о характере воспринимаемой информации, ее возникновении, переводе из одной формы в другую, представление о возможных потерях и искажении информации (как неизбежного сопровождения каждого информационного сигнала, потока информации в ее носителе), и, наконец, ее понимание с учетом всех влияющих на ее качество и объем факторов лежит в основе того процесса, который мы называем в судопроизводстве доказыванием, а его заключительный этап – оценкой доказательств.

Подчеркивая важность использования теории отражения и всего информационного подхода к доказыванию, С.А. Шейфер отмечает, что процесс отображения и первичного отражения, т.е. получения «вторичного отображения» информации, имеет основополагающее значение в доказывании «ибо именно в процессе его принятия следователем и судом и отображения в материалах дела следов преступления и формируется доказательство в уголовно-процессуальном смысле»[2, с.7].

Опираясь на те исследования, где отмечается, что понятие информации «успешно служит при изучении таких явлений, где действительно происходят объективные процессы получения, передачи, хранения, переработки и использования информации» [3, с. 167-214],

криминалисты достаточно давно реализовали информационный подход в трактовке значительного числа понятий и категорий, имеющих значение в доказывании, в т.ч., при оценке доказательств.

Так Р.С. Белкин и А.И. Винберг, одни из первых, уделивших внимание информационному подходу, отмечали: «связь изменений с событием, к которому они относятся, и выражается в количестве и качестве этих изменений. Мера этой связи есть мера такого количества и качества. Эта мера связи доказательства с событием, которое им устанавливается и называется нами доказательственной информацией», которая воплощается в ее материальном виде - в сигнале [4, с. 176-177]. Следовательно, форма восприятия сигнала становится определяющей в доказывании.

С.А. Шейфер указывал на то, что следственные действия представляют собой сложную систему познавательных приемов, определяемую характером отображаемой информации, и с этих позиций предлагал классифицировать следственные действия:

1. По методам отображения фактических данных:

а) следственные действия по отображению вербальной информации;

б) по отображению невербальной информации (осмотр, освидетельствование, выемка и т.п.);

в) смешение (вербальные и невербальные формы) – предъявление для опознания, проверка показаний на месте и т.п.

2. По возможностям непосредственного смысла получаемой информации:

а) следственные действия, при которых отображение обеспечивает общедоступную по смыслу информацию – допрос, обыск, следственный эксперимент и большинство иных следственных действий;

б) информация, требующая применения специальных знаний (заключения и показания эксперта, специалиста).

3. По сложности отображаемых объектов:

а) информация, получаемая в ходе следственных действий, направленных к отображению изолированных объектов (допрос, осмотр, обыск, освидетельствование и т.д.);

б) информация, когда следственные действия служат отображению информации при восприятии сложных, интегрированных объектов (очная ставка, как интегрирование двух показаний; следственный эксперимент - интеграция условий, актов, результатов; проверка показателей на месте - интеграция обстановки и демонстрируемых действий и др.).

4. По последовательности получения информации:

а) в процессе собирания доказательств: допрос, обыск, выемка, освидетельствование и т.п.;

б) для проверки уже полученной информации (очная ставка, проверка показаний на месте, повторные следственные действия)[5, с. 48-54]

При всей спорности отдельных положений приведенной системы она способствует в определенном значении правильному пониманию достоверности информации, получаемой с помощью того или иного следственного действия.

Таким образом, от того, насколько лица, осуществляющие уголовное судопроизводство будут своевременно и полно обеспечены информацией, зависит результативность уголовно-процессуальных мер, так как мы понимаем, что информационное обеспечение уголовного процесса приобретает в настоящее время особую значимость, поскольку является важным элементом реализации идеи информационного превосходства правоохранительных органов над преступностью.

Список использованных источников:

1. Криминалистика социалистических стран / Колл. авт., под ред. В.Я. Колдина. – М., 1986.
2. Шейфер С.А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования: монография. – М., 2016.-240 с.
3. Белкин Р.С., Винберг И.И. Информация, криминалистика, доказывание // Криминалистика и доказывание. – М., 1969.
4. Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика и доказывание. – М., 1970.
5. Шейфер С.А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе. – М., 1972.

Сведение об авторе

Аубакирова Анна Александровна – начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, доктор юридических наук, профессор, полковник полиции.

Аубакирова Анна Александровна – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы кәсіби-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының докторы, профессор, полиция полковнигі,

Aubakirova Anna Alexandrovna – Head of the Department of Professional Psychological Training and Management of the DIA of Almaty Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Doctor of Law, Professor, Police Colonel

Т.М. Коржумбаева¹, С.Х. Абдуллина¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Республика Казахстан

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОПЕРАТИВНЫХ АППАРАТОВ ОВД В ПРОЦЕССЕ РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ

Совершение уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи, давно ставит вопрос предоставления оперативным аппаратам ОВД новых механизмов поиска и выявления признаков криминальных деяний. Данные мероприятия должны быть направлены, прежде всего, на поиск, обнаружение и фиксацию следов противоправных действий. Наряду с негласными следственными действиями, существует и второй правовой режим работы оперативных аппаратов в процессе расследования уголовных дел. Речь идет о розыскных мерах (мероприятиях). По рассматриваемым уголовным правонарушениям важное значение принадлежит цифровым следам, а также их закрепление в качестве процессуальных доказательств. Правоприменительная практика выработала определенную методику поиска цифровых доказательств.

Ключевые слова: интернет, уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи, оперативно-розыскные мероприятия, негласные следственные действия, доказательства, цифровая информация, получение компьютерной информации, поиск цифровых доказательств, цифровые следы.

Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу процесіндегі ІО жедел аппараттарының қызметі

Ақпараттандыру және байланыс саласында қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау ІО-ның жедел аппараттарына криминалдық іс-әрекеттердің белгілерін іздеудің және анықтаудың жаңа тетіктерін ұсыну мәселесін бұрыннан қойып келеді. Бұл іс-шаралар, ең алдымен, заңсыз әрекеттердің іздерін іздеуге, анықтауға және тіркеуге бағытталуы керек. Жасырын тергеу әрекеттерімен қатар қылмыстық істерді тергеу процесінде жедел аппараттардың екінші құқықтық жұмыс режимі бар. Бұл іздеу шаралары (іс-шаралар) туралы. Қаралып отырған қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша цифрлық іздер, сондай-ақ оларды іс жүргізу дәлелдері ретінде бекіту маңызды. Құқық қолдану практикасы сандық дәлелдерді іздеудің белгілі бір әдісін қалыптастырды.

Түйінді сөздер: интернет, ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар, жедел-іздістіру іс-шаралары, жасырын тергеу әрекеттері, дәлелдемелер, цифрлық ақпарат, компьютерлік ақпарат алу, цифрлық дәлелдемелерді іздеу, цифрлық іздер.

Features of the disclosure of crimes in the field of high technology

The commission of criminal offenses in the field of informatization and communications has long raised the issue of providing operational units of the internal affairs bodies with new mechanisms for searching and identifying signs of criminal acts. These measures should be aimed primarily at searching, detecting and fixing traces of illegal actions. Along with covert investigative actions, there is a second legal regime for the operation of operational apparatus in the process of investigating criminal cases. We are talking about investigative measures (measures). For the criminal offenses under consideration, digital traces, as well as their consolidation as procedural evidence, are of great importance. Law enforcement practice has developed a certain methodology for searching for digital evidence.

Key words: internet, criminal offenses in the field of informatization and communications, operational-search activities, undercover investigative actions, evidence, digital information, obtaining computer information, searching for digital evidence, digital traces.

Согласно части 1 статьи 8 УПК Республики Казахстан от 4 июля 2014 года, беспристрастное, быстрое и полное раскрытие уголовных правонарушений является задачей уголовного процесса. Соответственно, она возникает после начала досудебного расследования – регистрации материалов в ЕРДР (статья 179 УПК Республики Казахстан).

С этого момента инициативное осуществление ОРМ оперативным аппаратом прекращается и, согласно части 3 статьи 196 УПК Республики Казахстан, после передачи дела следователю дальнейшие действия могут проводиться только по его поручению [1].

При этом, взаимодействие между ними в основном осуществляется в двух правовых режимах:

- 1) режим проведения негласных следственных действий (НСД);
- 2) режим проведения розыскных мер (мероприятий).

Рассмотрим их поочередно.

В соответствии с п. 12) статьи 7 УПК РК, негласное следственное действие – действие, проводимое в ходе досудебного производства без информирования вовлеченных в уголовный процесс лиц, интересов которых оно касается в порядке и случаях, предусмотренных настоящим Кодексом. В перечень НСД входят:

- негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места (ст. 242);
- негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи (ст. 243);
- негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами (ст. 244);
- негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации (ст. 245);
- негласный контроль почтовых и иных отправлений (ст. 246);
- негласные проникновение и (или) обследование места (ст. 247);
- негласное наблюдение за лицом или местом (ст. 248);
- негласный контрольный закуп (ст. 250) [1].

Очевидно, что НСД являются видоизмененным аналогом ОРМ (СОПМ), содержащихся в Законе об ОРД. Вместе с тем, порядок их процессуального оформления имеет серьезные отличия. Так, если инициатором ОРМ (СОПМ) является оперативный аппарат, полностью определяющий организацию и тактику их проведения (регламентированные ведомственными нормативными актами преимущественно закрытого характера), то в отношении НСД эти аспекты урегулированы общедоступными Правилами проведения НСД. В соответствии с ними:

- 1) основанием для проведения НСД является поручение следователя;
- 2) часть НСД требует санкции суда, по другим осуществляется письменное уведомление;
- 3) НСД могут быть прекращены досрочно;
- 4) установлен срок для предоставления материалов НСД следователю;
- 5) после изучения они приобщаются к уголовному делу протоколом их исследования;
- 6) регламентирована судьба тех материалов НСД, которые не приобщены к делу [2].

Следует особо отметить такое НСД, как негласный контроль почтовых и иных отправлений. Если по остальным НСД следователь выносит постановление об их проведении и направляет для исполнения в оперативный аппарат, то по рассматриваемому НСД следователь самостоятельно выносит постановление о его проведении, санкционирует у прокурора и направляет в соответствующее предприятие связи на исполнение [3].

Наряду с НСД, существует и второй правовой режим работы оперативных аппаратов в процессе расследования уголовных дел. Речь идет о розыскных мерах (мероприятиях). Статья 7 УПК Республики Казахстан разъясняет это понятие: «56) розыскные меры (мероприятия) – выполняемые по поручению органа, ведущего уголовный процесс, действия органа дознания, направленные на установление места нахождения лиц, скрывшихся от органа, ве-

дущего уголовный процесс, и (или) уклоняющихся от уголовной ответственности, безвестно исчезнувших лиц, предметов и документов, имеющих значение для дела, а также на установление лиц, совершивших уголовное правонарушение» [1].

При этом, перечень розыскных мер определен не нормами УПК Республики Казахстан, а Законом об ОРД, где содержится перечень ОРМ, которые после начала досудебного расследования могут осуществляться как розыскные меры (статья 11 Закона «Об ОРД»).

Здесь необходимо отметить, что ни УПК, ни Закон об ОРД не регламентирует подробно порядок проведения розыскных мер. Закон требует соблюдения лишь одного условия – наличия соответствующего поручения следователя как основания для проведения розыскных мер. Так, подпункт 1) части первой ст. 61 УПК Республики Казахстан говорит о том, что на органы дознания в зависимости от характера уголовного правонарушения возлагается принятие в соответствии с установленной законом компетенцией необходимых уголовно-процессуальных и розыскных мероприятий в целях обнаружения признаков уголовных правонарушений и лиц, их совершивших, предупреждения и пресечения уголовных правонарушений [1].

Как изложено выше, эти мероприятия осуществляются только после дачи соответствующего поручения. При этом, если в случае с НСД каждое действие проводится отдельно, в поручении о проведении розыскных мер могут содержаться как отдельные мероприятия из вышеуказанного перечня, так и их комплекс. Возможен также вариант, когда в поручении конкретные розыскные меры не указываются, а просто содержится указание об их проведении. В данном случае оперативный аппарат самостоятельно решает, какие мероприятия и в какой последовательности необходимо провести.

Аналогичным образом, закон не устанавливает конкретных требований к форме и процедуре предоставления результатов розыскных мер следователю, что дает право оперативному аппарату самостоятельно определять объем материалов, подлежащих передаче. Форма таких материалов может быть идентичной форме предоставления материалов ОРД.

В необходимых случаях можно действовать в рамках положений статьи 184 УПК Республики Казахстан «Рапорт об обнаружении уголовного правонарушения». Согласно данной нормы, если сотрудник органа дознания обнаруживает следы или последствия уголовного правонарушения, он составляет соответствующий рапорт с приложением имеющихся материалов и документов. При этом следует иметь в виду, что срок выполнения поручения о проведении розыскных мер ограничен – десять суток (часть 3 статьи 188 Кодекса) [1].

В условиях отсутствия детальной регламентации сроков проведения розыскных мер, правоприменительная практика выработала следующий алгоритм:

- в течении десяти суток проводится комплекс розыскных мер согласно поручения и их результаты предоставляются следователю;

- в случае отсутствия конкретных результатов дается промежуточный ответ; при этом розыскные меры продолжаются.

Розыскные меры прекращаются в случае:

- 1) прекращения уголовного дела;
- 2) завершения производства по уголовному делу и его направлению прокурору;
- 3) указания следователя о прекращении розыскных мер.

Говоря о процессуальной форме деятельности оперативных аппаратов ОВД по раскрытию уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи к ее содержанию, следует отметить, что в этом смысле проводимые ими НСД и розыскные меры не отличаются от ОРМ (СОРМ). Проводимые мероприятия направлены, прежде всего, на поиск, обнаружение и фиксацию следов противоправных действий.

По рассматриваемым уголовным правонарушениям важное значение принадлежит цифровым следам, а также их закрепление в качестве процессуальных доказательств. Как отмечают эксперты, такие следы имеют вид компьютерной информации, регулярной или побочной. Их достаточно легко уничтожить – как умышленно, так и случайно. Часто их легко подделать, ибо «поддельный» байт ничем не отличается от «подлинного». Фальсификация

электронных (цифровых) доказательств выявляется либо по смысловому содержанию информации, либо по оставленным в иных местах следам, тоже информационным. Специфика в том, что цифровые доказательства нельзя воспринять непосредственно органами чувств человека, только через посредство сложных аппаратно-программных средств. Поэтому эти следы сложно продемонстрировать другим лицам – понятым, прокурору, судье. Не всегда просто обеспечить неизменность следов при их хранении и затем доказать это суду [4, с. 155].

Существует три варианта данного процесса – нестрогий, промежуточный и строгий. При нестрогом варианте производится осмотр или экспертиза компьютера отправителя. Из архива отправленных извлекается, распечатывается и приобщается к делу интересующее сообщение, производится осмотр или экспертиза компьютера получателя. Из архива полученных извлекается, распечатывается и приобщается к делу интересующее сообщение. Оба вышеуказанных сообщения сравниваются – должны совпасть тело письма (возможно, с точностью до кодировки) и основные служебные заголовки. Из этого совпадения делается вывод о том, что сообщение реально было отправлено и получено.

При промежуточном варианте в дополнение к копиям сообщения с компьютеров отправителя и получателя к делу приобщается также документ о логах хотя бы одного сервера электронной почты, через который сообщение прошло, – протокол осмотра, заключение эксперта или, в крайнем случае, письменный ответ провайдера на запрос. Данные из лога должны коррелировать с заголовками из полученного сообщения. Таким образом, данный сервер будет независимой стороной.

При строгом варианте в деле должно иметься не менее трех независимых друг от друга свидетельств о прохождении письма. Например, компьютер отправителя, компьютер получателя и сервер провайдера. Либо компьютер получателя и сервер двух промежуточных провайдеров. Каждое должно быть закреплено экспертизой, их данные должны коррелировать [5, с. 155-156].

Правоприменительная практика выработала определенную методику поиска цифровых доказательств в ходе осмотра изъятых компьютеров подозреваемых:

1. Изучение истории браузера и скачанных с его помощью файлов.
2. Осмотр электронных почтовых ящиков.
3. Осмотр содержимого жесткого диска на предмет обнаружения вредоносного ПО, а также инструментов для его создания и управления.
4. Осмотр содержимого жесткого диска на предмет обнаружения инструментов для рассылки вредоносного ПО.
5. Поиск информации об удаленном соединении с другими компьютерами в сети Интернет. Особое внимание уделяется наличию скриншотов экранов этих компьютеров, которые могут быть «заражены» вредоносным ПО; скриншоты, как правило, имеют дату и время их исполнения.
6. Поиск файлов, в которых может содержаться информация, пароли и логины доступа к клиентам банков, а также реквизиты физических и юридических лиц, на которых осуществлялся перевод денежных средств.

С фишингом тесно связан такой вид высокотехнологичных преступлений, как онлайн-мошенничества. Их стандартная схема такова:

- размещение (рассылка) информации;
- взаимодействие с жертвой;
- получение денежного перевода.

Все три этапа предусматривают оставление обильных следов технического характера, хотя мошенники стараются предпринять меры для своей анонимизации. Для них ключевым фактором является быстрота: перевод полученных средств между различными платежными системами осуществляется достаточно быстро, но требует много времени для отслеживания. При размещении мошенниками подложного интернет-магазина можно рассчитывать на обнаружение следующих видов следов:

- регистрационные данные на доменное имя;

- логи от взаимодействия с регистратором доменных имен;
- следы от проведения платежа этому регистратору;
- следы при настройке DNS-сервера, поддерживающего домен мошенников;
- следы от взаимодействия с хостинг-провайдером, у которого размещен веб-сайт: заказ, оплата, настройка, залив контента;
- следы от рекламирования веб-сайта: взаимодействие с рекламными площадками, системами баннерообмена, рассылка спама;
- следы от отслеживания активности пользователей на сайте.

При взаимодействии с жертвами обмана мошенники оставляют такие следы:

- следы при приеме заказов – по электронной почте, по ICQ, через веб-форму;
- следы от переписки с потенциальными жертвами.

При получении денег мошенники оставляют следы:

- при осуществлении ввода денег в платежную систему (реквизиты, которые указываются жертве);
- при переводе денег между счетами, которые контролируются мошенниками;
- при выводе денег;
- дистанционного управления мошенниками своими счетами, их открытия и закрытия;
- взаимодействия мошенников с посредниками по отмыванию и обналичиванию денег [5, с. 53-54].

Аналогичным образом, остаются следы при совершении DoS-атак. Это вид высокотехнологичных преступлений включает в себя поиск (создание) программного обеспечения для осуществления атак, может сопровождаться организацией зомби-сетей (компьютеров-ботов) путем их инфицирования, оставляя за собой программное обеспечение для управления ботами, следы его эксплуатации, настройки, логи провайдеров, через сети которых проходила атака, лог-файлы компьютерной системы жертвы, отражающие контрмеры к атаке, следы контрольных запросов, поступающих от системы преступника к ресурсу жертвы, с целью проверить эффективность атаки, иной технической инструментарий для осуществления атаки [6].

При подготовке и проведении DoS-атаки образуются следующие следы технического характера:

- наличие инструментария атаки – программных средств (агентов), установленных на компьютере злоумышленника или, чаще, на чужих используемых для этой цели компьютерах, а также средств для управления агентами;
- следы поиска, тестирования, приобретения инструментария;
- логи (преимущественно статистика трафика) операторов связи, через сети которых проходила атака;
- логи технических средств защиты – детекторов атак и аномалий трафика, систем обнаружения вторжений, межсетевых экранов, специализированных фильтров;
- логи, образцы трафика и другие данные, полученные техническими специалистами в ходе расследования инцидента, выработки контрмер, отражения атаки (DoS-атака требует немедленной реакции, чтобы сохранить ресурс, в результате чего картина атаки усложняется);
- следы от изучения подозреваемым (он же заказчик атаки) рекламы исполнителей DoS-атак, его переписки, переговоров и денежных расчетов с исполнителями;
- следы от контрольных обращений подозреваемого к атакуемому ресурсу в период атаки, чтобы убедиться в ее действенности.

При профессиональном осуществлении атаки используются зомби-сети или иной специализированный инструментарий и он не одноразовый. В связи с их недолгой сетевой жизнью исполнители не заинтересованы в простаивании своих мощностей и могут осуществлять несколько атак одновременно, либо осуществлять теми же программными агентами параллельно с атакой другие функции, например, рассылку спама [4, с. 64].

В процессе раскрытия и расследования высокотехнологичных преступлений исследуются следы, которые создаются не только в технических средствах пользователя, но формируются в результате прохождения информации по техническим каналам связи. Передаваемая

по ним информация обычно состоит из двух частей: служебной (задающей маршрут передачи) и содержательной. При этом, основной интерес представляет доступ к содержательной части сообщений, передаваемых с определенного адреса и потенциально включающих сведения о преступной деятельности, однако часто самостоятельную ценность также имеет и служебная часть сообщений, несущая в себе диагностическую информацию о месте, времени и связях преступника.

Если рассматривать следы, образуемые в технических каналах связи, то обычно они представляют собой сведения о сообщениях, передаваемых по данным сетям, которые содержатся в техническом оборудовании оператора связи, и аккумулируются в лог-файлах. Это данные о том, кто инициировал данное сообщение, когда и в какое время оно произошло и какие файлы затронуло. В них протоколируются данные, содержащие сведения о информационно-технологических процессах обработки информации и представления ее потребителю. При этом выделяются две основных категории служебных данных: данные о пользователе и сведения о сообщении. Их анализ показывает, что они зачастую имеют разное доказательственное значение в раскрытии и расследовании рассматриваемых преступлений [7].

Например, данные о пользователе могут включать в себя сведения о имени, адресе, дате рождения, номере телефона, адресе поставщика услуг в Интернет, адресе электронной почты, о номере или счете, используемом для осуществления платежных операций по расчетам за услуги провайдера, справочных данных, данных юридического лица, перечне предоставляемых услуг, на которые подписался клиент, IP-адресе, предыдущем IP-адресе пользователя, дополнительном адресе электронной почты и т.д. Сведения о сообщении содержат качественно иную информацию. Это могут быть данные первоначального номера телефона, используемого для связи с лог-файлом регистрации; даты сеанса связи; информации о времени связи; статических или динамических IP-адресных журналов регистрации провайдера в Интернет и соответствующих телефонных номеров; скорости передачи сообщения; исходящих журналов сеансов связи, включающих тип использованных протоколов, самих протоколов и т.д. Кроме следов, оставляемых служебной частью сообщений в лог-файлах, особое значение представляют следы преступлений, имеющиеся в содержательной части этих сообщений. Например, файлы, содержащие тексты документов, фотоизображения, видео- и аудиофрагменты, программное обеспечение и т.п. Все рассмотренные объекты в свою очередь могут:

- а) быть орудиями преступлений (программное обеспечение);
- б) сохранять следы преступления (журналы регистрации событий в компьютерной системе);
- в) содержать информацию, запрещенную законом к распространению (например, детскую порнографию);
- г) относиться к иным объектам, имеющим доказательственное значение (файлы электронной переписки, интернет-адреса посещенных сайтов и т.д.) [7].

Вместе с тем, специалисты отмечают, что несмотря на многообразие следов, оставляемых преступной интернет-деятельностью, в большинстве случаев попытки их уничтожения не предпринимались, что позволяет сделать вывод о безразличном отношении интернет-преступников к содеянному и уверенности в собственной безнаказанности, а также об их явном непрофессионализме [6]. На этом фоне эксперты говорят, что получаемые в ходе расследования следы обладают специфическими характеристиками: они цифровые и они разнообразные. Разнообразие заключается в том, что это может быть:

- любая цифровая информация на носителях, включая удаленные сервера (облачные хранилища);
- программное обеспечение, в особенности способное зашифровать данные или модифицировать, исказить или замаскировать информацию в лог-файлах (протоколах);
- весь спектр цифровых носителей информации;
- аппаратные устройства, включая удаленные сервера;
- информационно-телекоммуникационное оборудование;
- различные алгоритмы действий заподозренных лиц [8, с. 70].

Могут быть и иные источники доказательств. Так, в ходе осмотра одного из телефонов задержанной группы преступников, занимавшихся хищениями денег из банкоматов путем применения скимминговых устройств, в заметках были обнаружены адреса этих банкоматов.

Изымая в ходе следственных действий компьютерная техника направляется для производства компьютерной технической судебной экспертизы, на разрешение которой ставятся вопросы установления следов посещения страницы конкретного сайта, имеющей соответствующую учетную запись, следов доступа на почтовый ящик или иной ресурс потерпевшего в определенный период времени, следов изменения пароля доступа к странице сайта, следов смены пароля для доступа к ресурсу потерпевшего, следов, свидетельствующих о доступе к созданному паролю и др.

Современные возможности средств мобильной связи, позволяя осуществлять звонки и обмениваться сообщениями посредством сотовой связи и интернет-технологий, имеют характерную для них специфику механизма слеодообразования и методику раскрытия [9, с. 126]. Поэтому тактические основы осмотра мобильных устройств предполагают внесение в протокол осмотра следующей информации:

а) наименование (марка) телефона, его цвет, внешний вид, а также индивидуальные особенности: фон рабочего стола, царапины, повреждения и т.п.;

б) информация, содержащаяся в списке контактов, находящаяся в «журнале звонков» и в «телефонной книге» аппарата. В ходе ее описания обращается внимание на даты и время контактов виновных друг с другом, с потерпевшим, его родственниками и т.д.;

в) данные папки (списка) SMS-сообщений, сделанных за интересующий период абонентом (переписка виновных; угрозы и требования, направленные потерпевшему или родственникам; предложения «покупателям товара»; сообщения о списании или зачислении денежных средств со счетов потерпевшего или родственников на счета виновных и т.п.);

г) данные, содержащиеся в интернет-браузерах осматриваемого телефона (Opera, Яндекс-браузер, GoogleChrome и др.), так как они содержат информацию о датах и времени посещаемых сайтах (размещенных рекламных услуг, подбираемых орудиях и средствах преступления и др.);

д) данных, находящихся в мессенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp), а также социальных сетях (Одноклассники, Instagram, Вконтакте и т.п.), посредством которых преступники общались друг с другом, с потерпевшим и другими лицами.

Указанные данные раскрывают содержание переписки, изобличают фотографиями и видеофайлами отдельные элементы преступной деятельности, свидетельствуют о местоположении фигурантов, используемых ими сетях Wi-Fi. Кроме того, доказательственное значение имеют данные о местонахождении абонента в их сопоставлении с местом и датами совершения преступлений;

е) имеющиеся фото- и видеофайлы, хранящиеся в «галерее» осматриваемого мобильного устройства.

Обзор контента социальных сетей имеет свои тактические особенности, заключающиеся в описании следующего:

а) через какое устройство осуществлялся доступ в сеть Интернет и каким браузером;

б) какой сайт посещался и адрес данного электронного ресурса, введенного в диалоговую строку;

в) содержание загрузившейся на сайте социальной сети анкеты пользователя. Далее отражаются результаты просмотра, особое внимание при котором обращается на описание:

- списка пользователей, с которыми осуществлялась переписка;

- содержание просматриваемой переписки, общения, их период и история.

Для подкрепления наглядности осматриваемого контента и исключения возможности последующего удаления переписки выполняются снимки (скриншоты) экрана мобильного устройства (компьютера), с которых был осуществлен доступ к конкретным социальным сетям, веб-адресам. Выполненные действия фиксируются в протоколе осмотра, а сделанные скриншоты веб-страниц приобщаются к протоколу осмотра в качестве приложений [10].

В случае отрицания подозреваемым причастности к совершенным преступлениям может быть назначена автороведческая экспертиза. Ее результативность predetermined тем, что при выполнении смс-сообщений наблюдается устойчивое проявление таких факторов, как выбор шрифта для сообщения, написания цифр, прежде всего, времени, использование знаков препинания и т.д. [6].

Таким образом, несмотря на определенную техническую сложность всех вышеприведенных схем, основной принцип их разоблачения остается неизменным: «от лица, склонного к совершению правонарушения – к самому правонарушению». При этом, методика выявления преступлений в сфере высоких технологий представляет собой комплекс ОРМ, сочетающих в себе как технические действия (проводимые преимущественно на сетях коммуникаций), так и традиционную ОРД. В свою очередь, методика их раскрытия также представляет собой комплекс мер, с той лишь разницей, что вместо методов ОРД используются институты уголовного процесса – НСД и розыскные меры.

Список использованных источников:

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 17.08.2022).

2 Правила проведения негласных следственных действий (Утверждены совместным приказом министра финансов Республики Казахстан от 12 декабря 2014 года № 565, Начальника Службы государственной охраны Республики Казахстан от 15 декабря 2014 года № 146, Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 12 декабря 2014 года № 62, Председателя Комитета национальной безопасности Республики Казахстан от 18 декабря 2014 года № 416, Министра внутренних дел Республики Казахстан от 12 декабря 2014 года № 892) <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 13.08.2022)

3 Разъяснение Центрального аппарата МВД Республики Казахстан по порядку осуществления оперативно-розыскных мероприятий и негласных следственных действий в условиях действия нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (№ исх: 1-25-3-17/4521-И от: 30.12.2014г.).

4 Коржумбаева Т.М. Особенности раскрытия преступлений в сфере высоких технологий // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2021. – №4 (69). – С. 241-250.

5 Федотов Н.Н. Форменка – компьютерная криминалистика. – М.: Юридический мир, 2007. – 187с.

6 Князьков А.Н. Следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия как средства изучения личности преступника при расследовании незаконного сбыта наркотических средств с использованием информационных технологий // Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения на Алтае: Проблемы и перспективы противодействия преступлениям, совершаемым с применением информационных технологий. – Сб. науч. статей. – Вып. XV. – Барнаул, 2018. – С. 123 http://kalinovskiy-k.narod.ru/b1/XV_krimctenia_altai_2018.pdf

7 Потапов С.А. Совершенствование расследования и раскрытия преступлений в сфере компьютерной информации <https://cyberleninka.ru/article/> (дата обращения: 17.07.2022).

8 Драпезо Р.Г., Шелестюков В.Н. Особенности использования результатов оперативно-розыскного мероприятия «получение компьютерной информации» // Российский следователь. - № 9. – М., 2018. – С.65-72.

9 Сысоев А.К. О методике выявления и раскрытия преступлений в сфере высоких технологий // Международный научный журнал «ГЫЛЫМ». – № 2(61). – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2019. – С. 125-129.

10 Калюжный А.Н. Тактические основы производства осмотров мобильных устройств и данных контента Интернет-ресурсов по делам о посягательствах, направленных на свободу личности // Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения на Алтае: Проблемы и перспективы противодействия преступлениям, совершаемым с применением информационных технологий. – Сб. науч. статей. – Вып. XV. – Барнаул, 2018. <http://kalinovskiy-k.narod.ru/> (дата обращения: 17.06.2022).

List of sources used:

1 Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 No. 231-V https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852

2 Rules for conducting undercover investigative actions (Approved by joint order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2014 No. 565, Head of the State Security Service of the Republic of Kazakhstan dated December 15, 2014 No. 146, Chairman of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs and Anti-Corruption dated December 12 2014 No. 62, Chairman of the National Security Committee of the Republic of Kazakhstan dated December 18, 2014 No. 416, Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2014 No. 892) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31652864#pos=50;-121

4 Korzhumbaeva T.M. Features of solving crimes in the sphere of high technologies // Scientific works of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. - 2021. - No. 4 (69). - S. 241-250.

5 Fedotov N.N. Forensics is computer forensics. - M.: Legal world, 2007. - 187p.

6 Knyazkov A.N. Investigative actions and operational-search measures as a means of studying the personality of a criminal in the investigation of the illegal sale of narcotic drugs using information technology // Criminal procedure and forensic readings in Altai: Problems and prospects for countering crimes committed using information technology. - Sat. scientific articles. - Issue. XV. - Barnaul, 2018. - P. 123 http://kalinovsky-k.narod.ru/b1/XV_krimctenia_altai_2018.pdf

7 Potapov S.A. Improving the investigation and disclosure of crimes in the field of computer information

8 Drapezo R.G., Shelestyukov V.N. Features of using the results of the operational-search measure "obtaining computer information" // Russian investigator. - No. 9. - M., 2018. - P. 65-72.

9 Sysoev A.K. On the methodology for detecting and solving crimes in the sphere of high technologies // International scientific journal "GYLYM". - No. 2 (61). - Kostanay: Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after. Sh. Kabyldaeva, 2019. - S. 125-129.

10 Kalyuzhny A.N. Tactical bases for the production of inspections of mobile devices and content data of Internet resources in cases of infringements aimed at personal freedom // Criminal procedure and forensic readings in Altai: Problems and prospects for countering crimes committed with the use of information technologies. - Sat. scientific articles. - Issue. XV. - Barnaul, 2018. http://kalinovsky-k.narod.ru/b1/XV_krimctenia_altai_2018.pdf

Сведения об авторах

Коржумбаева Тамара Муслимовна – заместитель начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, к.ю.н., ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции.

Абдуллина Сабина Халилевна – доцент кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, доктор PhD, майор полиции.

Коржумбаева Тамара Муслимовна – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы жедел-іздістіру қызметі кафедрасы бастығының орынбасары, з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі.

Абдуллина Сабина Халилевна – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының доценті, PhD докторы, полиция майоры.

Korzhumbayeva Tamara – Deputy head of the Department of operational and investigative activities of the Almaty Academy of the Ministry of internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, c.l.s., associate Professor, police Colonel.

Abdullina Sabina – Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov.

Е.К. Утебаев¹, С.К. Кумисбеков², Р.Х. Темиргазин¹

¹Alikhan Bokeikhan University, Семей, Республика Казахстан

² Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова,
Караганда, Республика Казахстан

ДОСУДЕБНОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ ПРЕСТУПНЫХ ДЕЙСТВИЙ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

В статье рассматриваются криминалистические методические рекомендации досудебного расследования уголовных правонарушений сексуального характера в отношении несовершеннолетних и малолетних. Целью является разработка криминалистических тактических приемов производства следственных и негласных следственных действий в ходе досудебного расследования изнасилования и криминального сексуального насилия в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, совершенного в условиях пандемии. Учитывая ранее накопленный опыт теории и практики досудебного расследования, тяжких и особо тяжких преступлений, будет предпринята попытка разработать криминалистическую профилактику к уголовным насильственным сексуальным правонарушениям, совершенным в отношении несовершеннолетнего и малолетнего в условиях пандемии. На основе анализа статистических данных общественно опасных деяний, совершенных в условиях пандемии, сопоставления современной практики досудебного расследования данных общественно опасных деяний и синтеза, будет смоделирован алгоритм досудебного расследования преступлений сексуального характера в отношении несовершеннолетних. Криминалистические тактические приемы, применяемые в ходе производства следственных и негласных следственных действий, позволят собрать необходимую следовую информацию по уголовному делу и преобразовать ее в последующем в доказательства о причастности подозреваемого в совершении данного преступления. Разработанная методика предупреждения криминальных насильственных сексуальных действий, совершенных в отношении несовершеннолетних, предполагают комплексные профилактические меры по местам возможного совершения данного вида уголовного правонарушения.

Ключевые слова: криминал, насилие, действия, сексуальный характер, криминалистическая рекомендация, тактика и методика.

Пандемия кезінде кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстық әрекеттерді сотқа дейінгі тергеу

Мақалада кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеу бойынша криминалистикалық әдістемелік ұсыныстар қарастырылған. Мақсаты - пандемияда жасалған кәмелетке толмағандарға қатысты зорлау және қылмыстық-сексуалдық зорлық-зомбылық фактілері бойынша сотқа дейінгі тергеу кезінде тергеу және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізудің криминалистикалық тактикалық әдісін құру. Ауыр және аса ауыр қылмыстарды сотқа дейінгі тергеу теориясы мен практикасының бұрын жинақталған тәжірибесін ескере отырып, кәмелетке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы криминалистикалық профилактикасын дамытуға әрекет жасалады. Пандемияда жасалған қоғамдық қауіпті әрекеттер туралы статистикалық деректерді талдау негізінде, қазіргі кездегі қауіпті әрекеттері мен синтезі туралы деректерді сотқа дейінгі тергеу практикасын салыстыра отырып, кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қылмыстарды сотқа дейінгі тергеудің алгоритмі модельденетін болады. Тергеу және жасырын тергеу әрекеттері барысында қолданылған криминалистикалық тактика қылмыстық іс бойынша қажетті іздік ақпараттар жинауға және оны

кейіннен күдіктінің осы қылмысты жасауға қатысқандығының дәлелдеріне айналдыруға мүмкіндік береді. Кәмелетке толмағандарға қарсы жасалынатын қылмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу бойынша әзірленген әдістеме қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрін жасау орындарында кешенді алдын алу шараларын қарастырады.

Түйінді сөздер: қылмыс, зорлық-зомбылық, әрекеттер, жыныстық сипаттағы, криминалистік ұсыныс және алдыналау.

Pre-judicial investigation of criminal actions of a sexual nature against minors in pandemic conditions

The article discusses forensic methodological recommendations for the pre-trial investigation of criminal offenses of a sexual nature in relation to minors and minors. The aim is to develop forensic tactics for the production of investigative and covert investigative actions during the pre-trial investigation of rape and criminal sexual violence against minors and minors committed in the context of a pandemic. Taking into account the previously accumulated experience of the theory and practice of pre-trial investigation of grave and especially grave crimes, an attempt will be made to develop forensic prevention against criminal violent sexual offenses committed against minors and minors. Based on the analysis of statistical data on socially dangerous acts committed in a pandemic, comparing the current practice of pre-trial investigation of data on socially dangerous acts and synthesis, an algorithm for the pre-trial investigation of sexual crimes against minors will be modeled. Forensic tactics used during the production of investigative and covert investigative actions will allow collecting the necessary trace information on a criminal case and transforming it subsequently into evidence of the suspect's involvement in the commission of this crime. The developed methodology for the prevention of criminal violent sexual acts committed against minors presupposes comprehensive preventive measures in the places of possible commission of this type of criminal offense.

Keywords: crime; violence; actions; sexual nature; forensic advice, prevention, tactics and techniques.

Актуальность темы исследования и содержания статьи заключается в следующем. До объявления пандемии и карантина научные работы различного уровня и содержания, связанные с методикой досудебного расследования изнасилования или насильственных преступных действий сексуального характера, в основном датируются датами до января месяца 2020 года. Так, по методике досудебного расследования изнасилования и криминальных насильственных сексуальных действий в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, насильственных сексуальных преступлений имеются труды следующих авторов.

Так, по Российской Федерации к ним относятся Брусенцева В.А.[1, с.20], Иванов А.В.[2, с.12], Милованова М.М.[3, с.11] и другие.

По Республике Казахстан Жиенбаев А.С. [4, с.5], Кельменбетов Т.Т. [5, с.12], Ахпанов А.Н., Байжасаров Б.З. и Короткевич А.А. [6,с.10], Балгимбеков Д.У. [7,с.43] и другие в основном рассматривали вопросы частной методике досудебного расследования уголовных правонарушений против личности, связанные с организацией и расследованием убийств. Все эти работы датируются датами до 2011 года.

Публикации зарубежных авторов имеют аналогичный показатель календарного времени и затрагивают общие вопросы методики досудебного расследования преступлений против личности и рассматривали криминальную характеристику изнасилования. Так, например, в своих работах это рассматривали Ле Ван Дых и Буй Чан Кьонг[8], М.Мэйсон[9, с.79], Д.Н. Витанто[10, с.1] и другие.

Необходимо уточнить упомянутое выше определение «криминальная характеристика изнасилования», которую предложили зарубежные авторы. Всего скорей этот термин как категориальный аппарат относится к предмету криминология. В криминалистике применяется термин криминалистическая характеристика преступлений, который как абстрактная категория определяет исходную криминалистическую значимую информацию о совершенном преступлении и возможные места локализации оставленных следов уголовного правонарушения. Далее ниже в статье вкратце изложим наше видение о криминалистической характеристике уголовных правонарушений, связанных с изнасилованием и насильственными сексуальными действиями в отношении несовершеннолетнего и малолетнего.

Да, все вышеперечисленные эти работы ценны, но они не дают исчерпывающий ответ на применение разработанных теоретических положений криминалистической методики досудебного расследования изнасилования и преступных насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего в условиях пандемии. Поэтому назрела скорейшая необходимость хотя бы в кратком объеме предложить алгоритм досудебного расследования изнасилования и криминальных насильственных действий сексуального характера, совершенных в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, в том числе в условиях дефицита криминалистически значимой информации. Предложенный алгоритм досудебного расследования данных общественно опасных деяний в виде реализации следственных и негласных следственных действий, как сложная криминалистическая тактическая операция, позволит вооружить следственные и оперативно-розыскные аппараты страны арсеналом борьбы с изнасилованием и преступными насильственными действиями сексуального характера, совершенные в отношении несовершеннолетнего и малолетнего.

Объектом исследования проблематики являются теория и практика деятельности следователя по организации и порядку досудебного расследования уголовных дел, связанных с изнасилованием и насильственными преступными действиями сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего в досудебной стадии уголовного процесса в условиях пандемии.

Предметом исследования составляет проблемы закономерности организации досудебного расследования уголовных дел, связанных с изнасилованием и насильственными преступными действиями сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, а также организационные и тактические приемы, используемые в данной стадии досудебного производства по уголовному делу в условиях пандемии.

Цели и задачи во многом обуславливаются вышеперечисленными обстоятельствами и сводятся к следующему. Целью настоящей работы является разработка научно обоснованных криминалистических предложений, направленных на повышение эффективности борьбы с изнасилованием и криминальными насильственными действиями сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего. В том числе попытаемся показать работу следователя в стадии досудебного расследования уголовных дел данных видов уголовных правонарушений, раскрыть, именно, какие задачи и какими именно криминалистическими средствами, и методами решает он их на данной стадии уголовного процесса. Для её достижения необходимо было бы решить следующие задачи. Так, определить юридические признаки и фактическое содержание стадии начало досудебного расследования уголовного дела; дать всесторонний анализ практики уголовно-правовой борьбы с общественно опасными деяниями против половой неприкосновенности и сексуального развития несовершеннолетнего и малолетнего; исследовать механизм организации работы следователя в стадии досудебного расследования уголовных дел по данным видам уголовных правонарушений; с учетом современного состояния криминалистической тактики, попытаться разработать криминалистические тактические приемы по осмотру места происшествия, назначения судебных экспертиз и производства допроса; выделить другие криминалистические приемы обнаружения признаков преступления, закрепления их в материалах уголовного дела, дальнейшего исследования, с применением научно-специальных знаний, и использования их в предмете доказывания данных видов преступлений; изучение международно-правового исторического опыта борьбы с преступлениями против половой неприкосновенности и сексуального развития несовершеннолетнего и малолетнего.

В основной части попробуем изложить следующее. Так, необходимость интенсивной борьбы с уголовными правонарушениями против половой неприкосновенности несовершеннолетних и малолетних в настоящее время приобретает особую значимость. Криминалистическая характеристика изнасилования несовершеннолетнего и малолетнего базируется на положениях уголовного законодательства Республики Казахстан, которые предусмотрены ст. ст. 120 и 121 УК РК. Криминалистическая характеристика изнасилования и насильственные криминальные действия сексуального характера как абстрактная категория и структурный

элемент общей и частной методике досудебного расследования изложены в работах таких авторов. Например, Кадонцев Ю.В. [12, с.16], Кийко Л.Н. [13, с.14] и другие. Разработанные данные положения были опубликованы и предложены до наступления пандемии коронавируса 19. Данный структурный элемент частной методике досудебного расследования изнасилования и преступных насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего дополним признаками, которые выявила действующая следственная практика Республике Казахстан.

Пандемия коронавируса 19, карантинные меры и ограничения передвижения населения нашей страны изолировали общество от контактов. Это не значит, что несовершеннолетние и малолетние также изолировались. В большинстве близкие взрослые родственники и другие опекающие лица оказывают несовершеннолетним и малолетним правильный социальный уход, воспитание и создают необходимые условия для получения обязательного среднего и дополнительного образования. Но все равно несовершеннолетние и малолетние находятся в замкнутом пространстве: в комнатах квартирах, частных домах, в помещениях, где проводятся в малых группах различные виды учебных занятий. В данной обстановке нельзя исключить противоправные насильственные сексуальные посягательства в отношении несовершеннолетних и малолетних со стороны взрослых лиц, и старшеклассников. Это объясняется тем, что несовершеннолетние или малолетние выступают как объект преступных насильственных сексуальных действий. Значит, несовершеннолетние или малолетние потенциально привлекают криминальное внимание субъекта уголовного правонарушения для совершения в отношении них преступных действий сексуального характера. Необходимо учитывать огромную общественную опасность, тяжелые последствия и сохраняющуюся высокую латентность данного вида уголовного правонарушения. В настоящее время, несмотря на все принимаемые меры профилактики с преступлениями сексуального характера против несовершеннолетних и малолетних, происходит неотвратимый рост данного вида преступлений.

Так, например, только с января по ноябрь 2020 года согласно информации Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК, в стране было зафиксировано 680 преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних и малолетних. Среди них на 48% выросло число изнасилований, со 117 до 174.

За 2021 год в отношении несовершеннолетних и малолетних было совершено 224 изнасилований, насильственных действий сексуального характера 201 криминальных фактов, а развращение малолетних 140 общественно опасных деяний.

За первое полугодие 2022 года в отношении несовершеннолетних и малолетних уже совершено 165 изнасилований, насильственных действий сексуального характера 86, а развращение малолетних 54.

Необходимо учитывать, что данный вид преступления имеет высокую латентность, все это приводит к неутешительным выводам. Криминогенная обстановка в стране относительно данных видов уголовных правонарушений остается опасной. Статья 124 «Развращение малолетних» УК РК для субъекта уголовного правонарушения выступает как предварительные подготовительные действия для совершения более тяжкого общественно опасного деяния в виде изнасилования и насильственных действий сексуального характера. Рассматриваемые уголовные правонарушения направлены против половой неприкосновенности и нравственного сексуального развития несовершеннолетнего и малолетнего [14].

В качестве ориентира по проведению профилактики и пресечению криминальных сексуальных действий насильственного характера в отношении несовершеннолетних и малолетних задействуем Концепцию правовой политики на 2021 по 2030 годы, а также обратим свое внимание на Послание Президента Республики Казахстан. Предыдущая Концепция правовой политики на 2010 по 2020 годы себя уже исчерпала [15].

Так, в своем Послании народу Казахстана Президент РК К-Ж.К. Токаев «Казахстан в новой реальности: время действий», 01 сентября 2020г., подчеркнул: «Полиция должна выявлять преступления, устанавливать причастных лиц, собирать и закреплять улики. Проблемы

имеются и в работе по профилактике преступности. Нужно усилить и другие меры по защите прав детей» [16].

В последние годы, в Казахстане получили широкую общественную огласку трагические случаи. Так, в марте 2018 года, в селе Абай Южного Казахстана, 7 летний мальчик подвергался длительному сексуальному насилию со стороны местных подростков. 4 июля 2018 года в черте города Кызылорда была изнасилована третьеклассница, а ее мать задушена при попытке спасти дочь. В ноябре 2019 года, в городе Тараз, в школьном туалете, неизвестным мужчиной была изнасилована 12 летняя девочка. В марте 2020 года в поселке Талдыбулак, Алматинской области, в заброшенном подвале была изнасилована 7 летняя девочка, и это лишь те случаи, которые вызвали общественное негодование и были зарегистрированы в Едином реестре досудебного расследования [17].

На основе анализа статей 120 и 121 Уголовного кодекса РК, а также опубликованных в открытом доступе научных работ авторов, к таковым можно отнести, например, Лялина Е.В. [18,с.8]., Резван А.П. [19], Филлипов А.Г. [20, с.624] и других, попробуем далее охарактеризовать данные общественно опасные деяния как криминалистическую характеристику изнасилования и преступных насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, совершенные в условиях пандемии и карантина.

Среди преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности два – изнасилование и насильственные действия сексуального характера могут образовать составы особо тяжких преступлений. Но особую тяжесть всех этих преступлений нельзя недооценивать, поскольку они попирают моральные устои, вызывают значительный общественный резонанс и оправданную тревогу, особенно в тех случаях, когда совершаются сексуальными маньяками. Характерным для этих посягательств в последнее время стало совершение их группой, нередко состоящей из лиц молодого возраста, привлечение в группу несовершеннолетних, а в качестве пособников и женщин. Изнасилования сопровождаются жестоким обращением с жертвой, издевательствами и пытками, а иногда и убийством потерпевшего с надругательством над трупом. Преступления сексуальных маньяков носят серийный характер, вызывают у людей страх и тревогу.

В связи с этим, можно сделать вывод, что нормы уголовной ответственности за сексуальные действия, направленные против несовершеннолетних и малолетних, недостаточно эффективно работают. В данных нормах имеется большое количество оценочных понятий, неоднозначных и абстрактных трактовок, описаны далеко не все виды преступного поведения, и в результате этого у следственных аппаратов и криминальной полиции возникают трудности по противодействию данным видам преступлений. Общеизвестно, что большинство ученых считает, что действенным методом профилактики и борьбы с преступлениями против половой неприкосновенности несовершеннолетних и малолетних является именно совершенное уголовное законодательство и его правильное применение. Конкретное исследование и анализ собранных доказательств по уголовному делу направлено на разработку эффективных и оптимальных методов борьбы с данными преступлениями и усовершенствования механизма реализации уголовно-правовой нормы в отношении, как субъекта преступления, так и по местам возможной локализации данных общественно опасных деяний.

Реальное положение вещей в Казахстане свидетельствует о том, что необходимо иначе осуществлять методы борьбы с преступлениями в сфере сексуальных отношений и применять к ним радикальные меры. Термин «борьба», как понятие категориального аппарата уголовного права, криминологии, уголовно-процессуального права и криминалистики, в юридической литературе означает средство борьбы с преступностью и инструмент достижения поставленной цели. Толкование слово «борьба» определяется «...как стремление уничтожить, искоренить что-нибудь» [21, с. 53].

В ходе досудебного расследования применяются комплексные меры предупреждения криминальных насильственных действий сексуального характера. Они носят уголовно-правовой, криминологический, уголовно-процессуальный и криминалистический характер. Приведенный перечень носит примерный характер и детализируется в зависимости от сло-

жившейся типичной следственной ситуации, обстоятельств и участников преступления конкретного уголовного дела, зарегистрированного в Едином реестре досудебного расследования.

Допрос несовершеннолетнего или малолетнего потерпевшего – ответственнейшее следственное действие, а его показания – существенное доказательство. Поэтому допрос должен быть построен так, чтобы все, даже самые мелкие, на первый взгляд несущественные подробности были освещены потерпевшим. Детализация и конкретизация показаний несовершеннолетнего или малолетнего потерпевшего дают возможность не только изобличить насильника, но и проверить правильность утверждений заявителей в лице близких взрослых, путем их сопоставления с другими объективными обстоятельствами дела. Такая проверка позволяет закрепить эти показания, что особенно важно по делам об изнасилованиях. Поскольку в судебной практике нередки случаи, когда потерпевший, изобличавший насильника на предварительном следствии, на суде под влиянием родственников подсудимого или по иным причинам резко изменяет свои показания, просит прекратить дело и берет всю вину в происшедшем на себя. Допрос потерпевшего по делам об изнасиловании отличается от допроса потерпевших по другим тяжким преступлениям против личности. Это объясняется тем, что при допросе такого потерпевшего приходится касаться самых интимных сторон ее жизни, затрагивать факты и события, о которых она или он не всегда рассказывает даже самым близким людям. Уместно в сложившейся в этой следственной ситуации согласиться с мнением А.В. Иванова [22, с. 67]. Он подчеркивает то, что необходимо поручить первоначальный и последующий допросы женщине-следователю.

Согласимся с данной посылкой и проведение допроса несовершеннолетнего или малолетнего потерпевшего целесообразно поручить опытному следователю или женщине-следователю: потерпевший будет меньше стесняться и более подробно расскажет о деталях преступления. В том числе на постоянной основе в аппаратах полиции досудебного расследования могут иметься в наличии следователи, имеющие опыт предварительного расследования данных видов уголовных правонарушений.

Общеизвестно, что наибольшую сложность представляет досудебное расследование изнасилований несовершеннолетних и малолетних. Это связано с особенностями психики детей, их склонностью к фантазии, с внушаемостью, отсутствием достаточного жизненного опыта. Как показывает следственная практика, эти преступления совершаются обычно с заранее обдуманном намерением. Под разными предлогами дети уводятся или заманиваются в такие места, где никто не может помешать осуществлению преступного замысла. В этой связи необходимо с начала регистрации криминального факта или события в Едином реестре досудебного расследования сразу начать проведение негласных следственных действий. Цель негласных следственных действий или оперативно-розыскных мероприятий, проводимых на этом этапе досудебного расследования, - установление, розыск и задержание подозреваемого или подозреваемых. Если эти меры увенчались успехом, следуют подозреваемого осмотреть, потом освидетельствовать, осмотреть одежду, в которой он был при совершении преступления, при необходимости осуществить обыск в его жилище или иных местах с целью обнаружения одежды и орудий преступления. Помимо осмотра одежды, нательного и нижнего белья потерпевшего и подозреваемого может быть проведен осмотр места преступления: для обнаружения следов борьбы между потерпевшим и подозреваемым, оставленных там вещей, следов их пребывания на этом месте и др.

В том числе к числу неотложных следственных действий по делам о насильственных действиях сексуального характера, помимо допроса потерпевшего, относятся тщательный осмотр места происшествия, судебно-медицинская экспертиза потерпевшего и подозреваемого, допрос подозреваемого. Большое значение имеет своевременность освидетельствования лица, подозреваемого в совершении изнасилования, а также осмотр его одежды и белья. Одним из следственных действий, проведение которых возможно при досудебном расследовании дел о насильственных действиях сексуального характера, является проверка и уточнение показаний на месте, следственный эксперимент, очная ставка и производство других видов классов судебных экспертиз. Логическим завершением криминалистического пре-

дупреждения изнасилования и насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего, конечно, будет выступать направленное уголовное дело с обвинительным актом в суд, по которому будет принята правильная юридическая оценка действию или бездействию субъекту уголовного правонарушения и причастных лиц, которые являлись соучастниками данных видов общественно опасных деяний.

В завершении подведем краткие выводы исследования, которые затронуты в статье. Таким образом, правоохранительные органы РК должны оказывать содействие по распространению информации о существующих законах, обеспечивающих уголовно-правовую охрану женщин, несовершеннолетних и малолетних лиц женского и мужского пола и устранению причин и последствий криминального сексуального насилия. Это можно проводить с помощью полицейскими местной полицейской службы, со школьными психологами, классным руководителем. Потенциально склонных к педофилии лиц по возможности взять под правовой контроль. По многоквартирным домам четко получать достоверную информацию о возможных криминальных правонарушениях и маргинальном поведении лиц, которые могут оказать сексуальное насилие в отношении несовершеннолетнего и малолетнего. Это информацию вправе получить местная участковая полицейская служба и оперативно-розыскные аппараты криминальной полиции. Следует систематически и целенаправленно проводить работу по разъяснению законов среди населения, в том числе и с использованием социальных сетей интернета. Желательно, чтобы в этих беседах раскрывались конкретные причины и условия, способствующие совершению насилия, пути и методы их устранения. Для того чтобы успешно разработать программу по борьбе с сексуальным насилием и иметь возможность наблюдать за всеми изменениями в этой области, необходимо вести статистические данные с разбивкой по полу, возрасту, социальному положению как потерпевших, так и лиц, совершивших преступление. Должны проводиться широкомасштабные научные исследования по проблемам половых преступлений, включая социологические опросы. Эти вопросы должны достаточным образом освещаться в средствах массовой информации. Что касается детей и молодежи, то правительство должно содействовать проведению активной политики учета гендерной проблемы во всех стратегиях и программах. Помимо этого, обеспечить максимальную защиту пострадавшим, посредством помещения их в реабилитационные центры на период предварительного следствия и судебного производства по уголовному делу. Четко контролировать деятельность служб общественной безопасности в лице местных участковых полицейских со стороны надзорных органов – прокуратуры, органов предварительного и судебного следствия. Особое внимание уделять ранним профилактическим мероприятиям в теплое время года – весна, лето и осень, в местах концентрации досуговых учреждений и организаций, в том числе и созданных для несовершеннолетних и малолетних детей. В полиции, прокуратуре и судах предусмотреть функционирование на постоянной основе социальных цифровых сетей и горячих телефонных линий для тех, кто стал жертвой криминального насилия. Полицейские и другие должностные лица уголовного процесса оперативно должны среагировать на каждую просьбу о помощи, дать консультацию жертве криминального насилия. В том числе субъекты досудебного расследования по своему усмотрению или по заявлению потерпевшей стороны вправе реализовать в отношении подозреваемого и его близких меру процессуального принуждения о недопустимости дальнейшего приближения. Запрет на приближение как иная мера процессуального принуждения ст. 165 УПК РК, так называемый охранный ордер, направлен против насильника [23]. Каждый член семьи, а также несовершеннолетний или малолетний потерпевший, подвергшийся криминальному сексуальному насилию, с момента вынесения постановления судом могут потенциально находиться под его защитой. Правительству РК предусмотреть создание в регионах страны новые рабочие места, контролировать занятость населения и вовлекать их в социально полезную оплачиваемую деятельность. В том числе легализовать проституцию и установить над ней правовой контроль. Предусмотреть проведение криминологических экспертиз по установлению причин и условий, которые способствовали совершению насильственных криминальных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетнего и малолетнего. Своевременно

начинать досудебное расследование уголовного дела по преступлениям, предусмотренные ст.ст.120-124 УК РК[11]. Занять активную позицию и нетерпимость в отношении любого насилия в отношении женщин, несовершеннолетнего и малолетнего, а каждому факту дать юридическую оценку, посредством реализации уголовного дела в суде и вынесением обвинительного приговора.

Список использованных источников:

1. Брусенцева В.А. Методика расследования ненасильственных сексуальных преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: Воронеж, 2005. – 202 с.
2. Иванов А.В. Расследование изнасилований малолетних: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: Казань, 2004 262 с.
3. Милованова М.М. Методика расследования сексуальных преступлений, совершаемых в отношении малолетних детей: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09: М., 2003. – 239 с.
4. Жиенбаев А.С. Особенности расследования убийств по найму с использованием тактических операций: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы: Изд-во Академии МВД РК, 2000. – 28 с.
5. Кельменбетов Т.Т. Организация и тактика раскрытия убийств, совершенных по найму: по материалам Республики Казахстан: дисс. ... канд.юрид. наук: 12.00.09. – Алматы, 2006. – 202 с.
6. Ахпанов А.Н., Байжасаров Б.З., Короткевич А.А. Убийства по найму: проблемы преактивного расследования: Монография. – Алматы: Жетіжарғы, 2007. – 200 с.
7. Балгимбеков Д.У. Расследование неочевидных убийств– Алматы, 2010.
8. Ле Ван Дык, Буй Чан Кыонг. Роль изучения криминальных характеристик в собирании доказательств по расследованию изнасилования // Закон и право. – 2019. – №10. URL: <https://cyberleninka.ru/> (датаобращения: 21.07.2022).
9. Mason, M. 2016. “The ‘preparatory’ and ‘argumentation’ stages of police interrogation: A linguistic analysis of a criminal investigation”. *Language&Communication* 48:79-87 <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2016.03.001>
10. Witanto, J.N., Lim, H., &Atiquzzaman, M. 2018. “Smartgovernmentframeworkwithgeocrowdsourcingandsocialmediaanalysis”. *Future Generation Computer Systems* 89:1-9. *ems* 89:1-9. <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.06.019>
11. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022 г.) // Юрист. [Электронный ресурс] URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252(Дата обращения 15.03.2022)
12. Кадонцев Ю.В. Методика расследования изнасилований, совершенных лицами молодежного возраста (18 - 25 лет). Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Кадонцев Ю.В. - Уфа, 2001. - 280 с.
13. Кийко Л.Н. Особенности первоначального этапа расследования изнасилований, совершенных группой лиц: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.09 / Кийко Леонид Николаевич; [Место защиты: Рост. юрид. ин-т МВД РФ]. - Ростов-на-Дону, 2008. - 179 с.
14. Данные Комитета правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре РК. – Нур-Султан, 2016-2021. // [Электронный ресурс] URL: <https://www.gov.kz/> (Дата обращения 15.06.2022).
15. Концепция правовой политики РК до 2030 года. Указ Президента РК от 15 октября 2021 г. за № 674. – Нур-Султан, Ак-Орда// Информационная-правовая система нормативно правовых актов Республики Казахстан // [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/>(Дата обращения 15.03.2022).
16. Президент РК Токаев К-Ж.К. Послание народу Казахстана: «Казахстан в новой реальности: время действий». – Нур-Султан, Ак-Орда, 01 сентября 2021г. // [Электронный ресурс] URL:<https://primeminister.kz/ru/> (Дата обращения 15.03.2022).
17. Дело 7-летнего мальчика из села Абай: Приговор насильникам пересмотрели в суде // [Электронный ресурс] URL: <https://otygar.kz/>(Дата обращения 15.06.2022)
18. ЛялинаЕ.В. Первоначальный этап расследования изнасилований, совершаемых группой несовершеннолетних. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лялина Е.В. - Саратов, 2006. - 246 с.
19. Резван А.П. Криминалистика. Электронный учебник. // [Электронный ресурс] URL: <https://obuchalka.org/1/>(Дата обращения 15.06.2022).
20. Криминалистика. Полный курс в 2 ч. Часть 2: учебник для бакалавриата и специалитета / В. В. Агафонов [и др.]; под общей редакцией В. В. Агафопова, А. Г. Филиппова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2020. - 349с. - (Бакалавр и специалист). – ISBN 978-5-534-06450-6. —

Текст: электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. – URL: <https://urait.ru/bcode/449420> (дата обращения: 31.06.2022).

21. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1983. – 816 с.

22. Иванов А.В. Психологические особенности работы с потерпевшими при расследовании уголовных дел об изнасиловании малолетних // ВЭПС. 2019. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/> (дата обращения: 21.07.2022).

23. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022 г.)// Юрист. [Электронный ресурс] URL: <https://online.zakon.kz/>(Дата обращения 21.07.2022).

Сведения об авторах

Утебаев Ержан Кенесович – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University.

Кумисбеков Серикказы Кумисбекұлы – доцент кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, доктор философии (PhD), подполковник полиции.

Темиргазин Роман Хурматуллаевич – магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University.

Өтебаев Ержан Кеңесұлы – заң ғылымдарының кандидаты, Alikhan Bokeikhan University заң факультеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры.

КүмісбековСерікқазыКүмісбекұлы – ҚР ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасының доценті, философия докторы (PhD), полиция подполковнигі.

Темиргазин Роман Хурматуллаевич –Alikhan Bokeikhan University Заң факультеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі.

Yerzhan Kenesovich Utebaev – Candidate of Law, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law Alikhan Bokeikhan University.

Kumisbekov Serikkazy Kumisbekuly – Associate Professor of the Department Doctor of Philosophy (PhD) Police Lieutenant Colonel, Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov.

Temirgazin Roman Khurmatullayevich – Master of Jurisprudence, Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law of Alikhan Bokeikhan University.

А.А. Жуматаев¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС БОЙЫНША ДӘЛЕЛДЕУДЕ АДАМ ИІС ІЗДЕРІН ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕСІНЕ (КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ АСПЕКТІЛЕРІ)

Ұсынылған мақала криминалистикалық одорология аясында адамның иіс іздерін зерттеудің теориялық және практикалық мәселелеріне арналған. Қылмыстық құқық бұзушылық орнында қалған иіс іздерін криминалистік зерттеуді қиындататын проблемалар зерттелуде. Одорологияның криминалистикалық маңызы зерттелді. Адамның, заттың және т. б. иістерін бекіту кезінде туындайтын проблемалық аспектілер анықталды. Қылмыстық іс бойынша дәлел ретінде пайдалану контекстінде иістерді алдын-ала зерттеудің негізгі бағыттары анықталған. Иісті анықтаудың негізгі әдістері талданады. Құқық қорғау органдары қызметінің нәтижелілігін қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық процеске міндетті түрде енгізе отырып, алдын ала тергеп-тексеру сапасына оң әсер етуі, оның ұйымдастырушылық-тактикалық және техникалық қамтамасыз етілу деңгейін арттыруы және ғылым дамуының қазіргі деңгейіне сай келетін криминалистік әзірлемелерді практикаға енгізуі мүмкін криминалистік ғылымның ұсынымдары беріледі

Түйінді сөздер: криминалистика, одорология, иіс, сараптама, кинология, дәлелдеу, қылмыстық процесс, қылмыстық іс.

К вопросу об использовании результатов исследования запахов следов человека в доказывании по уголовному делу (криминалистические и уголовно-процессуальные аспекты)

Представленная статья посвящена теоретическим и практическим вопросам исследования запахов следов человека в рамках криминалистической одорологии. Исследуются проблемы, затрудняющие криминалистическое исследование запахов следов, оставленных на месте уголовного правонарушения. Исследовано криминалистическое значение одорологии. Выявлены проблемные аспекты, возникающие при фиксации запахов человека, предмета и т.д.. Определены основные направления предварительного исследования запахов в контексте использования в качестве доказательств по уголовному делу. Проанализированы основные способы определения запаха. С целью обеспечения результативности деятельности правоохранительных органов даются рекомендации криминалистической науки, с обязательным внедрением в уголовный процесс, которые могут позитивно повлиять на качество предварительного расследования, повысить уровень его организационно-тактического и технического обеспечения и внедрение в практику криминалистических разработок, отвечающих современному уровню развития науки

Ключевые слова: криминалистика, одорология, запах, экспертиза, кинология, доказывание, уголовный процесс, уголовное дело.

On the question of using the results of the study of smells of human traces in proving in a criminal case (forensic and criminal procedural aspects)

The article is devoted to theoretical and practical issues of the study of human odor traces in the framework of forensic odorology. The problems that impede the forensic investigation of odor traces left at the site of a criminal offense are investigated. The forensic significance of odorology has been investigated. The problematic aspects that arise when fixing the smells of a person, an object, etc. are identified. The main directions of the preliminary study of smells in the context of using them as evidence in a criminal case are

identified. The main methods for determining the smell are analyzed. In order to ensure the effectiveness of the activities of law enforcement agencies, recommendations of forensic science are given, with mandatory implementation in the criminal process, which can positively affect the quality of the preliminary investigation, increase the level of its organizational, tactical and technical support and introduce into practice forensic developments that meet the current level of science development

Key words: criminalistics, odorology, smell, examination, cynology, proof, criminal procedure, criminal case.

Республикада қылмыстың өсуі және оның сапалық құрылымының өзгеруі, сондай-ақ жаңа түрлердің пайда болуы құқыққа қарсы көріністерге қарсы іс-қимылда уақтылы тәсілдерді жетілдірудің аса қажеттілігін туындатады. Осыған байланысты орталық міндеттердің бірі ішкі істер органдарының қызметін жандандыру, арнайы танымдардың көлемін ұлғайту және оларды қолдану аясын кеңейту болып табылады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта құқық қорғау органдарының қылмыстарды ашу, тергеу және алдын-алу жөніндегі қызметі көбінесе тиімділіктің төмендігімен сипатталады. Құқық қорғау органдары қызметінің нәтижелілігі үшін алдын ала тергеудің сапасына оң әсер етуі, оның ұйымдастырушылық-тактикалық және техникалық қамтамасыз етілу деңгейін арттыруы және ғылымның қазіргі даму деңгейіне жауап беретін криминалистік әзірлемелерді практикаға енгізуі мүмкін қылмыстық процеске міндетті түрде енгізіле отырып, криминалистік ғылымның ұсынымдары қажет, бұл қылмысқа қарсы неғұрлым тиімді күрес жүргізуге мүмкіндік береді.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, құқық қорғау органдарының жұмысындағы кемшіліктер ішінара олардың дәлелдемелік ақпарат алу құралдарына (жауап алу, беттестіру, тану және т. б.) дәстүрлі бағдарлануымен түсіндіріледі, ал қылмыстық құқық бұзушылықтардың материалдық іздері, олардың сараптамалық зерттеулерінің нәтижелері аз пайызды құрайды, ал иіс іздерін пайдалану (одорологиялық зерттеу) жекелеген жағдайлар болып табылады, дегенмен қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптеген криминалистика ғалымдарының пікірінше, иіс іздерін әрдайым шындықты анықтау үшін тергеу процесінде анықтауға және қолдануға болады, адамның кез-келген әрекеті қоршаған ортадағы өзгерістерге алып келеді және оның орнында болу іздерін жасыру мүмкін емес. Адамның жеке иіс кешенінің тасымалдаушылары - бұл жеке киім мен заттар, олар тіпті қысқа уақыт аралығында байланысқа түссе де иіс тасымалдаушылары бола алады. Тергеу көбінесе уақыт пен оқиға туралы ақпараттың қатаң жетіспеушілігі жағдайында жүргізілетінін ескере отырып, адам туралы деректерді пайдаланбау мүмкін емес, бірақ оның иісі бар, оны қылмыскер қылмыс жасаған кезде сөзсіз қалдырады.

Криминалистикалық одорология – иіс іздерінің пайда болу механизмі мен заңдылықтарын зерттейтін, сондай-ақ қылмыстарды тергеу процесінде сәйкестендіру және диагностикалық міндеттерді шешу үшін оларды анықтау, бекіту, алу, зерттеу және пайдалану әдістері мен тәсілдерін жасайтын криминалистикалық техниканың саласы.

Одорологиялық іздер, көптеген басқа іздерден айырмашылығы, тергеу үшін үлкен маңызға ие, өйткені, мысалы, қылмыскердің қылмыс жасалған жерде қалдырған материалдық ізі ол үшін жойылуы мүмкін. Иіс іздеріне келетін болсақ, қылмыскердің кез келген затпен байланысы бұл заттың иісін сақтап қалғанын көрсетуі мүмкін. Бұл жағдайда зат иіс сараптамасына алынады және бұл қылмыскерді анықтауға көмектеседі [1, 13- 7 бб; 2, 105-б.].

Криминалистикалық одорологияны екі негізгі түрге бөлуге болады - кинологиялық (биологиялық, биодетекторлар бүкіл әлемде иттердің иіс сезу органдарын жиі пайдаланады) және аспаптық (техникалық – ғылыми-техникалық құралдарды қолдану. Иіс ақпаратын зерттеу үшін пайдаланылатын техникалық аспаптардың жұмыс істеу принципі химиялық, электрлік, радиоактивті немесе құрал қабылдағышының басқа параметрлерінің өзгеруіне, оның иісі бар заттың бөлшектерімен жанасуына негізделген) одорология.

Біріншісі-иіс сезу сезімінің белсенділігі. Көбінесе бұл түрді оқиға орнына барған кезде, ит пен кинологтың қатысуымен тергеу тобы құрылған кезде қолдануға болады. Алайда, бұл түр белгілі бір дәрежеде тиімді деп айта аламыз, өйткені иттің иіс сезімі өте дамыған және

кейде тергеу барысына оң әсер етуі мүмкін, бірақ ит, егер тікелей иіс тасымалдаушысы болмаса, ең ұқсас иісі бар басқасын көрсете алады, бұл тергеу органдарын жаңылыстырады.

Криминалистік одорологияның екінші түрі ең тиімді болып табылады, өйткені ол ұшпа заттардың спектрін тіркеуге бағытталған, оның иісін анықтайтын және оны математикалық өңдеуге болатын түрде құжаттауға бағытталған ғылым мен техниканың заманауи жетістіктерін қолданумен байланысты.

Алайда, бұл зерттеуде бірқатар проблемалар бар. Мысалы, қылмыскер иіс ізін қалдыруы мүмкін екенін біліп, әдейі жалған із қалдыратын жағдай болуы мүмкін. Иіс іздерін кезкелген адамның киімінен жиі байқауға болады. Сондықтан, қылмыс жасауға мұқият дайындалған қылмыскер басқа адамның киімін өзімен бірге ала алады және қылмыс жасау процесінде барлық заттарға оны қолдануға әсер етуі мүмкін, мысалы, қолын тиісті киіммен орап, есіктің тұтқаларын аша алады немесе қылмыс жасау құралын ұстай алады, мысалы, басты кілт. Бұл тергеуді адастыруы мүмкін.

Айта кету керек, иістің бірқатар қасиеттері бар, олардың бірі-иістің салыстырмалы тұрақтылығы, бұл иістің химиялық құрылымы, әдетте, қоршаған орта жағдайында өзгермейді.

Бірақ бұл әрқашан солай ма? Өйткені, иістің негізі неде және ол неге өзгермейді-бұл ғылымда әлі де нақты, негізделген жауап жоқ сұрақ. Табиғи процестердің әсерінен иіс ізі оның құрылымын өзгертпейтінін және кейбір жағдайларда осы саладағы сараптамалық зерттеулер шынымен де маңызды сәйкестендіру тапсырмасын орындай алатындығын айту маңызды - тиісті із қалдырған адамды тікелей анықтау үшін маңызды мәселе-әр адамның әр жағдайда әрдайым бірдей иісі бар екендігі дәлелденбеуі, өйткені адамның табиғи иісімен бірге белгілі бір иісті жасанды жолмен жасайтын көптеген заттар бар, нәтижесінде химиялық процесс пайда болуы мүмкін, иістер араласады және сол адам қалдырған басқа иіс пайда болады.

Жоғарыда аталған проблема иіс ізін анықтаудың екі түрін де шығаруды қиындатуы мүмкін. Бірақ бірінші түрге келетін болсақ, иттің иісі белгілі бір иісті анықтай алмауы мүмкін, егер иістер араласқан болса немесе иіс әдейі өзгертілген болса және егер ит сәйкестендірсе, онда ол қате болуы мүмкін.

Егер біз екінші түрге жүгінетін болсақ, онда сәл өзгеше бейне ұсынылуы мүмкін. Егер сіз белгілі бір затты алсаңыз, мысалы, құлып ашатын бұрағыш немесе есіктің тұтқасын иіс сараптамасына алып тастасаңыз, логикалық тұрғыдан ойлана отырып, қылмыскер өзінің қылмыстық қол сұғуы кезінде осы заттарға әсер еткеніне қарамастан, бұл заттарда әртүрлі іздер болуы мүмкін деген қорытындыға келуге болады. Белгілі бір адамды анықтау үшін оның иісін анықтау керек және инструменталды одорология бұған кинологиялыққа қарағанда тиімді ықпал етуі мүмкін. Бұл бәріне белгілі, қазіргі әлемде техносфера өте дамыған. Одорологиялық зерттеуде иісті неғұрлым дәл анықтауға тиісті затта бірнеше иістердің араласуы бар-жоғын, бұл иістердің қандай адамдар санына жататынын, иістің бір химиялық құрамының екіншісінен бөлінуін және қандай да бір затта тиісті иістің қанша уақыт қалдырылғанын дәл анықтайтын техникалық құралдарды қолдану ықпал етуі мүмкін [3, 73 б.].

Осылайша, сот сараптамасында одорологияны қолдану кейбір жағдайларда маңызды емес деп айта аламыз, бірақ сонымен бірге одорологиялық зерттеулерде көптеген проблемалар туындауы мүмкін екенін атап өткен жөн. Егер біз, мысалы, денсаулық жағдайын сараптауды алсақ, онда оны өндіру нәтижесінде алынған мәліметтер дәл болуы мүмкін, бірақ иіс іздерін зерттеуге келетін болсақ, онда иіс сияқты санаттың күрделілігіне байланысты, бірқатар маңызды жайттардың зерттелмеуіне байланысты, сондай-ақ қылмыскердің иіске ықтимал әсеріне байланысты. Тергеу органдарын адастыру мақсатында бұл сараптама кейбір жағдайларда дұрыс емес болуы мүмкін деп айтуға болады. Сондықтан, одорологияны қолдану, әрине, орын алады, бірақ бұл сараптама кез-келген фактінің бар немесе жоқ екендігінің жалғыз дәлелі бола алмайды және оның нәтижелері іс бойынша басқа дәлелдермен салыстыру арқылы тексерілуі керек, соның негізінде тиісті болжамның дәлелденуі туралы айтуға болады.

Сонымен қатар, иттің иіс сезу мүшелерінің иістерді қабылдау механизмі құпия болып қала береді. Осыған байланысты қызметтік іздестіру иісімен жұмыс істеу кезінде қызметтік іздестіру итін пайдалану нәтижесінде алынған ақпарат іс жүргізу дәлелі бола алмайды деп санайтын ғалымдардың пікірімен келіспеуге болмайды.

Винбергтің ұсынысын М.С. Строгович пен В.И. Шиканов қабылдады. Өз пікірін осындай дәлелдерге негіздеген:

- 1) адам иісінің өзгермейтіндігі мен жеке айқындылығы фактісінің дәлелденбеуі;
- 2) қылмыстық іс жүргізу заңнамасында мұндай дәлелдемелер көзделмегендіктен, іріктеу нәтижелерін сот талқылауында пайдаланудың мүмкін еместігі;
- 3) ҚПК бабы әр түрлі құжаттарды білдіреді, бірақ іс жүргізу емес әрекеттер туралы анықтамалар осы санатқа жатпайды
- 4) іріктеме жүргізу кезінде иттің мінез-құлқының дұрыстығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік беретін жеткілікті ғылыми растамалардың болмауы;
- 5) иісі бойынша тірі адамдарды іріктеу адамның қадір-қасиетін төмендетеді [4, 93 б.].

Басқалары, керісінше, одорологиялық сараптаманың нәтижелері іс бойынша дәлел болып табылады деп мәлімдейді.

Сонымен, М.С. Строговичтің пікірінше, «иістерді сандық және сапалық талдау арқылы тиісті ғылыми құралдарды, құрылғыларды, механизмдерді қолдану арқылы иістерді анықтау мүмкіндігі және салыстырылатын иістердің сәйкестігі немесе айырмашылығы неге және не негізінде анықталатынын қашан түсіндіруге болады. Содан кейін криминалистикалық одорология туралы криминалистика бөлімі ретінде айтуға болады, содан кейін одорологиялық сараптама үшін негіздер анықталуы мүмкін». Басқа әдістер алынған нәтижелердің сенімділігіне күмән тудырады [5, 71 б.].

Иттерді сараптамалық зерттеуде қолдану мүмкіндігіне келетін болсақ, А.И. Винберг «органолептикалық-одорологиялық сараптаманың негізі иіс сезу сияқты сезім мүшелерінің көмегімен иісті анықтау болып табылады. Органолептикалық жағдайда негізінен иісті, сондай-ақ адамның дәмдік ағзасы әрекет етеді, одорологиялық жағдайда (біріншісінің бір түрі ретінде) қызметтік-іздестіру итінің иісті ағзасы әрекет етеді» [6, 61 б.]. Р.С. Белкинаның пікірі бойынша: «егер мұндай тірі механизмнің әрекеттері стандартталған болса және оны пайдалану шарттары өзгермейтін және қатаң реттелетін болса, онда бұл механизмді іске қосу және нәтижелерді жою үшін сараптама жүргізу процесін сипаттайтын арнайы зерттеу қажет емес» [7, 88 б.].

Бір сөзбен айтқанда, биодетекторды пайдалану алынған нәтижелерді басқа жолмен тексеру мүмкіндігін шектейді. Иттің белгілі бір жағдайда қолдану нәтижелері сөзсіз нәтиже берген жағдайлар белгілі болса да, сот дәлелдерінде дәлел көзі ретінде қолданылды. Қазіргі уақытта аспаптық детекторлар құрылды, бірақ олар сот-медициналық мақсаттар үшін әлі қолайлы емес. Кейбір ғалымдар биологиялық детекторды (ит) одан әрі анықтай отырып, белгілі бір заттарды шығаруға негізделген кешенді аспаптық-биологиялық детектор құру идеясын білдірді.

Одорологиялық іріктеу нәтижелерін дәлел ретінде пайдалануды жақтаушылар оның нәтижелері процеске қалай және қандай түрде енгізілуі керек екендігі туралы мәселені шешудің бірнеше түрлі нұсқаларын ұсынды: істе басқа құжат ретінде немесе тергеу экспериментінің нәтижесі ретінде пайда болатын анықтама түрінде. Қазір ит детекторларын қолдану нәтижелері маманның қорытындысы ретінде ұсынылады [8, 47 б.].

Сараптама істі шешу үшін ғылымда, техникада, өнерде арнайы білім қажет болған жағдайларда тағайындалады. Сарапшы өзінің арнайы танымына сәйкес жүргізілген зерттеулер негізінде қорытынды береді. Бірақ одорологиялық іріктеу өндірісінде кинолог та, басқа криминалист те одорология саласындағы мамандар емес. Мұндай маманды одорология саласындағы сарапшы ретінде қарастыруға болмайды ма? Және бұл сараптама ма? Мұндай жағдайда тергеуші мен сот сараптама қорытындысының дұрыстығын қалай тексере алады, олар заң бойынша не істеуге міндетті?

Мұндай проблема тергеу мен сотқа одорологиялық іріктеудің нәтижелері ұсынылған кезде туындайды. Екінші жағынан, жауап алынған адамдардың айғақтары, сарапшылардың қорытындылары жалған болуы мүмкін, бірақ егер олардың айғақтарын әлі де тексеруге болатын болса, иіс іздерін қалай тексеруге болады? Сарапшының қорытындысын талдау және жауап алу арқылы анықтауға болатын жалғыз нәрсе: иіс үлгілері дұрыс таңдалды ма, қателіктердің алдын алуға бағытталған тактикалық ережелер сақталды ма [9, 112 б.].

Бірақ ғалымдар мен криминалистердің барлық күмәндеріне қарамастан, одорологиялық сараптаманың қорытындылары тәжірибеде қолданылып, оң нәтижелер беруде.

Одорологиялық әдіс өздігінен жаңа емес. Иттердің иіс сезу қабілеті бүкіл әлемде қылмыскерлерді іздеу және іздестіру, жасырын есірткі мен жарылғыш заттарды табу және т.б. үшін бұрыннан бері қолданылып келеді. Қылмысқа қарсы күрес саласында бұл әдіс ұзақ уақыт бойы тек жедел-іздестіру қызметінде қолданылған. Қазір ол іс жүргізу дәлелдеріне еніп жатыр.

Сондай-ақ, күдіктіден оның қадір-қасиетін кемсітпейтін иіс сынамаларын алу, оларды сақтау, иіс үлгілерін алу проблемаларының техникалық шешімдері әзірленді.

Сот ғылымы мен сараптамалық практиканың дамуымен іс бойынша заттай дәлелдемелердің мәнін ала алатын объектілер шеңбері үнемі кеңейетін болады. Заңда бұл нысандардың толық тізімі болуы екіталай. Мүмкін, бұл процедура заттай дәлелдемелер үшін ортақ болуы керек, олардың қасиеттері тергеушінің тікелей қабылдауына қол жетімді ме, әлде жанама түрде қабылдануы мүмкін бе [10, 127 б.].

Осыған байланысты келесі бастапқы міндеттерді орындау қажет деп санаймыз:

- криминалистикалық одорологияны адамның иіс кешенінің даралығы мен салыстырмалы тұрақтылығы туралы өз ұстанымы тұрғысынан қарастыру және оның негізінде криминалистикалық білім жүйесіндегі иіс іздерінің орнын дербес құрылымдық буын ретінде бөлу (оларды микрообъектілер тобына заңсыз жатқызуды даулай отырып және криминалистикалық техника құрылымындағы орнын анықтай отырып);

- танымдық іс-әрекет процесінде сот-медициналық ақпараттың материалдық көзі ретінде адамның иіс іздерін анықтау, алдын-ала зерттеу және сараптау бойынша ұсыныстарды толықтыру;

- адамның иіс іздері сараптамасының криминалистикалық сараптаманың әдістемелік негіздеріне сәйкестігін растау және осы зерттеуді жүргізудің теориялық негіздерін жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

- заң ғылымының жетістіктері мен тергеу тәжірибесін жалпылау негізінде адамның иіс іздерін зерттеудің мақсаты мен өндірісін реттейтін заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу;

- қылмыстық-процестік құқық нормаларын талдау және криминалист-ғалымдардың ұсыныстары негізінде одорологиялық зерттеу деректерін дәлелдеуде пайдалану заңдылықтарын анықтау және олардың нысанын қорытынды түрінде негіздеу;

- сараптамалық міндеттерді шешуді ақпараттық қамтамасыз ету мен компьютерлендіруді дамыту бағытын таңдай отырып, криминалистикалық тіркеудің бір түрі ретінде одорологиялық есепке алуды құру және енгізу бойынша ұсынымдар кешенін әзірлеу.

- жергілікті деңгейдегі зертханаларда жүргізілуі тиіс сенімділік пен сенімділік кепілдігін арттыру мақсатында иіс ақпаратын жинау және сақтау әдісін жетілдіру.

Жалпы, қорытындылай келе, дәлелдеуде одорологиялық әдісті қолдану мәселесі әлі де талқылау сатысында деп айтуға болады. Алайда, біз оқиға орнынан алынған адамның иіс іздері материалдық сипатқа ие, қылмыстық істерді тергеу кезінде оларды пайдалану үшін қажетті іс жүзінде маңызды белгілердің жиынтығын қамтиды деген пікірді ұстанамыз. Тергеу іс-әрекеттері процесінде алынатын мұндай объектілер материалдық болып табылады, ғылыми негізделген, сынақтан өткізілген ғылыми әдістемелерді пайдалана отырып, анықталуы, алынуы, сақталуы және зерттелуі мүмкін. Адамның иіс іздерін зерттеу криминалистикалық сәйкестендіру және криминалистикалық диагностика теориясына толық сәйкес жүргізіледі. Адамның иіс іздерін жедел қызмет түрінде де, сот сараптамасы түрінде де зерттеу мүмкіндігі

дәлелденді, бірақ процедуралық тәуелсіздік мәселелері ашық күйінде қалады. Бұл ретте, адамның иіс ізін тасымалдаушы заттар қылмыстық істерді тергеу кезінде заттай дәлелдемелер ретінде заңды түрде пайдаланылады, және олар ретінде иісті іздер тасығыштарды қылмыстық іске тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның қаулысымен қосуға және нақты адамның іс-әрекетінде қылмыс құрамының белгілерін анықтауда, дәлелдеуге жататын орынды, тәсілді және басқа да мән-жайларды анықтауда пайдалануға болады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Федоров Г.В. Одорология: запаховые следы в криминалистике. – Минск: «Амалфея», 2000. – 144 с. Опубликовано: Современные концепции научных исследований. Материалы 9-й международной научно-практической конференции. - 2014. - № 9. - С.161-162.: <https://advokatsidorov.ru/>(дата обращения:10.06.2022.).
2. Запаховые следы в расследовании преступлений <https://ui.tsu.ru/> (дата обращения: 19.07.2022).
3. Симакина Елена Николаевна Криминалистическая одорология и ее значение в процессе расследования преступлений диссертация <https://ui.tsu.ru/>(дата обращения: 16.06.2022).
4. Шиканов В.И. К вопросу о сущности одорологического эксперимента и его месте в системе криминалистических методов // Вопросы борьбы с преступностью. – Иркутск, 1970. – С. 147.
5. Тапалова Р.Б., Аратулы К.Т., Кирсанова А. Научная классификация класса судебных экспертиз // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – №4 (69). – 2021. – С. 215. - 384 с.
6. Винберг А.И. К вопросу об органолепτικο-одорологической экспертизе // Актуальные вопросы теории судебной экспертизы: Сборник научных трудов. ВНИИСЭ. – М., 1976. – № 21. –С. 61.
7. Canine Olfaction: Physiology, Behavior, and Possibilities for Practical Applications Animals (Basel). 2021 Aug; 11(8): 2463. Published online 2021 Aug 21. doi: 10.3390/ani11082463 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8388720/>
8. Использование запаховых следов человека в расследовании преступлений тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.09, кандидат юридических наук Грошенкова, Ольга Александровна 2000г
9. Аралбаев О.С., Туманшиев Р.К. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты назначения и проведения экспертиз по незаконной охоте /Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – №4 (69) 2021. – С. 215. - 384 с. /Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан.– № 1 (70) 2022. - С. 278. - 399 с.
10. Сулимов К.Т., Старовойтова А.В., Панфилова П.В., Саламатина А.В. Выявление запаховых следов человека (как биологического вида) на предметах следоносителях. Идентификация субъекта по запаховым следам из его пота и крови // Типовые экспертные методики исследования вещественных доказательств/ под ред. А.Ю. Семенова. – М., 2012. – С. 124-155.

Автор туралы мәліметтер

Жуматаев Арман Алибекович – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының қылмыстық құқық, қылмыстық іс жүргізу және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Жуматаев Арман Алибекович – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, подполковник полиции.

Zhumataev Arman Alibekovich– Senior Lecturer of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Esbulatov, Police Lieutenant Colonel.

K.R. Useinova¹, A.G. Kan², A.B. Izbasova¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after
Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

TO THE QUESTION OF THE CONCEPT OF «INTEGRITY» IN THE LEGAL SYSTEM OF KAZAKHSTAN

The article explores the issues of the concept of "integrity" and the presumption of integrity, as well as their role and possibility of use in the legal system of Kazakhstan. The article also analyzes foreign experience in the formation of an anti-corruption culture and anti-corruption education.

The article notes the need to develop evidence-based approaches and measures to further combat and prevent corruption, by analyzing the international legal experience of foreign states in this area, introducing the principles of integrity, analyzing the most advanced technologies to counter unfair practices, developing a methodology for conducting an internal analysis of corruption risks, etc.

The article was prepared as part of the implementation of the project AP14871865 "Political and legal problems of building integrity in the Republic of Kazakhstan".

Key words: integrity, presumption of integrity, anti-corruption culture, anti-corruption education, anti-corruption behavior.

Қазақстанның құқықтық жүйесіндегі «парасаттылық» ұғымы туралы

Мақалада «парасаттылық» ұғымы мен парасаттылық презумпциясы мәселелері, сондай-ақ олардың Қазақстанның құқықтық жүйесіндегі рөлі мен пайдалану мүмкіндігі зерттелді. Сондай-ақ, мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиені қалыптастырудың шетелдік тәжірибесі талданған.

Мақалада аталған саладағы шет мемлекеттердің халықаралық-құқықтық тәжірибесін талдау, парасаттылық қағидаттарын енгізу, адал емес тәжірибелерге қарсы іс-қимыл бойынша неғұрлым озық технологияларды талдау, сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне ішкі талдау жүргізу жөніндегі әдістемені әзірлеу және т.б. арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мен оның алдын алу жөніндегі ғылыми негізделген тәсілдер мен шараларды әзірлеу қажеттігі атап өтіледі.

Мақала «Қазақстан Республикасында парасаттылықты қалыптастырудың саяси-құқықтық мәселелері» AP14871865 жобасын іске асыру шеңберінде дайындалды.

Түйінді сөздер: парасаттылық, парасаттылық презумпциясы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбие, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық.

К вопросу о понятии «добропорядочность» в правовой системе Казахстана

В статье исследованы вопросы понятия «добропорядочность» и презумпции добропорядочности, а также их роль и возможность использования в правовой системе Казахстана. Также в статье проанализирован зарубежный опыт формирования антикоррупционной культуры и антикоррупционного воспитания.

В статье отмечается необходимость в разработке научно обоснованных подходов и мер по дальнейшему противодействию и превенции коррупции, посредством анализа международно-правового опыта зарубежных государств в данной сфере, внедрения принципов добропорядочности,

анализа наиболее передовых технологий по противодействию недобросовестных практик, разработки методики по проведению внутреннего анализа коррупционных рисков и др.

Статья подготовлена в рамках реализации проекта AP14871865 «Политико-правовые проблемы формирования добропорядочности в Республике Казахстан».

Ключевые слова: добропорядочность, презумпция добропорядочности, анкоррупционная культура, антикоррупционное воспитание, антикоррупционное поведение.

In the strategic and program documents of the country, the fight against corruption is of particular importance.

In accordance with the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, one of the priority areas is “strengthening preventive measures to combat corruption”. At the same time, special attention is paid to the establishment of "zero" tolerance for offenses, the formation of models of law-abiding behavior of citizens and, in general, a high legal culture in society [1]. In his Address to the people of Kazakhstan “Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity of Kazakhstan”, the Head of State K.-Zh. Tokayev notes that "the issue of a systemic fight against corruption does not leave the agenda."

Given the importance and need to counteract this negative phenomenon, an appropriate legal framework has been created in the country, which is constantly being improved. Thus, the Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption” was adopted, which laid down and put into effect the main preventive tools [2]. Ratified the UN Convention against Corruption [3]. The Concept of the Anti-Corruption Policy of the Republic of Kazakhstan for 2022-2026 [4] was adopted, which defines new approaches to combating corruption. It focuses on the prevention of corruption and the formation of the integrity of citizens, models of law-abiding behavior and a high legal culture.

At the same time, the modern Kazakhstani society, due to its natural development, as well as in connection with the dynamic development of digital information technologies, is becoming more proactive, including in matters of anti-corruption behavior. In this regard, the need for the population to build transparent and transparent relations "state-society", especially in the field of social services, increases.

Foreign experience in combating corruption is gradually moving away from the use of the terms "corruption" and "anti-corruption behavior", and is increasingly using the practice of "integrity". According to the recommendations of the OECD Council on Public Integrity, “Integrity is vital for the sphere of public administration, protecting the public interest and maintaining such fundamental values as a commitment to a pluralistic democracy based on the rule of law and respect for human rights” [5].

It should be noted that the philosophical and legal category of integrity is not unambiguous and includes such concepts as "honesty", "fairness", "good faith", "virtue", etc. This category and concepts similar to it can be found not only in the earliest monuments of law, but also in the views of ancient Eastern thinkers.

Thus, the principle of virtue lies at the heart of the political and legal doctrine of Confucius. He was the first to develop the concept of an ideal person, noble not by origin, but thanks to the cultivation of high moral qualities and culture (humanity, humanity, love for people, justice, loyalty, sincerity, etc.) [6, p. 58].

Considerable attention was paid to the category of integrity by Aristotle, Plato and Roman lawyers. The views of the medieval thinker-encyclopedist al-Farabi deserve special attention. In his treatises, he created a model of the ideal city of the state. The ideal society-state is such an association of “virtuous” people who, as a goal of their association, have the achievement of universal happiness, the achievement of justice and prosperity, through mutual assistance, mutual respect for each other, support and understanding, discarding all base needs, discarding attraction to material gain, fame and fortune [7].

In the future, the category of integrity was developed in the works of Western European thinkers and Kazakh enlighteners.

In the modern period, the category of integrity acts not only as the basis for the formation of an anti-corruption culture, but also as a general legal presumption. The value of the presumption of integrity of citizens in legal regulation is very high.

Ancient Rome is considered to be the birthplace of the presumption of integrity. The principle of good conscience first appeared in the instructions of the praetor to the judge to make a decision, guided by the principle of good conscience, and for participants in civil transactions, the effect of this principle was expressed in the presumption of good faith of their actions [8, p. 96]. This presumption is most often used in private law relations. In the public law branches of law, it finds its expression, first of all, in the presumption of innocence. In practice, this is the only general legal presumption that is among the direct presumptions [9, p. 399]. If in Soviet times and partly in the post-Soviet period, the problem of the presumption of integrity was considered in dissertations and scientific articles, then for Kazakhstani science this issue is quite new.

This presumption assumes that every citizen is a priori respectable, that is, without bad thoughts, truthful. Freeing from the need to prove the fact of integrity in each specific case, this presumption simplifies and speeds up the process of legal regulation, contributes to its stability.

Building integrity is a long and complex process that must involve many of the country's social, political and legal institutions.

The experience of foreign countries testifies to a systematic approach in the formation of the integrity of society. So, for example, in the UK, great importance is given to the school education system, through which such categories as honesty and integrity are laid in the basis of the anti-corruption worldview. In Australia, a special educational program "Corruption and methods of combating it" has been developed, which has been implemented in leading educational institutions. In Singapore, the path for those wishing to work in the public service begins with the school bench, from which the selection of the most honest and respectable young boys and girls begins.

Of the Baltic states, the most successful practice is the formation of an anti-corruption culture in Latvia. Anti-corruption education is carried out within the framework of the anti-corruption program - a project initiated by the European Union. In Latvia, anti-corruption education for secondary school students and students has become widespread.

With the support of the European Union, a number of educational programs have been implemented in Latvia. One of the most successful is the program to develop the openness of the judiciary and its perception by citizens, including middle and high school students.

The educational program was based on lectures, seminars, round tables, disputes, mock trials and their analysis.

The second successful project in Latvia was a project aimed at promoting the principles of academic integrity among students and reinforcing in the minds of young people an understanding of the negative consequences of corruption. In general, anti-corruption upbringing and education programs were aimed at preparing the younger generation for civil control.

The battle against corruption has also affected the national education of foreign developing countries. Anti-corruption education has become one of the main issues on the agenda of many developing countries. Anti-corruption educational programs are offered for children from school age to university students.

Without citizens having an anti-corruption culture, strong immunity to corruption, and its public censure, it is impossible to achieve the desired result. Every Kazakhstani, every family must understand that the fight against corruption is the business of the whole society, every citizen. Therefore, it is the process of upbringing and education that is the basis for the formation of integrity and, ultimately, an anti-corruption culture of a person [10, p. 4].

An analysis of international law enforcement practice indicates that the basis for the formation of an anti-corruption culture is anti-corruption education, which is an integral part of legal education and legal culture.

An analysis of the implementation of the Anti-Corruption Strategy indicates that, despite the relative effectiveness of the anti-corruption measures taken, there are no comprehensive studies and evidence-based approaches to improve the effectiveness of the anti-corruption policy. Also, issues

related to the formation of integrity of both society as a whole and individual citizens, building a system of integrity and models of law-abiding behavior of citizens, and on their basis effective measures to prevent corruption, have not been practically studied.

It should also be noted that for modern Kazakhstan the problem of building integrity as the main element of legal culture (including anti-corruption) is new. At the same time, it is still too early to talk about the integrity of society, since it is currently in the process of its formation.

In general, it is necessary to develop evidence-based approaches and measures to further combat and prevent corruption, by analyzing the international legal experience of foreign states in this area, introducing the principles of integrity, analyzing the most advanced technologies to counter unfair practices, developing a methodology for conducting an internal analysis of corruption risks in educational institutions of the Republic of Kazakhstan, establishing the degree of compliance with ethical norms and internal organizational standards of behavior of civil servants, developing proposals and recommendations for improving preventive activities in the field of anti-corruption policy of Kazakhstan.

List of literature:

1. Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 // <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprogramps/stratplan-2025>.
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated November 18, 2015 "On Combating Corruption" // <https://online.zakon.kz>.
3. UN Convention against Corruption of October 31, 2003 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30040863.
4. Concepts of the anti-corruption policy of the Republic of Kazakhstan for 2022 - 2026. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35233468
5. Recommendations of the OECD Council on Public Integrity // <https://www.oecd.org/gov/ethics/integrity-recommendation-ru.pdf>.
6. Ikonnikova G.I. Philosophy of the Ancient World - M., 2015 - 242 p.
7. Al-Farabi. Socio-ethical treatises. - Alma-Ata: Science, 1973. - 400 p.
8. Gros A. A. Comparative analysis of the institutions of Roman private law and the current civil and civil procedural legislation // Jurisprudence. 1999. No. 4. - P.96-97.
9. Samsonov A.P. The evolution of attitudes towards general legal presumptions in modern law enforcement policy // Bulletin of the TSU - Humanities. Law - Issue 6(74) - 2009 - P.395 - 400.
10. Formation of anti-corruption culture and anti-corruption consciousness: problems of theory and practice: Monograph / Team of authors - Almaty, 2017 - 244 p.

Information about the authors

Useinova Karlygash Rakhimzhanovna – Kazakh University named after al-Farabi, candidate of legal sciences.

Kan Alexander Gerasimovich – Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Makan Yesbulatov, candidate of legal sciences, police colonel.

Izbasova Assel Boranovna – Al-Farabi Kazakh University, PhD.

Усеинова Карлыгаш Рахимжановна – Қазақ университетінің аль-Фараби, кандидат заң ғылымдарының кандидаты.

Кан Александр Герасимович – Алматыдағы Ішкі Ішкілер Министрлігінің Академиясының Мәкен Есбұлатов атындағы Алматы Академиясының кандидаты, полиция полковнигі.

Избасова Асель Борановна – Қазақ университетінің аль-Фараби, доктор PhD.

Усеинова Карлыгаш Рахимжановна – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті.

Кан Александр Герасимович – заңғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есбұлатов атындағы Алматы академиясы

Избасова Асель Борановна – философия докторы (PhD), әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті.

Ч.А. Исабаев¹

¹Алматинская академия МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова,
Алматы, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ ОБ ОТПРАВЛЕНИИ ПРАВОСУДИЯ ПО ДЕЛАМ О ПОСЯГАТЕЛЬСТВАХ НА ЖИЗНЬ И ЗДОРОВЬЕ СОТРУДНИКОВ ОВД

Острой проблемой верховенства закона является состояние преступности в стране. Озабоченность этой проблемой объясняется также тем фактом, что зачастую правоохранительные органы не могут эффективно противостоять преступности из-за несовершенства законодательства, слабых человеческих ресурсов, отсутствия достаточного опыта и т.д., подвергая свою жизнь опасности. Следовательно, необходимы законы, защищающие конкретно сотрудников правоохранительных органов.

Ключевые слова: Республика Казахстан, сотрудники правоохранительных органов, законодательство Республики Казахстан, опасность для жизни, защита.

ПО қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығына қол сұғушылық туралы істер бойынша сот төрелігін іске асыру

Құқықтық мемлекеттің өткір мәселесі - бұл елдегі қылмыстың жай-күйі. Бұл проблемаға алаңдаушылық көбінесе құқық қорғау органдарының заңнаманың жетілмегендігі, кадрлық әлеуеттің әлсіздігі, жеткілікті тәжірибенің болмауы және т.б. салдарынан қылмысқа тиімді қарсы тұра алмайтындығымен түсіндіріледі. Демек, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін нақты қорғайтын заңдар қажет.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикасы, құқық қорғау органдарының қызметкерлері, ҚР заңнамасы, өмірге қауіп төну, қорғау.

Administration of justice in cases of attacks on the life and health of police officers

The acute problem of the rule of law is the state of crime in the country. Concern about this problem is also explained by the fact that, often, law enforcement agencies cannot effectively resist crime, due to imperfect legislation, weak human resources, lack of sufficient experience, etc., putting their lives in danger. Consequently, Laws protecting specifically law enforcement officers are needed.

Keywords: Republic of Kazakhstan, law enforcement officers, legislation of the Republic of Kazakhstan, danger to life, protection.

Острая проблема правового государства - это состояние преступности в стране. Озабоченность этой проблемой объясняется еще и тем, что, нередко, правоохранительные органы не могут эффективно противостоять преступности, по причине несовершенства законодательства, слабого кадрового потенциала, отсутствия достаточного опыта и т.д., подвергая свою жизнь опасности. Следовательно, необходимы Законы, защищающие конкретно сотрудников правоохранительных органов.

«Пять человек, в том числе двое полицейских, погибли в результате перестрелки в крупнейшем городе Казахстана Алматы. Власти заявили, что между полицией и вооруженным преступником произошла перестрелка, когда судебные приставы пришли требовать исполнения уведомления о выселении. «Житель дома ... открыл огонь по судебным приставам, полицейским и сотрудникам МЧС». Заместитель начальника полиции Алматы Р. Абдрахманов сооб-

шил, что подозреваемый использовал охотничье ружье и был задержан. По его словам, среди пострадавших были два полицейских, судебный пристав и двое гражданских лиц» [1].

Закон РК от 6 января 2011 г. № 380-IV ЗРК «О правоохранительной службе», (в редакции от 29.06.2021), трактует б) правоохранительная служба - особый вид государственной службы на должностях правоохранительных органов, а также служба в случаях, предусмотренных статьей 44 настоящего Закона [2].

Реформирование системы. В прошлом году была оптимизирована структура, упразднены лишние звенья управления. Количество органов и подразделений МВД сокращено на 10%. В том числе более 1 тысячи руководящих должностей. Сэкономленные деньги направлены на повышение заработной платы сотрудников.

Кроме того, расширен список сотрудников, получающих компенсацию за аренду жилья. Для подготовки полицейских нового формата была проведена серьезная реформа ведомственного образования. Из 12 учебных заведений по подготовке полицейских осталось 5 лучших? Вот здесь можно поспорить, мнение автора расходится с данной позицией.

Необходимо расширить сеть учебных заведений для подготовки квалифицированных работников правоохранительных органов. В обратном случае, создается коррупционная схема – заведений мало, соответственно мест для поступающих тоже, значит, чтобы поступить в данное заведение, будут платить деньги.

Утверждены стандарты службы полиции. Это набор требований к личным и профессиональным качествам, необходимым для выполнения служебных задач. Были приняты и другие меры, ориентированные на «служебную модель» работы органов внутренних дел и построение открытых доверительных отношений с обществом.

В контексте правового государства гарантии прав и свобод, являются приоритетом в деятельности закона правоохранительных органов. Эти мероприятия состоят из 3-х направлений:

1.Профилактические меры, направленные на предотвращение преступных посягательств и правонарушения (рейды, усиленные варианты работы в выходные и праздники, разъяснительная работа), выявление причин и условий, которые порождают преступность;

2. Поддержание безопасности, что гарантирует право на неприкосновенность, охрана здоровья, честь и достоинство.

3. Личная безопасность.

Служебные обязанности сотрудников ОВД, в силу своей профессиональной деятельности, постоянно связаны с охраной общественного порядка, проведением различных профилактических рейдов и т.д. В процессе их выполнения, часто встречаются ситуации экстремального характера, во время которых, сотрудникам правопорядка приходится отходить от предписанных мер безопасности, для решения поставленных оперативно-служебных задач, рискуя своей жизнью и здоровьем.

Среди прав, которыми наделены сотрудники ОВД для защиты от различных покушений противоправного характера, есть и исключительные. Речь, к примеру, может идти о нарушении личной неприкосновенности при задержании, либо о применении огнестрельного оружия [3]. В соответствии со ст. 61 сотрудники имеют право применять огнестрельное и иное оружие.

Однако, международные организации требуют от Казахстана принять национальное законодательство, регулирующее применение силы полицией и огнестрельного оружия, в соответствии с международным правом. Применение огнестрельного оружия может быть законным, только в том случае, если необходимо противостоять неминуемой угрозе смерти или серьезного ранения, либо серьезной и непосредственной угрозе жизни.

Правоохранительная деятельность в Казахстане является обязанностью казахстанской полиции. Считается, что национального законодательства, регулирующего применение силы полицией, не существует.

Полиция находится в ведении Министерства внутренних дел, хотя в ноябре 2018 года Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев заявил, что правоохранительные органы нахо-

дятся под его особым контролем. Месяцем ранее МВД объявило, что приступило к разработке дорожной карты модернизации полиции страны.

Согласно статье 32 (3) Уголовного кодекса: Применение чрезмерной силы в целях самообороны признается очевидным несоответствием защиты характеру и масштабам общественной опасности посягательства, в результате чего, нападавшему причинен заведомо чрезмерный вред, не причиненный обстоятельствами [4].

Такое превышение влечет уголовную ответственность, только в случае умышленного причинения вреда. Причинение вреда, посягательство на жизнь, либо при отражении другого посягательства, связанного с вооруженным нападением или насилием, опасным для жизни защитников или других лиц, либо прямой угрозой такого насилия, либо с насильственным проникновением в жилище.

В случае, если полицейский, из-за внезапности нарушения не смог объективно оценить степень и характер опасности нападения, не допускается применение чрезмерной силы в целях самообороны. В том, что касается применения силы, правоохранительные органы имеют три основных компонента: необходимость, соразмерность и осторожность. Эти нормы являются обязательными для всех государств как общие принципы права [5].

Принцип необходимости гласит, что сила, используемая в правоохранительных целях, должна быть необходима в данных обстоятельствах. Статья 3 Кодекса поведения 1979 г. предусматривает, что сотрудники правоохранительных органов могут применять силу, только в том случае, если необходимо [6].

Соразмерность устанавливает максимум силы, которая может быть использована для достижения определенного законного действия. Третий принцип действует как предшественник принципов необходимости и соразмерности. Власти обязаны планировать операции правоохранительных органов таким способом, который сводит к минимуму риск того, что работники правоохранительных органов могут быть убиты или ранены.

По смыслу статьи 32 УК РК при защите жизни допускается причинение посягающему любого вреда, в т.ч. и лишение его жизни. При необходимой обороне допускается спасение собственной жизни, за счет жизни посягающего. Выделение жизни как особого объекта защиты позволяет сделать логический вывод о некотором общем принципе влияния значимости защищаемой ценности на условия правомерности необходимой обороны [4].

Согласно части третьей статьи 32 УК РК необходимая оборона от общественно опасного посягательства признается правомерной, если не было допущено превышения ее пределов. Превышение пределов необходимой обороны можно определить, как умышленное причинение посягающему значительно большего вреда по сравнению с вредом, который ожидался от его общественно опасного посягательства. Это условие правомерности вызывает наибольшие трудности в следственно-судебной практике [4].

Долгие годы вопрос о допустимых пределах оборонительных действий в уголовном законе решался относительно, с учетом явно оценочного характера понятия превышения (т. е. несоответствия защиты характеру и степени общественной опасности посягательства). Пределы защиты не могут быть заранее установлены. Они определяются отдельно в каждом конкретном случае акта необходимой обороны [7].

Следующее условие: опасность при крайней необходимости должна быть наличной (в соответствии с ч. 1 ст. 34 УК РК 2014 года – «непосредственно угрожающей» правоохраняемым интересам). Именно такая опасность обладает способностью создавать столкновение правоохраняемых интересов, при котором, как уже отмечалось, сохранение одного может быть достигнуто лишь путем нарушения или уничтожения другого [4].

В июле 2017 года был принят ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам совершенствования правоохранительной системы». Из УК РК исключены деяния, предусмотренные ч. 1 ст. 379 УК «Неповиновение представителю власти». Ужесточено наказание за совершение преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 380 УК, а именно увеличен штраф с 2 тыс. до 3 тыс. МРП, лишение свободы с 2-х до 3-х лет [8].

Кроме того, введена ч. 3, предусматривающая наказание в виде лишения свободы на срок от 7-ми до 12-ти лет. Введена новая норма ст. 380-1 УК «Посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего». За совершение данного деяния в части 1 предусмотрено наказание в виде «лишения свободы от 10 до 15 лет», а в части 2 от 15 до 20 лет [8].

Уголовная ответственность за преступления против сотрудников правоохранительных органов предусмотрена в УК РК (ст.380-1), защита отражена в модельном законе «О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов» и законе «Об Органах Внутренних Дел Республики Казахстан» [9].

Одним из примеров детализации в уголовном праве является наличие общих и специальных норм, устанавливающих уголовную ответственность. Критерием оправданного их введения в Уголовный кодекс должны служить распространенность и типичность в правоприменительной практике.

По мнению д.ю.н. Джансараевой Р.Е., нельзя создавать уголовно-правовую норму на каждый факт отклоняющегося поведения, даже если оно общественно опасно [10].

В УК РК ответственность за посягательство на жизнь лица, осуществляющего правосудие или досудебное расследование, предусмотрена ст.408, на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего – ст.380-1 [4].

В то же время, данные деяния вполне охватываются квалифицирующим составом убийства - подпунктом 2 части 2 статьи 99 УК РК (убийство лица или его близких в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности либо выполнением профессионального или общественного долга) [4].

Между тем, представляется сомнительным и нецелесообразным установление специальными статьями ответственности за убийство других категорий граждан как в случае со ст.ст.380-1 и 408 УК РК, поскольку это создает определенные трудности в разграничении этих составов и аналогичного преступного деяния, предусмотренного в ст.99 УК РК [4].

В результате приходится разъяснять нюансы квалификации данных деяний в нормативном постановлении Верховного Суда. Во-вторых, такой подход создает неравенство субъектов преступлений, что нарушает принцип равенства граждан перед законом и судом.

Подтверждением тому является санкция ч.1 ст. 380-1 УК РК, предусматривающая 10-15 лет лишения свободы, тогда как аналогичные по признакам деяния по п.2) ч.2 ст.99 и ст. 408 УК РК влекут ответственность в виде 15-20 лет лишения свободы или пожизненного лишения свободы [4].

Получается, убийство должностного лица акимата (п.2) ч.2 ст. 99 УК РК) или судебного исполнителя (ст. 408 УК РК) в связи с исполнением служебных обязанностей - более тяжкое преступление, чем убийство, например, прокурора из мести за проверку в порядке «общего» надзора, либо сотрудника дорожной полиции, принявшего меры реагирования к нарушителю ПДД (ч.1 ст. 380-1 УК РК) [4].

Исходя из логики законодателя, жизнь прокурора или сотрудника дорожной полиции в указанных ситуациях менее важна по сравнению с жизнью остальных госслужащих, так как за посягательство, например, на жизнь судебного исполнителя виновному лицу по ст. 408 УК РК минимальное наказание назначается в виде 15 лет лишения свободы, а за убийство прокурора по ч.1 ст. 380-1 УК РК – 10 лет лишения свободы [11].

В пункте 4 ст. 3 УК определено понятие «тяжкие последствия», в пункте 14 ст. 3 УК определено понятие «существенный вред».

У полицейских много обязанностей. Они несут ответственность за соблюдение закона, сохранение мира, предотвращение преступлений и помощь жертвам.

Среди многочисленных обязанностей - высший долг - сохранить жизни граждан, которым поклялись служить и защищать. Это обязательство, которое берет на себя каждый.

Всякий раз, когда возникает опасность, долг полицейских - двигаться навстречу этой опасности, ставить себя между угрозой и людьми, которых они защищают, делать все, для защиты и сохранения жизни населения.

Каждую смену дежурные офицеры сталкиваются с множеством рисков. Каждый раз, отвечая на звонок, они знают об опасности. И каждый раз, когда они прощаются со своими семьями, они могут видеть их в последний раз. И все же они гордо носят значок и продолжают защищать и служить. Даже с учетом предвзятости СМИ, наши офицеры продолжают день за днем делать свою работу. Итак, возникает вопрос: они защищают нас, но кто их защищает?

Большинство прав и защиты, которые они получают, оформляются в виде законодательства. Законодатели контролируют почти все аспекты жизни офицеров - от городских бюджетов и контрактов до определения того, что является преступлением, а что нет, пенсионных пособий и многого другого.

Таким образом, один из лучших способов защитить сотрудников правоохранительных органов - это принять новый закон, обеспечивающий безопасность их самих и их семей.

Введение в действие Закона о защите и социальном обеспечении сотрудников правоохранительных органов сделает именно это. Этот закон обеспечит или расширит ряд мер защиты для сотрудников правоохранительных органов. Во-первых, это приведет к тому, что умышленное убийство сотрудника правоохранительных органов будет подпадать под действие юрисдикции.

Закон также освободит офицеров от гражданских исков, которые происходят до уголовного процесса, если офицер обвиняется в преступлении. Этот раздел Закона о защите и социальном обеспечении сотрудников правоохранительных органов предотвратит эти необоснованные гражданские иски до тех пор, пока полицейский не пройдет судебный процесс по уголовному делу.

Единственная цель этого закона просто защитить наших сотрудников правоохранительных органов от необоснованных исков. После того, как суд определит виновность или невиновность, гражданские иски могут по-прежнему рассматриваться в соответствии с предлагаемым законодательством.

Наконец, этот закон также приговаривает тех, кто умышленно убивает сотрудника правоохранительных органов из-за своих обязанностей или статуса государственного служащего, как минимум на 20 лет тюремного заключения и вплоть до пожизненного заключения или смерти за свои преступления. Сотрудники правоохранительных органов рискуют жизнью и здоровьем ради нашей безопасности. Те, кто умышленно убивают полицейского, заслуживают самого сурового наказания и не подходят для жизни в нашем обществе.

Кроме того, следует отметить, что задача борьбы с преступностью в современном Казахстане, в большинстве случаев, осуществляемая работниками органов внутренних дел, поднимается на общегосударственный уровень в связи с усложнением криминогенной обстановки, изменением качественных характеристик преступности. В условиях качественного изменения преступности в современном обществе сотрудники органов внутренних дел должны уметь быстро ориентироваться в выборе оптимальных средств защиты общества, выработке стратегии безопасности, преуспеть в организации превентивных мер охраны населения от преступных посягательств. Эти крайне напряженные социально-психологические условия профессиональной деятельности обостряются и переживаемыми страной социально-экономическими трудностями, которые коснулись и подавляющего большинства сотрудников ОВД.

В такой ситуации психолого-педагогическая работа еще не стала приоритетной задачей руководителей всех уровней системы МВД РК. Несмотря на принимаемые меры, текучесть кадров остается высокой. Объем нагрузок на сотрудников основных служб в два-три раза превысил допустимые нормативы, сводя зачастую на нет усилия по наведению порядка и обеспечению безопасности граждан.

Следовательно, проблема психологической готовности сотрудников психологической готовности сотрудников органов внутренних дел к профессиональной деятельности приобретает в настоящее время особое социальное и политическое значение [12, 13, 14].

Общий кризис системы социального управления и обострение криминогенной ситуации в современном обществе приводят к тому, что работники правоохранительных органов все чаще оказываются в ситуации, когда они находятся один на один с преступными деяниями, не чувствуя за собой общесоциальной, организационно-правовой, оперативно-служебной и специализированной психологической поддержки. Это приводит к различным негативным последствиям как в социальной, так и в психологической сферах жизнедеятельности профессионала, которые существенно влияют на ощущение его защищенности, все чаще приводят к сбоям в работе, которые, в условиях экстремальных ситуаций, могут стать существенным фактором их личной безопасности. Поэтому современная психологическая наука должна адекватно реагировать на создавшуюся проблемную ситуацию, выдавая такие рекомендации, которые могут быть использованы в практической деятельности.

Деятельность сотрудников органов внутренних дел протекает в условиях интеллектуальной, эмоциональной и физической напряженности, и ее главными отличительными особенностями являются: продолжительность и неравномерность рабочих нагрузок, работа с оружием, наличие стрессовых ситуаций, повышенная степень риска, что в совокупности может быть объединено понятием экстремальной ситуации и эмоционального стресса. В связи с этим именно психологическая готовность должна составлять основу структуры профессионально важных интегральных состояний сотрудников органов внутренних дел.

Список использованных источников:

1. Двое сотрудников милиции среди пяти человек, погибших в результате перестрелки в Казахстане. 20.09.2021 <https://www.euronews.com> (дата обращения: 14.06.2022).
2. Закон РК от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.10.2021 г.) <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 19.06.2022).
3. Репьев А.Г., Васильков К.А. Ограничение права на свободу и личную неприкосновенность органами внутренних дел России: теоретико-правовые, международные и отраслевые аспекты // Проблемы правоохранительной деятельности. – 2016. – № 2. – С. 61-62.
4. УК РК от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.03.2022 г.) <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 17.06.2022).
5. С. Кейси-Маслен и С. Коннолли, Применение силы в полиции в соответствии с международным правом, Кембриджский университет Press. (2017), гл. III.
6. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (Code of Conduct for Law Enforcement Officials) от 17 декабря 1979 года, принятый резолюцией 34/169 на 106 пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН.
7. Борчашвили И. Ш. Комментарий к УК РК (Общая часть). – Алматы: Жеті Жарғы, 2007. – С. 554. <https://zakon.uchet.kz/> (дата обращения: 15.06.2022).
8. До двух лет лишения свободы грозит североказахстанцу за нападение на сотрудника полиции <https://pkzsk.info/> (дата обращения 25.02.2022)
9. Модельный закон «О государственной защите судей, должностных лиц правоохранительных и контролирующих органов» (принят на двенадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ, постановлением от 8 декабря 1998 года № 12-9) <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 16.06.2022).
10. Рахимов Н.Б. О некоторых проблемах современного правотворчества в Республике Казахстан. <https://www.elibrary.ru/> (дата обращения: 17.05.2022).
11. Джансараева Р.Е. Проблема эффективности уголовного законодательства и принципы криминализации // Вестник КазНУ, 2011.
12. Байгабулова С.О. Психологическая подготовленность сотрудника как фактор успешности профессиональной деятельности // Сборник материалов круглого стола «Профилактика суицида среди сотрудников ОВД»: Алматинская академия МВД РК им. Макана Есбулатова, 28 апреля 2021 г. – с. 102-104.
13. Досмаилова А.Б. Психотүзету жұмысының құралы ретінде астарлы әңгіме // Морально-психологическое обеспечение профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов: актуальные вопросы и пути решения / Сборник Международной научно-практической конференции. Костанай: Костанайская академия МВД РК имени Шрақбека Кабылбаева, 2021 г.

14. Сарсенов У.У. Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдаранаң тындаушылары мен қызметкерлерінің арнайы-тактикалық даярлық деңгейін арттырудың негізгі жолдары. // Морально-психологическое обеспечение профессиональной деятельности сотрудников правоохранительных органов: актуальные вопросы и пути решения: материалы сборника Международной научно-практической конференции, 14-15- октября 2021 г. – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш.Кабылбаева, 2021.

Сведения об авторе

Исабаев Чингиз Айдарович – преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова, майор полиции, м.ю.н.

Исабаев Шыңғыс Айдарұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының арнайы-тактикалық дайындық кафедрасының оқытушысы полиция майоры, з.ғ.м.

Issabaev Chingiz Aidarovich – teacher of the Department of Tactical and Special training Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Mukan Essbulatov, police major, m.yu.n.

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК

В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ

TO HELP THE TEACHER

К.Р. Балабиев¹, А.К. Курманова²

¹Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Республика Казахстан,

²Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актюбе,
Республика Казахстан

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОДГОТОВКЕ ЮРИСТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Тема данного исследования определяется актуальностью изучения проблем современного развития высшего юридического образования в Республике Казахстан. При этом особое внимание уделяется вопросам применения инновационных технологий в высших учебных заведениях по юридическим специальностям. Научная новизна исследования определяется попыткой изучения сущности и содержания учебного процесса при использовании инновационных технологий и их освоения обучающимися юридических дисциплин. Практическая значимость - определяется возможностью применения технологии или ее основных положений при исследовании деятельности участников учебной деятельности в процессе реформирования юридического образования в стране. В статье использованы логический, специально – юридический методы, теоретические методы анализа и обобщения, а также методы эмпирического характера. В статье анализируются мотивационные возможности преподавателя по созданию условий необходимых для реализации возможностей будущих юристов и удовлетворении потребностей в образовательном процессе. На основе проведенного исследования был сформулирован вывод, что качественное обновление содержания обучения возможно на основе применения инновационных, интерактивных приемов и технологий в учебных занятиях по юридическим дисциплинам в сочетании с традиционными, классическими методами обучения, что позволит обеспечить эффективность подготовки специалистов, гибкость и универсальность учебного процесса, содействие преподавателю в подготовке и использования инновационных технологий и методик.

Ключевые слова: инновационные технологии, интерактивные методы, юридическое образование, преподаватель, обучающийся.

Қазақстан Республикасының жоғары оқу жүйесінде заңгерлерді даярлауда инновациялық технологияларды қолдану

Ғылыми зерттеудің тақырыбы Қазақстан Республикасындағы жоғары заң білімінің заманауи даму мәселелерін қарастыру өзектілігімен айқындалады. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарында заң мамандықтары бойынша инновациялық технологияларды қолдану мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Зерттеудің ғылыми жаңалығы құқық мамандығы студенттерінің инновациялық технологияларды қолдану және игеру барысында білім беру процесінің мәні мен мазмұнын қарастырумен анықталады. Практикалық маңыздылығы - заң білімі саласын реформалауда білім беру процесіне қатысушылардың іс-әрекетін зерттеуде технологияларды немесе оның негізгі ережелерін қолдану мүмкіндіктерін анықтайды. Мақалада логикалық, арнайы құқықтық, талдау мен жалпылау теориялық әдістері мен эмпирикалық әдістер қолданылады. Мақалада оқу процесінде оқытушының болашақ заңгерлердің қажеттіліктерін қанағаттандыру бойынша мотивациялық мүмкіндіктеріне талдау жүргізілген. Зерттеу негізінде құқық пәндері сабақтарында инновациялық, интерактивті әдістері мен технологияларды дәстүрлі, классикалық оқыту әдістерімен ұштастыра отырып қолдану білім беру процесін сапалы жаңартуға, мамандарды тиімді даярлау, оқу процесінің икемділігін, көпқырлығын қамтамасыз етумен бірге, оқытушыға инновациялық технологияларды, әдістемелерді әзірлеуге және пайдалануға мүмкіндік беретіні туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: инновация технологиялары; интерактивті әдістер; заң білімі; оқытушы; білім алушы.

Application of innovative technologies in the training of lawyers in the system of higher education of the Republic of Kazakhstan

The topic of this research determined by the relevance of studying the problems of modern development of higher legal education in the Republic of Kazakhstan. At the same time, special attention paid to the application of innovative technologies in higher educational institutions in legal specialties. The scientific novelty of the research determined by an attempt to study the essence and content of the educational process using innovative technologies and their development by students of legal disciplines. Practical significance - determined by the possibility of using the technology and its main provisions in the study of the activities of participants in educational activities in the process of reforming legal education in the country. The article uses logical, specifically - legal methods, theoretical methods of analysis and generalization, as well as methods of an empirical nature. The article analyzes the motivational capabilities of the teacher to create the conditions necessary for the realization of the potential of future lawyers and to meet the needs in the educational process. On the basis of the study it was concluded that a qualitative update of the content of education possible through the use of innovative, interactive techniques and technologies in the classroom in legal disciplines in combination with traditional, classical teaching methods, which will ensure the effectiveness of training specialists, flexibility and universality of the educational process, assistance to the teacher in the preparation and use of innovative technologies and methods.

Key words: innovative technologies; interactive methods; legal education; teacher; student.

Впервые понятие «инновационные технологии» в сфере образования стало активно использоваться в Западной Европе в середине прошлого столетия. В нашу среду оно вошло вместе с началом реформирования системы образования и коснулись также и юридического образования. При этом в первую очередь под внедрением данных технологий имелось в виде интерактивное обучение. В настоящее время уже понятно, что использование, как и отказ от использования исключительно интерактивных методов обучения и различных форм активного образования утопично для национальной системы юридического образования.

В рамках данной работы необходимо понять, что реформирование национального образования, в том числе относительно юридического, привела к важнейшим разногласиям между требованиями в совершенствовании образовательного процесса и неумением преподавательского состава ее реализовать. Нововведения в области образования привели к качественным изменениям: переходу системы образования из одного положения в другое, новое. При этом подобные изменения не означают совершенствование системы обучения в высшей школе. Прогрессивными будут новшества, если они эффективны. Однако, вопреки ожиданиям новые методы, технологии, юридические дисциплины могут и не привести к ожидаемым результатам процесса обучения. Поэтому инновационные технологии в сфере подготовки будущих юристов могут быть рассмотрены в рамках одного высшего учебного заведения либо всей системы образования государства.

Нововведения в области применения интерактивных технологий в сфере образования становятся объектом исследования многих казахстанских, российских и зарубежных ученых. Научная статья Д. Халбековой рассматривает интерактивные технологии обучения, уделяя большое внимание применяемым методам, их содержанию, внедрению и результатам их использования [1]. Научные работы З.К. Бектуровой, Н.Н. Вагапова посвящены внедрению инновационных технологий в учебный процесс в Республике Казахстан [2]; А.С. Ибраевой, Есетовой Р.Е., Умербаевой Р.Е. – применению инновационных методов обучения при подготовке юристов высшей школы [3]. Общетеоретическим, научно-практическим аспектам инновационной деятельности в высших учебных заведениях, а также прогрессивным формам и приемам обучения, опыту их применения в учебном процессе посвящены исследования О.И. Абдаловой; Э.Г. Азимова, Д.В. Григорьева, В.Н. Жадан [4-7]. В отличие от вышеуказанных работ научные исследования зарубежных ученых уделяют внимание самим технологиям и предоставляемым ими совершенствования учебного процесса. Дж. Флеминг в работе «The effectiveness of Innovative Technologies in Education» рассматривает технические аспекты ин-

тернета при обучении [8]. Вопросы применения традиционных форм обучения наравне с новыми, основанными на инновационных технологиях обучения, изменяют отношения преподавателей к методике преподавания в соответствии с современными изменяющимися общественными отношениями стали объектом исследования Р.Дж. Болдуина в работе «Technology in Education» [9].

Использование инновационных технологий в профессиональной деятельности преподавателя позволяют более качественно, интересно и разнообразно проводить учебные занятия, привлечь самих обучающихся к обсуждению проблемных вопросов по праву. При этом они заранее готовятся и используют инновационные технологии для своих выступлений. Преподавательская деятельность распространяется не только на учебную, но и научную, воспитательную, общественную, организационную, методическую виды работ, в которых применение инновационных приемов и методов позволяет разносторонне и качественно их выполнять.

Вышеуказанные аспекты определяют тот факт, что, в основном, учебные занятия по юридической специальности проводятся в формах интерактивного обучения с использованием таких методов, как встречи с практическими специалистами, метод малых групп, мозговой штурм, ролевые игры, учебный суд, применение наглядных средств, видео – и аудиозаписей и т.д. [10]. Это деятельность юридической клиники, учебного центра медиации, учебная и производственная практика. Данные интерактивные формы могут применяться в комплексе, в отношении различных форм учебного процесса (не только на учебных занятиях, но и в процессе проведения промежуточной и итоговой аттестации).

Ведение инновационной деятельности, создание инновационных центров, разработка, применение и распространение инновационных способов и приемов, технологий в области образования и науки, которые предназначены для развития и совершенствования образования и науки в целом, а также финансирование и формирование инновационных проектов с участием практикующих специалистов и с привлечением финансовых ресурсов различных юридических лиц в государстве выступают в качестве видов деятельности, которые высшие учебные заведения вправе реализовывать в области внедрения инновационных технологий [11].

Это подтверждает факт того, что инновационные технологии направлены на ведение взаимосвязанных видов деятельности в целях внедрения действительных инноваций:

- научно-исследовательская деятельность относительно их создания и применения;
- образовательная деятельность относительно формирования у обучающегося профессиональных навыков и знаний, в том числе в подготовке различных инновационных проектов;
- проектная деятельность по разработке на основе имеющихся знаний умений различных проектов для воплощения их в будущем [12].

Поэтому инновационное образование включает в себя осуществление образовательной деятельности, которая формирует условия для развития и совершенствования участников учебного процесса. Инновационные образовательные технологии выступают как совокупность таких элементов:

1.Содержание, при котором обеспечивается изучение и развитие компетенций, соответствующих современным рыночным условиям. Содержание включает в себя мультимедийные учебные материалы, передача которых осуществляется посредством современных средств коммуникаций;

2.Методы и приемы обучения, определяющие взаимодействие обучающихся друг с другом, освоение учебного материала на основе активного вовлечения в учебный процесс;

3.Механизм обучения, разделенная на технологическую, организационную, информационную, системную части, которые в комплексе увеличивают эффективность применения дистанционных форм обучения.

Быстро совершенствующиеся технологии обучения могут реформировать традиционный формат преподавания и обучения. Это позволит значительно расширить доступ к образованию и снять препятствия к нему, определенные пространством и временем. Концепция высшего учебного заведения может быть существенно изменена в связи с тем, что обучение

станет возможным и без необходимости обязательного посещения занятий и пребывания в кампусах. Достижения современности технологического характера изменяют повседневную работу и стратегию образовательного учреждения. В системе высшего образования подобная интеграция имеет много барьеров. Традиционный формат проведения занятий, нацеленный на преподавателя, находится в приоритете нежели альтернативные формы с использованием интерактивных методов и приемов обучения и технологических новаций, к тому же технологические приложения могут стоить дорого, что не способствует их внедрению в образовательный процесс.

Инновации в содержании образовательных программ внедряются посредством внедрения новых юридических учебных дисциплин, которые по содержанию будут соответствовать настоящим реалиям, действующему законодательству и новым задачам. В последнем, имеется ввиду дисциплины, которые рассматривают взаимодействие теории с практикой и готовят будущих юристов к будущей профессиональной деятельности посредством изучения практических навыков и умений.

Инновации в технологии обучения будущих юристов выражаются в применении новых методических способов и приемов интерактивного характера, которые смогут реализовать задачу наибольшего привлечения к практическим знаниям.

Инновации в управлении процессом обучения проявляются в появлении новых лиц – должностей, чья работа в наибольшей мере соответствует внедрению и развитию инноваций в юридическом образовании. Данные лица разрабатывают новые подходы к организации учебного процесса, деятельности профессорско – преподавательского состава. При этом каждое направление в их деятельности будет в наибольшей степени соответствовать интересам создания условий для обучающихся и преподавателей, чтобы реализация целей обучения осуществлялась наилучшим и комфортным образом для всех субъектов в процессе образования. Деятельность данных лиц подчинена обслуживанию образовательного процесса, поэтому в настоящее время стандартные и имеющиеся управленческие схемы в образовательном процессе требуют реформирования и соответствия изменяющимся общественным отношениям [13, с. 181].

Инновации в воспитательном процессе представляют собой новшества, применяемые в целях правового воспитания, правового воздействия на личность в формировании качеств, способствующих становлению личности, для которой уважение права и свобод каждого человека и гражданина, положений национального законодательства входит в число жизненных принципов [14].

Понятие инновации может носить частный, модульный и системный характер. Частные инновации носят локальный характер и выражаются новыми изысканиями, реализуемыми отдельными участниками образовательного процесса. Преподаватели применяют различные интерактивные методы обучения, готовят усовершенствованную учебно – методическую документацию либо внедряют новую учебную юридическую дисциплину в учебный процесс. Такие инновации не имеют связи с иными новшествами, принятыми и реализуемыми в самом высшем учебном заведении.

Интересно, что в будущем подобные действия могут повлечь новые изменения в системе юридического образования, воспитательного процесса и т.д. Подобные действия могут захватить сразу несколько направлений образовательного процесса, что говорит о модульных инновациях. Такие действия неизменно приводят к необходимости внедрения новых технологий обучения в системы юридического образования, то есть в вопросах воспитательного процесса, приемов и способов обучения и административных вопросов. А это уже системные инновации. Такие инновационные процессы неизменно приводят к появлению новых специализаций, где реализуется дифференциация в профильном отношении.

Инновации в правовом обучении выражаются в виде системы новшеств, которые проявляются в механизме действий в образовательной деятельности, посредством которых становится возможным эффективно и в краткие сроки добиться заданной цели юридического

образования. Эти инновации внедряются и становятся эффективными в образовательных учреждениях, где новые методы и способы обучения, новые подходы в организации образования реализуются преподавательским составом на занятиях и в большом количестве. Определяя такие методы и приемы в качестве инновационных, необходимо отметить их использование в прошлом времени, но по отношению к неюридическим дисциплинам; либо реализуемые на опыте коллег из других областей, государств, но при этом данные инновации совсем отличны от уже используемых в традиционных образовательных учреждениях. А также возможна ситуация применения инноваций на основе практики зарубежных образовательных учреждений в сравнении с современным положением процесса обучения [15].

Нельзя отказываться от устоявшихся и применяемых длительное время педагогических технологий в системе юридического образования или традиционных технологий. Конечно, эти методы имеют в наибольшей степени задачу усвоения знаний для воспроизводства в будущем и в них преподаватель представляет готовый материал без соответствующей мотивации по самостоятельному поиску информации учащимися [16]. Но это не прививает отрицательное отношение и отказ от использования данных методов, наоборот традиционные технологии имеют проверенный результат, практические основы, опираясь на которые необходимо совершенствовать и вносить изменения в систему юридического образования.

В современной мире развитие общественных отношений требует внесения нового видения во многих сферах жизни, то есть использования универсальных способов их регулирования становятся несоответствующим данным правоотношениям и могут способствовать нарушению прав и интересов людей. Само однообразие методических способов и приемов не может повысить интерес людей к юридическому образованию, к повышению правовой культуры. Привитие правовых основ является фундаментом принципа уважения права, закона. Поэтому в настоящее время необходимо применять в комплексе традиционные и инновационные технологии обучения [17-19].

Новые технологии должны основываться на заложенных и исторически определенных способах и процедурах, которые обеспечивают получение прогнозируемого итога в образовательном процессе, то есть на педагогических технологиях. Они применяются для достижения запланированного эффекта в процессе обучения [20, с. 121].

При рассмотрении роли инновационных технологий в юридическом образовании необходимо определить:

- закономерности либо незыблемые установки, подтвержденные и применяемые в процессе обучения;
- возможность разработки педагогической системы способов, приемов и методов обучения, соответствующих юридическому образованию и воспитанию.

Применение традиционных технологий выделяет вариативные формы организации учебного процесса, то есть лекционные и семинарские занятия с доминирующей ролью преподавателя. В инновационных технологиях главенствующая роль принадлежит активным формам обучения. Они направлены на создание активных жизненных установок у обучающегося [21]. В режиме интерактива используются новые формы работы с ним, хотя не исключаются и традиционные методы работы с содержанием законодательных актов, учебного материала. Инновации в области юридического образования могут включать технологии критического мышления, игрового характера, самостоятельные совместные работы обучающихся. Эффективность применяемых способов и приемов рассматривается при практической реализации степенью усвоения и использования материала обучающимися [22].

Проблемное изучение различных вопросов посредством реализации совместных действий рассматривается как интерактивное обучение. В этом и проявляются особенности данного формата обучения, как:

- взаимодействие участников процесса обучения и возможность влияния друг на друга;
- процесс обучения подчинен рассмотрению практических проблемных ситуаций;
- весь процесс направлен на развитие самостоятельной деятельности участников.

При этом деятельность обучающихся определяется как самостоятельная в совместных действиях, то есть при взаимодействии друг с другом, общем рассмотрении и решении различных задач, ситуаций, их моделировании, при обмене информацией и оценке своих действий и действий иных обучающихся, тем самым создавая рабочую обстановку делового сотрудничества.

Изучение и использование интерактивных методов обучения затруднено отсутствием типологии, которая приняла бы во внимание различные особенности процесса обучения. Содержание понятий активные и интерактивные методы неопределенное, неконкретное, выделение различных видов методов обучения учеными не рассматривает в качестве цели идею самореализации личности обучающегося. Использование мультимедийных программ в процессе обучения позволяет увеличить объем материала, предназначенного для структурирования учебного материала, самостоятельно выбрать и пройти обучающимся различные варианты обучения. Такие средства обучения позволяют формировать и развивать новые пути в образовании традиционных технологий обучения и различными информационными средствами.

В настоящее время популярным и используемым в Казахстане, как и во всем мире, становится проведение процесса обучения непосредственно в интернете или с его использованием. В частности, имеются ввиду предоставление образовательных услуг, опираясь на возможности информационных технологий [23]. В данном случае процесс обучения построен на сетевом и виртуальном обучении. Такие технологии обучения позволяют реализовать право на образование по отношению к тем, для кого обучение по дневной, традиционной или заочной формам обучения по состоянию здоровья становится затруднительным.

Разработка, внесение в учебный процесс различных инновационных и интерактивных приемов и способов преподавания становится необходимым составляющим учебно – методической и научной деятельности преподавателя, так как на современном этапе являются показателями профессионализма и педагогической компетентности в высшем учебном заведении. Стабильное нахождение в процессе инновационного поиска в процессе профессиональной деятельности, участие в формировании содержания юридического образования, включение инновационных технологий обучения и воспитания в учебный процесс входят в понятие профессионализации преподавателя современности.

Поэтому реализация интерактивных технологий, методов и приемов в учебном процессе заставляет его обучаться использовать различные вспомогательные способы в обучении [24, 25]. Это выражается в применении компьютерных и иных технических устройств, внедрять новейшие способы и разновидности работ, мобилизовать усилия различных практических специалистов и обучающихся в рассмотрении и внедрение интерактивных способов и приемов в образовательный процесс.

Поэтому в процессе обучения, где интерактивные методы и приемы рассматриваются как внесение изменений не только стиля преподавания субъекта педагогической деятельности в применяемых им способов и механизмов, но также само видение и ценностные установки преподавателя. Это относится к изменению формата правоотношений с обучаемыми, внедрения равного взаимодействия, потери подчинительного характера правоотношений и принудительного исполнения обучающимся установок преподавателя, а также к ориентации в будущее, мобильной переустановки его отношения к внедрению образовательного материала и способности соответствовать современным реалиям.

Применение инновационных технологий может привести к таким результатам:

- повышение мотивации у обучающихся и развития познавательных способностей. Подобное часто проявляется у студентов – юристов в подготовке к проведению судебного процесса, разработке правовых документов и различных проектов, которые включают в себя активное обучение с использования методов исследования, совместного сбора информации и материалов, обобщения итогов работы, вплоть до реализации актерских навыков;
- формирование комфортного психологического климата в группе, между студентами, между студентами и преподавателем, что положительно отражается в развитии навыков

обсуждения различных правовых проблем. Использование методов мозгового штурма, дискуссии, кейсов дают возможность обучающимся сами управлять процессом рассмотрения определенной заранее темы занятия. Преподаватель лишь направляет обсуждение и контролирует время учебного процесса;

- развитие творческих способностей у обучающихся, которое позволяет разрешить определенные спорные правовые ситуации в будущем и создать навыки работы с людьми. К ним можно отнести приглашение профессиональных юристов и проработка с ними различных ситуаций, метод Сократа, работа малых групп позволяют закрепить медиативные, правовые способы общения с людьми;

- увеличение производительности труда преподавателя, улучшение используемых им в процессе обучения материалов в связи с информатизацией учебного процесса.

Таким образом, ограниченная помощь учебного заведения преподавателям и применению инновационных технологий в процессе обучения может быть барьером для совершенствования учебного процесса. Согласно К. Грина, серьезной задачей высшего образования в современных условиях является содействие преподавателям в освоении инновационных технологий и обеспечение условий для пользователей. Проблема состоит не в развивающихся технологиях, а в людях [26].

Традиционные обучения, в котором большая часть учебного времени с обучающимися расходуется для предоставления информации на основании чтения лекций и обсуждения, является эффективным на начальном этапе обучения, когда обучающимся необходим фундамент, то есть основополагающие знания в области основ права. Поэтому согласно Г. Фаррингтона, необходимо использовать возможности интернета для предоставления информации обучающимся, чтобы они могли к ним вернуться неоднократно и изучить еще раз [27]. Учебные занятия можно проводить в свободной, дискуссионной форме с использованием технологических приложений. Такая активная позиция может мотивировать обучающихся и повысит эффективность обучения. Одним из положительных моментов является персонализация и индивидуализация обучения путем высвобождения времени у преподавателя за счет применения инновационных технологий. Предоставляя возможность обучающимся самостоятельно изучать соответствующие материалы применяя новые технологий, можно адаптировать образовательные программы по запросам конкретного обучающегося.

Согласно Д. Мэтьюса данные программы должны быть разработаны в соответствии с потребностями обучающегося, а не представляющего образовательные услуги [28]. Необходимо, чтобы обучение соответствовало индивидуальным особенностям обучающегося, тогда как в традиционном формате обучения образовательный процесс выступает в жестких временных границах и структуре ведения учебного процесса. В силу этих причин преподаватель становится разработчиком учебного процесса, а не передатчиком правовых знаний, опыта. Происходит переориентация в функциональных обязанностях преподавателя как непосредственного участника рассматриваемых правоотношений. По мнению Д. Дудерштадта, внедрение новых технологий в области образования ведет к изменению реализации деятельности образовательного учреждения [29].

Преподаватель уже не эксперт по дисциплине, он консультант или модератор учебного процесса. Основная его задача заключается в мотивации обучающегося, формировании условий для реализации возможностей, а также управление самим учебным процессом. Обучающиеся берут на себя ответственность за свое образование, активно участвуют в нем. Преподаватель – лицо, знающий свою дисциплину, но при этом обеспечивающий условия для выражения обучающимся своих способностей для ее освоения. Эффективность правового образования определяется применением учебных технологий наравне с изменением обязанностей преподавателя современности.

При этом в научной работе «Преподавание с применением технологий» Ф.Д. Браун считает, что учебные технологии представляют собой инструменты и ресурсы, которыми пользуется преподаватель для того, чтобы охватить всех обучающихся [30]. В этой связи дискуссия, обсуждение, повторение, интерактивные приемы и методы в комплексе с анима-

цией, визуализацией, дидактическими материалами позволят улучшить учебный процесс и оправдать большие инвестиции в технологические приложения.

Новейшие технологии на современном этапе являются основой инновационного высшего юридического образования в связи с тем, что во - первых, она становится доступной и не ограничивается в пространстве и времени [31]. Во-вторых, стратегия данного образования основана на ориентации на обучаемого, на его потребности и возможности. Кроме того, технологическое развитие системы образования позволит сделать учебное заведение более конкурентоспособным и лояльным. Это подтверждается работой Д. Конника, по которому современная образовательная система становится результатом развития и совершенствования технологических процессов во всем мире [32].

Учебный процесс постоянно меняется и совершенствуется в связи с изменением и развитием информационных технологий, появлением интерактивных приемов и способов обучения, учебных материалов, правовых дисциплин, различных правоотношений [33, с. 209].

Инновационные технологии позволяют облегчить деятельность преподавателя, обучение студентов и увеличить эффективность образовательного процесса. По мере развития системы образования в будущем, инновационные технологии будут одним из рычагов, способствующих реформированию и совершенствованию юридического образования в государстве.

Список использованных источников:

1. Khalbekova D. Innovative technologies of training in professional education // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - 2018. [https://cyberleninka.ru/article/\(дата обращения:10.08.2022\)](https://cyberleninka.ru/article/(дата обращения:10.08.2022)).
2. Бектурова З.К., Вагапова Н.Н. Внедрение инновационных технологий в учебный процесс в Республике Казахстан // Международный журнал экспериментального образования. - 2014. - №3. [https://expeducation.ru/ru/article/\(дата обращения: 08.09.2022\)](https://expeducation.ru/ru/article/(дата обращения: 08.09.2022)).
3. Ибраева А.С., Есетова С.К., Умербаева Р.Е. К вопросу о применении инновационных методов обучения при подготовке юристов высшей школы // Вестник КазНУ. Серия юридическая. - 2012. - № 2. - С.182-184. [https://bulletin-law.kaznu.kz/\(дата обращения:18.08.2022\)](https://bulletin-law.kaznu.kz/(дата обращения:18.08.2022)).
4. Абдалова О.И. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2014. - № 12. - С. 50 – 55.
5. Азимов Э.Г. Массовые открытые онлайн – курсы в системе современного образования // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2014. - № 12. - С. 4 – 15.
6. Григорьев Д.В., Галушкин А.А. Инновационные методы преподавания муниципально-правовых дисциплин в рамках направления «Юриспруденция» // Образование и право. - 2017. - № 5. - С. 201 – 206.
7. Жадан В.Н. Опыт применения интерактивных и инновационных форм и методов обучения в преподавании юридических дисциплин // Baltic Humanitarian Journal. - 2018. - № 3(24). - С. 200 – 209. [https://cyberleninka.ru/article/\(дата обращения: 18.08.2022\)](https://cyberleninka.ru/article/(дата обращения: 18.08.2022)).
8. Fleming J. The effectiveness of Innovative Technologies in Education. - 2021. <https://www.assignmentexpert.com/blog/the-effectiveness-of-innovative-technologies-in-education>.
9. Baldwin R.G. Technology in Education. – School, 2015. <https://education.stateuniversity.com/pages/2496>
10. Walter T. Audio – Visual instructional Technology and methods. - New York: MCGraw-Hill, Wisdom, 2010.
11. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2022 г.). [https://online.zakon.kz/\(дата обращения: 18.08.2022\)](https://online.zakon.kz/(дата обращения: 18.08.2022)).
12. Farr F., Murray L. The Routledge handbook of language learning and Technology. – Boca Raton: Routledge, 2020.
13. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: анализ зарубежного опыта. – Москва: Наука, 1997. - С. 181-213.
14. Кропаева Е.М. Теория и методика обучения праву: учебное пособие. - Екатеринбург: Российский государственный профессионально-педагогический университет, 2010. – 105 с.
15. Davis R. A teach yourself course in Educational Technology instruction. – London: Francis Lincoln Ltd, 2010.

- 16.Лапасов Н.Ш. (2017). The role of innovative technologies in education // Молодой ученый. – 2017. - № 15 (149). - С. 598. – 600. <https://moluch.ru/149/42206>
- 17.Hale C. Instructional Technology and its uses in the classroom. - New York: Row Publishers, 2011. - 123 p.
- 18.Law C.F. Use of instructional Technology // West African Journal of Education. - 2011. - Vol.16.
- 19.Claremont graduate university. Use of Instructional Technology jumps on college Campuses. - 1996. <https://www.ksu.edu/committees/citac/references/claremont.html>
- 20.Moesby E. Curriculum development for project-oriented and problem-based learning (POPBL) with emphasis on personal skills and abilities // Global Journal of Engineering Education. - 2005. - Vol. 9. - № 2. - P. 121-128.
- 21.Deacon C. Educational Technology in the third world schools. - New York: Row Publishers, 2011.
- 22.Allen C.V. A handbook of Educational Technology. – London: Kogan page Ltd., 2011. - 544 p.
- 23.Delhin P.C. Computers instructional Technology in Primary and Secondary Schools. – Ibadan: International Publishers, 2012.
- 24.Richards J. Approaches and Methods in Language Teaching. - Cambridge: CUP, 2001.
- 25.Russell M. Technology and Assessment: The Tale of Two Interpretations. - Boston: Information Age Publishing, 2006. – P.137-152.
- 26.Green K.C. The real IT challenge: people, not products. – Converge, 1999.
- 27.Farrington. G.C. The new technologies and the future of Residential Undergraduate education. In dancing with the Devil ed. Richard N. Katz. - San Francisco: Jossey-Bass, 1999.
- 28.Matthews D. The transformation of higher education through information technology. – 998p. www.educase.edu/nlii/keydocs/finance.html
- 29.Duderstadt J.J. Can colleges and universities survive in the information age? In dancing with the devil, ed. Richard N. Katz. - San Francisco: Jossey-Bass, 1999.
- 30.Brown D.G. Technology in Education. Higher Education. - 2000. <https://education.stateuniversity.com/pages/2496/Technology-in-Education-HIGHER-EDUCATION.html>
- 31.Brown D.G. The Juri Is In. In Teaching with Technology. - Bolton, MA: Anker, 2000. <https://education.stateuniversity.com/pages/2496/Technology-in-Education-HIGHER-EDUCATION.html#ixzz7IzuJh91s>
- 32.Connick G.P. Issues and Trends to take us into the twenty-first century. In Teaching and Learning at a Distance, ed. Thomas E. Cyr. - San Francisco: Jossey-Bass, 1997.
- 33.Patil A.S., Riemer M.J. English and communication skills curricula in engineering and technology courses in the Indian State of Maharashtra: issues and recommendations // Global Journal of Engineering Education. - 2004. - Vol. 8. - № 2. - P. 209-218.

Сведения об авторах

Балабиев Қайрат Рахымұлы – Орталық Азия инновациялық университетінің «Құқықтану» кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы.

Курманова Айгүл Қуанышқызы – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті.

Балабиев Кайрат Рахимович – профессор кафедры «Правоведение» Центрально-Азиатского инновационного университета, доктор юридических наук,

Курманова Айгүл Куанышевна – кандидат юридических наук, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова.

Balabiyev Kairat – Doctor of Law, Professor of the Department of «Jurisprudence» Central Asian Innovation University

Kurmanova Aygul – Candidate of Juridical Sciences, docent, Aktobe Regional University after K. Zhubanov

ЖАС МАМАНДАР СӨЗ АЛАДЫ

СЛОВО МОЛОДЫМ

A WORD TO THE YOUNG

Н.С. Досыбеков¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КРИМИНАЛДЫҚ ПОЛИЦИЯСЫ ЖЕДЕЛ БӨЛІМШЕЛЕРІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ КӘСІБИ DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аталған мақалада Ішкі істер органдары криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктеріне арнала отырып, жедел-іздістіру қызметіндегі кәсіби дағдыларды қалыптастырудың сатыларына және оларды қолдану мәселесі ортаға салынады.

Автормен, аталған мәселе бойынша, психологиялық реагенттерді қолдану мақсаты және олардың айырмашылығы ескеріледі. Психологиялық реагенттің қылмыстық қудалау субъектісі ретінде танылуы қарастырылады. Қызметтік өзара әрекеттесудегі серіктесі үшін маңызды болып ақпараттың маңыздылығы сипатталады. Қызметке қолайлы психологиялық әсер етуді қамтамасыз ететін мән-жайлардың қажет екендігі сөз етіледі.

Жедел-іздістіру қызметіндегі кәсіби дағдыларды қалыптастырудағы ұйымдастырушылық, басқарушылық және іздістіру-танымдық міндеттерді шешу процестерін оңтайландыруға ықпал ететін саналы әрекеттің күтілетін жағдайы көрсетіледі. Жедел бөлім қызметкерлерінің кәсіби қасиеттерін қалыптастыру процесінің әдістері талқыға салынады.

Сонымен қатар, Ішкі істер органдары криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық қырларын жетілдіру мақсатында ұсыныстар зерделенеді.

Ішкі істер органдары криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері бойынша ұсыныстар өңделіп, оларды басқа да заңгерлердің көзқарастарымен салыстырмалы тұрғыда сипаттайды.

Түйінді сөздер: кәсіби дағдыны қалыптастыру, директивті кері байланыс, іздістіру-танымдық міндеттер, психологиялық реагенттер.

Психологические особенности формирования профессиональных навыков сотрудников оперативных подразделений криминальной полиции органов внутренних дел

В данной статье, посвященной психологическим особенностям формирования профессиональных навыков сотрудников оперативных подразделений криминальной полиции органов внутренних дел, освещаются этапы формирования профессиональных навыков в оперативно-розыскной деятельности и вопросы их применения.

По данному вопросу, автором учитываются цели применения психологических реагентов. Рассматривается признание психологического реагента субъектом уголовного преследования. Важным для партнера в служебном взаимодействии является важность и значимость информации. Отмечается необходимость учета обстоятельств, обеспечивающих благоприятное психологическое воздействие на деятельность.

Указывается ожидаемое состояние сознательной деятельности, способствующей оптимизации процессов решения организационных, управленческих и поисково-познавательных задач в формировании профессиональных навыков оперативно-розыскной деятельности. Обсуждаются методы процесса формирования профессиональных качеств сотрудников оперативного отдела.

Кроме того, изучены предложения с целью совершенствования психологических аспектов формирования профессиональных навыков сотрудников оперативных подразделений криминальной полиции органов внутренних дел.

Выработаны рекомендации по психологическим особенностям формирования профессиональных навыков сотрудников оперативных подразделений криминальной полиции органов внутренних дел, характеризующие их в сопоставлении с взглядами других юристов.

Ключевые слова: формирование профессиональных навыков, директивная обратная связь, поисково-познавательные задачи, психологические реагенты.

The psychological features of the formation of professional skills of employees of operational units of the criminal police of internal affairs authorities

This paper is devoted the psychological features of the formation of professional skills of employees of the operational units of the criminal police of the internal affairs bodies, is highlighted the stages of the formation of professional skills in operational investigative activities and is issued of their application. On this issue, the author takes into account the purpose of the use of psychological reagents. The recognition of a psychological reagent as a subject of criminal prosecution is considered. Important for the partner in the service interaction is the importance and significance of information. It is noted that it is necessary to take into account the circumstances that provide a favorable psychological impact on the activity.

The expected state of conscious activity is indicated, which contributes to the optimization of the processes of solving organizational, managerial and search and cognitive tasks in the formation of professional skills of operational and investigative activities. The methods of the process of formation of professional qualities of employees of the operational department are discussed.

In addition, proposals were studied in order to improve the psychological aspects of the formation of professional skills of employees of operational units of the criminal police of internal affairs bodies.

Recommendations have been developed on the psychological features of the formation of professional skills of employees of operational units of the criminal police of internal affairs bodies, characterizing them in comparison with the views of other lawyers.

Keywords: formation of professional skills, directive feedback, search and cognitive tasks, psychological reagents.

Бүгінгі таңда құқық қорғау жүйесін реформалау жағдайында жедел-іздігіру қызметінің психологиялық аспектілерін, яғни оны ұйымдастыру мен басқарушылық деңгейіндегі қалыптастырудың маңыздылығы артып келеді. Жедел-іздігірудің негізгі міндеті қылмыстық құқық бұзушылықтарды, белгісіз фактілерді анықтау, іздеу жұмыстарын ұйымдастыру болып табылады. Жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыру барысында, жедел-іздігіру шараларын жүргізуге адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, сонымен қатар қолданылатын нормативтік актілер мен жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыруға өкілетті органдар мен тұлғалардың іс-әрекеттерінің заңдылығын сақтау болып табылады [1, 88 б.].

Жедел-іздігудің тактикалық әдістері өзара материалдық және психикалық құбылыстарға объективті түрде негізделген әдістермен ұштасқан. Жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыру процесіндегі ақпараттық өзара іс-қимыл, қызметтік кабинетте, зертханалық жағдайларда, қала (далалық) жағдайда жүргізіледі және де коммуникативтік байланыстың ажырамас элементі түрінде әрқашан қоршаған ортамен қарым-қатынастарын үзбейді.

Әрине, авторлардың басым бөлігі материалдық әлемнің түрлі объектілерін олардың байланыстары мен қатынастарын жан-жақты талқыға салады. Мысалы, психологиялық реагент деп - жедел іздігіру шараларын жүргізу кезінде адамның мінез-құлқын оңтайландыру және қойылған міндетті табысты шешу мақсатында оған қолайлы психологиялық әсер ету үшін қылмыстық процестің басқа қатысушыларымен ақпараттық өзара іс-қимыл процесінде жедел іздігіру қызметкерлерінің мақсатты түрде қосатын объектіні айтады. Айтылғанға орай, заңгер О.А. Васильева, өзінің жүргізген психологиялық реагентінде былайша сипаттайды:

- кейбір ғалымдардың психологиялық реагентті тактикалық маңызды ақпарат ретінде түсінуі;

- тактикалық маңызды ақпарат көзі ретінде танылуы;

- объект ретінде танылуы;

- криминалистикалық ақпараттық өнім.

Осы айтылған көзқарастардың өзіндік айырмашылықтарына қарамастан, оларды мәліметтік сипаты мен ақпараттық мәні біріктіріп көрсетеді [2].

Автордың «Ұйымдастырушылық танымдық маңызды ақпаратты, яғни оның тасымалдаушысы (көзін) салыстырмалы түрде тәуелсіз психологиялық реагенттер ретінде және тактикалық әсер етудің тұтас, криминалистикалық түсіндірілетін кеңірек жүйесінің құрамдас бөліктері ретінде қарастырылуы мүмкін», - деген автордың пікірі бізді айтарлықтай қызықтырады.

Бұл жағдайда психологиялық реагенттерді қолданудағы мақсаттарының айырмашылығы ескерілуі тиіс. Автормен, психологиялық реагентті қылмыстық қудалау субъектісінің ақпараттық өзара әрекеттесудегі серіктесі үшін тактикалық және тұлғалық маңызды ақпарат, оның тасымалдаушысы (көзі), олар бірігіп нақты сот-сараптамалық ақпараттық өнімді құрайтын, біріншіге қолайлы психологиялық әсер етуді қамтамасыз ететін ақпарат ретінде анықталады. Қылмысты тергеу мен ашудағы ұйымдастырушылық, басқарушылық және іздестіру-танымдық міндеттерді шешу процестерін оңтайландыруға ықпал ететін саналы әрекеттің күтілетін жағдайын көрсетеді.

Алғаш рет криминалистика ғылымына «психологиялық реагент» ұғымын профессор Н.А. Селиванов енгізді, ол психологиялық реагент тергеушінің тактикалық мақсаттарда пайдаланатын ақпаратты қарастыруы мүмкін екенін атап өткен болатын [3].

Психологиялық реагент ретінде - адам, объект, заттар, мәліметтер танылады. Егер біз психологиялық реагенттердің табиғатын талдайтын болсақ, онда: «Ре» - бұл жаңаруды немесе әрекеттің қайталануын білдіретін жалғау. Психологиялық реагент - бұл әртүрлі реакциялар және объект әрекетінің нысандары түріндегі болжамды кері байланысты қамтитын ақпарат көзі. Реагент - болып: зерттелетін объектінің белгілі бір бағыттағы қызметін ынталандырушы; объективті дәлелді шешім қабылдау үшін негізделген құрамдас бөлігі; дәлелдеуден гөрі кең ұғым, өйткені ол әр түрлі ақпарат болуы да мүмкін.

Объектінің жағдайына және субъектінің мінез-құлық формаларына, сонымен қатар белгілі бір ақпарат көлеміне ие болатын психологиялық реагент, зерттелетін объектінің болжамды реакциясын тудыруы қажет деп санаймыз. Аксиоматикалық тұрғыдан алғанда, адам (жеке басы, жеке ерекшеліктері мен көріністері) негізгі психологиялық реагенттердің бірі болып табылады. Сөйлеу қызметі – реагенттің маңызды бағыттарының бірі. Оларды екі топқа бөлудің де болады: сөйлеу мазмұнында көрінетін сөйлеу мәнерінің реагенттері; сөйлеу түрінде көрінетін сөйлеу реагенттері (тембр, темп, логикалық үзілістер т.б.).

Реагенттерді сөйлемейтін коммуникативті әрекеттің әр түрлі формалары түрінде де байқауымызға болады: қимылдар, пантомимика, вегетативті көріністер (қызару, бозару, қобалжу және т.б.).

Жедел-іздестіру қызметі субъектісінің сөйлеу әрекеті белсенді қозғаушы күш элементтерімен бірге жүруі мүмкін (мысалы, кеңістікте тұлға аралық қатынастарды өзгертудегі жоспарланған түрлі қозғалыстар т.б.).

Сөйлеу реагенттерінің көмегімен ЖІҚ субъектісі зерттелетін объектінің белгілі бір психикалық жағдайларын ынталандыруға, қажеттіліктерді оятуға, қызығушылық тудыратын белгілі бір әрекеттерді орындауға жігерлендіруге болады (зерттелетін объектінің жынысын, жасын, білімін, әлеуметтік тиесілігін және процедуралық жағдайын ескере отырып, психологиялық байланыс орнатуға мүмкіндік аламыз). Осылайша, психологиялық реагенттерді зерттелетін объектінің жеке қасиеттерін диагностикалау құралы ретінде пайдалануға болады.

Осыған байланысты О.А. Васильеваның төменде ұсынған психологиялық реагенттердің жалпы жіктелуі біздерге қызығушылық тудырады және оларға:

1) *табиғаты бойынша*: шынайы (жасанды емес); жасанды.

2) *материалдық субстанция бойынша*: материалдық (адам, заттар, құжаттар, фотоқұжаттар, зерттелетін оқиға орнындағы жағдай, иістер және материалдық әлемнің басқа да объектілері); идеал (кез-келген хабарламалардың мазмұны, ауызша және жазбаша сөйлеу, сөйлеу ақаулары, дауыстың үні мен интонациясы, еске салғыштар мен нұсқалар, кез-келген дене қимылдары және қарым-қатынас субъектісінің психологиялық реакциясының басқа көріністері).

3) *құқықтық мәртебесі бойынша*: нормативтік-құқықтық сипаттағы; өзге де.

4) *функционалдық мақсаты бойынша*: ұйым құралы түрінде; дәлелді және бағдарлы ақпаратты жинау, тексеру және іске асыру процесін жүзеге асыру құралы ретінде.

5) *қолдану саласы бойынша*: тергеу (іздістіру-танымдық және ұйымдастыру-басқару) қызметінде; жедел-іздістіру қызметінде; өзге де.

6) *қолдану міндеттері бойынша*: қылмыстық қудалау субъектілерінің іздеу-танымдық міндеттерін шешу үшін; қылмыстық қудалау субъектілерінің ұйымдастырушылық-басқарушылық міндеттерін реттеуде.

7) *қолдану субъектілері бойынша*: анықтаушы; тергеуші; жедел уәкіл; маман; қылмыстық процестің басқа қатысушылары.

8) *сот ісін жүргізу оларды қолдану сатылары бойынша*: түрлі сатыларда (қылмыстық іс қозғау, алдын ала тергеу, сот талқылауы); жекелеген сатыларда (мысалы, жәбірленушіге жалған айғақтар бергені үшін қылмыстық жауаптылық туралы түсіндіру және жауап алуды жүргізу кезінде алдын ала тергеу сатысында айғақ беруден бас тарту, беттестеру, тану үшін ұсыну т.б.) жатқызылады [2].

Осылайша, жедел бөлімше қызметкерлерінің кәсіби қасиеттерін қалыптастыру кезінде реагенттің психологиялық мүмкіндіктерін іске асыру механизмін зерттеуде ұсынамыз: ЖІҚ субъектісінің реагентті (ақпараттық өнімді) зерттеу объектісіне ұсынуы; объектінің ұсынылған өнімді қабылдауы;

объектіде тиісті психофизиологиялық реакциялардың пайда болуы; реагентті ұсынушының реакцияларын тану; объектіге әрі қарай тактикалық әсер етуді таңдау; өзара әрекеттесудің кейінгі әдісін оңтайландыру. Мұнда психологиялық реагенттің маңызды белгісі болып, кері байланыстың болуы, яғни ақпарат алушыдан ауызша немесе жазбаша мәліметтермен алмасуы танылады.

Әлеуметтік байланыс жайлы атап өтпесек болмайды, яғни әлеуметтік психологияда «кері байланыс» бірнеше мағынада түсіндіріледі:

1) адамның басқа адамдарға хабарламаларға жауап ретінде жіберетін мәліметтері [3];

2) «басқа адамға оның мінез-құлқы немесе оның мінез-құлқының салдары қалай қабылданғанын немесе бастан өткергені туралы ауызша хабарлау» [4];

3) «кері байланыс» оқу тетігі ретінде - қажетті нәтижеге қол жеткізу үшін ұсынымдар жиынтығы ретінде айқындалатын белгілі бір қызметтің нәтижелері туралы хабарламалармен алмасуы [5].

Кері байланыста үш негізгі функция орын алған және олар: тұлға аралық қатынастарды реттеу; мінез-құлқты реттеу; өзін-өзі тану көзі [6].

Сонымен, біздермен жоғарыда келтірілген ақпаратты жаңарту ЖІҚ-де психологиялық реагенттің құрамдас бөлігі ретінде кері байланыстың бірқатар сипаттамаларын бөлуге мүмкіндік береді:

1) кері байланыс әрдайым туындайды және ЖІҚ субъектісінің зерттеу объектісімен қарым-қатынасының кез келген түрінде орын алады;

2) кері байланыс зерделеу объектісінен ЖІҚ субъектісіне ақпарат беруге ықпалын тигізеді;

3) кері байланыстың мазмұны берілетін ақпараттың субъективті түрленуіне байланысты юолып келеді;

4) кері байланыс индуктивті сипатта және зерттеу объектісінің қызметін бақылау құралы бола алады.

Кері байланыстың саны мен сапасы тікелей байланыс процесіне ғана емес, сонымен қатар серіктестердің болашақ қарым-қатынастарының сипатына да әсер етеді. Сондықтан тиімді байланыс шарты ретінде кері байланыс туралы айтудың мағынасы бар. ЖІҚ субъектілері қызметінде кері байланыс жүргізілетін ЖІҚ форматына байланысты директивтік (бағалау) және директивті емес (бағалаусыз) болуы мүмкін.

Директивті кері байланыс олардың позициясы мен көзқарастарын білдіру әдісіне негізделген. Оны жедел қызметкер қарым-қатынас серіктесінің мінез-құлқына немесе ойлау тәсіліне әсер ету қажет болған кезде қолданады. Бұл жағдайда субъект үнемі бір нәрсені бағалау, сондай-ақ сын немесе мадақтау (объектінің өзін-өзі көрсетуіне кедергі) арқылы жүзеге асырылатын психологиялық қорғау тетіктерінің пайда болуы туралы хабардар болуы керек. Бұған жол бермеу үшін директивалық кері байланысты қолдану кезінде мәлімдеменің мағынасын да, онымен бірге болатын жағдайларды да толық түсіну қажет. Егер бағалау мәлімдемесін қолдану қажет болса, тұжырымдардың себептерін көрсете отырып, оны белгісіз түрде (өз көзқарастары немесе құндылықтары көрінісі ретінде) пысықтап, білдіру керек.

Жедел бөлімше қызметкерлерінің кәсіби қасиеттерін қалыптастыру процесі келесі байланыс әдістерін қамтиды:

- объектінің келбетін тану, әсіресе оның көзқарасын білу, эмоционалды жағдайын бақылауда ұстауын байқау (қорқыныш, ашу, қуаныш, таңдану, ашулану, жиіркеніш т.б.), мимика, вегетативті көріністер (бозару, тез немесе үзік-үзік тыныс алу, қол дүмпуі және т.б.). Келесі мән жайларды анықтауда сезім мен эмоцияның барлық көріністері, мінез-құлықты нақтылауда бағалануы керек:

- мінез-құлық аспектілерін, қарым-қатынас әдістерін зерттеу, олардың сөйлеу мінез-құлқымен байланыстыру және жедел-ізвестіру шараларын жүргізудегі алдын-ала нәтижелерін ішкі бағалау;

- объект жасырған ақпаратты анықтау үшін реагенттерді бағалау техникасын зерттеу;

- зерттелетін адамның позициясын өзгерту, мінез-құлықты қажетті бағытта түзету үшін байланыс техникасын игеру;

- объектімен қарым-қатынаста кері байланысты басқару дағдыларын меңгеру арқылы зерттелетін объектінің реакциясын болжау.

Жедел бөлім қызметкерлерінің кәсіби маңызды қасиеттері - бұл қойылған міндеттерді орындауға мүмкіндік беретін құндылықтар, білім, қабілеттер мен дағдылардың жиынтығы. Жедел қызметкердің кәсіби және жеке дамуының негізгі құрамдас бөлігі рефлексивті білім болып табылады.

Рефлексия (лат. reflexio-артқа айналдыру) - ішкі психикалық актілер мен күйлердің өзін-өзі тану процесі [7, 340 б.].

Рефлексивті білім - бұл шынайылықты, адамның өз қателіктерін, әлеуметтік және кәсіби қатынастар кешеніндегі оқиғаларды өзіндік түсінудің нәтижесі. Олар жеке тұлғаның тұжырымдамасын қалыптастырудың негізін құрайды, ол әр жағдайда белгілі бір тұрғыда іс-әрекет пен мінез-құлыққа нақты басшылық жасау деген сөз.

Кәсіби дағдылар-жинақталған білім негізінде мәселелерді нәтижелі шешудің және психикалық және физикалық қасиеттерді дамытудың кепілі. Дағдылар жағымды мотивация, кәсіби қызметті жүзеге асыруға бағытталған жағдайда кәсіби білім негізінде қалыптасады.

Дағдыларды дамыту процестері өзара психикалық қасиеттерді дамыту негізінде қалыптасатын моральдық-психологиялық қасиеттер, кәсіби қызметтің талаптарымен белгілі бір арақатынасқа ие.

Жоғарыда айтылғандары ескере келе, қызметкерлерді психологиялық даярлау ішкі істер органдарының қызметін жетілдірудің жетекші бағыттарының бірі болып табылады. Жедел бөлімшелердің қызметкерлерін психологиялық даярлаудың міндеті олардың қызметтік іс-әрекеттің кез келген күрделі жағдайларында кәсіби сауатты, анық, жоғары жұмысқа қабілеттілікпен әрекет етуге дайындығын қалыптастыру болып табылады. Жедел-

қызметтік іс-әрекет қызметкерлердің жеке қасиеттеріне, ең алдымен, кәсіби маңызды қасиеттерге ерекше талаптар қояды.

Бұл қызметтің ерекшеліктері қызметкерлер арасында эмоционалды-еріктік тұрақтылықтың белгілі бір деңгейін дамытуды, стресстік факторларға ұшыраған кезде олардың психологиялық сенімділігін қалыптастыруды талап етеді.

Әрине мұндай біліктілікке ие болуымыз үшін психологиялық дайындық қажет. Олардың негізгі міндеттері ретінде: ішкі істер органдарына тән стресс-факторлардың әсеріне және олардың үйлесіміне психологиялық тұрақтылықты арттыру; қызметкерлердің психологиялық қасиеттерін дамыту, жедел-қызметтің кез келген күрделі және қауіпті жағдайларында барлық кәсіби іс-әрекеттерді тиімді орындауға ықпал ететін дағдылар мен іскерлікті қалыптастыру.

Психологиялық дайындық қызметкерлердің кәсіби шеберлігінің кешенді құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл жедел қызметтің нақты және маңызды психологиялық сипаттамаларына сәйкес келетін, яғни оны жүзеге асырудың қажетті алғышарттарының бірі ретіндегі қызметкерде қалыптасқан және дамыған психологиялық қырларының жиынтығы.

Қызметкерлердің психологиялық дайындығының мазмұны болып:

- қылмыспен күресудегі психологиялық дайындығын қалыптастыру;
- жедел-қызметтегі іс-әрекеттің түрлі аспектілерінде психологиялық бағдарлауды дамыту;
- азаматтардың әртүрлі санаттарымен психологиялық байланыс орнату дағдылары мен біліктерін жетілдіру;
- жедел-қызметтік іс-әрекеттің түрлі жағдайларында рөлдік мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру;
- азаматтармен қарым-қатынастың күрделі, жанжалды жағдайларында жағымды ықпал етудің психологиялық-педагогикалық тәсілдерін қолдану біліктілігін жетілдіру;
- психологиялық күйзеліске төзімділікті қалыптастыру, жедел-қызметтік іс-әрекеттің шиеленіскен жағдайларында өзін-өзі ұстай білу;
- жеке тұлғаның жағымды эмоционалды-еріктік қасиеттерін дамыту, қызметкерлерді өзін-өзі реттеу және өзін-өзі басқару тәсілдеріне үйрету;
- ерікті белсенділік пен ерікті іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру,
- қызметтегі (жұмыста) психикалық жүктемелерге дайындық [8].

Жедел-іздістіру қызметіне кәсіби жарамдылық - жедел қызметкердің кәсібилік деңгейі сапалық, сандық қасиеттері, сондай-ақ ілеспе психологиялық өлшем шарттарды пайдалана отырып, оның қызметінің тиімділігін көрсететін объективті бағалаумен көрінеді. Бұл психологиялық, жеке қасиеттер мен қабілеттердің сәйкестік дәрежесін көрсете алатын психологиялық индикаторлардың жиынтығы – тұтастай алғанда жедел-іздістіру қызметінің талаптары.

Психологиялық жарамдылықтың жалпы құрылымын келесі өлшемдер ажыратады:

1) *мотивациялық*: орындалатын міндеттердің маңыздылығын түсіну; қызметтік борышын адал орындауға саналы түрде ұмтылу; қызметтік міндеттерді орындауға қызығушылық білдіру; табысты нәтижеге ұмтылу.

2) *ерікті*: табандылық; мақсаттылық; туындайтын қиындықтарды жеңудегі төзімділік; өзін-өзі ұстай білу; жауапкершілік; эмоционалды-еріктік тұрақтылық; белсенділіктің жоғары деңгейін сақтай білу.

3) *реттеуші*: өзін-өзі ұстай білу; жедел-қызметтік міндеттерді орындау кезінде экстремалды тітіркендіргіштерге қарсы тұру қабілеті;

4) *танымдық*: кәсіби қызметтің міндеттерін түсіну; жағдайдың ықтимал өзгерістері, жедел-қызметтік міндеттерді орындаудың шарттары туралы түсінік; білім көлемі, мақсатқа жету тәсілдері мен құралдары; кәсіби біліктері мен дағдыларының болуы.

5) *типологиялық*: жүйке жүйесінің түрі; қозу мен тежелу процестерінің күші мен тепе-теңдігі; жүйке-психикалық тұрақтылық; түрлі жағдайларға бейімделу қабілеті [9, 13 б.].

Кәсіби шеберлікті қалыптастырудың психологиялық алғышарттары - бұл адамның кәсіби маңызды қасиеттерін, оның ерекше қабілеттерін қалыптастыру және дамыту.

Бүгінгі таңда қылмыстарды ашу мен тергеу қызметінің сапасын арттыру тек бір бағыттағы білімге ғана емес, сонымен қатар ситуациялық мәселелерді шешу, ойындар, жаттығулар, тренингтер және т.б. арқылы арнайы оқу орындарында оқып үйрету процесімен қалыптастыруы тиіс.

Ведомстволық білім беруді реформалау процестері Қазақстан Республикасы ІІМ жоғары оқу орындарындағы білім беру процесінің мазмұнын тиісті түрде жаңартуға да негіз болды. Білім беру бағдарламалары мен оқу жұмыс жоспарларын жобалау ішкі істер министрлігінің тиісті бөлімшелерінің практикалық қажеттіліктеріне бағдарланған және ІІО жеке құрамын жедел-қызметтік міндеттерді орындауға даярлаудың өткенін ғылыми деңгейде ұғынуға және озық тәжірибесін жинақтауға негізделген.

Ведомстволық білім беру сапасына қойылатын талаптарды арттыру, оқытудың құзыреттілік моделіне көшу, практикалық бағыттылықты күшейту білім беру процесін әдістемелік сүйемелдеуді әзірлеуге дәстүрлі қалыптасқан тәсілдердің ауысуын анықтайды.

Қылмыстарды ашу мен тергеудің сәттілігі арнайы ұйымдастырушылық-тактикалық іс-шараларды жүзеге асырудың ғылыми жетістіктерін ескере отырып, жүйелі түрде қамтамасыз етілуі тиіс.

Жедел қызметкердің жеке басын қалыптастыру процесінің тиімділігін арттыру бағыттарын айқындау, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясында маманның жеке-психологиялық ерекшеліктерін, жеке қасиеттерін, оның мамандыққа қойылатын талаптарға сәйкестігін жан-жақты зерделеуді көздейді. Осы талаптар мен жедел қызметкердің жеке басының қасиеттері арасында нақты байланыс орнату, жедел-іздігіру қызметіне жеке психологиялық қасиеттері бойынша жарамды адамдарды анықтау білікті мамандарды тәрбиелеу мен кәсіби даярлаудың үйлесімді жүйесін құруға негізделген.

Жүргізген зерттеулерде қылмыстарды ашу және тергеу қызметі субъектілерінің жеке психологиялық сипаттамаларын зерттеу тәжірибесі олардың кәсіби дамуының бірқатар заңдылықтарын, атап айтқанда:

- кәсіби қызмет басталған кезде қылмыстарды ашу және тергеу бойынша қызмет субъектісі өзінің одан әрі еңбек қызметін анықтайтын психикалық дамудың белгілі бір базалық деңгейіне ие;

- ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке және кәсіби даму заңдылықтарын анықтау қылмыстарды ашу және тергеу бойынша қызметтің тиімділігін арттыруға байланысты мәселелерді шешу кезінде қажет;

- даралықты білдіру және кәсіби қалыптасу процестерімен байланысты қиындықтарды жеңуде тұлғалық және кәсіби даму заңдылықтарын білу ерекше мәнге ие екендігін айтуымызға болады.

Сонымен қатар, «Жедел-іздігіру қызметінің ұйымдастырылуы мен жүргізілуі тактикасының негізгі негізгі ғылыми теориясын тәжірибеге енгізу болып саналады. Бұл теория жедел-іздігіру шараларын жүргізу кезінде кездесетін қоғамдық қатынастарды (құқықтық, моральды-этикалық, ұйымдастырушылық) оқытуға негізделеді» - делінген [10, 86 б.].

Жоғарыда айтылғандай, жедел бөлімшелер қызметкерлерінің кәсіби қасиеттерін қалыптастыруда олардың мотивациясы басым орын алады. Психологияда мотивация «дененің белсенділігін тудыратын және оның бағытын анықтайтын мотивтер» ретінде анықталады.

Айтылған мәселеге қатысты шет елдік зерттеу жұмыстарында қарастырылған. Нақтырақ айтар болсақ, кәсіби дағдыларды қалыптастыру аталған мәселеге қатысты атқаратын іс-шаралардың тактикасын дұрыс анықтауға, оларға дұрыс бағытта әсер етудің тиімді жақтарын таңдауға көмектеседі және психологиялық қарым-қатынастардың өзара тиімді байланысын орнатады,- делінген [11].

Жедел-іздістіру қызметін жүзеге асырудағы табыстылық ЖІҚ субъектілерінің кәсіби қызығушылығына, жеке басының бағытына тікелей байланысты. Адамның мінезінде психикалық нормадан аспайтын ерекше белгілер бар, олар белгілі бір жағдайларда оның басқалармен қарым-қатынасын едәуір қиындата алады. Алайда, адамның даралығы мен сипаты негізгі екпін белгілерін анықтайтынын түсініп, олардың саны шектеусіз немесе, керісінше, аз болуы мүмкін екенін ескермеуге болмайды.

Қылмыстарды ашу және тергеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу қылмыстарды ашу және тергеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке қасиеттері мен кәсіби жетістік деңгейі арасындағы тәуелділіктің болуын анықтауға мүмкіндік береді.

Қылмыстарды ашу және тергеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке басының неғұрлым өзекті кәсіби маңызды қасиеттерін анықтау оларды өзін-өзі тәрбиелеу жолымен мақсатты түрде дамытуға мүмкіндік береді. Қылмыстарды ашу және тергеу субъектілерімен тікелей байланысты психологиялық қамтамасыз ету міндеті ерекше мәнділікке ие.

Жедел қызметкерлердің кәсіби дағдыларын қалыптастыруды зерделеу нәтижелері бойынша субъектілер қызметін оңтайландыру, кәсіби деңгейде көтермелеу олардың қалыптасатындығын көрсетеді.

Өзін-өзі кәсіби тануды дамыту, кәсіби қызметтің құндылықтары мен мағыналарын қабылдау, рефлексиялық дағдыларды (жағдайды, өзінің мінез-құлқы мен жағдайын талдай білу т.б.) жетілдіру. Өзін-өзі қабылдаудың шынайылығын қалыптастыру; таным құндылықтарын өзектендіру мен өзіндік жоғарылау болып саналады.

Ішкі істер органдары криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктерін талқылай келе бірқатар тұжырымдарға тоқталамыз. Атап айтқанда:

- ЖІҚ субъектісі реагентті алынған ақпаратты ақпаратты зерттеу объектісіне ұсыну қажет;

- объектінің ұсынылған ақпаратын дұрыс қабылдауы;
- объектіде тиісті психофизиологиялық реакцияларының пайда болуы;
- реагентті ұсынушының реакцияларды тану;
- объектіге одан әрі тактикалық әсер етуді таңдау;

- өзара іс-қимылдың одан әрі тәсілін оңтайландырудан тұратын психологиялық реагенттің мүмкіндіктерін іске асыру тетігін зерделеу;

- жедел қызметкерлердің қарым-қатынас тиімділігінің негізгі шарты ретінде психологиялық реагенттің басты белгісі – «кері байланысты» анықтау;

- жедел қызметкердің жеке басын қалыптастыру процесінің тиімділігін арттыру бағыттарын айқындау, маманның жеке психологиялық ерекшеліктерін, жеке қасиеттерін, оның мамандыққа қойылатын талаптарға сәйкестігін жан-жақты зерделеу;

- жүзеге асырылатын қызметтің мотивациялық жақтарын қалыптастыру, кәсіби өзін-өзі тануды дамыту, кәсіби қызметтің құндылықтары мен мағыналарын қабылдау, рефлексиялық дағдыларды жетілдіру (жағдайды, өзінің мінез-құлқы мен жағдайын талдау қабілеті);

- өзін-өзі қабылдаудың қасиеттерін дамыту;
- таным құндылықтарын өзектендіру немесе өзін-өзі жетілдіру.

Берілген ұсынымдар ІІО Криминалдық полициясы жедел бөлімшелері қызметкерлерінің кәсіби дағдыларын қалыптастырудың психологиялық аспектілерін арттыру мен қалыптастыруға септігін тигізеді.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. Отарбаева А.Б. Жедел-іздістіру шараларын жүзеге асыру барысында азаматтардың құқықтарын сақтау. // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. 1 (34) 2013 жыл. 148 - б.
2. Васильева О.А. Психологический реагент как объект криминалистического исследования и следственной практики: автореферат дис... канд. юридических наук. Московская государственная юридическая академия, – М., 2008. – 26 с.
3. Селиванов Н.А. Этико-тактические вопросы расследования // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 38. – М., 1983. – С. 55.
4. Андреева Г.М. Социальная психология. –М.: Аспект Пресс, 2002. – 363 с.
5. Соловьева О.В. Обратная связь в межличностном общении. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 112 с.
6. Рассел Т. Навыки эффективной обратной связи. – СПб.: Питер, 2002. – 176 с.
7. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Юридическая психология. Под ред. В.Я. Кикотя. 2-е изд., перераб. и доп: Учебник – М.: Юнити-Дана// Закон и право, 2013. – С. 347.
9. Михайлова Т.В. Оценка и прогноз профессиональной пригодности личного состава специальных подразделений МВД РФ к деятельности в чрезвычайных и экстремальных ситуациях: Дис. ... канд. психол. наук: 05.26.02: Санкт-Петербург, 2002 - 196 с.
10. Шалғынбаев А.Қ. Жедел-іздістіру теориясының дамуы. // Қазақстан Республикасы ІІМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. – 1 (34). – 2013. – 148 - б.
11. Gottschalk L.A., Gleser G.C. The Measurement of Psychological Status through the Content Analysis of Verbal Behavior. - Los-Angeles, 1960.

Автор туралы мәлімет

Досыбеков Нартай Сартаевич – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты полиция подполковнигі.

Досыбеков Нартай Сартаевич – докторант 2 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова подполковник полиции.

Dossybekov Napmay Sartaevich – The 2nd year doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov police Lieutenant Colonel.

Е.Б. Тезекбаев¹

¹Карагандинская академия МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова,
Караганда, Республика Казахстан

О РОЛИ ПОЛИЦИИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Важнейшая роль сотрудников полиции заключается в обеспечении общественной безопасности. Сотрудники полиции, которые несут ответственность за общественную безопасность, должны понимать, как они могут эффективно контролировать и предотвращать распространённые проблемы общественной безопасности. Помимо обеспечения общественной безопасности ради нее самой, репутация общества в плане безопасности в значительной степени влияет на его привлекательность как места для воспитания семьи или открытия бизнеса. Акимы областей и районов, а также члены общественных советов также играют важную роль в развитии партнерства с правительством и привлечении ресурсов, необходимых для более эффективной защиты своих населенных пунктов.

Фактически, руководители местных органов власти играют непосредственную роль в борьбе с преступностью и беспорядками в своих районах благодаря своей способности развивать для реализации эффективных стратегий общественной безопасности широкие партнерские отношения между государственными учреждениями, полицией, бизнесом и гражданами.

В этой статье рассматриваются современные стратегии общественной безопасности, начиная с подхода к охране общественного порядка и заканчивая реализацией конкретных мер по решению общих проблем общественной безопасности.

Ключевые слова: общественная безопасность, функции полиции, правосудие, местные органы власти, микроизмерения эффективности.

Қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі полицияның рөлі туралы

Полиция қызметкерлерінің маңызды рөлі қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Қоғамдық қауіпсіздікке жауапты полиция қызметкерлері қоғамдық қауіпсіздіктің жалпы мәселелерін қалай тиімді басқаруға және алдын алуға болатындығын түсінуі керек. Өзі үшін қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етумен қатар, қоғамның қауіпсіздік тұрғысынан беделі оның отбасын өсіру немесе бизнесті ашу орны ретіндегі тартымдылығына айтарлықтай әсер етеді. Облыстар мен аудандардың әкімдері, сондай-ақ қоғамдық кеңестердің мүшелері де Үкіметпен әріптестікті дамытуда және өздерінің елді мекендерін неғұрлым тиімді қорғау үшін қажетті ресурстарды тартуда маңызды рөл атқарады.

Шын мәнінде, жергілікті билік басшылары тиімді қоғамдық қауіпсіздік стратегияларын жүзеге асыру үшін мемлекеттік мекемелер, полиция, бизнес және азаматтар арасындағы кең серіктестікті дамыту қабілетінің арқасында өз аудандарындағы қылмыс пен тәртіпсіздіктерге қарсы күресте тікелей рөл атқарады.

Бұл мақалада қоғамдық тәртіпті сақтау тәсілінен бастап, қоғамдық қауіпсіздіктің жалпы мәселелерін шешудің нақты шараларын жүзеге асыруға дейінгі қазіргі заманғы қоғамдық қауіпсіздік стратегиялары қарастырылады.

Түйінді сөздер: қоғамдық қауіпсіздік, полиция функциялары, сот төрелігі, жергілікті билік, тиімділік микроөлшемдері.

On the role of the police in ensuring public safety

The essential role of police officers is to ensure public safety. Police officers, who are responsible for public safety, need to understand how they can effectively control and prevent common public safety problems. In addition to providing public safety for its own sake, a community's reputation for safety greatly influences its attractiveness as a place to raise a family or start a business. Provincial and district akims and members of community councils also play an important role in developing partnerships with government and attracting the resources needed to better protect their localities.

In fact, local government leaders play a direct role in combating crime and disorder in their areas through their ability to develop broad partnerships between government agencies, police, businesses and citizens to implement effective public safety strategies.

This article examines modern public safety strategies, starting with an approach to community policing and ending with the implementation of concrete measures to address common public safety issues.

Keywords. Public safety, police functions, justice, local authorities, micro-measures of efficiency.

Обеспечение общественной безопасности является одним из основных обязательств местных органов власти перед своими гражданами. Личная безопасность и безопасность собственности широко рассматриваются как основные права человека и являются существенными для общего уровня жизни общества. Если граждане не чувствуют себя в достаточной безопасности, то выполнение других важнейших функций местных органов власти, таких как экономическое развитие, государственные финансы, государственное образование, стабильное жилье и основные услуги местных органов власти, становится намного сложнее [1]. Одним словом, от качества общественной безопасности населенного пункта во многом зависит его привлекательность как места, где можно растить семью, работать или открывать свой бизнес.

Несмотря на популярную риторику о природе преступности и о том, что с ней нужно делать, обеспечение реальной и воспринимаемой общественной безопасности является одной из самых сложных и ответственных задач как местных органов власти, так и самой полиции.

Граждане в основном думают о полиции как о борцах с преступностью, хотя функций у полиции гораздо больше, чем только борьба с преступностью. Помимо борьбы с такими преступлениями, как убийства, изнасилования, грабежи, нападения, кражи со взломом и воровство, которые в совокупности составляют лишь около 10 процентов всех уголовных дел, полиция обычно должна бороться и с другими правонарушениями, такими как торговля наркотиками и проституция; чрезмерный шум и попрошайничество; а также с такими угрозами безопасности, как дорожно-транспортные происшествия и борьба с толпой, и это не все [2]. По некоторым подсчетам, полиция регулярно имеет дело с сотнями видов проблем общественной безопасности, каждая из которых отличается от другой, и каждая требует различных подходов.

Более того, полиция выполняет множество функций, которые иногда должны быть сбалансированы одна с другой. Функции полиции заключаются в следующем:

- предотвращение и пресечение действий, угрожающих жизни и имуществу, включая тяжкие преступления;
- помощь жертвам преступлений и защита людей, которым угрожает физическое насилие;
- защита конституционных гарантий, таких как право на свободу слова и собраний;
- облегчение передвижения людей и транспортных средств;
- помощь тем, кто не может позаботиться о себе сам, включая опьяневших, наркоманов, психически больных, физически неполноценных, пожилых и молодых людей;
- разрешение конфликтов между отдельными людьми, группами или между гражданами и органами власти;
- выявление аспектов, ставших или могущих стать причинами серьезных проблем для отдельных лиц, полиции или правительства;
- создание и поддержание безопасности в обществе [3].

Выполнение той или иной функции полицией может вызвать недовольство некоторых граждан, как и некоторых государственных чиновников, которые хотят от полиции простых и понятных действий. Причины, по которым полиция не может предпринять определенные действия, поддерживаемые населением, могут заключаться в том, что она одновременно обязана пытаться достичь и других целей. Например, в отношении публичных демонстраций и собраний полиция должна соблюдать баланс между правом граждан собираться и необходимостью обеспечить свободное передвижение других. При расследовании преступлений полиция должна соблюдать баланс между поиском доказательств и гражданской свободой. Что касается хронических пьяниц на улице, полиция должна соизмерять интересы общества в безопасности и порядке с обязанностью обеспечить уход за недееспособными людьми. И так далее.

Как видим, многое в работе полиции подразумевает балансирование и определение приоритетности целей и задач. Эти конкурирующие цели и задачи не должны парализовать полицию и заставить ее бездействовать, но хорошая работа полиции требует, чтобы различные цели и задачи были согласованы.

Система уголовного правосудия не является решением всех проблем общественной безопасности. Когда растет страх перед преступностью, общество рефлекторно обращается к полиции, чтобы «что-то с этим сделать». Как правило, это «что-то», чего требует общественность, заключается в том, чтобы полиция пресекла преступность, увеличив количество арестов. И хотя призывы к полиции принять меры могут удовлетворить потребность граждан выразить свое разочарование и осуждение ситуации, которая, по их мнению, вышла из-под контроля, не все полицейские меры пресечения оказываются столь эффективными, как хотелось бы; иногда они создают новые гражданские проблемы [4, с. 120].

Система уголовного правосудия не имеет ни возможности, ни опыта, необходимых для эффективного решения всех проблем общественной безопасности. Важные гарантии, разработанные для обеспечения надлежащей правовой процедуры и защиты гражданских свобод обвиняемых, делают систему уголовного правосудия малоприспособленной для работы с большими объемами дел.

Слишком сильная зависимость от этой требующей больших затрат системы, созданной в первую очередь для борьбы с опасными и закоренелыми преступниками, создает несколько важных рисков для общественной безопасности, включая следующие:

- она ставит под угрозу внимание, которое она может уделить наиболее серьезным правонарушениям и преступникам;
- отнимает ресурсы от других общественных учреждений и систем, которые для обеспечения общественной безопасности не менее важны: правильно обеспеченные ресурсами и доступные системы психического здоровья, лечения наркомании, защиты жертв и свидетелей, соблюдения административного кодекса, школьной дисциплины, молодежного отдыха, социальных услуг, гражданского правоприменения и разрешения споров — лишь некоторые из них, но они так же важны для эффективной деятельности полиции, как и хорошо функционирующая система уголовного правосудия;
- оказывает чрезмерное давление на сотрудников полиции, заставляя их искажать и манипулировать своими полномочиями в непредусмотренных законом формах, что может привести к обвинениям в злоупотреблениях и ухудшить отношения между полицией и обществом и подорвать доверие населения к местным органам власти в целом. Это особенно актуально в свете последних событий в Казахстане.

В силу незначительных ограничений, отсутствия тщательного надзора и немедленного контроля действий полиция пользуется значительной свободой действий на всех уровнях полицейской иерархии, в том числе на линейном уровне, где полицейские решают, как поступать в тех или иных случаях. Полиция принимает дискреционные решения по самым разным вопросам, например, где и на каких вопросах общественной безопасности сконцентрировать ресурсы, применять ли официально закон, когда у них есть на то законные основания, и какие методы использовать при выполнении своих обязанностей.

Хотя закон или политика могут принуждать или ограничивать некоторые дискреционные решения полиции, по большинству вопросов можно сделать выбор из ряда альтернатив. В некоторых случаях такой выбор должна делать только полиция, но во многих случаях выбор полиции должен основываться на взвешенных мнениях граждан, общественных групп, а

также выборных и назначенных должностных лиц правительства. Так, вынесение дискреционных решений полиции, особенно на стратегическом уровне, в открытую, где они могут быть публично обсуждены и рассмотрены, укрепляет и демократизирует работу полиции и может сделать ее более эффективной и справедливой.

Стандартные же меры полиции по борьбе с преступностью и беспорядками ограничены. Множество исследований показало, что некоторые из распространенных мер реагирования местных органов власти на преступность и беспорядки, такие как наем большего количества полицейских и их развертывание в обычных режимах патрулирования и расследования, быстрое реагирование полиции на все инциденты, патрулирование улиц в случайном порядке и передача всех уголовных дел для последующего расследования, имеют меньшую ценность, чем принято считать [5, с.10]. Это не означает, что такие меры реагирования обязательно неэффективны или неоправданны при любых условиях, но доказывает то, что местные органы власти и граждане должны иметь более реалистичные ожидания относительно того, какую пользу для общественной безопасности могут принести такие меры реагирования.

Может показаться странным утверждение, что, несмотря на свои полномочия, обширную подготовку и зачастую значительные ресурсы, полиция нуждается в поддержке и помощи других людей для справедливого и эффективного контроля и предотвращения преступлений и беспорядков, но это действительно так по следующим причинам:

- число полицейских, готовых к несению службы в любое время, гораздо меньше, чем представляет себе большинство граждан, и они не могут обеспечить физическое присутствие во всех местах в любое время;

- полномочия полиции, как ни велики они для выполнения определенных задач, часто относительно недостаточны по сравнению с тем, что люди ожидают от полиции.

Полиция не контролирует напрямую большинство условий, которые создают в обществе возможности для преступлений и беспорядков. Конечно, полномочия полиции частично основаны на том, что дает закон, но степень, в которой полиция может эффективно использовать свои законные полномочия, в значительной степени зависит от общественной поддержки и его доверия, которые полиция должна стремиться постоянно культивировать и поддерживать.

Для того чтобы деятельность полиции была эффективной, она должна уметь эффективно работать не только в рамках системы уголовного правосудия, с которой она наиболее тесно связана, но и в рамках других социальных и государственных систем, таких как:

- общественные организации;
- государственные учреждения, включая местные, государственные административные системы;
- наркологические, психоневрологические учреждения;
- учреждения здравоохранения и службы экстренной медицинской помощи;
- государственные и негосударственные учреждения социальной адаптации, включая учреждения по лечению наркомании и алкоголизма;
- дошкольные и школьные учреждения;
- корпоративные и бизнес-организации;
- система ювенальной юстиции;
- системы альтернативного разрешения споров (медиация).

Чаще всего общественность оценивает работу полиции по количеству зарегистрированных преступлений, арестов, раскрытых дел и времени реагирования патруля, но эти показатели сами по себе сильно искажают истинную картину качества работы полиции и общественной безопасности. Например, поскольку истинной целью полицейской деятельности является предотвращение преступлений и укрепление уверенности населения в безопасности, а не просто исполнение закона ради него самого, простой подсчет количества арестов мало что говорит нам об эффективности работы полиции.

Эксперты в области преступности широко признают, что данные в ЕРДР – основном индексе преступности – являются неполным и несовершенным показателем как преступности, так и эффективности полиции [6]. Среди наиболее широко признанных недостатков системы можно назвать то, что, исходя из виктимологических опросов, о половине всех совершенных преступлений полиция никогда не сообщает.

Единые отчеты о преступлениях не претендуют на измерение других важных показателей общественной безопасности, таких как фактическая виктимизация от совершаемых преступлений, безопасность дорожного движения, уровень беспорядков и многие другие формы нарушений общественного порядка, восприятие гражданами своей безопасности и защищенности или восприятие гражданами справедливости полиции.

Следовательно, полиция должна оцениваться не только по количеству преступлений, арестов и времени реагирования. Логически следует, что если работа полиции является разнообразным и сложным процессом, то, соответственно, необходимо оценивать полицейские службы в целом и сотрудников полиции в отдельности. Общество не должно оценивать полицейскую деятельность так же, как оценивает другие важные государственные функции, такие как государственные финансы, здравоохранение или образование – по грубым и одномерным показателям эффективности. Для достижения своих целей полиция должна разработать эффективную политику, протоколы и рабочие отношения со всеми этими системами, а также с системой уголовного правосудия.

Полиция может и должна делать больше, чем просто исполнять закон. Пытаясь достичь своих многочисленных целей, полиция имеет в своем распоряжении широкий спектр тактик и стратегий. Хотя многие думают, что основной способ достижения полицией целей общественной безопасности – это исполнение закона, на самом деле полиция обычно занимается не только исполнением закона. В большинстве случаев при взаимодействии с населением полиция не выписывает штрафы и не производит аресты. Более того, даже если бы полиция могла полностью контролировать соблюдение закона – а это не так, – вряд ли большинство граждан потерпело бы такое. Иногда строгое исполнение закона не является ни справедливым, ни эффективным; более того, иногда оно контрпродуктивно для общественной безопасности, как, например, когда оно вызывает столь широкую враждебность общества, что порождает еще более широкие беспорядки и беззаконие.

Для справедливой и эффективной работы полиции необходимо расширить спектр жизнеспособных альтернатив уголовному правоприменению, чтобы у полиции было больше инструментов для эффективного реагирования на самые разные проблемы общественной безопасности.

Примеры альтернатив уголовному правоприменению, которые полиция обычно использует для решения конкретных проблем общественной безопасности, включают следующее:

- привлечение общественности (в качестве свидетелей, для патрулирования территории, для правозащитной деятельности) [7, с. 60];
- требование к гражданам осуществлять взаимный неформальный социальный контроль (например, родителей над детьми, работодателей над работниками, тренеров над спортсменами, учителей над учениками, командиров над солдатами, кредиторов над заемщиками, арендодателей над арендаторами);
- использование навыков посредничества и переговоров для разрешения споров;
- передача информации (например, чтобы уменьшить преувеличенный страх, повысить осведомленность общественности, заставить соблюдать законы, которые не знакомы или непонятны, показать гражданам, как они способствуют возникновению проблем и как этого избежать, просветить общественность о пределах полномочий полиции, заручиться поддержкой новых подходов);
- обеспечение соблюдения гражданского законодательства (например, устранение нарушений, судебные запреты, конфискация имущества);
- рекомендации и обеспечение соблюдения особых условий освобождения под залог, условного осуждения или досрочного освобождения;
- осуществление вмешательства сразу после ареста (например, выдача предупреждений, помещение людей под охрану, изъятие оружия, выдача приказов о разгоне);
- пропаганда принятия новых законов или нормативных актов для контроля ситуации, создающей проблемы;
- сосредоточение внимания на тех людях и обстоятельствах, которые составляют непропорционально большую долю проблемы (например, рецидивисты, повторные правонарушители, повторные жертвы);

- координация с другими государственными и частными службами (например, лечение наркомании, организация досуга молодежи, социальные службы).

Если рассматривать работу полиции в свете целей, функций и методов, описанных выше, становится более разумным признать, что обеспечение соблюдения закона — это не самоцель, а скорее одно из средств среди нескольких, доступных полиции для достижения ранее описанных функций [8, с. 368].

Необходимо уточнить и улучшить макроуровневые показатели работы полиции в области общественной безопасности. Важны такие макропоказатели работы полиции, как:

- чувство безопасности, защищенности и спокойствия местного населения;
- доверие к полиции;
- безопасность дорожного движения;
- безопасность и благополучие наиболее уязвимых граждан (например, пожилых, молодых, психически больных, склонных к суициду, наркомании, алкоголизму или физическим недостаткам).

Кроме того, местные органы власти должны совершенствовать микроизмерения того, насколько эффективно они совместно с полицией решают конкретные проблемы общественной безопасности. Каждый тип проблем общественной безопасности требует особого набора специально разработанных показателей эффективности.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана// Интернет-ресурс: <https://www.akorda.kz/ru/> (дата обращения: 11.06.2022).
2. Каждое третье преступление в быту совершается против женщин// Интернет-ресурс: <https://mk-kz.kz/social> (дата обращения: 13.06.2022.)
3. Об органах внутренних дел Республики Казахстан Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/>(дата обращения: 13.06.2022.).
4. Apley P., Andersson L.A., Practical Guide to Police Corruption and Misconduct. - Geneva: DCAF, 2014. - 420 p.
5. Police work. Investigating Crime: Criminal Justice Assessment Toolkit. - NY: UNODC, 2010. - 44 p.
6. Найманбаев М.Ж. Взаимодействие подразделений криминальной полиции и следствия в расследовании преступлений//Криминалисты органов внутренних дел на службе правосудия: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 100-летию оперативно-криминалистической службы ОВД и 150-летию города Актобе 26 февраля 2019 года. – Актобе, 2019. – С.191 - 193.
7. Сайтбеков А.М., Культемирова Л.Т. Участие граждан в охране общественного порядка // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова. – 2022. - №1 (70) – С. 57-65.
8. Тусупов Р.Н. Теоретико-правовые аспекты обеспечения общественной безопасности // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова. – 2021. - №4 (69) – С. 365-371.

Сведения об авторе

Тезекбаев Е.Б. – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

Тезекбаев Е.Б. – Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты.

Tezekbayev E.B. - doctoral student of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan IS. B. Beisenova.

А.К. Байгеленова¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ НАЗНАЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ И ЕГО ПОЛНОМОЧИЯ В СОСТЯЗАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В Послании Президента в сентябре 2020 года ни одна задача социально-экономического развития не может быть успешно реализована без верховенства закона и безопасности граждан. Для защиты интересов граждан необходимо справедливое государство. «Слышащее государство» - это, по сути, концепция построения «справедливого государства». Недостаточно просто слышать и видеть проблемы граждан, главное правильно и объективно реагировать на них. Предстоит большая работа по разработке новых стандартов обслуживания государством интересов граждан. Важную роль здесь играет правоохранительная и судебная системы. Но на пути к истине необходимо опираться на силовые структуры, использовать передовые методы работы, а также из международного опыта брать контекст для конкретных начинаний. Статья посвящена роли следователя в производстве уголовного дела и рассматривает основные критерии допустимости доказательства, связанного с правомочием субъекта по проведению процессуальных действий.

Ключевые слова: доказательство, досудебное расследование, уголовное судопроизводство, процессуальное действие, уголовное дело, следователь.

Тергеуші қызметінің функционалдық мақсаты және оның Қазақстан Республикасының бәсекелестік процесіндегі өкілеттіктері

Президенттің 2020 жылғы қыркүйектегі Жолдауында әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір міндеті заң үстемдігінсіз және азаматтардың қауіпсіздігінсіз табысты іске асырыла алмайды. Азаматтардың мүдделерін қорғау үшін әділ мемлекет керек деп шегелеп айтты. «Еститін мемлекет» - бұл шын мәнінде» әділ мемлекет» құрылысының тұжырымдамасы. Азаматтардың проблемаларын жай ғана есту және көру жеткіліксіз, бастысы-оларға дұрыс және объективті жауап беру. Алда мемлекеттің азаматтардың мүдделеріне қызмет етуінің жаңа стандарттарын әзірлеу бойынша үлкен жұмыс күтіп тұр. Мұнда құқық қорғау және сот жүйелері маңызды рөл атқарады. Бірақ шындыққа жету жолында көп күш-қуат құрылымдарына сүйеніп, озық жұмыс әдістерін, соғұрлым нақты іске кірісіп кету контекстін халықаралық тәжірибеден алумыз керек дегендей, мақала осы қылмыстық іс бойынша іс жүргізуде тергеушінің ролін талдауға арналған. Мақалада тергеушінің іс жүргізу әрекеттерін жүргізуге өкілеттігі бар дәлелдемелердің жол берілуінің негізгі критерийлері қаралады.

Түйінді сөздер: дәлелдеме, сотқа дейін тергеу, қылмыстық сот ісін жүргізу, іс жүргізу әрекеті, қылмыстық іс, тергеуші.

The functional purpose of the investigator's activity and his powers in the adversarial process of the Republic of Kazakhstan

In the presidential address in September 2020, no task of socio-economic development can be successfully implemented without the rule of law and the security of citizens. A fair state is necessary to protect the interests of citizens. The "hearing state" is, in fact, the concept of building a "just state". It is not enough just to hear and see the problems of citizens, the main thing is to respond to them correctly and objectively. There is a lot of work to be done on the development of new standards for serving the interests of citizens by the state. The law enforcement and judicial systems play an important role here. But on the way to the truth, it is necessary to rely on law enforcement agencies, use advanced methods of work, and also take the context for

specific initiatives from international experience. The article is devoted to the role of the investigator in the criminal case and considers the main criteria for the admissibility of evidence related to the competence of the subject to conduct procedural actions.

Keywords: evidence, pre-trial investigation, criminal proceedings, procedural action, criminal case, investigator.

Введение:

Согласно пункту 1 статьи 1 Конституции «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы». Выполнению этих целей также служит конституционное положение о том, что «дознание и предварительное расследование по уголовным делам осуществляются специальными органами и отделены от суда и прокуратуры» (пункт 1 ст.84). Поэтому необходимость глубокого реформирования юридической сферы общества, укрепление законности, борьба с преступностью, повышение качества работы правоохранительных органов - сердцевина Государственной программы правовой реформы в Республике Казахстан[1, с.2].

В послании Президента в сентябре 2020 г. Ни одна задача социально-экономического развития не может быть успешно реализована без верховенства закона и безопасности граждан. Справедливое Государства для :концепция строительства «Справедливого государства». Недостаточно просто слышать и видеть проблемы граждан, главное – правильно и объективно реагировать на них. Впереди большая работа по разработке новых стандартов служения государства интересам граждан. Правоохранительная и судебная системы играют в этом ключевую роль. Реформы здесь абсолютно необходимы. Реальность стремительно меняется. Чем больше силовые структуры будут полагаться на передовые методы работы, тем больше у них шансов вписаться в контекст международной практики. Нынешняя ситуация в стране предъявляет новые требования к правоохранительным органам, которые должны идти навстречу запросам граждан. Однако в работе правоохранительной системы в силу инерции прошлого по-прежнему преобладает обвинительный уклон. Нередки случаи, когда граждане необоснованно вовлекаются в орбиту уголовного преследования. Оперативные сотрудники, выявляющие преступления, и следователи, принимающие процессуальные решения, работают в подчинении у одних и тех же начальников, для которых главной задачей является раскрытие преступления и направление дела в суд. Но права и свободы граждан не должны страдать в угоду показателям.

Проблемы повышения эффективности раскрытия, расследования и предотвращения преступлений постоянно находятся в центре внимания ученых-юристов, сотрудников правоохранительных органов, законодательной и исполнительной ветвей власти. Одним из важных узловых вопросов этой проблемы является состояние следственной деятельности, включая организацию, структуру следственного аппарата, его место в системе правоохранительных органов, уголовно-процессуальную регламентацию, обеспечение квалифицированными кадрами, криминалистическими средствами и т.д. Поиск наиболее оптимальных вариантов деятельности следственного аппарата обуславливает его периодическую реорганизацию, внесение дополнений и изменений в Уголовно-процессуальный кодекс, принятие других законодательных актов, регламентирующих расследование преступлений. В Казахстане необходимо внедрить трехуровневую модель с четким разделением властей. Полиции необходимо выявлять преступления, идентифицировать виновных, собирать доказательства и обобщать их[2.] Анализ юридических источников, посвященных проблемам расследования уголовных дел, включая концепции о необходимости автономного функционирования следственного аппарата органов уголовного преследования, убеждает в обоснованности выдвигавшихся на этот счет мнений, которые в основном сведены к тому, что только таким образом будет решен вопрос о фактической процессуальной независимости и самостоятельности следователя, эффективной защите прав и интересов граждан, вовлеченных в орбиту уголовного процесса и повышению качества правосудия в целом. Настойчивость, с которой данная

проблема ставилась, помимо общих рассуждений, имела и вполне конкретные основания. Именно на следственный аппарат во все периоды его функционирования возлагается расследование подавляющего большинства совершаемых в стране преступлений. Законодатель, в этой связи, предоставил ему соответствующие полномочия, которые в основном предоставляют следователю возможность доводить расследуемые уголовные дела до судебного разбирательства [3, с.15].

Проблемы до судебного расследования может и не возникало бы, если предусмотренный для следователя процессуальный порядок расследования уголовных дел одновременно сопровождался надлежащим организационным обеспечением его работы. И здесь же накопилась масса проблем, которые существенно влияли на движение расследуемого уголовного дела в суд и на качество его расследования. Важно отметить, всецело подчинялся руководителю начальника следственного отдела и организационно и в состав аппарата предварительного следствия не входил.

Кроме того, наделенный совокупностью полномочий в уголовном и административном процессе, являясь субъектом оперативно-розыскной деятельности, начальники следственного органа в силу приоритетного решения собственных задач нередко существенно ослаблял возможности следствия в расследовании уголовных дел, а при наличии личной, прямой или иной заинтересованности попросту «разваливал» любое уголовное дело до суда, вынуждал следователя его прекратить, приостановить, с возложением вины в случившемся на следователя. Примеров этому достаточно много. Этим объяснялась одна из причин большой текучести кадров следователей и наблюдающийся некомплект сотрудников именно этой профессии в правоохранительных органах страны. Организационное построение следствия в правоохранительных системах имело и такой существенный изъян.

Как правило, любой орган следствия, наделенный, к тому же, правом производства предварительного расследования, выполнял множество других не менее важных задач, а задача борьбы с преступностью для него не являлась главной, определяющей его деятельность. Скажем, для МВД основной задачей выступала охрана общественного порядка и обеспечение общественной безопасности, для органов прокуратуры – реализация функции высшего надзора за состоянием законности в стране, для органов национальной безопасности - защита конституционного строя, государственного суверенитета, территориальной целостности, экономического, научно-технического и оборонного потенциала страны. Отсюда видно, какое место в этих системах занимал следователь, следственная деятельность и, соответственно, отношение руководителя органа следствия или прокурора к этой работе. К примеру, обремененный выполнением основной задачи, на которой сосредоточены интересы служб, не занимающихся, как правило, полным расследованием уголовных дел с их доведением до суда, руководитель органа следствия не придавал должного внимания интересам следствия и рассматривал его как обычное звено в руководимой им системе. Естественно, такое отношение с его стороны и объективно, и субъективно снижало значение следствия в данном органе и приводило к потере процессуальной независимости и самостоятельности следователей в ситуациях расследования уголовного дела, а в целом отражалось на ритмичности работы аппарата следствия, включая его отвлечение на мероприятия, не связанные с расследованием преступлений. В рассматриваемом плане не способствовала повышению качества следствия и его эффективности в борьбе с преступностью и регламентация полномочий следователя в уголовном процессе. В соответствии с уголовно-процессуальным законодательством Казахстана даже следственное дело могло возникнуть без участия следователя в силу его возбуждения прокурором или органом следствия; следователь давал поручения и указания по находящемуся у него в производстве уголовному делу руководителю органа следствия, т.е. своему непосредственному начальнику; по основным вопросам расследования следователь мог приостановить исполнение указаний надзирающего прокурора, наделенного полномочиями в стадии предварительного следствия, однако окончательное решение проблемной следственной ситуации зависело от вышестоящего прокурора; ритмичность работы следователя на определенном этапе могла быть нарушена, наконец, судом, также допущенным в досудебные

стадии. Кроме того, будучи основным субъектом доказывания обстоятельств совершенного преступления в досудебных стадиях, следователь не участвовал в ходе главного судебного разбирательства, вручая судьбу уголовного дела потребителям его информации - прокурору и защитнику. Очевидно, что на фоне усложненного местами процессуального порядка расследования уголовных дел и ненадлежащих условий работы следователя, все изложенное существенно влияло на результативность предварительного следствия в борьбе с преступностью. При этом предварительное следствие как форма расследования уголовных дел упразднению не подлежало, так как без его осуществления речь о проведении судебного разбирательства вести не приходилось. В силу того, что предварительное следствие создавало необходимые условия для нормальной работы суда. Задача следствия и состояла в том, чтобы довести производство о зарегистрированном преступлении, уголовном деле и лице, совершившем преступление до суда. Решения относительно применения закона часто принимаются без надлежащего анализа и прогноза, исходя из удобства сотрудников правоохранительных органов. Полномочия следователя определяются функциональным назначением его деятельности и в зависимости от направленности их правового воздействия разделяются на три группы:

- а) полномочия, позволяющие следователю самостоятельно осуществлять деятельность по исследованию обстоятельств дела;
- б) полномочия, определяющие следователя как самостоятельного участника уголовного судопроизводства со стороны обвинения по отношению к прокурору, начальнику следственного отдела и суду;
- г) полномочия, обеспечивающие независимость следователя от иных участников уголовного судопроизводства, отдельных граждан и должностных лиц государственных органов и органов местного самоуправления.

Цель исследования статьи состоит в том, чтобы на основе послания Президента РК и положений УПК РК, решений досудебного и судебного суда достижений правовой науки, а также следственной и судебной практики сформировать современное представление о функциональном назначении деятельности и полномочиях следователя в состязательном уголовном процессе, выработать соответствующие рекомендации по правильному восприятию и дальнейшему совершенствованию уголовно-процессуального законодательства и практики его применения. В соответствии с этой целью в работе ставились конкретные задачи взять опыт зарубежных стран: например, в мировой практике существуют модели построения предварительного следствия:

Немецкая реформа 1974 г., упразднившая предварительное следствие, оказалась возможной, благодаря двум значимым предпосылкам, отсутствующим в России и на всём постсоветском пространстве. Это произошедшее *de facto* отмирание данной формы и доктринальное признание руководящей дознанием прокуратуры носителем судебной власти.

Постсоветские «реформы» по унификации предварительного расследования, напротив, оказались номинальными. Главным образом это связано с неоднозначностью правовой природы следователя, дознавателя и прокурора, неспособностью сформулировать ясную цель унификации и неготовностью к упразднению отдельных органов предварительного расследования или существенному изменению их статуса. В некоторых постсоветских странах определённую роль сыграло также отсутствие организационной взаимосвязи между следователями и подразделениями, ответственными за пресечение преступлений.

В Германии негласная деятельность, направленная на собирание информации о преступлениях, регулируется не только нормами УПК, но и разрозненными положениями законодательства о полиции. Круг предусмотренных законом тайных мероприятий не ограничивается негласными следственными действиями, и их применение выходит за рамки уголовного процесса. Правовой режим результатов тайной деятельности остается неопределённым. Институт негласных следственных действий по-прежнему не имеет твердой концептуальной основы в немецкой науке уголовного процесса.

Включение норм о негласных следственных действиях в УПК постсоветских стран также не привело к полномасштабной процессуализации тайных мер. Законы об оперативно-розыскной деятельности были сохранены по причинам объективного характера. Однозначно определить ее соотношение с негласными следственными действиями большинству постсоветских законодателей не удалось. Механизм трансформации результатов оперативно-розыскных мероприятий в доказательства не только сохранился, но и стал применяться к результатам негласных следственных действий, осуществляемых оперативными подразделениями. Проанализированный опыт свидетельствует о нежелательности проведения подобных преобразований в России.

Немецкий судья над дознанием (Ermittlungsrichter), в русскоязычной литературе обычно ошибочно именуемый «следственным судьей», не обособлен в рамках судебной системы. Это процессуальное обозначение применяется к ординарному судье в ходе реализации им в конкретном деле полномочий по судебному контролю, закреплению доказательств, либо производству неотложных следственных действий. Институт судьи над дознанием не был заменой институту следственного судьи французского типа (Untersuchungsrichter), упразднённого в 1974 г. Соответствующие нормы содержались уже в первоначальной редакции УПК Германской Империи 1877 г., и их появление, по-видимому, не было обусловлено англо-саксонским влиянием.

В Германии соотношение правового положения прокурора и служащего полиции определяется их принадлежностью к различным ветвям власти. Основанием процессуального господства прокуратуры на предварительном расследовании служит ее судебная природа. *Stricto sensu* прокуратура является единственным органом дознания. Компетенция полиции по расследованию полностью производна от компетенции прокурора, а ее процессуальная самостоятельность («фактическое господство») сводится к активности и инициативности.

Постсоветским законодателям в силу неопределенности правовой природы прокурора, следователя и дознавателя не удаётся найти взвешенный подход к соотношению их процессуального положения. Основой прокурорского господства над досудебным производством считается не судебная природа прокурора, а его роль как стража законности. В связи с этим полномочия по расследованию ему не предоставляются либо рассматриваются как экстраординарные. Исторически процессуальная самостоятельность отечественного следователя также ассоциировалась с его активностью и инициативностью, однако в наши дни она часто (и не всегда справедливо) противопоставляется руководящей роли прокурора.

Вопреки устоявшемуся заблуждению, в германском досудебном производстве правовое положение лица, в отношении которого ведётся уголовное преследование, не унифицировано и не статично. Единым термином «обвиняемый» (Beschuldiger) в действительности обозначаются два различных субъекта: собственно обвиняемый (находящийся под так называемым «первоначальным подозрением») и обвиняемый, находящийся под серьезным подозрением.

В связи с этим искажилась и сущность прокурорского надзора: прокурор практически стал полноправным руководителем предварительного следствия, выполняя функцию уголовного преследования вместе с руководимым им следователем и продолжая при этом осуществлять надзор за законностью расследования. Это положение касается и начальника следственного отдела. Очевидно, что построенное таким образом «процессуальное руководство» исключительно удобно для этих руководителей, т.к. успех расследования они могут поделить со следователем и объяснить его именно эффективным влиянием на предварительное следствие, а его провал полностью возложить на «процессуальную самостоятельность» следователя. Как гласит восточная мудрость: «У победы много отцов, поражение – сирота». Очевидно и другое, «процессуальное руководство» следствием со стороны прокурора, как субъекта, осуществляющего уголовное преследование и государственное обвинение, неизбежно ведет к его обвинительному уклону. И, наконец, нельзя не видеть и того, что, одно-сторонне укрепляя на конституционном уровне независимость суда и одновременно упорно не замечая подобное положение предварительного следствия, напрямую обеспечивающее объективное правосудие, законодатель вольно или невольно допускает воздействие на суд

через открытого для любого влияния следователя. В соответствии с этой целью в работе ставились конкретные задачи:

- формулирование расширенного (по сравнению с законодательным) определения содержания уголовно-процессуальной категории «уголовное преследование»;
- определение структуры действий, образующих уголовно-процессуальный институт «уголовное преследование»;
- характеристика действий, входящих в уголовное преследование как вид уголовно-процессуальной деятельности;
- характеристика субъектов, разработка предложений и рекомендаций по совершенствованию современного правового статуса следователя осуществляющих уголовное преследование по УПК РК 2014 г.;
- научно-сравнительный анализ правового статуса следователей, действовавших в различные периоды в Казахстане;
- формулирование предложений и рекомендаций по оптимизации деятельности следователей, в ходе осуществления последними уголовного преследования;
- изучение истории деятельности по расследованию уголовных дел и определение ее места и значения в современном казахстанском уголовном процессе;
- освещение гносеологических и психологических основ следственной деятельности;
- исследование предмета и пределов судебного контроля в досудебных стадиях уголовного судопроизводства;
- выявление особенностей деятельности следователя на отдельных этапах предварительного расследования;
- разрешение вопроса о соотношении в деятельности следователя исследования обстоятельств дела, уголовного преследования и обвинения;
- определение процессуального положения следователя в уголовном процессе на основе анализа функционального назначения деятельности и общеправового статуса государственных органов, осуществляющих уголовное судопроизводство;
- раскрытие содержания полномочий следователя, определяющих его как самостоятельного и независимого участника уголовного судопроизводства;
- определение перспектив и тенденций дальнейшего совершенствования предварительного следствия с целью повышения его эффективности;
- выработка рекомендаций по уяснению соответствующих положений нового УПК, формулирование предложений по дальнейшему развитию уголовно процессуального законодательства и практики его применения.

Заключение

Поэтому было заявлено, что необходимо разработать новую трехзвенную концепции для устранения различий между статусом следователя и руководства, а также для обеспечения независимости следователя не только по закону, но который требует реализовать с научной точки зрения. В настоящее время модели казахстанского уголовного досудебного производства обобщенный и изложенный в данном издании материал проблемного характера позволит, осуществлять поиск оптимальных путей совершенствования данных правовых институтов более «зримо» и последовательно, больше абстрагируясь от излюбленного метода наших реформаторов – метода проб и ошибок, чаще вспоминая известную аксиому Бисмарка «Умный учится на ошибках чужих, а глупец – на своих».

Список использованных источников:

1. Конституция РК. 30.08.1995 г.
- 2.1 сент. 2020 г. – Послания Президента народу Казахстана ... Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г.
3. Когамов М.Ч. Предварительное расследование уголовных дел в Республике Казахстан: состояние, организация, перспективы. – Алматы: ТОО «Аян Эдет», 1998, 176 с.
4. https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovno-protsessualnyj_kodeks/60.htm. (дата обращения: 17.08.2022).

5. Петрухин И.Л. Судебная власть и расследование преступлений // Государство и право. – 1993. №7. – С. 81-91.
6. Donald. J. Newman, Patrick R. Anderson Introduction to criminal justice. New York.: Random House. 1989. P. 239 - 357.
7. Rassat V. L. Le ministere public entre son passe et sonavenir. – Paris, 1967. – P. 35.
8. Garraud Traite theorique et pratique de instruction criminele et de procedure penal. Paris, 1894. P. 126
9. подр.: Головки Л.В. Реформа уголовного процесса во Франции // Государство и право. – 2001. – №8. – С. 89.
10. подр.: Головки Л.В. Новый УПК Российской Федерации в контексте сравнительного уголовно-процессуального права // Государство и право. – 2002. – № 5. – С.51 - 61.

Сведения об авторе

Байгеленова А.К. – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Байгеленова А.К. – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқыққорғау органдары академиясының докторанты.

Baigelenova A.K. – is a doctoral student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

А.Б. Бимбет¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҰҒЫМЫН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Мақала отбасылық зорлық-зомбылық мәселесінің гендерлік аспектілерін қарастыруға арналған. Әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық ұғымының мазмұнына талдау жасалды.

Құқық бұзушылық анықтамасына жатпайтын зорлық-зомбылықтың бұл түрі өте қауіпті. Ол психикалық, физикалық және жыныстық зорлық-зомбылықтың жазасыз қалуының бастапқы шарттарын жасайды, өйткені жәбірленуші өзінің құқық бұзушысына тәуелді болады. Экономикалық тәуелділік әйелді ерекше осал етеді және тұрмыстық зорлық-зомбылық болуын арттырады.

Осылайша, зорлық-зомбылықтан кейін туындайтын зардаптың барлық деңгейлеріне әсер етеді. Бұл отбасылық қарым-қатынастарды қалыптастыруға және өмірдің ерекше өзгерістеріне әкеледі. Сонымен қатар, психологиялық күйзелістер физикалық зорлық-зомбылық жағдайларынан бастап, жыныстық зорлық-зомбылық және патогендік психикалық әсерлерге әкеліп соғады.

Түйінді сөздер: отбасылық зорлық-зомбылық, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, физикалық зорлық-зомбылық, жыныстық зорлық-зомбылық, психологиялық зорлық-зомбылық, экономикалық зорлық-зомбылық.

Теоретический анализ понятия бытового насилия в отношении женщин

Статья посвящена рассмотрению гендерных аспектов проблемы семейного насилия. Проведен анализ содержания понятия бытового насилия в отношении женщин.

Этот вид насилия, не совпадающий под определение правонарушения, очень опасен. Он создает условия, при которых психическое, физическое и сексуальное насилие остается безнаказанным, поскольку жертва становится зависимой от своего обидчика. Экономическая зависимость делает женщину особенно уязвимой и увеличивает присутствие домашнего насилия.

Таким образом, это влияет на все уровни последствий, возникающих после насилия. Это приводит к формированию семейных отношений и необычным изменениям в жизни. Кроме того, психологические стрессы, начиная с случаев физического насилия, приводят к сексуальному насилию и потоженным психическим воздействиям.

Ключевые слова: семейное насилие, насилие в отношении женщин, физическое насилие, сексуальное насилие, психологическое насилие, экономическое насилие.

Theoretical analysis of the concept of domestic violence against women

The article is devoted to the consideration of gender aspects of the problem of family violence. The analysis of the content of the concept of domestic violence against women is carried out.

This type of violence, which does not match the definition of an offense, is very dangerous. It creates conditions in which mental, physical and sexual violence goes unpunished, because the victim becomes dependent on his abuser. Economic dependence makes a woman particularly vulnerable and increases the presence of domestic violence.

Thus, it affects all levels of consequences that arise after violence. This leads to the formation of family relationships and unusual changes in life. In addition, psychological stresses, starting with cases of physical violence, lead to sexual violence and deleterious mental effects.

Key words: family violence, violence concerning women, physical abuse, sexual violence, psychological violence, economic violence.

Біздің заманауи дамыған қоғамда тұратынымызға қарамастан, отбасылардағы тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары өте жиі кездеседі. Көбінесе адамдар бұл туралы ашық айтпайды – онысы бекер. Қазақстан Республикасының Конституциясында адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды, әркімнің ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар деп анық жазылған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін кінәлі тұлғалар Қазақстан Республикасы «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексінің 73 бабы бойынша жауапкершілікке тартылуы мүмкін, ал олардың әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамы бар болған жағдайда, олар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 109 (ұрып-соғу), 110 (қинау), 131 (қорлау) баптары бойынша қылмыстық жауапкершілікке тартылады [1].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімшелер қызметінің құқықтық негізін БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы мен Әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы конвенци, Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі, Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексі, Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңы, Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексі, Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының Ішкі Істер органдары туралы» Заңы және басқа нормативтік құқықтық актілер құрайды.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңының 4 бабына сәйкес, тұрмыстық зорлық-зомбылық тек күш көрсету немесе психологиялық қана емес, сексуалдық және (немесе) экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болуы мүмкін.

1. Күш көрсету зорлық-зомбылығы – дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

2. Психологиялық зорлық-зомбылық – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды өмірге, денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.

3. Сексуалдық зорлық-зомбылық – адамның жыныстың тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

4. Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру [2, 19-25б.].

Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Кодексінің 73 бабына сәйкес, отбасы-тұрмыстық қатынастар аясындағы құқыққа қарсы әрекеттер қатарана былапыт сөйлеу, қорлап тиісу, кемсіту, үй тұрмысындағы заттарды бүлдіру және олардың тыныштығын бұзатын, жеке тұрғын үйде, пәтерде немесе өзге тұрғынжайда жасалған басқа да әрекеттер жатады [1].

Отандық заңнаманы саралай келе тұрмыстық зорлық – зомбылықтың жәбірленушісі бұл физикалық, моральдық және психологиялық тұрғыда әлсіз тұлға болып табылады. Демек, ол кәмелетке толмаған балалар және әйелдер болып келеді.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық туралы айта отырып, Л. Берковиц бұл агрессивті мінез-құлық және зиян келтіру үшін күш қолдану түрі: ауызша қорлау мен қорқытудан ұрып-соғу мен зорлауға дейін деп жазады [3].

А.Б. Орлов атап өткендей, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың таралуы олардың әлеуметтік жағдайы мен кәсіби мәртебесіне байланысты емес. Зорлық-зомбылық әрекеттері көбіне латентті таралуына қатысты статистикалық деректер нақты көрсетілмейді. Бұл құбылыстың шынайы мәні түсініксіз, себебі көптеген тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары зорлаушыға эмоционалды түрде тәуелді болып, көмек сұрап арызданбайды. Отбасылық жанжалдар мен зорлық-зомбылықтың көптеген құрбандары ашық көріністеріне айналған сәтті ажырата алмай қалады [4, 185 б.].

Е.Р. Ярская-Смирнова әйелдерге қатысты отбасылық зорлық-зомбылықтың келесі ерекшеліктерін анықтайды:

1. Зорлық-зомбылық – бұл зорлық-зомбылықтың (физикалық, жыныстық, психологиялық және экономикалық) оқиғалары (үлгілері) бірнеше қайталанатын түрлері. Үлгінің болуы үйдегі зорлық-зомбылықты отбасындағы жанжал жағдайынан ажыратудың маңызды көрсеткіші болып табылады.

2. Үйдегі зорлық-зомбылықтың басқа агрессивті әрекеттерден айырмашылығы - зорлық-зомбылық объектісі мен субъектісі арасындағы қатынастардың ерекшеліктері. Көшеде бейтаныс адам жасаған қылмыстан айырмашылығы, отбасылық зорлық-зомбылық ерлі-зайыптылар немесе жақын туыстар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, ата-аналары, балалары, басқа туыстары, айналысатын немесе үйленуге жиналған (жиналған) адамдарды қамтитын жақын адамдар арасындағы қарым-қатынас болып табылады.

3. Әлемнің әртүрлі елдерінде жүргізілген зерттеулер отбасылық зорлық-зомбылық құрамында гендерлік мәселенің нақты бөлігі бар екенін көрсетеді. Көбінесе әйелдер зорлық-зомбылықтың осы түрінің құрбаны болады.

4. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың қауіптілігі және оның әсер ету шегі туралы айтатын болсақ, зорлық-зомбылық тек бір адамға қарсы бағытталса да, зерттеушілер пікірінше отбасының барлық басқа мүшелері «қосымша құрбан» болуға бейім екенін және зорлық-зомбылық куәгерлерінің сол психологиялық салдарларды басынан өткеретінін ескеру қажет [5].

Физикалық зорлық-зомбылық мәселесін қарастыра отырып, П.В. Румянцева Отбасындағы гендерлік бағытын атап өтті. «Зорлық-зомбылық мәдениетте қабылданған ерлердің үстемдігі мен агрессивтілігінің көрінісі ретінде қарастырылады. Патриархаттық гендерлік қатынастар зорлық-зомбылық жағдайын бұрмаланған қабылдауды тудырады, атап айтқанда, әйелдің болған жағдайға «өзі кінәлі» екендігі туралы виктимизация идеяларын қалыптастырады [7, 185 б.].

Әйелге қатысты физикалық зорлық-зомбылық көбінесе балалары бар тұрақты ерлі-зайыптыларда, яғни өркендеген және нормаға сәйкес келетін отбасылар түрінде болады. Үйде физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдер шамадан тыс шыдамдылық пен құқық бұзушыны бірнеше рет кешіруге дайын. Бұл шыдамдылық экономикалық асқынулардан қорқу, балаларды әкесіз қалдырғысы келмеу, күйеуіне аяушылық, қоғамның құрметін жоғалту қорқынышымен байланысты.

Отбасындағы жыныстық зорлық-зомбылық мәселесіне тоқтала отырып, С.Н. Ениколопов пен Е.С. Хвостов «өзара келісімсіз, қалауына қарсы, физикалық күш қолданамын деп қорқыту, ұрғаннан кейін жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу, қорқыту, қорлау және қорлау құралы ретінде әйелдерге қатысты жыныстық зорлық-зомбылық қатынасын қамтиды» [8, 47 б.].

О.А. Кравцов жоғарыда айтылғандарды жыныстық зорлық-зомбылық отбасындағы зорлық-зомбылық жағдайында жиі кездеседі және латенттілікті арттырады. Мұның себебі гендерлік стереотиптерде жатыр: Ресейде, әлемнің көптеген елдеріндегі сияқты, неке көбінесе ер адамдарға жұбайымен жыныстық қатынасқа түсуге және жыныстық қатынасқа түскісі келмеген жағдайда күш қолдануға сөзсіз құқық беру ретінде қарастырылады [9].

А.Б. Орловтың жұмысында үш аспектіні қамтитын психологиялық зорлық-зомбылық спектрі ұсынылған: а) психологиялық зорлық-зомбылықтың белсенді аспектісі-

психологиялық әсерлер (қауіптер, қорлау, шамадан тыс талаптар мен сын, өтірік, оқшаулау, теріс бағалау, негізгі қажеттіліктер мен қажеттіліктердің бұзылуы және т.б.);

б) психологиялық зорлық-зомбылықтың пассивті аспектісі-психологиялық әсерлер (өзіне және әлемге деген сенімді жоғалту, диффузды өзін-өзі тану, бақылаудың сыртқы локусы, мазасыздық, ұйқының және тәбеттің бұзылуы, депрессия, агрессивтілік, сыпайылық, коммуникативті қабілетсіздік, өзін өзі бағалаудың төмендігі және т.б.);

в) психологиялық зорлық-зомбылықтың интерактивті аспектісі-психологиялық өзара әрекеттесу (үстемдік, аффектілік, болжау мүмкін еместігі, жеткіліксіздік, сезімталдық, қатаңдық, жауапкершілік, сенімсіздік, дәрменсіздік) [4]. Психологиялық зорлық-зомбылықтың белсенді, пассивті және интерактивті аспектілерін өсіру осы салада сараланған терминологияны қолдануға мүмкіндік береді: зорлық-зомбылық – бұл мінез-құлықтың ерекше тұлғааралық формалары; невротизация – бұл зорлық-зомбылыққа жауап берудің ерекше интраперсональды формалары; патогендік ата-ана мен ерлі-зайыптылық – бұл отбасындағы қарым-қатынастың ерекше тұлғааралық формалары, зорлық-зомбылық пен «перспитрейтеризацияда» қарым-қатынасқа қатысушылардың, ал екінші жағынан олардың невротизациясы және виктимизациясы.

Экономикалық зорлық-зомбылық, В.Н. Солнцеваның көзқарасы бойынша, отбасының бір ересек мүшесінің екіншісін отбасылық бюджетті басқару мүмкіндігінен айыруға, қаражатқа ие болуға және оларды өз қалауы бойынша басқаруға, сондай-ақ кәмелетке толмаған балаларға экономикалық қысым көрсетуге әрекеті бар. Экономикалық зорлық-зомбылыққа балаларды асыраудан бас тарту, кірістерді жасыру, отбасылық ақшаны ысырап ету, көптеген қаржылық шешімдерді өз бетінше қабылдау және шығындарды қатаң бақылау кіреді. Көбінесе әйелдер әртүрлі себептерге байланысты ерлерге экономикалық тәуелді: баланың туылуы, жұмыс жасауға тыйым салуы, жұмыссыздық, еңбек нарығындағы дискриминация. Екінші жағынан, күйеуінен көп жұмыс істейтін және ақша табатын әйелдер де зорлық-зомбылықтың құрбаны болуы мүмкін. Күйеуі әйеліне азық-түлікке аз мөлшерде ақша бөліп, барлық ақшаны басқаратын жағдайлар жиі кездеседі. Бұл жағдайда әйел өзін кінәлі сезінеді, өйткені әйел үшін көбірек алу дәстүрлі емес [10].

Құқық бұзушылық анықтамасына жатпайтын зорлық-зомбылықтың бұл түрі өте қауіпті. Ол психикалық, физикалық және жыныстық зорлық-зомбылықтың жазасыз қалуының бастапқы шарттарын жасайды, өйткені жәбірленуші өзінің құқық бұзушысына тәуелді болады. Экономикалық тәуелділік әйелді ерекше осал етеді және тұрмыстық зорлық-зомбылық болуын арттырады.

Осылайша, зорлық-зомбылықтан кейін туындайтын зардаптың барлық деңгейлеріне әсер етеді. Бұл отбасылық қарым-қатынастарды қалыптастыруға және өмірдің ерекше өзгерістеріне әкеледі. Сонымен қатар, психологиялық күйзелістер физикалық зорлық-зомбылық жағдайларынан бастап, жыныстық зорлық-зомбылық және патогендік психикалық әсерлерге әкеліп соғады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.// <https://adilet.zan.kz/>(жүгіну мерзімі: 17.06.2022).
2. Асабаева А. А., Қазақстан Республикасының егемендік пен тәуелсіздік кезеңіндегі әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамасының қалыптасуы мен дамуының кейбір конституциялық-құқықтық аспектісі// Ғылым. –2021. – № 1(71). – С. 13–19. – Караганда.
3. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия и кон- троль. – СПб., 2004.
4. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи // Психолог в детском саду. – 2000. – № 2–3.
5. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой. – М., 2004.
6. Социальному работнику о проблеме домашнего насилия / под ред. А.Б. Синельникова. – М., 2001.
7. Ениколопов С.Н., Хвостова Е.С. Социально-психологические представления о сексуальном насилии в семье // Психология и право. – 2011. – № 1.

8. Ениколопов С.Н., Кравцова О.А. Теории сексуального насилия //Прикладная психология. – 1999. – № 4.
9. Бендас Т.В. Гендерная психология: учебное пособие для студ. вузов. – СПб., 2005.

Автор туралы мәлімет

Бимбет А.Б. – Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының 2 курс докторанты полиция капитаны.

Бимбет А.Б. – докторант 2 курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова капитан полиции

Bimbet A. B. – 2nd year doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, police captain

Р.Р. Әмір¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясы,
Алматы, Қазақстан Республикасы

БАЛАЛАР ПОРНОГРАФИЯСЫНА ҚАРСЫ ТҰРУ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ПАЙДА БОЛУЫ, ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫНЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Мақалада, балалар порнографиясына қарсы іс-қимыл және олардың құқықтық реттелуі мәселесі қарастырылған. Балалар порнографиясының қылмыстық-құқық бұзушылықтарының тарихи қалыптасуы аспектілері талқыланады. Сонымен қатар, олардың құқықтық қалыптасуы тарихына және маңыздылығына қатысты пікірлер айтылады. Автормен порнографияның түсінігі және олардың құқықтық жауаптылық белгілеуі бойынша ұсыныстар өңделіп, оларды басқа да заңгерлердің көзқарастарымен салыстырмалы тұрғыда сипаттайды.

Түйінді сөздер: порнография, порнографиялық материалдар, қылмыстық істер, құқықтық жүйе, анықтама, сараптама

Становления и развития правового регулирования проблем противодействия детской порнографии

В статье рассматривается проблема противодействия детской порнографии и их правового регулирования. Обсуждаются аспекты исторического формирования уголовно-правовых норм детской порнографии. Кроме того, высказываются мнения относительно истории и значимости их правового формирования. С автором обрабатываются рекомендации по понятию порнографии и установлению ими юридической ответственности, характеризующие их в сопоставлении с взглядами других юристов.

Ключевые слова: порнография, порнографические материалы, уголовное право, правовая система, определение, экспертиза.

Countering child pornography and their issues of legal regulation

The article deals with the problems of countering child pornography and their legal regulation. Aspects of the historical formation of criminal law norms of child pornography are discussed. In addition, opinions are expressed regarding the history and significance of their legal formation. Recommendations on the concept of pornography and their establishment of legal responsibility are processed with the author, characterizing them in comparison with the views of other lawyers

Keywords: pornography, pornographic materials, criminal cases, legal system, reference, expertise

Кейбір зерттеушілердің пікірінше, Х-ХVIII ғасырлардағы жыныстық қатынастардың мәдени және тарихи саласы эротика мен порнография құбылыстарының бірлігімен сипатталды [1, 49 б.], олар «әдепсіздік» терминімен белгіленіп, әртүрлі халықтар бір-бірімен түсіндірді [2, 6 б.]. Басым моральдық-адамгершілік үрдістер белгілі бір дәуірге, аумаққа немесе мемлекеттік құрылымға тән тиісті тыйым салу кедергілерін анықтады [3, 69-б.].

Еуропалық орта ғасырларда «балалық шақ» ұғымы іс жүзінде болмаған, сондықтан балалардың мүдделерінің кең бөлігі құқықтық реттеуден тыс қалды. «Бала анасына, күтушіге немесе медбикеге үнемі қамқорлық жасамай-ақ жасай алса, ол ересектер қоғамына жатады.

Неке жасына жеткенде және некеге тұрғанда (12 – 15 жас) адам ересек болып саналды. Мұндай «балалардың ерте әлеуметтік жетілуі ортағасырлық қоғамның оларға толыққанды мүшесі ретінде қатынасын алдын-ала анықтады, сондықтан бала өмірінің ерекше кезеңі ретінде балалық шақ туралы идеяларды дамытпады».

XVII ғасырдың басы ғана «балалық шақ бейнесінің пайда болуымен, мәдениеттің барлық салаларында балаға деген қызығушылықтың артуымен, балалар мен ересектер әлемдерінің нақты хронологиялық және мағыналы айырмашылығымен және, сайып келгенде, балалық шақтың автономды, тәуелсіз әлеуметтік және психологиялық құндылығын мойындауымен» ерекшеленді.

Порнографияны таратқаны үшін қылмыстық жауапкершілік туралы нормаларды қамтитын алғашқы дереккөздердің бірі-I Петрдің әскери мақаласы (1715 ж.), мысалы, «күнә, зорлық-зомбылық және азғындық туралы» XX тарауда келесі мазмұндағы 177 мақала бар: «ұятсыз сөздерден және б...бұл әнге әр адам лайықты және жазалануы керек» [4, 362 б.].

«Ұят сөздер» арқылы заң шығарушы ұятсыз, ұятсыз, ұятсыз әңгімелер мен әңгімелерді түсінді [4, 443 б.], сондықтан тек ауызша сөздер порнографиялық деп танылды. XX тарауда кәметке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығы мен адамгершілігін қорғау туралы қылмыстық-құқықтық нормалар қарастырылған.

Сонымен, 166-бапта келесі ереже бар: «егер кім баланы арамдаса, немесе күйеуі мен күйеуі еркелетсе, олар бұрынғы мақалада еске алынады, жазаланады».

Зорлық-зомбылықпен бірге қорлау өлім жазасына немесе галереяларға Мәңгілік сілтеме жасауға жазаланды [38, 178 б.]. Осыған ұқсас норма 1720 жылғы теңіз әскери Жарғысында (XVI «дене азғындығы туралы», арт. 119) [4, 519 б.]. Бұл әрекетті криминализациялап, сол кездегі заң шығарушы осы уақытқа дейін қоғамдық қатынастардың жыныстық өрісі екі бөлікке бөлінді: эротикалық және порнографиялық [5, 51 б.].

I Петрдің одан әрі нормашығармашылық қызметінің нәтижесі қоғамдық адамгершілікке қатысты қылмыстық істер тізімін кеңейту болды. Сонымен, тақуалық немесе полиция Жарғысының 219-бабы (1782 ж.) «жалпыхалықтық ойындарға немесе ойын-сауықтарға, театр қойылымдарына немесе әндерге, сөздерді қолдануға немесе зиян келтіретін немесе жағымсыз қылықтарға» тыйым салады [6, 369 б.].

Николай I қосылғаннан кейін барлық мәселелер мен көзқарастарда қатаңдық пен абсолютизммен ерекшеленді, жыныстық мазмұндағы әдебиетке цензуралық бақылау күшейтілді. Цензураға «баспа шығармаларындағы саяси және әлеуметтік бағыттарды ғана емес, сонымен бірге әдеби талғамдарды, тіпті еркіндіктер мен ақындық тілдің қателіктерін де байқауға міндеттелді, өйткені «моральды азғыру талғамның бұзылуынан туындайды», ал мөр «Мемлекеттік басқарудың маңызды пәндеріне және Еуропадағы барлық мемлекеттерді дүр сілкіндірген саяси тұжырымдамаларға деген ұмтылыстарын кеңейтуге тырысады» [7].

Осы кезеңде арзан басылымдарға қарсы шектеу шаралары қабылданды, олар негізінен сексуалдық сипаттағы әдебиеттерді шығарумен күнә жасады [7, 209 б.]. Мәселен, 1836 жылғы тақуалық қызметкерлерінің IV тарауы еліктіргіш кітаптарды, мерзімді шығармаларды, эстампаларды, сурет салушыларды, сызбаларды, жоспарларды, сондай-ақ сөздерді қоса отырып ноталарды «заңсыз» басып шығару жөнінде цензураның бас басқармасына жүктелетін шараларды белгіледі [8, б.].

Цензуралық бақылауға «мемлекет ішінде кітап басу, нақыштау немесе литография арқылы жарыққа шығаруға тағайындалған, сондай-ақ шетелден әкелінетін әдебиет, ғылым және өнер туындылары» ұшырады. Шығарманы жариялауға немесе сатуға тыйым салынады, олар жақсы мораль мен әдептілікке ренжіген кезде (цензура туралы Жарғының 3-бабының «в» тармағы), сондай-ақ, олар адамның намысын әдепсіз сөздермен немесе оның моральдық немесе үй өміріне қатысты, тіпті одан да көп жала жабу арқылы қорлаған кезде (3- бап «г» тармағы) [8, 303 б.].

Алайда Ю.М. Лотманның зерттеулері XVIII – XIX ғасырларда ресейлік цензура мен әдеби сын порнография мен эротика арасындағы айырмашылықты іс жүзінде көрмегенін көрсетеді [96 б.]. «Цензура, негізінен, осы ұғымдарды ажырату проблемасынан туындамады,

ол жай ғана жыныстық сипаттағы тақырыптар болған барлық дерлік әдеби шығармаларды «лайықты емес» немесе «ұнамсыз» - деп атады [9, 27 б.]. Нәтижесінде цензуралық тыйымдарға байланысты ресейлік эротикалық материалдар негізінен Батыс Еуропада жарияланды [10, 6 б.].

1840 жылдың 15 маусымынан бастап Беларусь аумағында 1649 жылдан бастап Ресейде қабылданған бір жарым мыңнан астам қылмыстық заңдарды біріктіретін 1832 жылғы Ресей им-периясының заңдар жинағының нормалары күшіне енді [11, 445 б.].

Мысалы, 1845 жылғы қылмыстық және түзеу жазалары туралы кодексте гуманистік және демократиялық қағидаларды бекіту арқылы ғана емес, сонымен бірге балалық шаққа деген қоғамдық көзқарасты түбегейлі қайта қарау арқылы анықталған ережелер болды [12, 33 б.]. Сонымен, Қоғамдық моральды, оның ішінде балаларды қорлағаны үшін, жақсы мораль мен әдептілікке қайшы келетін сөздер болатын эсселерді, өнертабыстарды, бұйымдарды жариялау және тарату арқылы жазаланады.

Кәмелетке толмағандардың тәжірибесіздігі мен қорғансыздығымен анықталған, қаралып отырған әрекеттің білікті түрі мұғалімдердің немесе тәлімгерлердің, сондай-ақ қамқоршылардың жауапкершілігі реттелді, олар «жақсы мораль мен әдептілікке қарсы шығармалар мен бейнелерді таратуда, оқу орындарында немесе олардың бақылауына сеніп тапсырылған кәмелетке толмағандар немесе кәмелетке толмағандар арасында әшкереленеді» [36, 524 б.].

Сонымен қатар, 1864 жылы 20 қарашада Александр II жариялаған сот реформасы бітімгершілік судьялардың қолданыстағы қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті көздейтін жазалары туралы Жарғыны енгізуге әкелді. Жарғының III тарауының «тақуалыққа, тәртіпке және орындаушылыққа қарсы теріс қылықтар туралы» 45-бабы қылмыстық кодекстің 1001-бабында көзделген іс-әрекеттің объективті жағын кеңейтті, анық еліктіргіш бұйымдар мен бейнелерді көпшілікке ұсынды [13, 122 б.]. Заң шығарушы қолданған «анық еліктіргіш бұйымдар мен суреттер» термині, біздің ойымызша, порнографияны эротикадан неғұрлым нақты бөлуге мүмкіндік берді.

Жазалау туралы Жарғының 45-бабында көзделген теріс қылықтар іс жүзінде қылмыстық кодекстің 1001-бабында жауаптылық көзделген әрекеттерге ұқсас. Сонымен бірге, А. Лохвицкийдің айырмашылығы порнографиялық өнімді жасау әдісінде болды. Кодексте баспа шығармаларын немесе суреттерді көп мөлшерде тарату қарастырылған. Бейбітшілік судьялары қолданатын жазалар туралы жарғыға келетін болсақ, онда баспа жазбалары мен суреттер туралы емес, бір немесе бірнеше данадағы бұйымдар мен суреттер туралы айтылады [14, 461 б.].

Ресейдің 1903 жылғы Қылмыстық кодексінде, 1917 жылға дейін қолданыста болған, осы норманың заңнамалық құрылымы айтарлықтай өзгерді және 281-бапта ұятсыз шығармалар мен суреттерді сату, сату, көпшілікке көрсету немесе басқаша тарату мақсатында сақтауға жауапкершілік қарастырылған [15, 96 б.].

Бұл жоғарыда айтылған заң актілерін белгілеу үшін «порнография» пайдаланылған мұндай ұғымдар ретінде «ұятсыздар», «лайықсыздар», «жиіркеніштілер», бұйымдар және суреттер. Тек XVIII ғасырда, Р. Бретонның «Порнограф немесе жезөкшеліктің шынайы азғындығы туралы лайықты ойлау» кітабын жариялағаннан кейін, «порнография» термині жыныстық қатынасқа байланысты ұятсыздықты білдіру үшін кеңінен қолданылды [16, 24 б.].

О.А. Булгакованың пікірі бойынша, сол кезден бастап «ғылым порнографияға әдеби шығармаларды, сондай-ақ адамның жыныстық қозуына арналған және эстетикалық емес, натуралистік, сезімдік қабылдаумен байланысты бейнелеу өнерін жатқыза бастады» [16, 24 б.].

Айта кету керек, бұл кезеңде порнография жезөкшелікпен тығыз байланысты болды, шын мәнінде оның серіктесі болды. Порнографиялық өнімдердің айналымына жезөкшеліктің таралуын ынталандыратын бірдей әлеуметтік процестер ықпал етті: зайырлылық, индустрияландыру, миграция және урбанизация [17, 302 б.]. Сонымен қатар, порнографиялық материалдарды таратуда газеттердегі тиісті хабарландырулар үлкен рөл атқарды. Мұндай жағдай, әрине, қоғам мен мемлекеттің назарынан тыс қалмады.

Санкт-Петербургтегі әйелдер саудасына қарсы күрес жөніндегі бірінші Бүкілресейлік конгресте (1910 ж.) келесі мазмұндағы XXII қарар қабылданды: «жезөкшеліктің дамуында мәдени рөл порнографияның барлық түрлері мен сорттарына жататынын мойындай отырып, конгресс әдеби қауымдастықтар мен ұйымдардың осы жағдайына ерекше назар аударады, өйткені олардың осы зұлымдықпен күресуге қатысуы ғана мүмкін (порнографиялық әңгімелер, газеттердегі суреттер және т.б.) бұл тұрғыда нақты пайда әкелуі мүмкін» [18, 25 б.].

Сонымен қатар, провинция басшыларына кітап дүкендерінің терезелерінен жыныстық мәселелерге қатысты кітаптарды және дәріхана дүкендерінен жыныстық гигиенамен байланысты заттарды алып тастау бойынша шаралар қабылдау ұсынылды [19, 15 б.]. Сонымен бірге, шеңберде мұндай басылымдар мен заттардың көрермендерінің «көру туралы» көрмесі заңмен қатаң тыйым салынғандығы және ұялшақтық сезімін ғана емес, сонымен бірге элеуметтік моральға, әсіресе жас ұрпаққа зиянды әсер ететіндігі атап өтілді [29].

Дәл осы себепті, біздің ойымызша, 1922 жылғы РСФСР Қылмыстық кодексінде де, 1924 жылғы БССР Қылмыстық кодексінде де порнография айналымына байланысты қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық ережелер болған жоқ. Бұл жағдайды басқа ғалымдар көрсетіп, талданатын кезеңнің заңнамасын бағалайды [20, 127 б.]. Кейбір жағдайларда мұндай әрекеттер баспа туындыларын көбейту ережелерін бұзу ретінде саралануы мүмкін [19, 10 б.].

Бүкіл әлемде порнографиялық өнімдердің таралуының одан әрі өсуі және осы құбылысқа қарсы күресте халықаралық құқықтық нормалардың тиімділігінің жеткіліксіздігі көптеген мемлекеттердің өкілдерін Женевадағы дөңгелек үстелге қайта жиналуға мәжбүр етті. Нәтижесінде, 1923 жылдың 12 қыркүйегінде қолданыстағы «Порнографиялық басылымдар айналымының және оларды сатудың жолын кесу туралы» халықаралық конвенцияға қол қойылды (Конвенцияға қосымша ретінде енгізілген 1910 жылғы келісім сияқты). Ол қатысушы елдерде порнографияның айналымына байланысты қандай іс-әрекеттер қылмыстық жауапкершілікке тартылатынын егжей-тегжейлі анықтап, «порнография» ұғымымен қамтылған заттардың: шығармалар, фильмдер, суреттер, гравюралар, картиналар, баспа бұйымдары, суреттер, афишалар мен эмблемалар, фотографиялар тізбесін белгіледі [12].

Бұл Конвенция құқықтық новелла болды және порнографияға қарсы іс-қимыл саласында 85 жылдан астам уақыт бойы бірқатар елдердің қылмыстық заңнамасының мазмұнын анықтады [14, 41 б.].

1923 жылғы Конвенция алға қарай айқын қадам болғанына қарамастан, ол өнімдерді порнографияға жатқызудың нақты өлшемдерін әлі анықтаған жоқ. Сонымен қатар, аталған актіде кәмелетке толмаған адамның бейнесі бар порнографиялық заттардың санаты анықталмады, сәйкесінше балалар порнографиясының айналымы үшін жауапкершіліктің жоғарылауы туралы нұсқаулар болған жоқ.

Порнография айналымына байланысты қылмыстарға өзінің теріс көзқарасын көрсете отырып, 1935 жылғы 8 шілдеде Кеңес мемлекеті 1923 жылғы ОСК және КСРО ХКК-нің 1935 жылғы 17 қазандағы «порнографиялық басылымдарды, суреттерді және басқа заттарды сатқаны үшін дайындау, сақтау және жарнамалау жауапкершілігі туралы» қаулысымен 1923 жылғы Конвенцияға қосылды. Мәселен, 1935 жылғы 5 желтоқсанда БССР Қылмыстық кодексінің «мемлекеттік басқару тәртібіне қарсы өзге де қылмыстар» деген тарау мынадай мазмұндағы 121-3-баппен толықтырылды: «порнографиялық шығармаларды, баспасөз басылымдарын, бейнелерді немесе өзге де заттарды дайындау, тарату және жарнамалау, сондай-ақ оларды сату немесе тарату мақсатында сату немесе сақтау порнографиялық заттар мен олардың өндіріс құралдарын міндетті түрде тәркілей отырып, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға әкеп соғады» [6, 36 б.].

Бұл мақала порнография айналымына байланысты қылмыстық іс-әрекеттердің ауқымын толық сипаттайды. Сонымен қатар, «қатаң жаза, бас бостандығынан айыруға балама жоқ Кеңес мемлекетінің халықаралық актілер бойынша өзіне алған міндеттемелерді

мұқият сақтауға, осындай қылмыстық көріністермен батыл күресуге деген шешімін атап өтті... [3, 10 б.].

1958 жылы КСР Одағы мен одақтас республикалардың қылмыстық заңнамасының негіздерін қабылдағаннан кейін 1960 жылы 29 желтоқсанда БССР-дің жаңа Қылмыстық кодексі бекітіліп, 1961 жылы 1 сәуірде күшіне енді.

«Порнографиялық шығармаларды, баспа басылымдарын, бейнелерді немесе өзге де порнографиялық сипаттағы заттарды дайындау, тарату немесе жарнамалау, сондай-ақ оларды сату немесе тарату мақсатында сату немесе сақтау үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға немесе порнографиялық заттар мен оларды өндіру құралдарын тәркілей отырып, жүз рубльге дейін айыппұл салуға жазаланады» [15, 183 б.].

1959 жылы БҰҰ декларацияны, ал 1989 жылы «Бала құқықтары туралы» Конвенцияны қабылдады, ол қатысушы елдерді ұлттық, екі жақты және көп жақты деңгейлерде:

а) баланы кез келген заңсыз жыныстық қатынасқа көндірудің немесе мәжбүрлеудің;

б) балаларды жезөкшелікке немесе басқа да заңсыз жыныстық практикаға пайдалану мақсатында пайдаланудың; с) балаларды порнография мен порно-графикалық материалдарда пайдалану мақсатында пайдаланудың алдын алу үшін барлық қажетті шараларды көздеуге міндеттеді [12].

Қазақстан Республикасы аталған конвенцияға қосылғанына қарамастан, ұлттық заңнама қарастырылып отырған кезеңде балалар порнографиясының айналымы үшін қылмыстық жауапкершілікке қатысты бөлігінде одан әрі дамуды алған жоқ.

Қайта құрудың басталуымен және одан кейінгі КСРО-ның ыдырауымен қоғамда «кеңестік пуританизмнен қарама – қарсы жаққа-толық алауыздыққа және адамгершіліктің құлдырауына» күрт өзгеріс болды [2, 41 б.]. 90-шы жылдардың аяғындағы «жыныстық революцияның» нәтижелері жасөспірімдердің жыныстық өмірінің ерте басталуын, отбасылық және моральдық құндылықтардың жоғалуын, жыныстық әдепсіздікті, порнографияға деген шыдамдылықты анықтады.

1991 жылғы 12 сәуірде КСРО Жоғарғы Кеңесі «порнографияны, зорлық-зомбылық пен қатыгездікті насихаттаудың жолын кесу жөніндегі шұғыл шаралар туралы» № 2101-1 қаулы қабылдады, онда қоғам ...әр адамның шығармашылық бостандығына, мәдени және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға ажырамас құқығын мойындай отырып, порнографияны, зорлық-зомбылық пен қатыгездікке табынуды насихаттайтын кино, видео, баспа өнімдерін және басқа да өнімдерді таратуға, бірқатар теледидар бағдарламаларында, спектакльдерде, бос уақыт орталықтарының бағдарламаларында адамдарды қорлайтын дос-тоиство, балалар мен жастар арасында құқық бұзушылыққа, психикалық бұзылуларға ықпал ететін халықтардың ұлттық және діни сезімдері, деп атап көрсетті [11]. Осыған байланысты бірқатар шаралар қабылдау ұйғарылды:

1) спектакльдерді, концерттік-ойын-сауық бағдарламаларын, телевизиялық бағдарламаларды, баспа басылымдарын, кино-аудиовизуалды және басқа да өнімдерді бағалау үшін оларда порнография, зорлық-зомбылық пен қатыгездік культі белгілерінің бар-жоғын анықтау мақсатында жоғары білікті мамандарды оның құрамына енгізе отырып, мемлекеттік сараптама комиссиясын құру;

2) ішкі істер органдарында қоғамдық имандылық саласындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен жолын кесу жөніндегі мамандандырылған қызмет құруға;

3) порнографиялық мазмұндағы өнімдерді, зорлық-зомбылық пен қатыгездікке табынуды насихаттайтын туындыларды мемлекеттік шекара арқылы өткізудің жолын кесуді қамтамасыз ететін қосымша шаралар қабылдауға міндетті;

4) эротикалық мазмұндағы өнімді сатуды, таратуды немесе жарнамалауды халық депутаттары жергілікті Кеңестерінің атқарушы органдары айқындайтын арнайы бөлінген орындарда ғана кәсіпорындар, ұйымдар мен азаматтар жүргізуі мүмкін деп белгілеуге;

5) кәмелетке толмағандарды эротикалық мазмұндағы өнімді дайындауға, таратуға, қайта ресімдеуге және сатуға тарту мүмкіндігін болдырмайтын жас шектеулерін айқындауға;

б) эротикалық мазмұндағы материалдарды сату, тарату және жарнамалау ережесін белгілеуге;

7) эротикалық мазмұндағы материалдарды сату, тарату және жарнамалау, кино, дыбыс-бейне туындыларын көпшілік алдында көрсету туралы нұсқама ережелерін бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік белгілеу [15].

Сонымен балалар порнографиясын тарату саласындағы халықаралық ынтымақтастықты ілгерілетуде маңызды мәнге ие болды. Бірақ екіншіше орай, Қазақстанда аталған мәселеге байланысты омындай мәселелер толыққанды шешімін таба алмады.

Сонымен, жоғарыда аталып өткендей балалар порнографиясын жарнамалау мен заңсыз таратудың мәселесіне қатысты мынадай қорытындылар жасаймыз.

Қоғамның алыс өткенге тамыр жайған балалар порнографиясы құбылысына қатынасы мемлекеттің құқықтық жүйесінің белгілі бір тарихи кезеңіндегі өзгерістерге байланысты өзгерді. Қазіргі Қазақстан аумағында дамып келе жатқан балалар порнографиясына қарсы тұрудың алғышарттарын талдай отырып, осы мәселені заңнамалық реттеудің үш негізгі кезеңін (белгілі бір Конвенциямен) бөліп көрсетуге болады.

Бірінші кезең-нуклеация, үш тәуелсіз кезеңге бөлінеді:

1715 жылдан 1836 жылға дейін – порнография үшін жауапкершілікті белгілейтін нормаларды қамтитын алғашқы құқықтық актілерді қабылдау:

- 1715 жылғы I әскери Петрдің артикулы, онда кәмелетке толмағандардың ауызша ұятсыздығына және жыныстық қол сұғылмаушылығына тыйым салынды;

- 1782 жылғы декреттік декреттің немесе полиция Жарғысының 219-бабы «жалпыхалықтық ойындарға немесе көңілді ойындарға, театр қойылымдарына немесе әндерге сөздерді немесе зиянды немесе жағымсыз әрекеттерді қосуға немесе қолдануға» тыйым салынуы.

1836 жылдан 1910 жылға дейін – Николай I-нің баспа өнімдеріне сексуалдық мазмұнды цензуралық қадағалау орнатуы (цензура туралы Жарғының 3-бабы). Осы кезеңде балалық шаққа деген қоғамдық қарым-қатынасты түбегейлі қайта қарау болды, бұл балалардың адамгершілігін бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеуден көрінді (1845 жылғы қылмыстық және түзету жазалары туралы кодекстің 1002-бабы).

Сонымен қатар, заң шығарушы «жақсы мораль мен әдептілікке қарсы» деген терминді алғаш рет қолданды, бұл біздің ойымызша порнографияны эротикадан неғұрлым нақты бөлуге мүмкіндік берді және айқын еліктіргіш бұйымдар мен бейнелерді көпшілікке жария етуге мүмкіндік берді (әлем судьялары тағайындаған жазалар туралы Жарғының 45-бабы).

1903 жылғы Ресейдің Қылмыстық Кодексінің 281-бабында ұятсыз шығармалар мен бейнелерді сату, сату, көпшілікке көрсету немесе басқа да тарату мақсатында сақтау жауапкершілігі болды.

1910-1935 жылдары – порнографияны таратумен күрестегі халықаралық ынтымақтастық. 1910 жылы 4 мамырда Парижде «порнографиялық басылымдардың айналымына тыйым салу туралы» алғашқы халықаралық келісімге қол қойылды (1912 жылы 15 маусымда күшіне енді).

Женевада 1923 жылдың 12 қыркүйегінде «Порнографиялық басылымдар мен оларды тарту айналысының жолын кесу туралы» халықаралық конвенцияға қол қойылды, ол негізгі құқықтық база болып табылады.

Екінші кезең – қалыптасу (1935 жылдан 2005 жылға дейін), ол порнография айналымы саласындағы қылмыстарға қарсы тұрудың келесі құқықтық шараларын қабылдаумен сипатталды:

- 1989 жылғы 20 қарашада 1989 жылғы «Бала құқықтары туралы» Конвенция қабылданды, ол алғаш рет қатысушы елдерді баланы дайындау кезінде порнографиялық материалдарды пайдаланудан қорғауға кепілдік беруге міндеттеді;

- 1997 жылғы 16 шілдеде Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі күшіне енді және оның ерекшелігі ретінде «Порнографиялық материалдарды немесе заттарды заңсыз тарату» бойынша қылмыстық жауаптылықты белгілеуі болды.

Пайдаланылган дереккөздер тізімі:

1. Валентонис А.С. Криминологические и уголовно-правовые аспекты противодействия обороту пред-метов или материалов с порнографическими изображениями несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /А.С. Валентонис; Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2010. – 192 л.
2. Джинджолия, Р.С. Порнография: уголовно-правовая характеристика / Р.С. Джинджолия; науч. ред.: А.А. Магомедов. – М.: Компания Спутник, 2005. – 66 с.
3. Гитин, В. Феномен порнографии / В. Гитин, Е. Скорняков; Харьков: Торсинг, 2002. – 432 с.
4. Памятники русского права. – М.: Госюриздат, 1961. Вып. 8: Законодательные акты Петра I. Первая
5. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. – изд. 1885 г.: с доп. по продолжениям 1886, 1887 и 1889 гг., с прил. мотивов и извлечений из решений кассационных деп. Сената / Изд. Н.С. Таганцевым. – СПб.: Тип. Стасюлевича, 1889. – 365 с.
6. Российское законодательство X – XX веков: в 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1987.
7. Полиевктов, М.А. Николай I: биография и обзор царствования / М.А. Полиевктов. – М.: Мир книги, печ. 2007 (макет 2008) – 333 с.
8. Свод уставов благочиния. – СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии, 1836. – 650 с.
9. Лотман, Ю.М. Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX в.) / Ю.М. Лотман; сост. альбома ил. и ком. к ним Р.Г. Григорьева. – СПб.: Искусство-СПб., 1994. – 399 с.
10. Миллерова, Е.А. Незаконное распространение порнографических материалов или предметов: уголовно-правовая характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.А. Миллерова. – Ростов н/Д, 2009. – 218 л.
11. Кон, И.С. Клубничка на березке: сексуальная культура в России / И.С. Кон. – М.: Время, 2010. – 606 с.
12. Панов, В.П. Международное уголовное право: учеб. пособие / В.П. Панов – М.: ИНФРА-М. 1997. – 320 с.
13. Александров, Ю.В. Борьба с распространением порнографии. Уголовно-правовой и криминологический аспекты: учеб.-практ. пособие / Ю.В. Александров. – Киев: КВНМ МВД СССР. –1977. – 128 с.
14. Булгакова, О.А. Уголовная ответственность за распространение порнографических материалов или пред-метов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.А. Булгакова; Ставроп. гос. ун-т. – Ставрополь, 2003. – 173 с.
15. Бушмин, С.И. Порнография: уголовно-правовой и криминологический аспекты: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / С.И. Бушмин; Акад. МВД России. – М., 1993. – 316 л.

Автор туралы мәлімет

Әмір Райымбек Рашидұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының 3 курс докторанты полиция капитаны.

Әмір Райымбек Рашидұлы – докторант 3-курса Алматинской академии МВД Республики Казахстан им М. Есбулатова капитан полиции.

Amir Raymbek Rashiduly – 3-nd year phd-student at Almaty Academy named after M. Esbolatov Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

А.Б. Казбекова¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПРЕДМЕТА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АДМИНИСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ЦЕЛЯХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОРРУПЦИИ В СФЕРЕ ЗАКУПОК

Целью данной статьи является раскрытие предпосылок совершенствования административного законодательства как превентивного механизма противодействия коррупции в сфере закупок. В статье представлен спектр коррупционных рисков в сфере закупок, раскрываются проблемы административной ответственности правонарушений в сфере закупок (отсутствие исковой давности, отсутствие ответственности за нарушение порядка осуществления государственных закупок, за неправомерное отклонение указанной заявки, за неправомерное применение условных скидок за наличие опыта, за заведомо ложное внесение данных о потенциальных поставщиках в Электронный депозитарий, повлекшее неправомерное применение условных скидок), а также даны предложения по совершенствованию административного законодательства Республики Казахстан.

Приведена статистика административных правонарушений последние 3 года (с 2018-2020 годы) и 4 месяца 2021 года, динамика рассмотрения жалоб на веб-портале государственных закупок за 2018 и 2019 годы.

Статья предназначена для сотрудников уполномоченных и правоохранительных органов в сфере мониторинга и аудита закупок, научных сотрудников преподавателей и широкого круга читателей.

Ключевые слова: административные правонарушения в сфере государственных закупок, ответственность за административные правонарушения в сфере государственных закупок.

Сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мақсатында әкімшілік заңнамаларды жетілдіру пәнінің ерекшеліктері туралы

Мақалада сатып алу саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершіліктің проблемалары (іс-әрекеттерді шектемеу, мемлекеттік сатып алуды өткізу тәртібін бұзғаны үшін, көрсетілген өтінімді заңсыз қабылдамау үшін, тәжірибе үшін шартты жеңілдіктерді заңсыз қолданғаны үшін жауапкершілік жоқ, әлеуетті жеткізушілер туралы мәліметтерді электронды депозитарийге біле тұра енгізгені үшін, шартты жеңілдіктерді заңсыз пайдалануға әкелді).

Соңғы 3 жылдағы (2018-2020 ж.ж.) және 2021 жылдың 4 айындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың статистикасы келтірілген, 2018 және 2019 жылдарға арналған мемлекеттік сатып алу веб-порталында шағымдарды қарау динамикасы.

Мақала сатып алу мониторингі мен аудиті саласындағы уәкілетті және құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне, ғылыми қызметкерлерге, оқытушыларға және қалың оқырман қауымға арналған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік сатып алу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар, мемлекеттік сатып алу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік.

On the features of the subject of improvement of administrative legislation for the purpose of preventing corruption in the sphere of procurement

The article reveals the problems of administrative liability for offenses in the field of procurement (no limitation of actions, no liability for violation of the procedure for conducting public procurement, for unlawful rejection of the specified application, for the unlawful use of conditional discounts for experience, for knowingly entering data on potential suppliers into the Electronic Depository, which led to the unlawful use of conditional discounts).

The statistics of administrative offenses for the last 3 years (from 2018-2020) and 4 months of 2021, the dynamics of consideration of complaints on the web portal of public procurement for 2018 and 2019 are presented.

The article is intended for employees of authorized and law enforcement agencies in the field of monitoring and audit of procurement, research staff, teachers and a wide range of readers.

Keywords: administrative offenses in the field of public procurement, liability for administrative offenses in the field of public procurement.

Введение. Устойчивое поступательное развитие экономики любой страны зависит от системы закупок, так как, именно в государственном и квазигосударственном прокьюрименте сконцентрировано внимание бизнеса, который является драйвером национальной экономической системы (развитие человеческого капитала, рабочие места, конкуренции, инновации, диверсификация экономики, снижение бедности др.).

Боф и Превитали рассматривают несколько составляющих, способствующих развитию системы государственных закупок, как стратегической деятельности правительства, а именно: экономическое воздействие, влияние на конкурентоспособность страны, влияние на благосостояние граждан, обеспечение необходимым государственные органы, развитие экономики [1, с. 25].

Важным показателем конкурентоспособности экономики является доля МСБ ВВП и соответственно количество занятых в бизнесе. По данным Комитета статистики 40% занятого населения Казахстана сконцентрировано в малом и среднем предпринимательстве (39,7%; 3 472 606 из 8 732 040 человек), доля МСП в ВВП страны составляет третью часть (32,8%) [2]. Тогда как, в США малый бизнес обеспечивает 53% занятости в экономике, а в Японии – 71% [3, с. 177], а на долю малого бизнеса в формировании ВВП развитых стран приходится 50-65% ВВП [4, с. 162].

В этой связи, меры по развитию экономики Казахстана должны одновременно включать мероприятия по совершенствованию механизма организации и проведения системы закупок, поскольку на нее расходуются колоссальные средства из республиканского и местного бюджетов (2020 году составила 4,6 трлн тенге или 7% ВВП страны, что составляет 27,5% от затрат госбюджета в 2020 году) [5, с. 4]. Сфера распределения бюджетных средств всегда изобилует коррупцией. Посему казнокрадство на сегодняшний день представляет собой критически негативное явление в условиях дефицита фиска и экономического кризиса в стране. Эксперты оценивают ущерб от коррупции при осуществлении государственных закупок в Казахстане в 100 млрд тенге ежегодно [6, с. 2].

В этой связи меры, способствующие прозрачности закупок, имеют важное значение в противодействии коррупции, так как через закупки, государство берет на себя большую часть своих расходов, коррупция в этой области вызывает неэффективность расходования бюджетных средств. Эта проблема актуальна не только для Казахстана, ей уделяют большое внимание и зарубежные эксперты. Так, по данным одного исследования отмечается, что при исключении сложной бюрократической системы и коррупционных рисков страны ЕС могли бы экономить 13-20 млрд евро в год [7, с. 90].

Врейтинге прозрачности государственных закупок [8], проводимым Институтом по развитию свободы информации Грузии (финансируется Будапештским фондом Института открытого общества) Казахстан занимает 15-е место среди 41 страны (Таблица 1).

Таблица 1. Рейтинг прозрачности государственных закупок в 2020 году

Страна	Рейтинг	Всего %	Прозрачная среда	Равномерность зак. кон. базы	Эффективность	Прозрачность	Подготовленность и честность	Конкурентность и беспристрастность
Украина	1 место	97,05	100	96,07	100	97,22	88	100
Молдова	2 место	92,81	100	87,5	97,5	96,67	85,71	90
Грузия	3 место	90,75	100	94,64	83,3	86,11	85,71	100
Казахстан	15 место	72,72	100	71,5	85	61,11	58,29	79,5
Беларусь	20 место	70,5	80	68,64	80	69,17	27,9	91,8
Кыргызстан	25 место	65,96	80	82,14	80,8	33,89	73,71	73,75
Таджикистан	41 место	37,88	80	76,79	76,6	13,33	71,43	80,75

Тенденция эскалации коррупция в сфере закупок, прежде всего, связана сколлазиями законодательной базы, позволяющей недобросовестным должностным лицам совершать неправомерные действия в системе закупок.

Так по данным Антикоррупционной службы в 2019 году каждое **седьмое** коррупционное преступление было связано с государственными закупками. Так, каждая вторая закупка осуществлена из **одного источника** (55%, 3,5 трлн, в 2020 году 60%), что, очевидно, порождает высокие коррупционные риски.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана (конструктивный диалог) от 2 сентября 2020 года уделяется внимание рискам сфере закупок и необходимости противодействия коррупции в данной сфере «Госзакупки таят в себе **огромный резерв** (по некоторым подсчетам до 400 млрд. тенге в год), который мог бы пойти на решение острых **социальных** вопросов. В 2018 году объем госзакупок составил **4,4 трлн. тенге**, из которых **3,3 трлн. тенге** или 75% осуществлены неконкурентным способом из одного источника» [9].

Несмотря на все шаги государства по эффективности и прозрачности государственных закупок, данная сфера все еще подвержена высоким коррупционным рискам. Одним из инструментов противодействия коррупции в системе закупок является административная ответственность. В уголовном законодательстве отсутствуют специализированные нормы, устанавливающие ответственность за нарушения законодательства в сфере закупок.

В этой связи, исследование проблем привлечения к административной ответственности за нарушения законодательства в сфере закупок, а также ее эффективность является ключевым звеном в профилактике коррупционных правонарушений.

Целью статьи является исследование проблемных вопросов **административной ответственности** правонарушений в сфере закупок (отсутствие ответственности: за нарушение порядка осуществления государственных закупок, за неправомерное отклонение указанной заявки, за неправомерное применение условных скидок за наличие опыта, за заведомо ложное внесение данных о потенциальных поставщиках в Электронный депозитарий, повлекшее неправомерное применение условных скидок).

Для достижения этой цели были определены задачи по исследованию и раскрытию актуальных проблем применения административного законодательства о государственных закупках. При подготовке статьи использованы общенаучные, частно-научные и юридические методы познания, в том числе метод сравнительного правоведения, а также логические приемы познания (сравнение, анализ, синтез, индукция, дедукция и абстрагирование). Статистический метод при изучении количественных данных позволил определить частоту применения административных взысканий и эффективность их исполнения.

Результаты и ключевые выводы.

По итогам выявляемых нарушений в сфере закупок должностных лиц привлекают к административной, дисциплинарной и уголовной ответственности. Однако динамика

выявляемых коррупционных правонарушений в сфере госзакупок пока что свидетельствует о том, что работа по выработке мер превентивных механизмов и устранения коррупционных рисков, предстоит большая.

Ответственность за административные нарушения законодательства Республики Казахстан о государственных закупках, предусмотрена статьей 207 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (*далее – КОАП РК*) (18-ть составов, из них 4-ре повторных) [10]. Основной мерой наказания служит штраф в диапазоне от 10 до 200 МРП.

В рамках исследования вопроса эффективности данного вида ответственности, а также превенции коррупции в сфере закупок были изучены статистические данные Комитета правовой статистики и специальных учетов Республики Казахстан о привлечении лиц к административной ответственности [11].

Анализ статистических данных с 2018-2020 годы показал неоднозначную статистику административных правонарушений в сфере закупок, которая не отображает реальную картину дел.

Так за последние три года с 2018-2020 гг. отмечается рост административных правонарушений в сфере госзакупок на **68%** с продолжением тенденции в текущем году. Максимальное количество административных правонарушений органами внутреннего аудита выявлено в 2019 году (Диаграмма 1).

Диаграмма 1. Динамика административных правонарушений в сфере закупок Республики Казахстан за 2018 – 4 месяца 2021 гг.

Структурный анализ административных правонарушений в сфере закупок показал, что каждое **третье** правонарушение (уд.вес **28%**) связано с осуществлением закупок способом из одного источника путем прямого заключения договора в случаях, не предусмотренных законодательством, почти каждое **пятое** правонарушение это неразмещение (несвоевременное размещение) годового плана, а также внесенных изменений (дополнений) в него на веб-портале госзакупок (уд.вес **16%**) либо (несвоевременное) обращение заказчика в суд (неправомерный допуск заявок) с иском о признании потенциальных поставщиков недобросовестными участниками (уд.вес **15%**). И каждое **девятое** правонарушение, связано с несвоевременным рассмотрением заявок потенциальных поставщиков на участие в конкурсе (аукционе), а равно несвоевременное размещение протокола предварительного допуска и (или) протокола итогов, предусматривает наказание в виде штрафа (уд.вес **12%**).

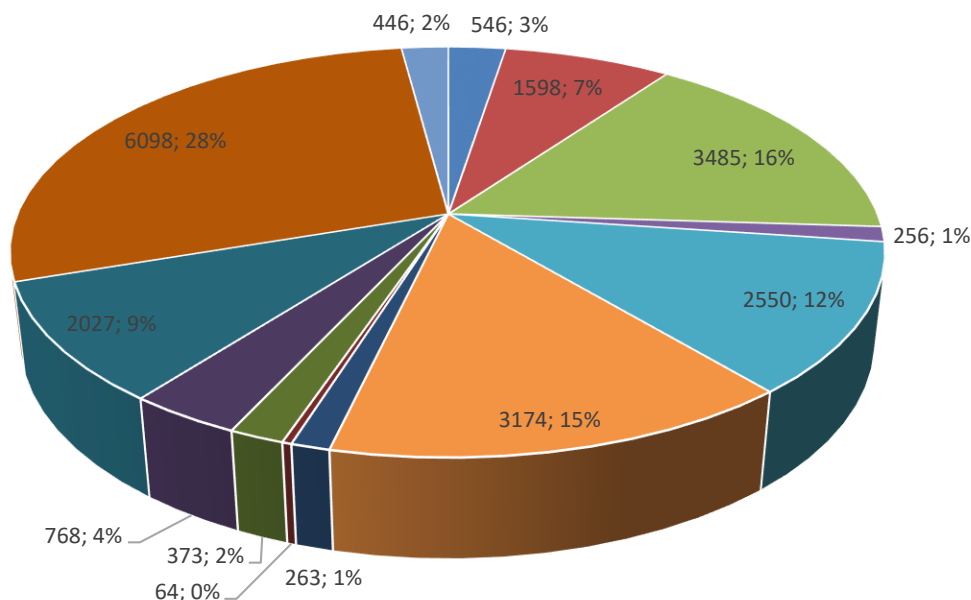
Треть всех административных правонарушений составляет неправомерные закупки «из одного источника», что влечет наиболее подверженные последствия для коррупции.

Одной из мер противодействия данному виду коррупционного риска видится создание Реестра заказчиков и потенциальных поставщиков, которые вправе заключать договора из одного источника путем прямого заключения. Возложив компетенции по его формированию и ведению на уполномоченный орган в сфере госзакупок.

Диаграмма 2. Структурный анализ административных правонарушений в сфере заку-

Структурный анализ административных правонарушений в сфере закупок

- Неразделение ТРУ на лоты по их однородным видам и месту их поставки
- Неуказание в протоколах предв допуска на участие в конкурсе (аукционе), подробного описания причин отклонения заявки потенц. поставщика
- Неразмещение или несвоевременное размещение годового плана государственных закупок
- Нерассмотрение либо несв рассмотрение замечаний к проекту КД/АД, а равно неразмещение либо несвоевременное размещение на веб-портале протокола предварительного обсуждения проекта КД/АД
- Несвоев рассмотрение заявок потен поставщиков на участие в конкурсе (аукционе), а равно несвоевременное размещение протокола предварительного допуска и (или) протокола итогов
- Необращение или несвоевременное обращение заказчика в суд с иском о признании потенциальных поставщиков или поставщиков недобросовестными участниками государственных закупок в случаях
- Установление любых не измеряемых количественно и (или) неадминистрируемых требований к потенциальным поставщикам
- Подготовка экспертной комиссией заведомо ложного экспертного заключения
- Установление в КД/АД к потенциальным поставщикам квалификационных требований
- Неприменение критериев, влияющих на конкурсное ценовое предложение
- Признание потен поставщика несоответствующим квалтребованиям

На сегодняшний день, помимо указанных выше административных правонарушений в сфере закупок, к наиболее распространённым условиям, влекущих за собой коррупционные преступления, являются: установление завышенных требований (или «заточка» технической спецификации), нарушение порядка осуществления государственных закупок, необоснованное отклонение заявок, неправомерное начисление условных скидок.

При этом статистический анализ административных правонарушений показал очень низкий показатель выявления следующих правонарушений:

- установление любых не измеряемых количественно и (или) неадминистрируемых требований к потенциальным поставщикам либо указание на характеристики, определяющие принадлежность приобретаемых товаров, работ, услуг отдельным потенциальным поставщикам, за исключением случаев, предусмотренных Законом о государственных закупках Республики Казахстан (1,1%) [12].

Однако именно «заточка» технической спецификации является риском наиболее подверженном коррупции (60% респондентов также подтверждают данный факт). Наряду с этим, высокая латентность и трудоемкость выявления правонарушений при анализе технической документации порождает нарушение принципа неотвратимости наказаний.

По результатам последних исследований в сфере закупок «Анализ технических спецификаций в государственных закупках» проводимой ZertteuResearchInstitute в 2020 году только 1% (13 технических спецификаций из 1258) проанализированных технических спецификаций соответствовали всем требованиям оформления технической спецификации, наблюдается неполное и некачественное заполнение заказчиком технических спецификаций [5].

Одной из причин низкой выявляемости правонарушений является отсутствие специальных юридических знаний у аудиторов при проведении камерального контроля на риск укрытия правонарушений (административных, уголовных), завуалированных под юридическую ошибку. Так как именно аудитор первично оценивает материалы проверки и вправе приобщить их к доказательствам (в части истребования, фиксации и анализа материалов).

Помимо этого, детальный анализ статистических данных свидетельствует о массовом и системном характере несоблюдения должностными лицами требований законодательства в сфере государственных закупок. Об этом факте свидетельствует многократное привлечение (десятки и сотни раз) к административной ответственности одних и тех же должностных лиц, что, несомненно, ставит под сомнение эффективность данной меры наказания.

Есть факты, когда за два года с 2019-2020 гг. на должностное лицо акимата было заведено четыреста семьдесят одно административное производство (в 2019 г. – 218, в 2020 г. – 253), в результате чего наложено штрафов на сумму более 6,5 мил тенге (в 2019 г. – 4 077 875 тенге, в 2020 г. – 2 551 432 тенге). При этом, в середине 2019 г. должностное лицо (начальник отдела жилищно-коммунального хозяйства пассажирского транспорта и автомобильных дорог района) пошел на повышение (начальник отдела жилищно-коммунального хозяйства пассажирского транспорта и автомобильных дорог города), а практика совершения им административных правонарушений в сфере закупок только ухудшилась.

Так, в течение года в отношении генерального директора ГКП по РЭМ А. возбуждено 41 административное дело, наложено штрафа на сумму более 5 млн. тенге.

На руководителя РГП областной инспекции лесного хозяйства и животного мира составлено 15 административных протоколов, наложен штраф на сумму более 1,8 миллион тенге.

Данная практика достаточна распространена, и, безусловно, вызывает сомнения способности уплаты, таких крупных штрафов, а также эффективность административной ответственности.

Таким образом, многократное привлечение одних и тех же должностных лиц (более 4 раз в год, в среднем одно правонарушение в квартал) составило третью часть всех административных правонарушений в сфере закупок в 2019 г. (в 2019 г. 41% или 3291 из 8040 правонарушений; в 2020 г. 34% или 2319 из 6890 правонарушений).

Данные факты могут свидетельствовать о существенных недостатках в механизме привлечения к административной ответственности за нарушения в сфере закупок, а также несоизмеримости уровня юридической ответственности с уровнем общественной опасности данных деяний, оставляя бэкдор для коррупции в сфере закупок.

Что требует научного осмысления данного вопроса в свете криминализации админи-

стративной ответственности за повторные правонарушения в сфере коррупции, а также введению нового состава административных правонарушений: «хищения в сфере закупок».

Согласно п. 1-2 статьи 722 КОАП РК [10] рассматривают дела об административных правонарушениях в сфере закупок и налагают административные взыскания органы Министерства финансов Республики Казахстан в лице руководителя (заместителя) уполномоченного органа по внутреннему государственному аудиту (территориальных подразделений).

Помимо вышеуказанного, хотелось отметить, что самостоятельность принятия решения служащим уполномоченного органа по внутреннему государственному аудиту о наличии или отсутствии нарушений в сфере закупок, сложившаяся негативная практика (слабый контроль, «мертвая» норма об ответственности, отсутствие стимулирующих механизмов), отсутствие практики привлечения к административной ответственности должностных лиц органов внутреннего государственного аудита, **слабой мониторинг** без эффективных сдерживающих инструментов наказания и поощрения лишь усиливают коррупционные проявления благосклонности отдельным субъектам (заказчикам и поставщикам, третьим лицам).

Побочным эффектом усиления ответственности аудиторов (через реанимацию нормы ст. 173 КоАП, когда издание незаконного акта руководителем отдела камерального контроля необходимо квалифицировать как незаконное вмешательство должностных лиц в предпринимательскую деятельность), возможно, станет искусственное снижение уровня выявленных нарушений из-за страха юридической ошибки в виду недостаточной компетентности исполнителя.

В целях предотвращения нерационального расходования бюджетных средств в сфере государственных закупок целесообразно проработать вопрос о наделении уполномоченного органа правом отмены государственных закупок при выявлении завышения цен на товары, работы, услуги, а также возврате в бюджет государства сумм, выделенных администратором бюджетных программ на нерациональное расходование (разница между средней и запланированной необоснованно завышенной ценой).

Такой подход будет мотивировать заказчиков в лице государственных органов, ведомств и учреждений на планирование закупок по средним ценам, рассчитанным веб-порталом «Единое окно закупок» (по данным всех закупок без учета самых высоких и низких цен);

Помимо этого, следует отметить, что за **нарушение порядка** осуществления государственных закупок законодательством не предусмотрена административная ответственность. Закон предусматривает ответственность за нарушение установленного порядка проведения публичных торгов, аукционов и конкурсов (ст. 178 КОАП РК), однако она не охватывает государственные закупки.

Предлагается устранить данный пробел и установить административную ответственность:

- за неправомерный допуск к участию в конкурсе;
- за неправомерное применение условных скидок за наличие опыта;
- за неправомерное отклонение указанной заявки;
- за заведомо ложное внесение данных о потенциальных поставщиках в Электронный депозитарий, повлекшее неправомерное применение условных скидок;
- за нарушение порядка осуществления государственных закупок.

Необходимость подтверждается анализом рассмотрения жалоб на веб-портале государственных закупок [13].

Таблица 3. Основные причины жалоб портала государственных закупок за 2018 – ноябрь 2021 гг.

Причина жалоб	2018 г.		2019 г.		2020 г.		ноябрь 2021 г	
	кол-во	уд вес	кол-во	уд вес	кол-во	уд вес	кол-во	уд вес
Неправомерный допуск к участию в конкурсе	5944	36,18 %	9757	35,4 %	7146	38,3%	14791	40,7%
Неприменение или неправомерное применение условных скидок	3091	18,81 %	11083	40,2%	6495	34,8%	12827	35,3%
Неправомерное отклонение заявки	6560	39,93 %	5884	21,35 %	4494	24%	7844	21,6%
Завышенные/ необоснованные требования	789	4,8 %	758	2,75 %	510	2,7%	843	2,3%

Одной из мер противодействия коррупции в сфере закупок, видится во включении в Реестр недобросовестных участников государственных закупок юридических лиц, руководители которых были уличены в коррупции. Данное предложение связано с тем, что смена руководителя компании после привлечения к уголовной ответственности предыдущего, не исключает коррупционных нарушений в дальнейшем. Усиление ответственности участников системы государственных закупок станет эффективным механизмом по минимизации коррупции в этом секторе.

Такой подход в полной мере согласуется с рекомендациями ОЭСР, выработанными для Казахстана по итогам четвертого раунда мониторинга Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией.

Список использованных источников:

1 Bof, F. and Previtali, P. National models of public (e)-procurement in Europe // Journal of e-Government Studies and Best Practices. – Vol. 2010 [Электронный ресурс] // URL:

<https://www.ibimapublishing.com/journals/JEGSBP/jegsbp.html> DOI: 10.5171/2010.315295 (Дата обращения: 16 сентября 2021).

2 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан Комитета статистики Министерства национальной [Электронный ресурс] // URL: <https://stat.gov.kz/official/dynamic> (Дата обращения: 16 сентября 2021).

3 Финк Т.А. Малый и средний бизнес. Зарубежный опыт развития [Текст] // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 177-181.

4 Вилисов В.Я., Вилисова А.В. Инфраструктура инноваций и малые предприятия. Состояние, оценки, моделирование [Текст]. – М.: ИЦ РИОР, НИЦ Инфра-М, 2015. – 228 с.

5 Анализ технических спецификаций государственных закупок в Республике Казахстан [Электронный ресурс] / ZertteuResearchInstitute; рук. Айтенова Ш., исполнит.: Оразымбет Г., Нуркеева А. // URL: https://zertteujournal.kz/analiz_tekhnicheskikh_specifikacij_goszakupok_v_rk (Дата обращения: 17 ноября 2021).

6 Ежегодные потери бюджета в закупках составляют как минимум 100 млрд тенге [Электронный ресурс] // URL: https://forbes.kz/process/businessmen/goszakupki_eto_ogromnoe_korrupsionnoe_pole (Дата обращения: 14 ноября 2021).

7 Careers, connections, and corruption risks: investigating the impact of bureaucratic meritocracy on public procurement processes / N. Charron, C. Dahlström, M. Fazekas, V. Lapuente // The Journal of Politics. – 2017. – Vol. 79, № 1. – P. 89-104.

8 Рейтинг прозрачности государственных закупок [Электронный ресурс] // URL: <https://www.tpp-rating.org/page/eng/rating/> (Дата обращения: 15 ноября 2021).

9 Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года [Электронный ресурс] // URL: <https://www.akorda.kz/ru/> (Дата обращения: 16 ноября 2021).

10 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗПК. [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/> (Дата обращения: 16 сентября 2021).

11 Информационная система Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс] // URL: <http://qamqor.gov.kz> (дата обращения: 16 июля 2021).

12 Закон Республики Казахстан о государственных закупках от 4 декабря 2015 года № 434-V ЗПК [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/> (Дата обращения: 16 сентября 2021).

13 Портал государственных закупок // URL: <https://goszakup.gov.kz/> (Дата обращения: 21 ноября 2021).

Сведения об авторе

Казбекова Айсулу Болатовна – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр экономических и юридических наук.

Казбекова Айсулу Болатқызы – экономикалық және заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты.

Kazbekova Aisulu Bolatovna – master of economic and legal sciences, doctoral student of the Academy of Law Enforcement Agencies under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

M. Mushekenov¹

¹Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after
Makan Esbulatov, Almaty, Kazakhstan

BASIC PRINCIPLES OF ENSURING ROAD SAFETY

The article raises topical issues related to road safety. The state, building its policy of actions in this sphere of public relations, defines the basic principles on which the activities of all involved structures, including law enforcement agencies, are based. The author critically examines the concept of road safety principles, their types and classification criteria. Particular attention is paid to the fact that the theory of administrative law plays a leading role in determining road safety principles, the subject of which is the sphere of public administration. At the same time, the principles play not only a theoretical but also an important applied role since the effectiveness of law enforcement ultimately depends on the degree of their adequacy to public demands.

Keywords: road traffic, road safety, road safety, principles, classification of principles.

Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі қағидаттары

Мақалада жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты өзекті мәселелер көтеріледі. Мемлекет қоғамдық қатынастардың осы саладағы өзінің іс-қимыл саясатын құра отырып, құқық қорғау органдарын қоса алғанда, барлық жұмылдырылған құрылымдардың қызметі негізделетін базалық қағидаттарды айқындайды. Автор жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидаттары ұғымын, олардың түрлері мен жіктеу критерийлерін сыни тұрғыдан зерттейді. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидаттарын анықтауда әкімшілік құқық теориясы жетекші рөл атқаратынына ерекше назар аударылады, себебі оның пәні мемлекеттік басқару саласы болып табылады. Сонымен бірге, принциптер теориялық қана емес, сонымен бірге маңызды қолданбалы рөл атқарады, өйткені құқық қолдану қызметінің тиімділігі олардың әлеуметтік сұраныстарға сәйкестілік дәрежесіне байланысты болып табылады.

Түйінді сөздер: жол жүрісі, жол жүрісі қауіпсіздігі, жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қағидаттар, қағидаттардың жіктелуі.

Основные принципы обеспечения безопасности дорожного движения

В статье поднимаются актуальные вопросы, касающиеся обеспечения безопасности дорожного движения. Государство, выстраивая свою политику действий в данной сфере общественных отношений, определяет базовые принципы, на которых основывается деятельность всех задействованных структур, включая правоохранительные органы. Автор критически исследует понятие принципов обеспечения безопасности дорожного движения, их виды и критерии классификации. Особое внимание уделено при этом тому моменту, что в определении принципов обеспечения безопасности дорожного движения ведущую роль играет теория административного права, предметом которого является именно сфера государственного управления. В то же время принципы играют не только теоретическую, но и важную прикладную роль, поскольку от степени их адекватности общественным запросам, зависит в конечном итоге эффективность правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: дорожное движение, безопасность дорожного движения, обеспечение безопасности дорожного движения, принципы, классификация принципов.

When studying certain phenomena and phenomena of law, much attention is usually paid to the awareness and identification of the basic principles. The definition of legal principles as universal abstractions that generalize social processes at the level of their essence, with their subsequent consolidation in legislation, contributes to the improvement of legal regulation, allows the legislator to build a system of national law more systematically and consciously, in accordance with federal and global standards [1, p.8].

However, the abstractness of the content of the principles often leads to the fact that they are more oriented toward perspectives rather than reality.

In other words, there is some discrepancy between the proclaimed principles and the existing realities. This is because when defining the principles of law, the law is understood as something that “always embodies good, justice, humanity, democracy, truth, authority”[2, p. 24].

But, on the other hand, this is the very mission of the principles – the definition of an ideal model of legal regulation, which is guided by the norms of current legislation and under which situations of absence of specific applicable standards or conflict of means of various legal acts are resolved.

Accordingly, its basic principles can be distinguished in any sphere where the state carries out legal regulation. It is customary to understand “the initial, defining ideas, provisions, attitudes that constitute the moral and organizational basis for the emergence, development and functioning of law” [3, p. 123].

Concerning the field of road safety, the legislator fixed the basic principles in the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2014, “On Road Traffic”, in the following form:

“The basic principles of road traffic are”:

- 1) priority of life and health of road users over economic results of economic activity;
- 2) the priority of the state's responsibility for ensuring road safety over the responsibility of road users;
- 3) respect for the interests of road users, society and the state in ensuring road safety;
- 4) a systematic approach to road safety.”[4].

In our opinion, such a revision of the legal norm raises a reasonable question – why does it talk about “principles of road traffic” and not about “principles of road safety”?

It should be noted that the earlier Law of the Republic of Kazakhstan, dated July 15, 1996, “On Road safety”, enshrined almost the same principles but designated them precisely as “principles of road safety” [5].

An analysis of the content of Article 3 of the current Law “On Road Traffic” confirms that the norm contains principles, i.e. the main principles directly related to road safety activities. Three of the four principles specified in the norm indicate this by their content: “state responsibility for ensuring road safety”, “approach to ensuring road safety”, etc. [4].

If we were talking about principles related not to safety but road traffic, it would probably look like fixing principles such as right-hand traffic, the priority of pedestrian rights, etc.

Such an incorrect designation of the object of legal regulation affects the very essence of the principles being fixed. Therefore, we consider this a significant mistake of the legislator, which requires correction. Consequently, we propose correcting the error by making amendments and additions to Article 3 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2014, “On Road Traffic”, replacing the words “principles of road traffic” in the first paragraph of this norm by the phrase “principles of road safety”.

The correct presentation of the principles of legal regulation has not only theoretical but also practical significance. Therefore, the norms that enshrine legal principles cannot be vague or ambiguous in their meaning.

It should be noted that a mistake of this kind was made in the previously valid and already mentioned by us Law of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 1996, “On road safety”. The original version of this legislative act contained not 4 but 5 principles. Moreover, the last fifth principle had an extremely vague formulation: “financing of measures to ensure road safety” [5].

There is no doubt that any large-scale measures to ensure road safety require appropriate funding. However, fixing the principle in this wording does not allow us to determine who is responsible for this financing, to what extent, in what priority, etc. For example: “financing of events ... at the expense of the state”, “priority financing of events ...”. Without such specific instructions, the fifth principle was not such. It had no regulatory significance, exceptionally fundamental, as regulations should be.

Therefore, we consider it natural that this paragraph was subsequently excluded from the text of the law.

This example shows us that the concept of the principles of legal regulation is quite complex, which is why any theoretical flaws will lead to the appearance of invalid norms in the legislation that have a purely formal, declarative character. While fundamental, correctly formulated principles can determine “the content of the whole or a significant set of legal norms and integrate them into a single system.” [6, p. 34].

Let's take a closer look at the content of the above four principles, which, as we have already emphasized, relate specifically to road safety.

The first is *prioritizing road users' life and health over economic activity's financial results*.

The consolidation of this principle is an objective necessity, given the pace of modern socio-economic development, increasing motorization and the increase in the number of victims in various road accidents.

According to foreign researchers, one person is killed every 30 seconds in road accidents worldwide, more than 3,000 deaths per day. At the same time, 90% of deaths occur in low- and middle-income countries, which account for only 50% of vehicles registered worldwide [7].

Every person's life is of the highest value to the state, which is why maximum efforts should be made to ensure it and the accompanying economic losses will be considered justified.

In the broadest sense of the word, this principle speaks of the need to create an excellent institutional environment in the field of road safety. That meets the prevailing scientific ideas and generally recognized humanitarian values worldwide, primarily the concept of equality of rights, duties and responsibilities of all road users [8, p. 140].

The second principle enshrined in the legislation is *the priority of the State's responsibility for ensuring road safety over the responsibility of road users*.

The state safety system includes mechanisms for resolving issues related to the development and adoption of regulatory legal acts in the field of road traffic; the organization of the movement of vehicles and standardization of requirements for them, the quality of roads and road structures, maintenance personnel and engineering services; measures to prevent the harmful effects of transport on the environment, etc. Accordingly, the State guarantees its citizens the right to safe driving conditions on the roads. In case of harm to citizens, damage to their vehicles or transported goods as a result of an accident for reasons of failure to ensure the quality of public roads, railway crossings, public transport, etc., the victims have the right to apply to the court for compensation for material or moral damage caused to them in civil order. This is the principle of the priority of the State's responsibility for ensuring road safety over the responsibility of road users.

The Law also establishes *the principle of respecting the interests of road users, society and the State in ensuring road safety*.

According to P.V. Molchanov, the presence of this principle in the Law confirms that this problem is of great social and political importance. And that political will on the part of the government is needed to improve the safety of road users, which requires support and cooperation with reliable partners interested in ensuring security in road traffic [9, p. 77].

It is difficult to disagree with this opinion since the problem of ensuring road safety is one of the urgent and essential tasks of state policy. The State is working tirelessly to improve the organization of road traffic, prevention of accidents and legal education of the population, ensuring high-quality legal regulation and adequate supervision of road safety.

In implementing its policy, the State combines various management methods of both a positive and punitive nature. In our opinion, the point of view of foreign researchers who support the

use of positive reinforcement methods, and not just punishment or the threat of prosecution, deserves attention here. Such positive interventions are ideal for creating sustainable behavioural changes. The fact is that people work for what they want (for example, speed to get to a remote place faster), and such motivation can be more powerful than the motivation not to get caught [10]. Taking into account the interests of citizens and States can organize road traffic in such a way as to meet the needs of the majority. For example, suppose many drivers strive to reach a specific remote location faster. In that case, it makes sense to organize accelerated traffic, in particular, by building expressways, road interchanges, etc. Similarly, in the interests of the public, the state contains walking pedestrian and recreational areas where the movement of vehicles is prohibited. Thus, the state seeks to find a compromise between the interests of drivers and pedestrians, road users and society.

The principle of *a systematic approach to road safety* allows us to consider the field of road safety as a whole and as a set of parts, each of which is important. The allocation of various aspects in the system is conditional. It serves only an in-depth study of both the system itself and the nature of its interaction with its constituent elements. The system is a single and inseparable movement process in an integrative totality of all its aspects and features [11, p. 166].

In this perspective, the subjects responsible for the ensuring road safety are elements of a unified system. Among the issues ensuring road safety, an important role belongs to the police, who must be professional and fair in their procedural actions and, therefore, deserve society's trust. The police units responsible for the traffic police have undergone many reforms and modernizations aimed at reorienting from strict control with the use of punitive and preventive measures to the prevention of traffic violations. The introduction of technological measures in law enforcement, such as video recorders that record the actions of both a police officer and an offender detained by him, undoubtedly makes monitoring compliance with the rule of law on both sides more effective. Prospects for improving law enforcement activities involve increasing the legal education of drivers so that they understand and appreciate compliance with traffic rules, as well as the presence of police on the road, as a necessity to achieve the collective good. It is in this that researchers see an opportunity to gain the trust of the police in the eyes of the population [10].

In our opinion, a precise organization of police activities in accordance with its fundamental principles can also contribute to the growth of public confidence. Since road safety is one of the functions of the administrative police, this area of activity is subject to the principles relevant to the management of administrative police units. Researchers usually distinguish among such principles planning and forecasting; differentiation and fixation of functions; scientific; rationality; professionalism; responsibility; a combination of unity of command and collegiality; double subordination; linear principle [12, p. 32]. We would also add such principles as impartiality, justice and other regulations, which should reflect such new concepts of the Kazakh reality as "the hearing state", "the service model of police activity", etc.

In general, it can be concluded that the principles of road safety should undoubtedly be developed, taking into account the achievements of the theory of administrative law. However, at the same time, many categories and institutions of administrative law today must be critically revised, considering society's requirements and requests. In this aspect, the task of the theoretical science of administrative law is to develop fundamental principles that are not only adequate to the needs of society but also capable of becoming a reference point in law enforcement practice in actual road safety activities.

Literature

1. Kravtsova E.A. [Кравцова Е.А.] The concept of "principle of law" in philosophical and legal thought [Понятие «принцип права» в философско-правовой мысли] // Russian Law Online [Российское право онлайн]. – 2020. – No.3. – Pp. 5-9.

2. Chernyakov A.A. [Черняков А.А.] Law, law, legality: issues of updating the current law and problems of normative terminology [Право, закон, правозаконность: вопросы обновления действующего права и проблемы нормативной терминологии] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30002485

3. Baitin M.I. [Байтин М.И.] The essence of law (Modern normative legal understanding on the verge of two centuries) [Сущность права (Современное нормативное правовое понимание на грани двух веков)]. – Saratov: SGAP, 2001. – 416 p.
4. Law of the Republic of Kazakhstan dated April 17, 2014 No. 194-V "On Road traffic" // <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1400000194>
5. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 1996 No. 29 "On Road Safety" (expired) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000029_
6. Filimonov V.D. [Филимонов В.Д.] Principles of criminal law [Принципы уголовного права]. – М.: Center of Yurinform, 2002. – 139 p.
7. Herman J., Ameratunga S. & Jackson R. Burden of road traffic injuries and related risk factors in low and middle-income Pacific Island countries and territories: a systematic review of the scientific literature (TRIP 5) // Public Health. – 2012. – No. 12: <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-479>.
8. Mayorov V.I., Ivanova S.I. [Майоров В.И., Иванова С.И.] Priority of economic results of economic activity over the principle of ensuring the safety of life and health of citizens involved in road traffic as a road safety risk [Приоритет экономических результатов хозяйственной деятельности перед принципом обеспечения сохранности жизни и здоровья граждан, участвующих в дорожном движении, как риск безопасности дорожного движения] // Bulletin of the Siberian Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation. – 2018. – No.4(33). – Pp. 138-142.
9. Molchanov P.V. [Молчанов П.В.] Principles of road safety [Принципы обеспечения безопасности дорожного движения] // Bulletin of the Chelyabinsk State University. Pravo. – 2015. – Issue 45, No. 25(380). – Pp. 76-81.
10. Sam E.F. How effective are police road presence and enforcement in a developing country context? // Humanit Soc Sci Commun. – 2022. – No. 9, 55: <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01071-1>
11. Poleshchuk I.A. [Полещук И.А.] System approach and the concept of a system [Системный подход к понятию системы] // Science, technology and education [Наука, техника и образование]. – 2015. – No. 10 (16). – Pp. 165-168.
12. Kolesnikov Yu.Yu., Akhmedzhanova G.B., Tuzelbayev N.O. [Колесников Ю.Ю., Ахмеджанова Г.Б., Тузельбаев Н.О.] Improvement of the administrative police management system of the Republic of Kazakhstan: problems and prospects [Совершенствование системы управления административной полицией Республики Казахстан: проблемы и перспективы] // Scientific proceedings of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov [Ученые труды Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова]. – 2021. – No. 3(68). – Pp. 30-35.

Information about the author

Mushekenov M.M. – doctoral student of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police captain.

Мушекенов М.М. – Қазақстан Республикасы ПІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты полиция капитаны.

Мушекенов М.М. – докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова капитан полиции.

Т.А. Түсіп¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, Астана, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ СЕМЕЙНО-БЫТОВОМУ НАСИЛИЮ

В данной статье автором рассматриваются результаты проведенного научно-практического исследования об эффективности принимаемых мер в области противодействия семейно-бытовому насилию. В частности рассмотрены вопросы касаемые ужесточения ответственности путем перевода статей 73-1, 73-2 Кодекса об административных правонарушениях в Уголовный кодекс. Автором детально осуществлен мониторинг действующих правовых актов, обзор международного опыта, анализ регуляторного воздействия административной и уголовной практики. Также теоретические аспекты криминализации рассмотрены через применяемые в науке критерии и юридико-технические факторы. Внесены аргументированные предложения по изменениям и поправкам в действующее законодательство на предмет усиления комплекса мер по противодействию семейно-бытовому насилию.

Ключевые слова: правовые акты, семейно-бытовые отношения, насилие, правонарушение, уголовная и административная ответственность, статистика, суд, профилактика, социально-экономические факторы.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың кейбір мәселелері

Бұл мақалада автор отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласында қабылданған шаралардың тиімділігі туралы ғылыми-практикалық зерттеу нәтижелерін қарастырады. Атап айтқанда, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 73-1, 73-2-баптарын Қылмыстық кодекске ауыстыру арқылы жауапкершілікті қатандатуға қатысты мәселелер қаралды. Автор қолданыстағы құқықтық актілердің мониторингін, халықаралық тәжірибені шолуды, әкімшілік және қылмыстық практиканың реттеушілік әсерін талдауды егжей-тегжейлі жүзеге асырды. Сондай-ақ, криминализацияның теориялық аспектілері ғылымда қолданылатын критерийлер мен құқықтық және техникалық факторлар арқылы қарастырылады. Қолданыстағы заңнамаға отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шаралар кешенін күшейту мәніне өзгерістер мен түзетулер бойынша дәлелді ұсыныстар енгізілді.

Түйінді сөздер: құқықтық актілер, отбасылық-тұрмыстық қатынастар, зорлық-зомбылық, құқық бұзушылық, қылмыстық және әкімшілік жауапкершілік, статистика, сот, алдыналу, әлеуметтік-экономикалық факторлар.

Some issues of combating domestic violence

In this article, the author examines the results of a scientific and practical study on the effectiveness of measures taken in the field of countering domestic violence. In particular, the issues related to the strengthening of responsibility by transferring articles 73-1, 73-2 of the Code of Administrative Offences into the Criminal Code were considered. The author has carried out detailed monitoring of existing legal acts, a review of international experience, an analysis of the regulatory impact of administrative and criminal practice. Also, the theoretical aspects of criminalization are considered through the criteria used in science and legal and technical factors. Reasoned proposals have been made for changes and amendments to the current legislation in order to strengthen the set of measures to counteract domestic violence.

Keywords: legal acts, family and domestic relations, violence, offense, criminal and administrative responsibility, statistics, court, prevention, socio-economic factors

Введение.

Во всем мире ценность института семьи рассматривается как залог здоровья нации и процветания общества.

Конституция Республики Казахстан регламентирует, что достоинство человека неприкосновенно, никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию.

Данные конституционные нормы в целом распространяются также на безопасность личности и отпосагательств все семейно-бытовых отношениях.

Так, статья 17 Конституции провозглашает, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства.

Как известно правонарушения в семейно-бытовых отношениях зачастую совершаются самыми близкими для каждого из жертв людьми: супругом, отцом, матерью, сестрой, братом.

Поэтому само появление бытового насилия приводит к нарушению семейных отношений и устоев семьи, подрывает ценность института семьи.

Основная часть

Востребованность гражданского населения в решении данного вопроса во многих странах, в том числе в Казахстане, стала особенно острой в период пандемии, когда в условиях жесткого локдауна возросло число конфликтов на семейно-бытовой почве. Актуальность данного вопроса также подтвердилась поступившим в Администрацию Президента коллективным обращением общественных деятелей и юристов по вопросу ужесточения ответственности в семейно-бытовой сфере.

Целью настоящей статьи является рассмотрение теоретических аспектов криминализации семейно-бытового насилия путем перевода статей 73-1, 73-2 Кодекса об административных правонарушениях в Уголовный кодекс.

К задачам написания статьи относятся проведение правового анализа действующего законодательства, регуляторного воздействия административной и уголовной практики, а также обзор международного опыта противодействия семейно-бытовому насилию.

Объектом исследования являются общественные отношения, связанные с противодействием семейно-бытовому насилию.

Применены диалектический метод с присущими ему требованиями объективности, всесторонности, изучение объекта через призму сложившихся противоречий; системный метод, позволяющий исследовать объект как целостную систему с множеством взаимосвязанных элементов; статистический метод и выявления аномальных показателей, формально-правовой, в основе которого заложены: систематизация нормативного материала, анализ источников права, исследование внутреннего строения правовых норм.

Методологию исследования составляют общенаучные методы познания: сравнительно-правовой, формально-логический, системно-структурный и статистический анализ. В работе также используется метод анализа, синтеза, индукции, дедукции, обобщения сравнения и сопоставления полученной информации

Результаты и ключевые выводы

Результаты настоящего исследования показали, что законодательство по противодействию семейно-бытовому насилию нуждается в совершенствовании.

Действительно существует проблемные вопросы, но одними карательными мерами их не решить. Криминализировать выше названные составы невозможно по нескольким причинам.

Первое. С точки зрения науки, теория уголовного права и уголовной политики выделяет ряд общих для всех деяний обязательных критериев и условий их криминализации, которые являются ее основополагающими принципами [1, с. 28].

Если оценивать предлагаемые нововведения с этих позиций, то необходимо отметить, что криминализация, во-первых, не должна проводиться, если противодействие возможно

вне уголовно-правовых инструментов. Во-вторых, ожидаемые положительные последствия криминализации должны превышать ее отрицательные последствия.

В целом, введение отдельной статьи или главы в УК по делам о домашнем насилии представляется нецелесообразным и трудноосуществимым.

Как известно действующий УК сформирован по объектам посягательства (*против личности, семьи и несовершеннолетних, конституционного строя, экологические, транспортные преступления и т.д.*). В свою очередь, при посягательстве, насилие может быть разным: психологическим, физическим, сексуальным, экономическим, религиозным и т.д. (*т.е. разные объекты посягательства – здоровье, сексуальная неприкосновенность, религиозная свобода и т.д.*).

Концентрация всего этого в одной норме или даже в одной главе будет являться нарушением юридической техники, повлечет за собой путаницу в правоприменении и загромождает Уголовный кодекс. Возникнет конкуренция норм. К примеру, кража вещей в доме может быть совершена по мотивам конфликтности в семье, а может, совершена и посторонними людьми. И неясно, как квалифицировать деяние, особенно когда еще нет подозреваемого. Также возникают вопросы, чем бытовая кража должна отличаться в плане наказания от обычной кражи. Эти же вопросы касаются и преступлений против личности. Критериев таких разграничений ни в науке, ни в практике нет.

В целом, отечественное законодательство сформировано таким образом, что, в зависимости от тяжести и общественной опасности правонарушения, наступает административная либо уголовная ответственность.

При этом, уголовная ответственность варьируется от проступков до особо тяжких преступлений.

Как известно, национальное законодательство содержит 28 составов правонарушений различного разнообразия семейно-бытового насилия. Из них 23 - предусматривают уголовную и 5 - административную ответственность (*3 специальных административных, 2 в области административной превенции*).

Так, ответственность по УК наступает за причинение средней и тяжелой степени вреда здоровью, оскорбление, истязания, половые преступления и т.д. [2, с.30], по КоАП - за побои и причинение легкого вреда здоровью [3, с. 27].

Также есть специальная статья «противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений», согласно которой наказуемы нецензурная брань, оскорбительное приставание, унижение, повреждение предметов домашнего обихода и другие действия, которые выражают неуважение к лицам, состоящим с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях.

Полагаем, что появление конкурирующих норм негативно скажется на правоприменении, не даст положительного результата и усложнит Уголовный кодекс.

Второе. Исторический опыт Казахстана на примере периодического перевода законодателем побоев и умышленного причинения легкого вреда здоровью из УК в КоАП (*четыре раза*), показал высокую эффективность выявляемости и правореализации данных составов правонарушений в рамках административной ответственности.

В свою очередь изменения, связанные с переводом данных административных правонарушений в категорию уголовных, негативно сказались на состоянии бытовой преступности в стране.

В настоящее время наиболее часто встречающиеся правонарушения в семейно-бытовой сфере такие как причинение легкой тяжести вреда здоровью и побои отнесены к административным, как было ранее. Это сделано по инициативе МВД, чтобы усилить профилактическую работу с данной категорией лиц и упростить процедуру привлечения их к ответственности.

Так, по сведениям МВД «на состояние бытовой преступности в стране негативно сказались изменения, связанные с переводом наиболее часто совершаемых в быту составов адм.правонарушений (*побои и причинение легкого вреда здоровью*) в категорию уголовных

проступков. При этом, по сравнению с административным в уголовном процессе вопросы привлечения нарушителя к ответственности являются более громоздкими и неэффективными.

К примеру, если до 2015 года за причинение легкого вреда здоровью к адмответственности привлекалось порядка 3,5 – 4 тыс. семейных дебоширов, то с принятием нового УК эта цифра сократилась в 6 раз – до 575 – 600 [4, с.30].

Тем самым от ответственности ежегодно уходило порядка 3 тыс. правонарушителей.

Такое положение дел сформировало у лиц, склонных к бытовому насилию, чувство безнаказанности и вседозволенности, что побуждало их на повторное совершение бытового насилия.

Здесь же сыграло свою роль и сокращение сроков адмзадержания с 48 до 3-х часов, где 3-х часовой срок задержания не позволял снизить уровень неконтролируемой агрессии дебошира, который по возвращении домой вновь продолжал совершать правонарушения, в том числе с особо тяжкими последствиями.

Только через 2,5 года и после длительных обсуждений данных проблем на различных площадках удалось вернуть два состава уголовных проступков (*в июле 2017 года побои и причинение легкого вреда здоровью*) в категорию адмправонарушений, и увеличить (*с 1 января 2018 года*) срок адмзадержания до 24-х часов».

Третье. Если говорить об умышленном причинении легких телесных повреждений и побоев в период их нахождения в Уголовном кодексе (*статьи 108 и 109, соответственно*), то, прежде всего, стоит отметить, что самым жестким наказанием являлся арест: за легкие телесные повреждения – до 60 суток, за побои – до 45.

Но арест, как основное наказание не применялся по причине отсутствия арестных домов.

Кроме ареста были и иные виды наказания (*штраф и исправительные работы*), но и они не давали должного эффекта по причине того, что штраф ложился на семью и близкое окружение.

По исправительным работам имеются сложности с трудоустройством из-за негативных характеристик личности правонарушителя.

Теоретически можно было бы перевести рассматриваемые деяния в разряд преступлений небольшой тяжести, но это к перечисленному арсеналу уголовно-правовых средств добавит только лишь лишение свободы.

При этом отечественное законодательство не предусматривает краткосрочного лишения свободы: минимальный срок – 6 месяцев.

Четвертое. Упрощенность административного процесса, его оперативность и отсутствие излишней процессуальной громоздкости создает реальные условия для обеспечения неотвратимости наказания и повышения ответственности правонарушителя в рамках действующего законодательства.

Если по КоАП на это может потребоваться 3-5 дней, то в рамках уголовно-процессуального кодекса – от 10-15 дней до нескольких месяцев.

Это связано с тем, что в рамках административного процесса необходимо осуществить сбор только 9-10 документов, тогда как в уголовном процессе количество увеличится в пять и более раз.

По УПК, а теперь и в условиях трехзвенной модели будут задействованы 6 сотрудников (*участковый, оперативный уполномоченный, следователь, начальник полиции, прокурор и суд*), то по КоАП всего 3 (*сотрудник полиции, прокурор и суд*).

Пятое. Следует констатировать, что все правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений имеют выраженную специфическую уникальность. В качестве участников процесса выступают близкие друг другу люди, проживающие и нередко совместно воспитывающие общих детей.

Их характерной особенностью является то, что правоприменители свои решения принимают в зависимости от намерения пострадавшего лица. В большинстве случаев конфликты улаживаются, виновные сожалеют, семейные отношения планируют построить по-

новому. Более половины их прекращаются за примирением сторон, т.е. в процессе рассмотрения таких материалов они идут на взаимные уступки ради сохранения семейных отношений.

Очень высок уровень отказов жертв насилия от официального обращения, ограничиваясь лишь применением субъектами профилактики (*органами внутренних дел*) профилактических мер воздействия (*защитное предписание*), свидетельствуя о попытках восстановления семейной гармонии и поиска альтернативной коррекции поведения члена семьи.

Вместе с тем, УК в отличие от КоАП не сможет предоставить подобных процессуальных предпочтений.

Судебная практика показывает, что суды, обычно, арест назначают в исключительных случаях, что также указывает о намерениях жертвы простить правонарушителя, а меры государственного принуждения используются в основном как средства содействия по исправлению поведения правонарушителя в будущем.

Согласно статистике уровень повторных фактов совершения бытового насилия не высок и не превышает 10-15%, что может указывать на эффективность действующей административной процедуры.

Шестое. Как известно в целом мировая практика выработала два основных подхода к проблеме предотвращения насилия в семье: карательный и ресторативный [5, с. 38].

Карательный метод направлен на разрушение цикла насилия путем расторжения отношений между конфликтующими сторонами и привлечения виновного к уголовной ответственности.

Ресторативный заключается в урегулировании конфликта и сохранении семейных отношений и в большей степени сводится к использованию мер гражданско-правового характера, участию социальных служб в урегулировании конфликта, а также к применению принудительных программ коррекционно-воспитательной и медицинской, психологической помощи. Применение данного метода предполагает приоритетную роль профилактических и воспитательных мер.

Международный опыт показал, что состояние преступности в развитых странах с высоким уровнем экономики имеет тенденцию снижения, в том числе преступлений в семейно-бытовой сфере. Политика государств направлена на предупреждение преступности. Разработана система мер, направленная на противодействие процессам детерминации с целью ресоциализации потенциальных преступников и предотвращения новых преступлений.

К примеру, в США 90% социально-уязвимых американцев имеют жилье и автомобиль. Лицам, у которых нет жилья, предоставляются места в приюте, где есть медицинское обслуживание, конференц-залы и церкви, кафетерии и детские сады, спортивные площадки и многое другое.

Дети из малообеспеченных семей ходят в школы, где для них предусмотрено бесплатное питание, посещение музеев и различных экскурсий. Существует система талонов, с помощью которых можно получить бесплатные продукты питания, также малообеспеченные люди получают бесплатное медицинское обслуживание [6, с.30].

В Германии существует огромное количество разных социальных программ. Пособие по безработице начисляют исходя из суммы средней зарплаты, которую получал безработный на своем последнем месте (*это 60-80% от бывшего дохода*) [7, с.33].

Канада выделяет около 7 млрд. долларов в год на поддержку бездомных, имеются продуктовые банки, где можно бесплатно получить еду, некоторые бездомные и малообеспеченные имеют право претендовать на социальное жилье [8, с.35].

Как показал предварительный анализ, проведенный Академией в 2019 году, большинство проблем, порождающих семейно-бытовые конфликты, находятся не в уголовной, а в социальной плоскости.

Подавляющее большинство рассматриваемых преступлений совершены в семьях с низким уровнем дохода, социально-бытовой неустроенностью, среди лиц, систематически

употребляющих алкогольные напитки, при отсутствии постоянной работы либо при её наличии, но с низким уровнем оплаты.

Хотя, в то же время такие преступления совершаются и в обеспеченных семьях - иногда из-за ревности одного из супругов или сожителей, стихийно возникающих ссор и драк, затяжных конфликтов между членами семьи и т.д.

Положение усугубляется также доступностью интернета и массовых телекоммуникаций – ресурсов, посредством которых осуществляется и навязывается пропаганда алкоголя, жестокости, культа насилия, порнографии, принижается достоинство женщины, ее роли в обществе.

Значительную часть рассматриваемых преступлений совершают субъекты с определенным опытом противоправного поведения (*лица, имеющие судимость за различные уголовные правонарушения*). Преступники, как правило, безработные и относятся к категории населения с низким уровнем достатка.

Перевод данных составов в категорию уголовных проступков также затронет интересы лиц, не входящих в круг семейных взаимоотношений (*соседи, коллеги, знакомые и т.д.*). Всего из 15 015 фактов умышленного причинения легкого вреда здоровью более 10 тысяч или 67,7% составляют события, не связанные с семейным насилием. Аналогично и по побоям (*из 7530 фактов, 4 172 или 55,6%*) [9, с.40].

Таким образом, семейно-бытовые правонарушения совершаются не по причине лояльности административного законодательства, а во многих случаях под влиянием иных факторов и обстоятельств (*степени воспитания, уровня взаимоотношений и взаимоуважения, спонтанных ссор на фоне взаимных обид, установлении супружеской неверности и т.д.*). Другими причинами являются неблагоприятные социально-экономические факторы (*безработица или низкий уровень доходов, отсутствие жилья, закредитованность населения, инфляция, рост цен и т.д.*).

Полагаем, что без улучшения социально-экономических условий, решение проблем в семейно-бытовой сфере трудно осуществимо. Соответственно, необходимо решать именно эти проблемы, а не криминализировать их последствия.

Кроме того, криминализация связана с рисками искажения реального состояния семейно-бытового насилия и повлечет латентность правонарушений.

Так, совершение преступлений влечет судимость, а это не в интересах самих потерпевших, судимость родителей сужает горизонты будущего детей и зачастую потерпевшие это учитывают.

Помимо этого, насилие в семейно-брачных отношениях оказывает негативное влияние на экономическое благосостояние таких семей и государства в целом.

Седьмое. В качестве решения по улучшению противодействия семейно-бытовому насилию предлагается следующее:

1. Ужесточение санкций статей КоАП за противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений, умышленное причинение легкого вреда здоровью, побои.

2. Предусмотреть административную ответственность за экономическое насилие (*часть 4 статьи 73 КоАП*).

3. Анализ правоприменительной практики показал, что необходимо усилить институт защитного предписания [10, с.50], ужесточить административную ответственность за его нарушение, ввести норму за повторное его нарушение.

В настоящее время отсутствие статистики по повторным защитным предписаниям в отношении одного и того же лица не позволяет отслеживать степень эффективности данной предупредительной меры. Принятие такой нормы способствует ведению строгого учета и контроля за лицами, совершающими семейно-бытовое насилие, будет официально отражено в судебной статистике, что повысит уровень профилактической работы.

4. С учетом высокого риска рецидивных проявлений после примирительных процедур, предлагаем ввести особые условия применения данной процедуры к лицам, совершающим правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений.

Так, после прекращения производства за примирением, суд мог бы установить обязательства к виновному лицу для того, чтобы он прошел курс психокоррекционной помощи, получил медико-наркологическую помощь, трудоустроился либо принял меры к нему.

5. Результаты исследования показали важность развития превентивно-профилактических институтов, широкого использования возможностей профильных государственных органов по вопросам оказания психокоррекционной, медицинской, социально-правовой помощи, механизмов воздействия инструментов досудебной пробации.

Следует наладить должное практическое взаимодействие уполномоченных государственных органов (*МВД, министерство национальной экономики, здравоохранения, образования, труда и социальной защиты населения*) при реализации задач, определенных законодательством о противодействии семейно-бытового насилия и скорейшего решения организационных проблем правореализации.

В этих целях необходимо модернизировать отдельные нормы КоАП для успешного внедрения программ психокоррекционного поведения.

Полагаем, что принятие законодателем вышеуказанных поправок позволит усилить комплекс имеющихся мер по противодействию семейно-бытового насилия и после устранения вышеуказанных недостатков, по происшествию определенного периода времени можно дать более объективную оценку о сложившейся ситуации в указанной сфере.

Примечание. Следует отметить, что вопросы криминализации легкого вреда здоровью и побоев 17 сентября 2021 года были предметом обсуждения заседания Межведомственной рабочей группы при Генеральной прокуратуре по мониторингу и обобщению практики применения УК и УПК. Участники данного заседания, представители ВС, МВД, КНБ, МЮ, АФМ РК, пришли к единому мнению о нецелесообразности перевода данных составов в УК.

По результатам исследования Академией в ноябре 2021 года выпущен научно-практический сборник на тему: «Криминализация/декриминализация форм семейно-бытового насилия: побоев, умышленного причинения легкого вреда здоровью».

В целом указанное исследование и сформированные по итогам законодательные инициативы получили положительные отклики ведущих ученых России, Украины и Казахстана.

Список использованных источников:

1. Кудрявцев В.Н. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация. – М., 1982. – С. 218.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения 10.06.2022 г.).
3. Об административных правонарушениях Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения 10.06.2022 г.).
4. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета № 1-М. Статистические отчеты о зарегистрированных уголовных правонарушениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2015 года.
5. Кардашевский В.В. Актуальные вопросы применения международного опыта административно-правового регулирования профилактики и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений/ В.В. Кардашевский// Вестник Московского университета МВД России- С.148 <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-primeneniya-mezhdunarodnogo-opyta-administrativno-pravovogo-regulirovaniya-profilaktiki-i-presecheniya/viewer> (дата обращения 10.06.2022 г.).
6. How the unemployed live in the USA, Canada, Germany and England. Spoiler: better than hard workers in the CIS//Интернет ресурс: <http://nashiusa.com/> (дата обращения 09.06.2022 г.).
7. Wie leben Arbeitslose in den USA, Kanada, Deutschland und England? Spoiler: Besser als harte Arbeiter in der GUS / Online-Ressource: <http://nashiusa.com/interesno/kak-zhivut-bezrobotnye-v-ssha-kanade-germanii-i-anglii-spojler-luchshem-chem-rabotyagi-v-sng/> (дата обращения 09.06.2022г.).

8. Comment vivent les chômeurs aux États-Unis, au Canada, en Allemagne et en Angleterre. Spoiler: mieux que les travailleurs dans la CEI / ressource Internet: <http://nashiusa.com/interesno/kak-zhivut-bezrabotnye-v-ssha-kanade-germanii-i-anglii-spojler-luchshem-chem-rabotyagi-v-sng/>

9. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Форма отчета № 1-АД. Статистические отчеты о результатах рассмотрения уполномоченными органами дел об административных правонарушениях за 12 месяцев 2020 года.

10. Статья 20 «Защитное предписание» Закона Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» <https://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения 08.06.2022 г.).

References:

1. Kudrjavcev V.N. Osnovaniya ugolovno-pravovogo zapreta. Kriminalizatsiya i dekriminalizatsiya. M., 1982. S. 218.

2. Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V ZRK. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 10.06.2022г.).

3. Ob administrativnyh pravonarushenijah Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2014 goda № 235-V ZRK. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (дата обращения 10.06.2022г.).

4. Komitet po pravovoj statistike i special'nyh ucheta General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan. Forma otcheta № 1-M. Statisticheskie otchety o zaregistrovannyh ugolovnyh pravonarushenijah i rezul'tatah dejatel'nosti organov ugolovno presledovaniya za 12 mesjacev 2015 goda.

5. Kardashevskij V.V. Aktual'nye voprosy primeneniamezhdunarodnogo opyta administrativno-pravovogo regulirovaniya profilaktiki i presecheniya pravonarushenij v sfere semejno-bytovyh otnoshenij/ V.V. Kardashevskij// Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii- S.148 <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-primeneniya-mezhdunarodnogo-opyta-administrativno-pravovogo-regulirovaniya-profilaktiki-i-presecheniya/viewer> (дата обращения 10.06.2022).

6. How the unemployed live in the USA, Canada, Germany and England. Spoiler: better than hard workers in the CIS/Интернет ресурс: <http://nashiusa.com/interesno/kak-zhivut-bezrabotnye-v-ssha-kanade-germanii-i-anglii-spojler-luchshem-chem-rabotyagi-v-sng/> (дата обращения: 09.06.22).

7. Wie leben Arbeitslose in den USA, Kanada, Deutschland und England? Spoiler: Besser als harte Arbeiter in der GUS / Online-Ressource: <http://nashiusa.com/interesno/kak-zhivut-bezrabotnye-v-ssha-kanade-germanii-i-anglii-spojler-luchshem-chem-rabotyagi-v-sng/> (дата обращения 09.06.22).

8. Comment vivent les chômeurs aux États-Unis, au Canada, en Allemagne et en Angleterre. Spoiler: mieux que les travailleurs dans la CEI / ressource Internet: <http://nashiusa.com/interesno/kak-zhivut-bezrabotnye-v-ssha-kanade-germanii-i-anglii-spojler-luchshem-chem-rabotyagi-v-sng/>

9. Komitet po pravovoj statistike i special'nyh ucheta General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan. Forma otcheta № 1-AD. Statisticheskie otchety o rezul'tatah rassmotreniya upolnomochennymi organami del ob administrativnyh pravonarushenijah za 12 mesjacev 2020 goda.

10. Stat'ja 20 «Zashhitnoe predpisanie» Zakona Respubliki Kazahstan ot 4 dekabrja 2009 goda № 214-IV «O profilaktike bytovogo nasilija» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214> (дата обращения 08.06.2022).

Сведения об авторе

Tүсіп Төлеген Амантайұлы – ведущий научный сотрудник Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан.

Tүсіп Төлеген Амантайұлы – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері.

Tusip Tolegen Amantaiuly –Leading Researcher, Interdepartmental Research Institute Law Enforcement Academy under the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ МАҚАН ЕСБОЛАТОВ
АТЫНДАҒЫ АЛМАТЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ»
ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА
ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

«Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналында жариялау үшін заңтану, құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығының өзекті мәселелері бойынша дайындалған қазақ, орыс және шет тілдеріндегі ғылыми мақалалар қабылданады.

Жариялауға ұсынылған мақалалардың қолжазбалары бұрын басқа басылымдарда жарияланбауы тиіс.

Мақала ғылыми жаңалықтың, теориялық және практикалық маңыздылықтың талаптарына сәйкес келуі керек, онда автордың ғылыми зерттеулерінің, эксперименттік немесе аналитикалық қызметінің өзіндік тұжырымдары мен аралық және түпкілікті нәтижелері көрсетілуі керек. Мақала бірлескен авторлықта дайындалуы мүмкін (үш автордан артық емес).

Мақала бір данада (электрондық және қағазда басып шығарылған түрде) ұсынылады. Мақаланың басып шығарылған нұсқасына автор (авторлар) қол қоюы тиіс. Қабылданатын материалдарға қойылатын талаптар келесідей: мақала Word редакторында терілуі тиіс, парақ форматы – А4, қаріп Times New Roman (Kz Times New Roman), шрифт өлшемі – 14, абзац жол – 1 см, мәтін ені бойынша және беттерді нөмірлемей тураланады, жоларалық интервал бір, жиегі (жоғарғы, төменгі, сол, оң) – 2 см, мақала көлемі 8-ден 12 бетке дейін.

Мақалаға қоса беріледі:

1. Авторлар туралы мәліметтер: автордың аты-жөні, тегі, жұмыс орны, лауазымы, атағы, ғылыми дәрежесі орыс, ағылшын және қазақ тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде). Байланыс телефонының нөмірі.

2. ӘОЖ индексі (әмбебап ондық жіктеу).

3. ҒТАМР (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы «ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ АҚПАРАТТЫҢ МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ РУБРИКАТОРЫ ҚҰРЫЛЫМЫ, ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІ» 7.77-98 Мемлекеттік стандартқа сәйкес қойылады).

4. Мақала атауы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

5. Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде) зерттеудің негізгі нәтижелері жазылған аннотация (түйіндеме). Аннотация мәтіні 7-8 сөйлемнен кем болмауы тиіс.

6. Түйінді сөздер қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде (6-7 сөз) (шетелдік авторлар үшін орыс және ағылшын тілдерінде).

7. Ғылым докторы, кандидаты немесе PhD докторы қол қойған, жұмыс орны бойынша мөрмен расталған 2 сын-пікір (ішкі және сыртқы).

8. Бөлімше бастығының қолы қойылған, мөрмен расталған ғылыми мақаланы жариялауға ұсыным беру туралы бөлімше отырысы хаттамасынан үзінді (құқық қорғау органдарының ведомстволық жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін авторлар үшін).

Мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған дереккөздердің тізімі мақаланың соңында орналастырылады. Дереккөздер мақаладағы сілтемелердің кезектілігі тәртібімен көрсетіледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада ресімделеді, мысалы: [1, 7 б]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтемелерде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі.

Мақалада «Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері» журналының алдыңғы шығарылымындағы кемінде бір мақалаға сілтеме, сондай-ақ кемінде шет тіліндегі 2 дереккөзіне сілтеме болуы тиіс.

Суреттер (графиктер, схемалар, диаграммалар) компьютерде орындалуы керек.

Жариялануға ұсынылған барлық мақалалар редакциялық алқа мүшелерінің немесе тәуелсіз сарапшылардың міндетті түрде рецензиялауынан, сондай-ақ плагиатқа тексеруден өтеді.

Ресімделуі мен мазмұны көрсетілген талаптарға сәйкес келмейтін мақалалар жариялауға жіберілмейді. Редакция сондай-ақ журнал тақырыбына қатысы жоқ материалдарды қабылдамауға құқылы. Редакция мен қайтарылған материалдар талқылауға жатпайды.

Қолжазбалар авторларға қайтарылмайды. Жарияланған материалдар бойынша қаламақы төленбейді. Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты.

Журнал редакциясының алдын ала жазбаша келісімінсіз ресми сайтта жарияланған немесе орналастырылған материалдарды қайта басуға, орналастыруға немесе таратуға жол берілмейді. Редакцияның жариялауға берілген және редакция өңдеген материалдарды пайдалануға айрықша құқықтарын бұзу заң бойынша қудаланады.

Пайдаланылған дереккөздерді ресімдеу үлгісі:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...заң ғыл.канд., – Қарағанды, 2006. – 141 б.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... заң ғыл. канд., – Бішкек, 2014. – 24 б.

Интернет көзі:

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Отбасы істері және гендерлік саясат жөніндегі Ұлттық комиссия туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы №56 Жарлығы // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-ro-delam-zhenshchin> мысалы, өтініш беру күні.: 13.09.2012.

Журналдағы мақала:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в Казахстане. – 2012. – №4(60). – Б. 41- 43.

Конференция материалдарындағы мақала:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: халықар. ғыл.-тәжіриб. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – Б. 284-287.

Шет тіліндегі дереккөз:

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Дәрістер курсы:

Российская правовая политика: Дәрістер курсы/ ред. М.И. Матузоважәне А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 б.

Сөздік:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-ібас., қос. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 б.

Оқулық:

Криминология: оқулық: / жалпы ред. А.И. Долгова. – 4-ші басылым., өңдеужәнеқосымша. – М.: Норма: Ақпар. – М, 2010. – 1008 б.

Оқу құралы:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: оқу құралы. – Ижевск: Ақпар.Ресей ПМ, 2003. – 77 б.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Заңгер, 2002. – 266 б.

Газет:

«Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы» 2012 жылғы 6 қаңтардағы №527-IV Қазақстан Республикасының Заңы // Казахстанская правда. – 2012. – 17 қаңтар. – №19-20(26838-26839).

Мекен-жайымыз: 050060,

Алматы қ., Өтепов көш., 29

e-mail: gylumi_bolim@mail.kz

Қазақстан Республикасы ПМ Мақан Есболатов атындағы ҒЗЖРБЖҰБ

тел: (8-727) 3378086

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «УЧЕННЫЕ ТРУДЫ АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ИМЕНИ МАКАНА ЕСБУЛАТОВА»

Для публикации в журнале «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан» принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках, подготовленные по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов.

Представленные для публикации рукописи статей не должны быть ранее опубликованы в других изданиях.

Статья должна соответствовать требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, в которой должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности автора. Статья может быть подготовлена в соавторстве (не более трех авторов).

Статья представляется в одном экземпляре (электронном и распечатанном виде). Распечатанный вариант статьи должен быть подписан автором (авторами). Требования к принимаемым материалам следующие: статью следует набрать в редакторе Word, формат листа – А4, шрифт TimesNewRoman (KZ TimesNewRoman), размер шрифта – 14, абзацный отступ – 1 см, текст выровнен по ширине и без нумерации страниц, межстрочный интервал одинарный, поля (верхнее, нижнее, левое, правое) – 2 см, объем статьи от 8 до 12 страниц.

К статье прилагаются:

1. Сведения об авторах: инициалы, фамилия автора, место работы, должность, звание, ученая степень на русском, английском и казахском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Номер контактного телефона.

2. Индекс УДК (Универсальная десятичная классификация).

3. МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации выставляется в соответствии с ГОСТ 7.77-98 «МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ РУБРИКАТОР НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ СТРУКТУРА, ПРАВИЛА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ВЕДЕНИЯ»).

4. Название статьи на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

5. Аннотация (резюме) с изложением основных результатов исследования на казахском, русском и английском языках (для зарубежных авторов на русском и английском языках). Текст аннотации должен быть не менее 7-8 предложений.

6. Ключевые слова на казахском, русском и английском языках (6-7 слов) (для зарубежных авторов на русском и английском языках).

7. 2 рецензии (внутренняя и внешняя), подписанные доктором, кандидатом наук или доктором PhD, заверенные печатью по месту работы.

8. Выписка из протокола заседания подразделения о рекомендации к публикации научной статьи с подписью начальника подразделения, заверенная печатью (для авторов, работающих в ведомственных ВУЗах правоохранительных органов).

Список использованных при подготовке статьи источников располагается в конце статьи. Источники указываются в порядке очередности ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 7]. Список использованных источников оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, с указанием даты его открытия.

Статья должна содержать ссылку не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан», а также ссылки не менее чем на 2 источника на иностранном языке.

Иллюстрации (графики, схемы, диаграммы) должны быть выполнены на компьютере.

Все представленные для публикации статьи проходят обязательное слепое рецензирование членами редакционной коллегии или независимыми экспертами, а также проверку на плагиат.

Статьи, оформление и содержание которых не соответствует указанным требованиям, к публикации не допускаются. Редакция также вправе отклонить не относящиеся к тематике журнала материалы. Редакция не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

Рукописи авторам не возвращаются. Гонорар по опубликованным материалам не выплачивается. Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы).

Перепечатка, размещение или распространение опубликованных или размещенных на официальном сайте материалов без предварительного письменного согласия редакции журнала не допускается. Нарушение исключительных прав редакции на использование переданных для публикации и обработанных редакцией материалов преследуется по закону.

Образец оформления использованных источников:

Диссертация:

Жумабаев Е.Ж. Уголовно-правовая политика Республики Казахстан в сфере защиты прав человека: дис...канд. юрид. наук. – Караганда, 2006. – 141 с.

Автореферат:

Абжапарова Ч.М. Применение принудительных мер воспитательного воздействия к несовершеннолетним: автореф. ... канд. юрид. наук. – Бишкек, 2014. – 24 с.

Интернет-источник:

Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2006 года №56 «О Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте» Республики Казахстан // Интернет-ресурс: <http://akorda.kz/ru/category/komissiya-po-delam-zhenshchin> дата обращения напр.: 13.09.2012.

Статья в журнале:

Ахметов А.А. О состоянии разработанности терминологического аппарата в сфере предупреждения преступности несовершеннолетних // Правовая реформа в

Статья в материалах конференции:

Ахметов А.А. Роль и место предупреждения преступности несовершеннолетних в системе общего предупреждения преступности // Вхождение Казахстана Казахстане. – 2012. – №4(60). – С. 41- 43.

в мировое сообщество: поиск перспективных путей развития в условиях всеобщей глобализации и модернизации: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Алматы: АГТУ, 2012. – С. 284-287.

John Bowlby, Attachment and Loss: Attachment. – NY: Basic Books, 1993. – 329 p.

Источник на иностранном языке:

Курс лекций:

Российская правовая политика: Курс лекций / под ред. М.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Норма, 2003. – 528 с.

Словарь:

Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006. – 944 с.

Учебник:

Криминология: учебник: / под общ.ред. А.И. Долговой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфа-М, 2010. – 1008 с.

Учебное пособие:

Идрисова С.Ф., Дусяцкая Л.М. Уголовно-правовые и криминологические аспекты предупреждения преступности несовершеннолетних: учебное пособие. – Ижевск: ИФНА МВД России, 2003. – 77 с.

Монография:

Жетписбаев Б.А., Айтбаева А.К. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2002. – 266 с.

Газета:

Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года №527-IV «О национальной безопасности Республики Казахстан» // Казахстанская правда. – 2012. – 17 января. – №19-20(26838-26839).

Адрес: 050060,

г. Алматы, ул. Утепова, 29

ООНИиРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

e-mail: gylumi_bolim@mail.kz

тел: (8-727) 3378086